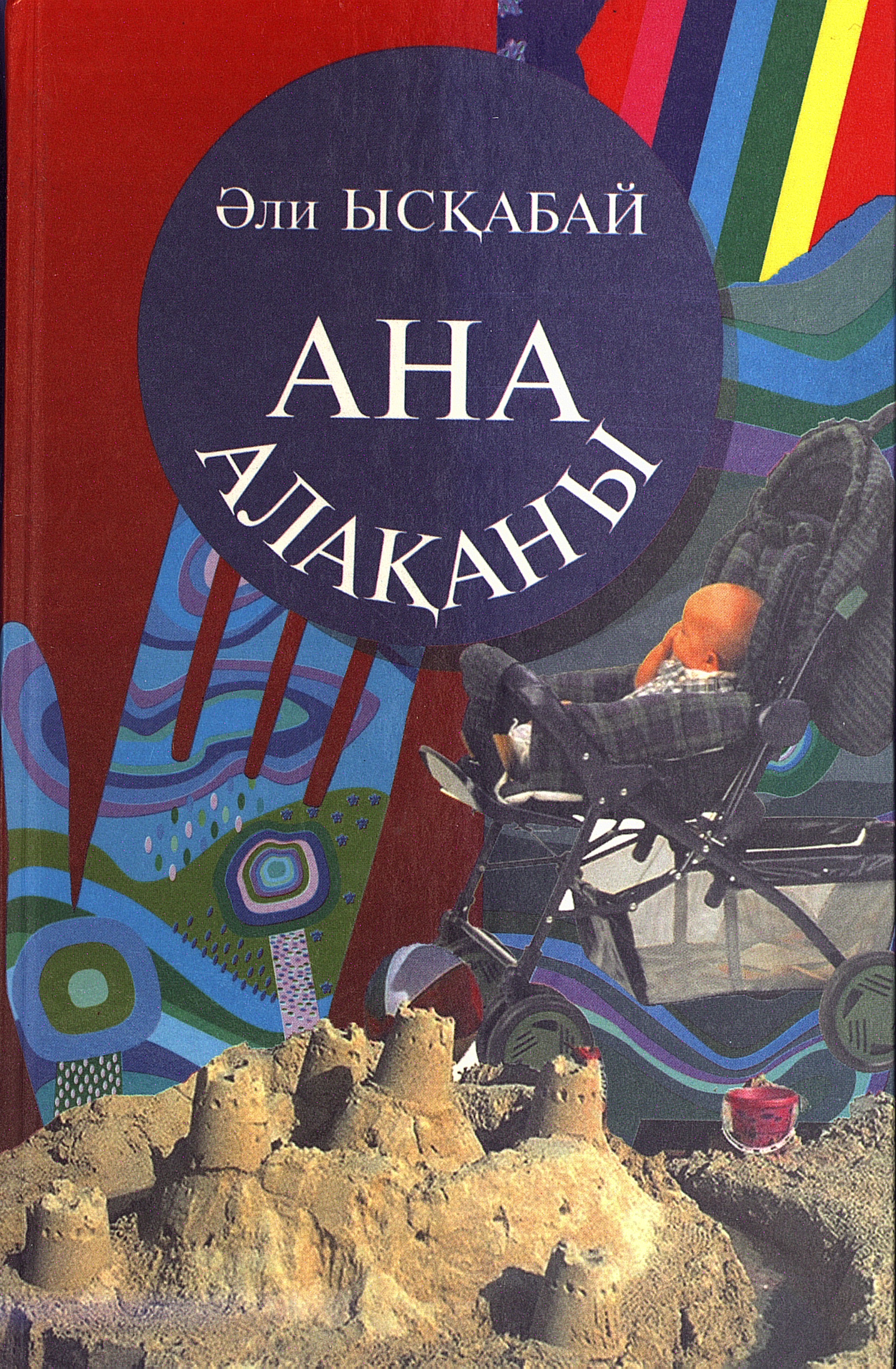

Әли ЫСҚАБАЙ

АНА АЛАКАНЫ

ӘЛИ ЫСҚАБАЙ

АНА АЛАҚАНЫ

*Балаларға арналған
әңгімелер жинағы*

АРЫС

Алматы

2007

ББК 84 Қаз 7-44
Ы-88

Әли ЫСҚАБАЙ.

Ы-88 Ана алақаны: Балаларға арналған әңгімелер жинағы.
— Алматы: «Арыс», 2007. — 288 бет.

ISBN 9965-17-444-X

Қаламгер Әли Ысқабайдың «Ана алақаны» кітабында балаларға арналған шығармалары топтастырылған. Көлемі жағынан шағын әңгімелерге арқау болған оқиға желілері өміршеңдігімен көңілге қонымды баяндалады. Қай тақырыпты оқысаңыз да, баланың пәк көңілін дөп басып, шынайы болмысын нақты суреттейді. Ойлануға жетелейтін әңгімелердің үйретер тағылымы мен тәрбиелік мәні де үлкен.

Кітаптың екінші бөліміне автордың өзі жинақтаған, сондай-ақ ертеректе жарық көрген «Сәби сөздері» мен «Бала тілі — бал» кітапшаларында басылған, соңғы кездегі күнделікті басылымдарда жарияланған сәби сөздері мен балдырғанның бал тілінен туындаған тапқыр ойлы әңгімелері іріктелініп, сараланып беріліп отыр. Шығарма мектеп оқушылары мен балалар әдебиетін сүйіп оқитын оқырмандарға арналады.

ББК 84 Қаз 7-44

Ы 4803250201 07
00(05)—07

ISBN 9965-17-444-X

© Ысқақбай Ә., 2007
© «Арыс» баспасы, 2007

АНА АЛАҚАНЫ

ӨКПЕЛЕУ

Ұлан мен Динаш жаңа үйге көшіп келгелі көшеге шығып ойнай бермейтін. Көбінесе үйде отырады. Олардың күн еңкейгеннен бастап, терезеден сыртқа қарап, шешесі Аршынның жұмыстан келуін күтуі күнделікті дағдыға айналған. Бүгін де екеуі терезе алдында. Көздері сыртта. Күн де екіндіге таянып, алқызыл сәулесін мол шаша бастаған. Дала тынық. Аулада көп бала ойнап жүр. Оларға қызыға қараған Ұлан:

— Динаш, ана көршінің баласы Сережаны қарашы, арықтағы суға қағаз қайығын ағызып, жағада ойнап жүр. Біз болсақ үйден шықпай, құрдан құр ішіміз пысуда, — деді ренішті үнмен.

— Қазір анамыз да келеді, содан кейін біз де далаға шығамыз.

— Кешікпесе жақсы болар еді-ау, ә?

Сөйткенше болған жоқ, терезе алдында тұрған Динаш:

— Әне, апам да келеді, о-о, алақай! — деп екі қолын шапалақтады.

— Ура! Қазір біз де сыртқа шығып серуендейтін боламыз, — деді Ұлан да қуанып. Шешесі үйге бірден кірмеді. Су жағалап жүрген Сережаны көріп, бөгелінкіреп қалды. Бәтенкесінің бауы шешіліп кеткен екен, оны байлап берді. Қобыраған шашын реттеп, қалтасынан орамалын алып, мұрнын сүртті. Сөйтті де, бетінен сүйіп, басынан сипап, қолына кәмпит ұстатты. Мұны көріп отырған Ұлан мен Динаш қызғаныштан жарылып кете жаздады. “Апамның біреудің баласын айналып, соншама бөгелгені несі? Үйде сарғая күтіп отырған бізді ұмытып кеткені ме? Одан да тезірек келіп, бізді айналмай ма? Қайдағы бір үсті-басы лас болып жүретін. Сережаның бетінен сүйіп, әй, осы апамды-ай!” Екеуін осындай ой мазалады.

Кәмпитке қуана қарап, күлімдеген Сережаны тағы да бір айналған Аршын ана үйге беттеді.

Есікті аша беріп:

— Ұлан, Динаш, қайдасындар? — деп дауыстады. Балалары үн қатпады. Тым-тырыс бола қалысты.

— Мыналар үйде жоқ па, ей? — деді шешесі дауысын қаттырақ шығарып. — Қайда жүр түге!

Үй іші тым-тырыс, ешкім жоқтай көрінді.

Диван үстінде қабақтары салыңқы, көңілсіздеу отырған балаларына анасы:

— Не болып қалды? Неге тіл қатпайсындар? — деді балаларының жанына жақын келіп, үрейленіп қараған кейіпте.

— Біз саған өкпелеп қалдық, — деді Динаш аузын бұртитып. — Сен, сен жаңа...

— Менің де өкпелегім келіп тұр, — деді оны қоштай сөйлеген Ұлан.

Мән-жайға түсінбеген ана:

— Неменеге өкпелей қалдыңдар? Үйге кіргенім осы ғана ғой, — деп ана балаларына сұраулы пішінмен қарады.

— Оны бізден несін сұрайсың? Өзің жаңа далада Сережаны айналып, сүйдің емес пе?

Динаш осыны айтты да, теріс қарады.

— Оны неменеге сүйдің? Біз терезеден көріп тұрдық.

Ұлан таңданғансыды.

— Ол салақ бала. Бәтенкесінің бауы байланбай, үсті-басы ылғи да шаң, былғаныш болып жүреді.

— Керек десең мұрнының суы жылт-жылт етіп, тоқтамайды. Соны сен жаңа жиіркенбай-ақ сүрттің ғой.

Ұлан мен Динаш анасына бұртия қарап, екеуі бірдей теріс айналды. Жарыса сөйлеген балаларының наразылығы бір түрлі көрінген ана:

— Сендер өйтіп Сережаны бекерге жамандамандар. Ол жақсы бала. Өзі момын, үсті де таза. Әп-әйбәт киініп жүреді. Оның шешесі Галина Павловна бізбен көрші ғой. Екеуміз бір жерде істейміз. Ол да қазір жұмысынан оралады. Сережа алдымнан шыққан соң, үсті-басын жөндестіріп, аймалағаным рас. Онда тұрған не бар. Көпшіл болған, жатырқамаған жақсы. Қызғаншақтық танытып, іштарлық жасаудың еш қажеттігі жоқ. Тек ақымақтар ғана сөйтуі мүмкін.

— Түсінікті бәрі, апа, сонда бізді кім санайсыз. Ақымақтыз ба? Сен тек ақылды балаларды жақсы көресің бе?

Бұған онша мән бермеген ана:

— Ойда жоқты айтып, бөлектене бермендер, — деді де шаруасына кірісті.

Ұлан мен Динаш терезе алдына барып тұрып, сыбырласып сөйлесіп, біраз отырды. Бір кезде Ұлан шешесіне жақындап:

— Әкеміз келгесін, апам бізді емес, біреудің баласын айналды деп айтамыз. Сосын саған ұрсады. Бізді жақтайды, — деді өкпелі пішінмен.

— Жарайды, әкең келген соң не десендер, о дендер, көретін көресімді де уақытыңда көре жатармын, — деді ана екі баласына кезек қарап. — Ал қазір менімен бірге сыртқа серуенге шықпайсындар ма? Шықпасандар, тағы да Сережаны айналып келемін.

Екеуі бір-біріне қарасты. Ойланып тұр. Сәлден соң Ұлан:

— Барамыз, — деді. Үні батыл шықты.

— Міне, әкелерің келгенше бекерге өкпелемей-ақ, менімен бірге серуендеп қайтындар, ең дұрысы осы.

Екеуі де жылдам-жылдам киіне бастады. Олар шешесімен бірге көшеге шықты. Осы кезде көршідегі Асанбай атай түйесін шөгеріп, үйіне беттеген еді. Түйеге тақау барған Ұланға анасы:

— Жақындамай былай жүр, ол саған аузындағы жынын шашып жібереді, сосын үстің былғанады, — деп кейін қарай шөгерді.

— Бұл түйеден мен қорықпаймын, — деді Ұлан мақтаныңқырап. Керек десең, мініп те аламын. Әнеукүні атай екеуміз өркешінің арасына отырып алып, ойдайт бір желдіргенбіз.

— Апа, бұл түйе шын жуас. Адамға тимейді. Ешкімге түкірмейді де. Ал Сережа сәл ашуланса болды, бәріміздің бетімізге түкіріп, мазақтайды. Сосын оған мен де түкіріп жібердім.

— Иә, апа, Ұлан сөйтті. — Динаш қоштап қойды.

— Солай ма? — деп ана балаларына тандана қарады. — Сендердің бұларын дұрыс емес екен. Ондай өрескел қылық, бірін-бірі мақтау көршілес балаларға жараспайды. Тату болғандарың жөн, мен сендерді жақсы көремін. Тентек баланы кім ұнатады. Екінші рет өйтпендер. Бұзықтыққа бармандар.

Анасы Ұлан мен Динашты аймалап, беттерінен сүйейін деп еді, екеуі де қосамжарланып:

— Бізді айналмай-ақ қой сен, анау Сережаны жақсы көре бер, — деді өкпелі үнмен.

Екеуі үйге келгеннен кейін де қабақтарын ашпады. Өкпелеген қалыптарымен бұртиып жүрді. Олардың осы бір балалық қылығына анасы қабақ шыппады. Күндегідей жадыранқы қалпын өзгертеген бетте шаруасын істей берді.

ПАРЫЗ

Бүгін Аршын ананың қабағы салыңқы. Түс қайтқаннан бері басы қатты ауырып, мазасыздана бастады. Бөрі ерте жатты. Түннің бір уағында Динаш шырты ұйқыдан кілт оянып кетті. Басын жұлып алды. Үстел үстіндегі шам жанып тұр. Түбінде басын екі қолымен сығымдай ұстап шешесі отыр. Қиналғаны байқалады. Ұйқылы-ояу Динаш қасына таман келіп:

— Апа, басың ауырып, көп қиналдың-ау, ө. Сенің орнына мен отыра тұрайын. Кішкене жатсаңшы, ауырғаны басылар, — деді аяушылық сезіммен.

— Сен де жата ғой, құлыным. Мен де қисаямын, көп мазасызданбашы. Тыныққан соң басылатын шығар.

Динаш орнына барып жатып қалды.

Ертеңіне шешесі сауығып кетіпті. Ас үйде жайраң қағып, тамақ әзірлеп жүр. Шешесінің жазылғанына қатты қуанды. Бірақ анасының тамаққа тәбеті болмады ма, әйтеуір жөнді ештеңе ішпеді. Бір кесе шайдың өзін әзер тауысты. Наннан тістеп те алған жоқ. Өңі бозарып, көңілінің бейжайлығы аңғарылады. Ол балаларына:

— Кеше қатты сырқаттанғандікі ме, денемнің дел-сал күйге түсуін қарашы. Жұмысқа да зауқым жоқ. Не істесем екен, ө, — деді.

— Апа, онда неге қиналасың, бармай-ақ қой жұмысқа, — деді Динаш.

— Бәсе десенші, сені кім зорлап отыр. Керек десен, жұмысыңнан кешіктің ғой дейтін әкеміз де үйде жоқ, іссапарда жүр, — деді Ұлан. Ана балаларының пәк көңіліне сүйсіне қарады да:

— Құлындарым-ау, жұмысқа бару менің парызым болса, қайт дейсіндер. Адамдардың тапсырысы бар, соларды бітіріп беруім керек менің, — деді.

— Ештеңе етпейтін шығар бір күнге, апа, елдің бәрінің де киетін көйлектері бар емес пе. Бүгін бармай-ақ қойшы, сырқаттанып тұрсың ғой, — деді Динаш.

— Динаш, мүмкін, апама киім тігіп бер деген адамның көйлегі болмай, далаға шыға алмай отырса қайтесің. Тігіп бергені де жақсы, әрине. Әйбәт әрі жаңа көйлек бәрімізге де керек, оны кигенше кім асықпайды? — деп Ұлан анасына қарап, ойлана көз тастады.

— Міне, менің Ұланжаным дұрыс айтады, маған тапсырыс берген адамның күтетіні рас. Әр істі уақытында тындырған жақсы. Көп сөзді қойып, жұмысқа барайын, үйде отырындар, — деді де анасы киініп шығып кетті. Ұлан мен Динаш үйде қалды. Екеуі екі жерде ойланып тұр. Біраз үнсіздіктен соң Динаш:

— Енді біз де қарап тұрмайық, кел, іске кірісейік, — деді.

— Менің ештеме істегім келмей тұр.

— Ондай еріншектік ешкімге керек емес.

— Неге?

— Апам жұмыстан шаршап келгенде, үй ішінің таза тұруы керек, білдің бе?

— Үй ішін тазалау біздің міндетіміз бе?

— Иә, міндетіміз. Біз істемей, кім істейді, — деді Динаш. — Бекерге состиып тұрмай, кіріс жұмысқа. "Әр істі уақытында тындырған жақсы, ол әркімнің парызы", — деді ғой апам. Дұрыс айтады. Бекерге қол қусырма. Қолыңа сыпырғышты ал, үй ішін жинастырайық.

Бұған үнсіз ғана келіскен Ұлан сыпырғышты алып, төргі бөлмеге кірді. Динаш екі білегін түрініп, беліне алжапқышты байлап, ыдыс-аяқтарды жуа бастады.

ЕРТЕҢ — "ЖЕКСЕНБІ"

— Динаш, — деді Ұлан, — бағана апам "басым ауырды" деді ғой, сонда да жұмысқа кетті. Кел, мына күнтізбенің келесі күнін қызыл қарындашпен бояп қоялық. Ертең демалсын.

— Табылған ақыл, кел, жылдамырақ боялық, — деп Динаш қызыл қарындаш алып келді де, күнтізбенің бетін әдемілеп бояп, орнына іліп қойды.

Кешкісін екеуі бірдей анасының алдынан жүгіріп шығып:

— Апа, ертең күн демалыс. Жұмысқа бармайсын, үйде тынығатын боласың, — деді қосамжарлана сөйлеп.

— Оны кім айтты, ертең бейсенбі емес пе?

— Жоқ, күнтізбеде қызыл. Қарашы өзін.

Екеуі ілулі тұрған күнтізбені көрсетті.

— Мұны кім бояған?

— Біз.

Екеуі үлкен жақсылық жасаған адамша анасының алдында жадырай күліп, мәз болып, жайрандап тұрды.

КӨРІШЛЕСТЕР ПЕЙІЛІ

Бір күні Аршын балаларымен тамақ ішіп отырып, көрші үйдегі Галина Павловнаның ауырып қалғанын, емделу керек екенін әңгіме етті.

— Сауықтыру шипажайына бармақшы екен. Балаларын қайда қалдырарын білмей жүрген сияқты. Жалғыздік осындайда қиынау! — деді Аршын ана.

— Олардың, біздің әжеміз сияқты, үлкен апасы қайда?

— Жоқ қой, бар болса, балаларын бағып отырмай ма?

— Апа, олар орыстың балалары ғой. Біздің үйде қалса, тілін білмейміз, қайтіп сөйлесеміз.

Ұлан осыны айтты да шешесіне қарады.

— Олар қазақ ішінде өскендер ғой. Біздің тілімізде еркін сөйлейді. Галина Павловна жұмыста қазақша қалжындарды айтқанда, майын тамызады. Алдыңғы қатарлы тігінші, суреті де Құрмет тақтасына ілінген.

— Көргенмін. Сенің суретіңмен қатар тұр ғой, ө.

— Иә.

— Онда, апа, мен Сережамен дос болайын. — Ұлан иығын қомдап қойды.

— Мен қызы Таняны құрбы етейін, — деді Динаш та қалыспай.

— Біз орыс халқымен ежелден доспыз. Оны өздерің сияқты ұрпақтар алға жалғастыра береді.

— Апа, барып айтыңызшы, Сережа мен Таня біздің үйге келсінші. Анасы ауруынан жазылатын жаққа барып емделіп келсін. Жүрші, балаларын ертіп келейікші, — деді Динаш. Бұл ұсынысты Ұлан да қуаттады.

— Жүрші, апа, сөйтеікші. Жақсы көрші болайық, — деді ол да.

— Мен де соны ойлап отырмын, — деді Аршын ана. — Осындайда қол ұшын бермесек, көрші ақысын қалай өтейміз. Бірақ сендер Сережа мен Таняны ренжітпейтін боласындар. Мен оларды айналсам, “кісі баласын неге аймалайсың” деп анадағыдай жөнсіз торсандап, өкпелемейсіндер, ұқтындар ма?

— Апа, анасы қасында жоқ балаларға біз тимейміз, қайта оларды жақсы көріп, қамқорлық жасап жүреміз.

— Міне, бұл ойларың дұрыс. Ақылды балалар көпшіл келеді. Таня мен Сережаны үйге алып қаламыз ба? Соған келісесіндер ме?

— Келістік, — деді Динаш пен Ұлан. — Бізбен бірге болсын екеуі де.

Отбасының келісімі осылай түйінделді. Бұған көршілес Галина Павловна қатты қуанды. Балалардың кең пейіліне де ризалық білдіріп, аналық алғысын жаудырды.

Ертеңіне Таня мен Сережаның анасын пойызға шығарып салуға бәрі барды. Галина Павловнаның вагонға мінуін күтіп тұрғандай пойыз ақырып-ақырып алды да, салдыр-гүлдір етіп орнынан қозғалды. Балалар қол бұлғап, вагондармен қатарласа біраз жүгірді де, кейін қайтты. Ұлан мен Динаш екеуі Таня мен Сережаны ортаға алып, қаздай шұбырып ауылға қарай беталды.

Бір айға жуық тату тұрған балалар Галина Павловна емдеу орнынан оралатын күні оны қарсы алу үшін вокзалға тағы да жүп жазбай, бәрі бірге барды.

ҰЛАННЫҢ ӘНГІМЕЛЕРІ ҚЫЗЫҚ

Аспанда бұлыңғыр бұлт қалықтайды. Жаңбыр жауып тұр. Жер лайсаң. Ми батпақ болып езіліп жатыр. Ұлан мен Динаш ас үйдегі анасының қасына келіп, біраз бөгелді. Оларға анасы:

— Неге тымырайып тұрсындар, бір нәрсе айтайын деп пе едіңдер? — деді. Екеуі де тіс жармады. Бір-біріне қарады да қойды.

— Айта ғой, алтыным, не керек? — деді анасы тағы қайталап.

— Далаға шығып ойнайықшы, жіберші бізді, — деді екеуі.

— Жер батпақ, үсті-бастарың былғанады ғой. Үйде ойнандар.

Ұлан мен Динаш бір-біріне қарап, сыртқа көз тастады.

— Шынында да, дала былғаныш қой. — Ұлан ренжіп, басын төмен иді.

— Жаңбыр басылар емес. Себелеп тұр. Біздің қолшатырымыз жоқ, үстіміз су болады, ә? — Динаш та ойланды.

— Дұрыс айтасындар, өздерің де көріп, түсініп тұрсындар. Жер батпақ, күн жауын. Үйде ойнандар, жаңбыр басылған соң шығасындар, — деді анасы.

— Онда біз Таня мен Сережаны шақырып келейікші? — деп өтінді Динаш.

— Ештеңені де шашпаймыз, үй ішін ыбырсытып, қоқсытпай ойнаймыз. Жарай ма? — деп күңкілдеді Ұлан.

— Арлы-берлі тарсылдатып жүгіріп, мазаны алмай тыныш отырамыз, апа, — деді Динаш.

— Тыныш отырып қандай ойын ойнайсындар? Доп кумайсындар ма? — деді ана не дер екен деген оймен.

— Ұланның қызық-қызық әңгімелері көп. Ол жайлауға барғандағы көргендерін айтып береді. Біз соны тып-тыныш отырып тыңдаймыз, — деді Динаш.

— Ұланның жайлаудан көрген қызықтары бар ма екен?

— Ой, керемет көп, бәрі де таңғажайып оқиға.

— Онда жарайды, — деп шешесі келісім берісімен Динаш жүгіріп барып Таня мен Сережаны ертіп келді. Олар етіктерін шешіп, сырт киімдерін ілді. Екеуі бір-біріне тете, түрлері де ұқсас, шикіл сары. Жып-жинақы киінген, монтиған балалар.

Әдепкіде балалар шуласып, беталды дабырласпады. Өзара әңгімелесіп, ара-арасында күліп қойып отырды. Әңгіме дүкенін қыздырушы Ұлан. Сәлден соң шешесі де келіп, Ұланның таңғажайып оқиғаларына құлақ түрді. Ұлан ортада, кідіріссіз еркін көсіле сөйлеп, қолдарын сермеп қояды. Қасындағылар ауыздары аңқиып, зейін қоя тыңдап қалған.

— Мен жайлаудағы атама бардым, — дейді ол лепіре түсіп. — Жайлау дегенің кереметтей тамаша жер-ау, шіркін.

Айнала ну қарағай, шырша сыңсып, жан-жағы тұнып тұрған шалғын. Ауасы таза, әрі салқын. Сылдырап аққан бұлақтарын айтсаңшы, моншақтарын шашып, ақжалданып ағады. Шабақтары шоршып жүр. Осындай жайлаудың қақ төріне атам аппақ киіз үй тіккен. Бір күні атам маған:

— Ұлан, аңға шығасың ба, ертіп барайын, — деді. Маған да керегінің өзі сол еді, дереу мақұл дедім. Атам қосауыз мылтығын иығына асып, алға түсті.

Ауылдан ұзанқырап шығып, қалың шырша ішіне кіргенімізде, қорбандаған аюды көрдік. Маймаң-маймаң басып, сай табанындағы қалыңға түсіп бара жатты. Бірақ атам атпады: “Баласы бар, кішкентай екен, обал болады”, — деді.

Балалар әңгімені үнсіз тыңдап отыр. Ұлан көзді бір жұмып, бір ашып қойып, әңгімесін одан әрі жалғастырады.

— Біз қалың ағаштың ішіне ене бергенде бір нәрсенің жалт еткені. Атам маған қимылдама дегендей белгі берді. Мен еңкейіп бұға қалдым. Сөйткенше болған жоқ, мылтық атылды. Атам тұра жүгірді. Бір дәу қызыл түлкі сұлап жатыр. Қысты күні киіп жүрген тымағым сол түлкінің терісінен тігілген. — Апа, осы айтқандарым рас қой, ә? — Ұлан анасына қарады.

— Иә, тымақтық түлкінің терісін атасы берген, — деді анасы оны қоштап.

— Әне, айттым ғой. — Ұлан мақтанып қойды.

Баласының әңгімесіне сүйсінген ана ас үйге шығып кеткен соң балалар ойынға кірісті. Динаш пен Таня альбомнан суреттер көрді. Ұлан мен Сережа допты қолдарымен қағып ойнады, екеуі қыза-қыза келе, допты аяғымен теуіп, кең бөлмеде футбол ойнауға кірісті. Бір кезде Ұлан алдына домалақ келген допты қайқайып тұрып, бар пәрменімен теуіп кеп жіберіп еді, доп түп-тура терезеге барып тигені. Әйнегі быт-шыт. Аяқ асты салдыр-гүлдір ете қалғанда Динаш пен Таня да шошып, диваннан ұшып тұрды. Ұлан мен Сережа аңтарылып қалды. Екеуі әрі ұялып, әрі үрейленіп тұрған сияқты. Жүздері сыныңқы. Олардың қасына шешесі жақындады. Сынған терезені көрді. Бірақ ештеңе айтқан жоқ, басын шайқады да қойды. Бәрін үстел басына тамақ ішуге шақырды.

Осыдан бастап Ұлан мен Сережа үйде доп теуіп ойнауды сап тыйды. Олар уәдеде тұрмай, терезені сындырып алғандарына көпке дейін ұялып жүрді.

Қателікті кешірген ананың кең пейіліне не жетсін.

КІШКЕНТАЙ ИНСПЕКТОР

Сережа сабаққа дайындалғанда Ұлан қылқиып оның қасына отырады. Ол “Ана тілінен” берілген тапсырманы дауыстап оқиды. Ұлан ұқыппен зейін қойып тындаудан зерікпейді. Сережа да сабағын жаттайды, одан Ұлан да қалыспайды. Ұлан кітапты оқи алмағанына қарамай, ішіндегісін түгелдей біледі. Кейде Сережа мұғалім болып Ұланнан сабақ та сұрайды. Ол да ешқандай бөгелмей, сұрақтарына тақылдатып жауап беруге әзір. Сережа “бес” қояды. Оған Ұлан мақтанып қалады.

Бір күні Сережа:

— Ұлан, сен ана тілінен берілген тапсырманы жақсы білесің. Сабаққа қатыс. Мұғалім тапсырманы сұраса, қысылмай, мүдірмей айтып бересің, — деді.

Бұған Ұлан қатты қуанды. Сережаға еріп мектепке келіп, бос орынға отырып алды. Мұғалім класқа кірген бетте Ұланды бірден байқады да:

— Ой, балақай, сен қайдан жүрсің? — деді сыпайы ғана жымылп.

— Сабаққа келдім. Оқимын, — деді Ұлан орнынан ұшып тұрып.

— Қай класта оқисың?

— Екіншіде.

— Бірінші класта оқып па едің?

— Жок.

— Онда қалайша екінші класқа көштің?

— Сабақтың бәрін білемін. Сережа екеуміз дайындалдық.

— Қалай?

— Сережа оқиды, мен жаттап аламын. Айтып берейін бе?

— Иә, айта ғой.

Ұлан еш бөгеліссіз үйге берілген тапсырманы заулата жөнелді. Мұғалім күлімсіреп отырып тындады.

— Атың кім?

— Ұлан.

— Атың да жақсы, талабың одан да жақсы екен.

Мұғалім қасына тақау келіп, кекілінен сипады.

— Жарайсың, Ұланжан, талабың таудай. Ұғымталдығың, зеректігің көрініп тұр. Сен “Ана тілінен” өтілетін тақырыпты Сережаның дауыстап оқуынан жаттап алғансың. Зейінділігіңе қылаудай күмән келтірмеймін. Ал, екінші кластың оқушысы ежелемей оқуы, жаза білуі керек. Оның бәрін бірінші класта үйретеді. Сен әлі кішкентайсың ғой. Қаншадасың өзің әуелі?

— Алтыға шықтым.

— Онда келесі жылғы қыркүйекте сені оқуға қабылдайды. Сонда мектепке келесің. Қазір үйіңе бара ғой, — деді.

Ұланның кеткісі келмей, бұртиып тұрды. Сережаға қарап қойып, класты қимай үнсіз қабағын түйді. Балалардың бәрі оған тандана қарап қалыпты. Не істерін білмей сасқалақтап, көздерін жыпылықтата берді. Осы кезде Сережа:

— Апай, қазір үйге қайтармаңызшы, осы сабаққа қатысып отырсыншы. Сосын өзім шығарып саламын, — деді. Бұған Ұланның қуанғаны соншалық, қабағы жадырап, мұғалімге күле қарады.

— Сөйтейінші, кетпей-ақ қояйыншы, апай, — деп Ұлан да қиыла өтінді. Мұғалім бұған келісті. Сөйтіп Ұлан сабаққа қатысып шықты. Үзілісте балалар оны қаумалап, “кішкентай инспектор” деп шулай жөнелді. “Инспектор” дегеннің кім екеніне Ұлан әуелде түсінбеді. Кейін сабаққа сырттан қатысқан адамды инспектор дейтінін білді. Сонымен Ұлан кішкентай инспектор атанып, үйге қайтуға бет алды.

“ӘЛІПШЕ”

Мектептен қайтқан Ұланның қабағы салыңқы, тұнжырап, сүлесок келе жатқанын Сережа бірден байқап:

— Ұлан, сен оқытпады деп өкпелеме. Мен саған “Әліпше” кітабын әкеп беремін, судай жаңа. Әріптерді өзім үйретемін, — деп оны жұбатып, жолға шығарып салды.

Кешкісін Сережа Ұланға “Әліпше” әкеліп берді. Ұлан да оған өзінше бір нәрсе бергісі келіп қипақтады. Сережа бұрын қорғасын құйған дәу сақасын сұрап жүретін. Соны берсем бе екен деп те ойлады. Сақа болғанда қандай! Шиырып қалғанда, алшысынан түсетінін қайтерсің. Кейде шомпысынан тұратыны бар. Тігулі асықтарды атқанда оқтай ұшырады. Шеңбердің сыртына бір-ақ шығарады. Мұндай сақаны бере салуға қимайсың. “Не де болса, осы сақаны берейін” деді де, оны қалтасынан алып, Сережаның алдына шиырып тастады да:

— Сережа, мына сақаны сен ал, — деді.

— Не үшін?

— Сен “Әліпше” бергенде, мен қалай қарап қаламын.

— Мен “Әліпшені” саған оқып, үйренсін деп беріп тұрмын. Ол үшін ештеңе де алмаймын. Қазір мектепте де оқулықтарды тегін береді. Кірлетпей, сызбай, күтіп ұстауың қажет.

— Уәде етемін. Кітапты таза ұстаймын, парақтарын қайырып, жыртпаймын.

— Оған сенемін. Ұқыптылық жақсы.

— Сережа, мына сақа сенде болсын.

— Жок, өзің қалтаңа салып қой.

— Онда сақамды саған асық ойнағанда беріп тұрамын. Мына салмақты сақамен ойнасаң, көп-көп асық ұтып аласың.

— Сақанды маған беріп, өзің қарап тұрасың ба?

— Жок, екеуміз кезек-кезек ойнаймыз.

— Жарайды, соған келісейік, — деп Сережа сақаны алмады. “Әліпшесін” тастап кетті. Ұлан әріптерін үйренген соң, кітабын таза күйінде қайтарып берейін деген оймен “Әліпшенің” сыртын ақ қағазбен қаптай бастады.

“ЕКІЛІКТІҢ” КЕСІРІ

Сережанның бір әдеті — мектептен келісімен есік алдына жүгіріп шығатын. Бүгін көрінбейді. Ұлан жалғыз өзі оны торуылдап біраз жүрді. Бірақ Сережа кешікті. Сосын шыдамы жетпей үйіне барды. Ол көңілсіз бұртиып тым-тырыс отыр екен. Алдында кітап дәптері жаюлы жатыр. Шамасы “екілік” алған ғой деп топшылады. Шешесі ұрысқан, соған ашуланып, өкпелеген сынайы бар. Ұлан есік алдында тұрғанында төргі бөлмеден:

— Ойының осылғыр, аландамай сабағынды оқы, бекерге дақтап жүгіргенің жетеді, — деп зекіген дауыс естілді. Сережа төргі үйге бір, Ұланға бір қарап қойып, кітабын көңілсіздеу қолына алды. Мұнысы: “Ойнамаймын, шешемнің сөзін өз құлағыңмен естідің ғой” дегені шығар деп ұққан Ұлан, зып беріп тайып тұрды.

Өткенде де “екілік” алып қалып, шешесі Сережаны екі-үш күн сыртқа шығармай, не ойынға жібермей қойған еді. Қарашы, тағы да күнделікке, “екілік” қонжиыпты, қандай аянышты. “Неге “екілік” алады осылар, — деп ішінен ойлады. — Бәрі даяр. Кітаптар бар. Күндіз ойнаса, түнде оқымай ма? Шамы жарқырап тұр”. Ұқпайды, түсінбейді десен, кереметтей ақылды. Бар істің жөнін де біледі. Кей-кейде “екілік” алғаннан дүние бүлініп кететіндей көретіні несі? Бірақ соған Сережаның әкесі мен шешесі неге мазасызданады. Күнделіктен нашар баға көрсе болды, Сережаны қуырдақтай қуырады да жатады. “Сабақты оқу емес, миға тоқу қиын” дейді әкесі. Сол рас-ау, шамасы. Сережа оқығанын миына тоқи алмай, әбігерге түсуін қарашы. Бүйтіп жәбір көргенше, оқымай-ақ қойғанның өзі жақсы да”.

Ұлан үйіне көңілсіз оралды. Ол үстелге сүйеніп ойланып отыр. “Мектепке барғанда “екілік” алсам, маған да анам ұрсатын шығар-ау. Мінезі өте қатал. Түнеутүні етігімді шешпестен төрге шығып кеткенім үшін сазайымды тарттырғаны әлі есімде. Жуса тазаратын батпаққа бола берген жазасы әлгіндей. Ал журналға жыл бойы жайғасып, қолымнан түспей жүретін күнделікке қонжиған “екілік” менің түбіме жетпей қоймас. Мұнысы қиын шаруа сияқты. Көрмейсің бе, Сережаның үйде қамалып отырғанын. Оған ішімнен аяныш сезімімді білдіргеніммен, қолдан келер еш шара жоқ. Қолымнан бар келері сол, бүгін мен де ойынға шықпаймын”. Іштей осындай ой түйген Ұлан шешіне бастады.

Кешкісін Ұлан мультфильм көріп отырған. Жұмыстан шешесі келді. Шешініп, жуынып болған соң Сerezаның бүгін “екілік” алғанын шешесіне айтып, оның себебін сұрады.

— “Екілік” жалқаулықтың кесірі, — деді шешесі. — Әйтпесе не жетпейді оған. Үйдегі жағдайы жақсы. Оқу құралдары түгел. Биыл ғана салған мектепті айтпайсың ба? Сарайдай. Осындай қамқорлықты түсінбеген бала нағыз көкжалқау. Ол мектепке де абырой әпермейді, ата-анаға да күйік.

Ұланның анасы осыны айтқанда жүзінен реніш сыңайы білініп тұрды. Сerezаның жайын енді түсінгендей, Ұлан жайлап күрсініп қойды.

Ертеңіне Сerezаға қамқорлық ойын білдіргісі келген Ұлан:

— Сerezа, сен журналдағы “екілігінді” неге түзетпейсің? — деді.

Ол біраз ойланып тұрып:

— Қалайша түзетемін. Журнал мұғалімде ғой, — деді.

— Сен сұрасаң бермей ме?

— Қолтығына қысып алып, тастамайды.

— Неге?

— ...

— Неге деймін?

— Журнал ешкімге берілмейтін құнды кітап.

— Онда күнделігінді сен де әкең мен шешене берме.

Сerezа Ұланның мына тапқыр ұсынысына танданғандай ойланып қалды. “Шынында да күнделікті көрсетпей, не бермей қойсам қайтеді?” деп желкесін қасып, үнсіз отырды. “Бірақ бұл өтірік айту болып шығады ғой” деген ой оралды көңіліне.

ҚИСЫҚ ОТЫРУДЫҢ КЕСІРІ

Ұлан биыл бірінші класқа барды. Ол мектептен келіп, үйге кірген бетте:

— Апа, — деді де, сөмкесін лақтырып жіберді.

— Не болды, қарағым? — деп шешесі баласына көз жүгіртті. — Өзің реніштісің ғой, біреу тиісті ме?

— Жоқ.

— Онда неге бұртиып тұрсың?

— Мені арқасы бар орындыққа байлап қойшы, — деп өтінді.

— Не дейді? — Шешесі ұлына тандана қарады. Ұланның еңсесі түсіп кеткен.

— Арқалы орындыққа байлап қойшы деймін, — деп тағы қайталады.

— Неменеге?

— Жотамның бүкірі түзелсін, балалар бүкірсін деп мазақтады, — деді де, ұзын сүлгіні алып шешесіне ұсынды.

— Қайдағы бүкірлік, кім айтты?

— Бүгін бір қыздың қасына отырып едім, партаға жөнделіп түзу отырсаңшы. Сұрау белгісіндей болып бүкірейгенің не соншама? — деді маған. Оны естіген басқа балалар үзілісте жабыла мазақтады. Бүкірсін деп күлісті бәрі.

— Орындыққа байлап қойса, жотаң жазыла ма екен? Мұндай әдісті кім үйретті?

— Өзім ойлап таптым. Бір апта байлап қойсаң, жотам түзелетін шығар. Түнеукүні әкем қайқайған тақтайдың үстіне екі қап құм қойып еді, төрт-бес күнде түзеліп шыға келді емес пе.

— Онда етбетіңнен жата ғой, сенің де жотаңа екі қап ұн қойып, бастырып тасталық, — деді шешесі не дер екен деген оймен.

— Ол ауыр ғой. Езіп-жаншып жібереді. Одан да орындыққа таңып қойған әлдеқайда жеңіл болар.

Шешесі Ұланға орындыққа, партаға дұрыс отырудың пайдасын, ал түкшиып, бүкіреюдің зиянды екенін өзінше түсіндірді.

— Түзу отыруға үйренген жақсы. Ол денсаулыққа да пайдалы, — деді анасы. — Имиіп отырғанда адамның бойы, шынында да еңкіш тартады. Жүректің соғуы қиындайды. Өкпең еркін тыныстай алмайды. Салмақ түседі, тез шаршайды. Ал, сен болсаң, соның бәрін аңғармайсың. Бүкшиіп отыруға әбден дағдыланып алғансың. Ол сен үшін сүйекке сіңген әдет. Одан құтылу онайға түспейтін шаруа.

— Сонда мен не істеуім керек? Балалардың мазағына шыдап жүре бермекпін бе? — деді Ұлан қабағы түсіңкі мұңайған үнмен.

— Орындыққа байлап қойғаннан жотанның бүгілгені жазылмайды. Үйреншікті әдеттен құтылудың ең жақсы әдісі әрі таптырмайтын емі — күн сайын ертенгілік жаттығу жасау. Су әкелгенде шелекті тек бір қолмен көтерме, кезек-кезек алмастырып отыр. Бір жаққа қарай қыңыраймай, бойыңды тік ұста. Сөмкенді бір иығыңа асып алып, қикайып жүрмейтін бол. Үйде де, класта да, кинода да, сабақ жазғанда да, тамақ ішкенде де түзу отыруға дағдылан. Сонда сүйектерің мен бұлшық еттерің түзу өседі, жақсы қалыптасады.

— Шын ба?

— Әрине, сен қисайып, бүкірейіп отыруға әдеттенгенсің. Содан жон арқаң бүкірейген. Еңкейіңкіреп бүкшисең, жотаң күдірейіп, томпайып көрінеді. Осы жаман әдеттен құтылу жолы қайсы дейсің бе? Әлгінде айтқандарымды істе. Ең әуелі спортпен шұғылдану, жаттығу жасау қажет. Керіліп-созылған дене түзу өседі. Ұқтың ба?

— Ұқтым.

— Онда, бұдан былай, денешынықтырумен күнде шұғылдан.

— Апа, жарайды. Айтқаныңды істеймін, бүгінше орындыққа байлап қойшы. Жотам аздап болса да түзелсін. Дөңкиген қыртысы жазылсын.

— Сен ойынды өзгерт. Жаттығу жаса. Кеуденді тік ұстап, көтеріп отыруға бойынды үйрет. Сонда ғана бойың түзу өседі.

Шешесінің ақылын тындаған Ұлан үнсіз ойланып, жаттығу жасау үшін спорттық киімдерін реттей бастады.

СӨМКЕ

Күн шытымыр аяз. Жолдың беті бұдырсыз, тақтайдай теп-тегіс көктайғақ. Байқап жүрмесең, тайып жығылып, жалпаңнан түсуің кәдік. Бірақ одан тайсақтайтын балалар ма? Тайғақ жолмен сырғанай жөнеледі. Ұлан да мектептен шыққан бетте ойынға кірісті. Сөмкесіне мініп, бір-екі рет сырғанап та алды. Кейде сөмкесін жерге тастай салып, қос аяқпен кезек теуіп, тайғақта зырылдағанын қызықтайды. Алға қарай сырғып барып тоқтаған сөмкесін қуып жетіп, қайта тебеді. Өзімен-өзі мәз. Ыржиып күлгені де қызық. Бір-екі рет құлап та тұрды. Үсті-басы да былғанды. Оны елең ететін сыңайы жоқ. Есіл-дерті ойынға ауған. Міне, тағы да сөмкесін теуіп, артынан өзі қоса сырғанады. Осы бір көріністі бағанадан байқап келе жатқан қарт адам Ұланды тоқтатып алып:

— Балам-ау, мына дүниенің дода-додасын шығардың ғой, — деді сөмкесін нұсқап.

— Мейлі, шыға берсін, — деді бала өзінше бір ризашылықпен.

— Жап-жаңа дүние екен, аясаң қайтеді?

— Аямаймын, тоза берсін.

— Қарағым-ау, неге олай дейсің? Сөмке маған емес, өзіңе керек дүние ғой.

— Бұл менікі емес, аямаймын.

— Енді кімдікі?

— Менің сөмкем басқа, сыртында бағдаршамның суреті бар.

— Ал, мынау ше?

— Бұл, бұл ма, Сережанікі.

— Біреудің сөмкесін соншама неге тепкілейсің? Жыртылатын болды ғой.

— Жыртылса жыртылсын.

Осыны айтты да Ұлан сөмкені теуіп кеп қалды. Ол көктайғақ жолмен сырғи жөнелді. Сөйткенше болған жоқ, көше бұрышынан сыртында бағдаршамның суреті бар сөмкенің үстіне отырып алып, сырғанап жүрген екінші бала — Сережа көрінді. Ол Ұланның сөмкесі еді.

ҰЛАННЫҢ ТҮСІ

— Түнде мен керемет түс көрдім, — деді Ұлан ертеңгілік дастарқан үстінде. — Әкем екеуміз тауға барыппыз. Дәу аю кездесті. Жүгендеп мініп алдық. Желдіртіп отырып, кинотеатрға келсек, билет жоқ екен. Содан кейін балмұздақ жедік. Саған да біреуін сатып алып едік, — дегенде:

— Ол қайда? — деп шап ете қалғанын Динаштың өзі де байқаймай қалды.

— Сен ұйықтап жатыр екенсің, оятпадым, — деді Ұлан аспай-саспай.

— Әй, сен де ұйықтап жатқан жоқсың ба? — деді Динаш.

— Жок, мен түс көріп, аю мініп жүрмін ғой.

— Ту, не деген өтірікшісің өзің.

— Түсімде деймін, түсімде.

— Шындыққа жанаспайтын түсті адам қалай көреді?

— Нанбайсың ба?

— Сенейін, балмұздағыңды берші, — деді.

— Өзім жеп қойғанмын.

— Онда түсіннің бәрі өтірік, — деді Динаш өкпелеген сыңаймен. Бұртиып теріс қарап тұр. Ұлан болса, түсім рас па, өтірік пе дегендей ойланып, бармағын тістелей берді.

ДОСТЫҚТЫҢ МӘНІ

— Ұланжан, Сережаны неге айналасың, ол нашар бала деуші едіңдер, қазір татусыңдар ғой, ылғи да бірге ойнайсыңдар.

— Ой, апа, қазір дос болдық, — деді Ұлан бірден.

— Қалайша?

— Ол үйінен күнде тәтті кәмпиттер әкеледі.

— Сен не бересің?

— Мен бе, мен?..

— Иә, сен.

— Мен ақша беремін.

— Оны қайдан аласың?

— Ақшаны ма, ақшаны...

— Иә.

Ұлан ойланып сасқалақтап қалды. Шешесі:

— Ақшаны қайдан аласың? — деп тұрмын ғой. Неге үндемейсің? — деді жай ғана күлімсірей сөйлеп.

— Ақшаны ма, ақшаны бір күні сенің сөмкеңнен, екінші күні әкемнің қалтасынан аламын.

— Сонда сендердің достықтарың кәмпит пен ақшада болғаны ма?

Ұлан үндемеді. Төмен қарады.

— Балам, — деді анасы Ұланның шашынан сипап, — біріннің ақша, біріннің кәмпит беріп дос болғандарың дұрыс емес. Бұл алып-сатарлық. Ондай достық ұзаққа бармайды. Шын достар бір-біріне адал, ақылды, кішіпейіл, қамқоршы болуы керек әрдайым. Олар адамдарға дүние емес, жақсылық сыйлайды. Өтеуіне ақша сұрамайды, алғыс айтады, бақыт тілейді. Ақкөңіл, адал ниетті балалармен дос бол, қарағым. Сережа да жақсы бала, оны жаман әдетке үйретпе. Өзің де ондай оңай олжаны кәсіп етпе. Ұқтың ба, қарағым?

Ұлан ана ақылы арқылы достықтың мәнін тереңірек ұққандай нышан танытты.

СУРЕТКЕ ТҮСКЕНДЕ

Динаш жұмыстан оралған шешесі Аршынның алдынан жүгіріп шығып:

— Апа, біз Ұлан, Сережа, Таня төртеуміз қатар тұрып, қол ұстасып суретке түстік бағана, — деді қуанышты үнмен аптыға сөйлеп.

- Кім ертіп барды?
- Ауылдан келген Нұрлан ағай. Бізді көп-көп қыдыртты. Әуелі десен, балмұздақ сатып берді, сосын суретке түстік.
- Жаксы болған екен. — Шешесі қызын қоштады да қойды.
- Динаш пен Ұлан суреттері дайын болатын күнді асыға күтіп жүрді. Суреттерін де алып келді. Қуаныштарында шек жоқ. Әр нүктесіне дейін қайта-қайта қарап, өздерінше мәз-мейрам. Сөйтіп отырғанда Ұлан:
- Бәлі, арқамызға жабысқан қар да түсіп қалыпты ғой. Таза-ламағанымызды-ай, ә, — деді өкінішті кейіппен.
- Қайсы?
- Міне.
- Қар көп жабысыпты-ау, ә, енді қайттік? — Екеуі аңырып, бөгеліп қалды. Біраз ойланып тұрған Динаш:
- Ештеңе етпейді. Көктем жақын ғой, күн жылыған соң өзі-ақ дым қалмай еріп кетеді, — деді.
- Қар ерісе, суретіміз не болып кетеді. Жібіп, ірімей ме? Динаш не дерін білмей, иығын көтеріп, аузын бүртитты.

АПА, ЕРТЕГІ АЙТШЫ

- Бір күні кеште Динаш шешесіне:
- Апа, өткен жолғыдай қызық-қызық ертегі айтып берші? — деп қиғылық салды. Көңілінің қошы болмай отырған анасы:
- Әй, қарағым, ерікпеші. Күні бойы тік тұрып, жұмыстан шаршап, аяғым қатты ауырып отыр, — деп құлықсыздық танытты. Бұған Динаш:
- Апа-ау, ертегіні аяғың айтпайды ғой, — дегені.
- “Сөз тапқанға қолқа жоқ” деген осы екен ғой, — деп анасы басын көтеріп: — Ерте ертеде, бір сараң болыпты деген жаңа ертегісін бастады.
- Динаш пен Ұлан ұйып тындап отыр.

БІР ҮЗІМ НАН

Мектептен келген Ұлан сөмкесін босағаға лақтырып тастай салды да, аяқ киімін шешпестен ас үйге қарай ентеледі. Кебежені ашып, дәу таба нанның едәуір бөлігін сындырып алды. Ә, деп

комағайлана асап, апыл-ғұпыл жей бастады. Аузын нанға толтырған ол терезеден сыртқа көз жіберді. Үш бала асық ойнап жатыр. Өзіне таныс Бекен, Сережа және Мырзахан.

Ұлан да асыққа құмар. Ойынға қызығып кетті. Қалтасына асықтарын толтырып салды да, бір қолына сақасын, екінші қолына нанын ұстаған бетте далаға қарай жүгірді.

— Мен де асығымды тігейін. Ойынға қосындар? — деді ол келген бетте. Ақ жейделі Сережа оған бұрылып:

— Аптықпай наныңды жеп алсаншы әуелі, — деді. Оны Бекен де қоштады.

Ұлан қолындағы нанға қарады. Ондырмай-ақ сындырып алған екен, таусыла қояр түрі жоқ. “Бекер-ақ алып шыққан екенмін” деп іштей өкініш білдірген кейіппен жан-жағына қарады. Ана балалар сартылдатып асық ойнауда. Бұған ешкім де көңіл бөлмейді. Екі көзі ойында. Қызыққаны соншалық, нанды жеуді де қойып, аңырайып, асықшыларға қарады да қалды. Қолындағы нанды не істеу керек. Қалтасы бос емес, толы асық. Тәбеті де тартпайды. Үйге баруға ерініп тұр. Ақыры нанды ағаш түбіне қоя салайын деп ойлады. Балалардың көзін тасалай беріп, нанын терек түбіне қарай лақтырып жіберді.

— Енді ойынға мен де қосылайын, — деп асықтарын шиіріп, қатарға келіп тұрды. Осы кезде Мырзахан:

— Нанды неге лақтырасың, обалы кімге? — деп дауысын қатайтып, қасына таянды.

— Несі бар екен? Өз наным ғой, жегім келмеген соң...

Ұлан төмен қарап мінгірледі.

— Бар да, нанды тез көтеріп ал, жеп қой, сосын ғана ойынға қосамыз. — Бұл — жолақ майкалы Сережаның талабы.

— Бір жапырақ нанда тұрған не бар? — деді Ұлан өзінше өзеуреп.

— Онда тұрған түк те жоқ, бірақ сол бір үзім нанның...

— Мынауың өткендегі “Нанды қадірлей біл” атты тәрбие сабағында айтылғандардан жұрдай ғой.

— Оң құлағынан кіріп, сол құлағынан шығып кеткен де. Әйпесе бел ортада жапырайып, сабақ тындап отырғанын көргенмін.

Балалар Ұланды осылайша ортаға алып, өздерінше мінеп, сынап жатқанда, дауыстары да қаттырақ шықты білем, тұстарынан өте берген ақ жаулықты әжей бұрылып:

— Немене, төбелескелі тұрсындар ма шаңқай түсте. Соншама қызыл өңештенгендерің не? — деген дауысы естілді. Бәрі жалт

қарасты. Сөйтсе, Ұланның үлкен әжесі. Азық-түлік дүкені жақтан қайтқан беті екен. Ортада тұрған Ұлан қысылғанынан мойнын салбыратты.

— Неге тұнжырап тұрсың? Мыналар саған... — деді әже сөзін үзінкіреп. Бәріне бағдарлай қарады. Ұланның көзі жыпылықтап:

— Ештеңе емес, әже, өзімізше жай әңгімелесіп, — деп аналардан бұрын быдықтап тіл қатып, түкті де сездірмегенсіді.

— Әже, — деді Сережа үлкендерше байсалды сөйлеп. — Анау нанды қараңызшы, оны лақтырған Ұлан. Біз нанды неге жерге тастайсың деп сұрап тұрмыз. Обал емес пе, әже?

Бекен мен Мырзахан да жарыса сөйлеп, шындықты айтты.

— Балаларым, сендердің айтқандарың дұрыс. Нанды қадірлей білу керек. Ал мына Ұландыкі — қателік. Әрі нанды қадірлемеушілік. Сол үшін ойынға қоспағандарың да дұрыс болған, — деді жылы жүзбен. Ұланға бұрылып:

— Әй, балам-ай, қанша айттым мен саған, — деп әже состиып тұрған немересіне реніш білдірді де, ағаш түбінде жатқан нанға қарап тұрып:

— Иә, пірім Алла, түсінбегесін қайтейін, тәуба, тәуба, бір Құдайдың өзі кешірсін, — деп күбірлеп барып, Ұланға иек қағып: — Балам, ана нанды көтеріп ал да, үйге апар, — деді зілділеу үнмен. Ол дереу нанды жерден алды. Балалардың көзінше ұрыспаса екен деп әжесіне жәутендей көз тастап қойды.

— Жүр үйге, — деді әжесі. Иіні түскен Ұлан нанды қолына ұстаған бетте әжесіне сұлықсыз ілесті. Аяғын кібіртіктеп сылбыр басып, әже сөзінің өзіне оңай тимегенін сезінгендей ұялғандық пейіл танытып, қабағын шытты. Өзі де ойға батты.

Ойынға қостыртпаған да бір үзім нан...

Құрбыларымнан сөз естірткен де бір үзім нан...

Әжемді де ренжіттім бір үзім нан үшін.

Мойнымды салбыратып, еңсемді түсіріп, қатты ұялтқан да бір үзім нан.

Осы бір үзім наннан артық құдіретті күш жоқ екен. Ол қасиетті дәм деуші еді әжем ылғи да, рас болып шықты онысы. Нан қасиетін білмеген қандай қиын. Мен қателесіппін-ау, ө. Бұдан былай, қайталамаспын.

Ұлан әжесіне қарады. Қабағы ашық. Жүзі жылы көрінді. Ұланның көзі құбылып, өңіне қызғылт рең жүгірді.

ЫНТА

Ұланның әкесі Айдарбек Алматыда оқып жүрген-тұғын. Оқуы біткен соң ол осы қалада жұмысқа орналасты. Енді көшкелі жатыр. Бұл хабармен құлағдар көрші-көлемдері мен ағайын-туыстары келіп, жаңа қонысына аман жетулеріне тілек білдіріп, сәт сапар айтысып, қоштасып жатыр. Ұлан да өз құрбыларымен, көршілес балалармен, әсіресе, Сережамен қимастықпен қоштасып жүр.

— Қала деген жақсы ғой, шіркін. Мен демалыста ағайыма ілесіп барып, армансыз аралағаным бар, — деді Сережа мақтана сөйлеп.

— Зоопарктегі хайуанаттарды айтсаңшы. Әр түрлісі бар. Көп аңдарды, құстарды көріп, әбден тамашалағанмын, — деп Нұрбек те қалаға барғандығының шетін шығарды.

— Хат жазып тұрайық, мекенжайыңды барысымен жазып жібер, — деді Жалғас достық тілегін білдіріп.

— Қысқы каникулда бізге кел. Қала қызықтарын, көргендерінді айтып беретін бол.

— Қаланың балалары орысшаға судай дейді. Сен де олардан қалыспа. Тілінді бұрасаң, ынта қойсаң, тез-ақ үйреніп кетесің.

— Жазда ауылға келіп, бізге орысша үйрететін боласың әлі-ақ.

Нұрбек пен Жалғас осындай тілек білдірісті. Соңғы тілекке Ұлан селқостау жауап қатты. “Мені қинайтын осы орыс тілі болатын шығар” деп іштей ойланды ол. Өйткені орысшаға шорқақтау, тілі мүкістене береді. Жыл бойы көп қиналып едім, енді қалаға барсақ, ылғи орысша сөйлейтін ортада қиналатын шығармын. Мұғалім күн сайын реніш білдіріп, күнделігіме “екілікті” қонжита берсе, әкем мен шешем миымды кезек-кезек шұқиды-ау, ә”, деген іштей өкініші де бар. Бірақ онша қаражаяу емес. Келістіріп жатық сөйлеп кетпегенімен, ауызекі сөздерді біледі. “Қалаға барған соң, тіл үйренуге ынта қоярмын”. Осы тұжырымға бекінген Ұлан қаладан бір-ақ шықты.

Ұланға қала бірден ұнады. Көшелері түзу әрі тегіс. Шаң-тозан жоқтың қасы. Төңірек жасыл-желек, көкпенбек. Ағаштар да әртүрлі, бәрі жайқалып тұр. Қызыл-жасыл гүл аландары тіптен тамаша. Бірінен-бірі биік үйлер. Бәріне таңырқай қарайды. Өз үйі үшінші қабатта. Сырттан келгенде қоңыраудың түймесін басып, шылдыратып тұрудың өзі де бір ғажап. Мұны алғашқыда қызықтады да.

Күнде балконға шығып, ауладағы балалардың ойынын қызықтайды. Ауылдың балалары сияқты бұлар да асық ойнап жүр. Орыстың, қазақтың балалары аралас. Орысша сөйлегенде аузы-ауыздарына жүкпайды. Таңырқай қарап, біраз тұрды.

— Апа, — деді Ұлан, — қарашы, ана бір кішкентай қазақтың баласы орысша сөйлегенде бар ғой, мүдірмейді. Тақылдағаны керемет. Өзі шақар-ау деймін, өжеттеніп, кеуде қағып тұрады.

— Олар осы ауланың балалары. Орыс тілінде сөйлеседі. Сен де жасқанбай, ұялмай сөйлей бер. Балалармен достасып ал, — деді анасы.

Шешесінің осы сөзі демеу болды ма, Ұлан бес-алты асығын қалтасына салып, үлкен сақасын қолына ұстап, сыртқа шықты. Шеңбер сызып, асық ойнап жатқан балаларға жақындады. Олар Ұланға:

— Асығың бар ма? Кел, ойнайсың ба? — деді. Ұлан орысша сөйлеуге қысылып, сақасын үнсіз көрсетті.

— Ой, қандай салмақты. Қорғасынды өзің құйғансың ба? — десті сақаны салмақтап ұстап көргендер.

— Иә, өзім, — деп Ұлан балаларға сығырая қарады.

— Жаксы. Сақаң тигіш те болар.

— Көне, асықтарды тік, атып көрелік.

Балалардың бірі сақаны шиырып еді, алшысынан тұра қалды.

— Оқо, жаксы сақа! — деп бірден мақтасты.

— Асық ойнайсың ба?

Ұлан басын изеп, бір уыс асығын көрсетті.

— Кел, әуелі танысалық, атың кім?

— Ұлан.

— Менің атым Вова, — деді ұзын бойлы сары. — Мынау қоңыр көйлекті Алеша, анау кекілі желбіреген Олег, шетте тұрған Дулат.

— Бәріміз дос болайық, жарай ма?!

Жаңа достармен танысқан Ұлан қуанғанынан күлімсіреп, езуі жиылмай тұрды. Танысқан балалардың бәрі орысша сөйлегенде судырата жөнелетініне таң.

— Қай үйде тұрасың? — деп сұрады Вова.

— Мына үйде, — деп үшінші қатардағы балконды қолымен көрсетті. Ұланның орыс сөзін бұзып сөйлегеніне Алеша шикшик етіп күле бастап еді, денелілеу ақ сары Вова аузынды жап дегендей белгі берді. Анау күлкісін сап тыйды.

— Алеша, сен күлме... — деді Вова үлкендерше байсалдылық танытып. Содан кейін:

— Орысша жақсы білмейсің ғой деймін, — деп Ұланға қарады. Ұлан қып-қызыл болып, теріс бұрылыңқырап, төмен қарады.

— Ұлан, біз саған орысша сөйлеуді үйретеміз. Ылғи бізбен бірге ойна. Ұялмай сөйлесен, тілің де тез жаттығады, — деп төртеуі Ұланды қоршап алды. Жаңа достарының кішіпейілділігіне қуанып, масаттана түскен Ұлан:

— Мен сендерге қазақша үйретемін. Бәріміз де екі тілде сөйлейтін боламыз.

— Мынау табылған ақыл.

Тұрғандар түгелдей өздері тұратын үйлерін жарыса айтып шықты. Бәрі бір ауладан. Бұған да Ұланның іші жылыды.

Ұлан көшеде ойнағанда тымырайып, онша көп сөйлемейді. Әркімнің аузын бағады. Қалай сөйлейтініне құлақ түреді. Ауызекі сөздерді іштей қайталап жаттауға, жадында сақтауға тырысады. Үйге келсе, орысша-қазақша сөздікті өңгеріп алып, жекелеген сөздерді жаттайды. Бұрынғыдай емес, орыс сөздеріне тілі де кәдімгідей икемделіп, төселіп қалды. Бірақ, род дегеннен көресіні көріп жүр. Басына қонбайды. Папаны “мой”, маманы “моя” деп айтуға дағдыланбай-ақ қойды. Ол бәрін “мой” деп төтелейтін. Бірте-бірте родтарды да ажыратуға ынта қойып еді, аз уақытта көп нәрсені үйренді.

Ұлан мектепте де жақсы достар тапты. Мұғалім де оның орысшаға шорқақ екенін аңғарып, Айгүл деген қыздың қасына отырғызды. Ол озат оқушы, сабаққа салақтау балаларға көмек беруге әрдайым даяр. Орысшаны судай ағызады. Қазақшаны да таза сөйлейді. Мұнысы Ұланға жақсы болды. Кейбір түсінбеген сөздерді екі тілде бірдей ұғындырады. Ұлан да ұғымтал. Айтқанын қағып алуға әбден дағдыланған. Кейде Айгүл екеуі сабақтан соң қалып та дайындалады. Осындайда Айгүл мұғалімге ұқсанқыраған кейіппен Ұланға:

— Кел, мына жерге отыр, — деп өктемдеу сөйлейтіні бар. Ұлан үндемейді. Айтқанын істейді. Айгүл қасына Ұлан тақау келіп отырған соң:

— Кәне, родтарды ажыратуды үйрендің бе? Ережелерін айта қойшы? — деп сөздерді талдауға кіріседі.

Сабақтан шыққаннан кейінгі қамқоршысы — ауылдағы төрт бала. Бәрі шетінен кішіпейіл. Олардың күлімсіреп тұратын өндері

де жылы шырайға толы. Бірін-бірі ренжітпейді, қайда барса да, жұптары жазылмайды. Киноны бірге көреді, зоопарктегі хайуанаттарды қаздай тізіліп қатар жүріп тамашалайды. Кезектесіп шахмат, не дойбы ойнайды. Асықтары да ортақ. Асфальтқа таласа-тармаса сурет салуға келгенде жапа-тармағай жапырласа кіріседі.

Ұлан аула балаларымен осылайша тез үйренісіп, бәрімен де танысып алды.

Бір күні Ұлан мектептен қуанышты оралды.

— Апа! — деді ол, үйге кіре берген бетте. — Мен орыс тілінен жазған диктанттан бұған дейін әуелі “үш”, одан кейін “төрт” алған едім ғой. Бүгінде диктант жазған едік, “бес” алдым.

Қуанышында шек жоқ.

— Міне, бұл тіл үйренуге құштарлығыңның, ынтаның арқасы...

Анасы Ұланды құшақтап, мейірлене бауырына басты. Ал Ұлан орыс тілінен үйге берілген тапсырманы орындау үшін үстел басына отырып жатып:

— Апа, мен Сережаға орысша хат жазамын, — деп дауыстады.

— Жаз, алтыным, достарыңның бәріне жаз. Ал Сережа қазақшаны жақсы біледі. Оған қазақша хат жаз.

Ұлан қаламын алып, ақ қағазға шұқшиды. Достарына хат жазып отыр.

ЕСКЕРТКІШ АЛДЫНДА

Қаладағы саябақ ортасында Ұлы Отан соғысында қаза тапқан жауынгерлерге арналған ескерткіш-обелискі бар. Қала тұрғындары мен мектеп оқушылары, тіпті қонақтардың да жиі келетін орны да осы жер. Олар ескерткішке гүл шоқтарын қояды, тағзым етіп, бастарын иеді.

Ұлан бүгін анасы екеуі осы алаңға келді. Ескерткіш алдында мосқал тартқан бір адам тұр. Қара костюмінің өңірі толы ордендер мен медальдар. Ол жерге қарай еңкейіп, басын көтермей, төмен қарап, ойға шомған. Осы сәтте айнала да құлаққа ұрған танадай, тып-тыныш.

Ескерткіш алдындағы сәл үнсіздіктен соң қарт еңсесін көтеріп, қолорамалымен көзін сүртті. Көңілі босап, жанарының суланып қалғанын байқаған Ұлан:

— Апа, анау атай неге жылайды? — деді. Үні аянышты естілді.

— Майдандас серіктерін еске түсіріп тұрған ғой.

Қарт бас киімін киді де, ескерткішке үңіле қараған қалпы кейін шегінді.

— Апа, айтыңызшы, атай неге жылады? — деді Ұлан тағы да сұрағының жауабына түсінбегендігін аңғартып.

— Отан жерін қорғаған соғыста көп азаматтар қапармандық пен ерлікке барды. Кейбіреулері қаза тапты, өмірден қыршын кетті. Мынау ескерткіш сол бір ержүрек жауынгерлерге қойылған белгі. Олардың ішінде анау атайдың да жан-жолдастары бар. Атай сол өзінің майдандас серіктеріне тағзым етіп, олардың ерліктеріне бас иіп тұр, — деді анасы.

Ұлан ескерткішті көрсетіп:

— Мына ағайлардың бәрі де батыр болған ғой, ә, — деді.

— Иә, ержүрек жауынгерлер жауға қарсы күресті. Біздің бақытты өмірімізді қорғаған да осы ағаларың. Олар сұрапыл соғыстың бел ортасында жүрді. Жаңағы ардагер атаның көзіндегі жас сол бір қан төгілген жылдардың қиын сәттерін еске алғандықтың белгісі болар, сірә.

— Апа, біз “Әрқашан күн сөнбесін, аспаннан бұл төнбесін, қасымда болсын мамам, болайын мен де аман”, — деп ән айтамыз.

— Дұрыс оларың. Аспан көгі ашық болып, күн күлімдеп тұрғанын барлық ел қалайды. Бейбіт өмір керек адамға. Сонда өсеміз, өркендейміз.

— Ержеткенде шекара тыныштығын қорғайтын жауынгер боламын.

— Талабыңа жет, балапаным.

Осы сәтте бір әдемі саумал жел Ұланның кекілін желбіретіп, бетін сипап өтті. Кеудесін шаттық кернеген ол қолындағы гүл шоғын ескерткішке қою үшін алаңға қарай асыға басты.

АЛТЫН ҚОЛ

Бүгін Динаш өте мазасызданып кетті. “Басым” дейді, “тісім” дейді, әйтеуір, ыңкыл мен қынқылы көбейді. Ыдыс-аяқтарды да жумады. Күнде бірауық сурет салушы еді, оған да зауқы бармады. Пеш түбіндегі төсекте мысығын құшақтап жатты да қойды.

Кешкісін шешесі жұмыстан келгенде бәрі тап-тұйнақтай болып тұратын бұрын. Бүгін үй ішінің бір шаруасы да істелінбеді.

Төсек те жиналмаған, ыдыс-аяқ жуылмаған. Еден сыпырылмаған. Динаш болса, екі көзі жәудіреп бұйығы жатыр.

— Қызым-ау, саған не болған, бір жерің ауырып, сырқаттанып қалдың ба? — деді шешесі. Мандайын қолымен басып көрді. Әдетте анасының алақаны жұмсақ, жылы болушы еді, бұл жолы біртүрлі қатты тәрізді көрінді. Оны ұнатпаған Динаш:

— Туу, апа-ай, қолыңды тартшы! — деді. — Егеудей тырнап барады ғой, не деген қатты еді.

— Өйдейт деген-ай, әншейіндегі жұмсақ алақанымды бүгін неғып жақтырмай қалғансың. Өзің бірдеңеге ренжігеннен саумысың? — деп анасы бұртиған қызына тандана қарады.

— Түкке де ренжігенім жоқ, — деді Динаш, — бірақ алақаның қатты.

— Қызым-ау, қолым күндегі қол. Алақаным еңбекпен ойылып, жұмыспен күстенген. Саусақтарым да баяғы қалпында, — деді анасы қызына бес саусағын жазып көрсетіп. Өзі де қолына арлы-берлі қарап алды да орнынан көтерілді.

Динаш анасының ренжігенін іштей сезді. Бірақ қозғалмай жата берді. Сырттан Ұлан келді. Оны анасы қарсы алып, бетінен сүйді.

— Ұланжан, менің қолым қандай? Алақаным жұмсақ па? — деп ұлының бетінен, мандайынан сипады.

— Қолың әйбет, апа, жұп-жұмсақ алақаның да жылы.

— Ендеше, осы қолым Динашқа ұнамай қалыпты.

— Неге?

— Өзінен сұра?

— Апа, мен Динаштан сұрамаймын, сенің қолың алтын қол екен. Оны бағана кісілерден естідім. Олар Ұланның анасының қолы алтын, шебер адам деп мақтады. Соны естігенде мен қандай қуандым десенші.

— Динаш, естідің бе, Ұланның сөзін? — деді анасы төсекте жатқан қызына тақау келіп.

— Оны мен де естігенмін. Бірақ мен алтын қолыңды көргенім жоқ. Оны елге көрсетесің де, бізден жасырасың. Мен сол үшін өкпелеп жатырмын.

— Міне, менің алтын қолым, — деді ана қызына он саусағын жазып көрсетіп. — Сен дұрыс айтасың, күсті алақаным қатқылдау, ал оның атқарған жұмысы алтынмен бағаланады. Осы қолыммен тіккен киімдеріме ел риза. Олар сол үшін де менің қолымды алтын деседі. Еңбекпен шыныққан алақанмен табыс тапқан адам

бақытты әрі даңқты. Жұмысты жақсы істесен, сенің қолың да алтынға айналады. Менің тапсырған шаруаларымды түгел мүкият тындырып қойғандарың да, сендерді күнде “алтындарым” деп айналатындығым да содан. Соның мәнін түсінесіңдер ме?

Динаш үнсіз ғана орнынан тұрып, төсегін жинастыра бастады. Бұған анасы іштей ризалық білдіріп.

— Міне, менің алтындарым, көмекші болғандарыңнан, қалқайған түрлеріңнен айналдым, — деп балаларының бетінен сүйді.

ҚУАНЫШТЫ КЕШ

Бұл күнгі кеш өте қуанышты болды. Теледидар, радио мен газеттер Аршынның еңбектегі жоғары табысы үшін “Парасат” орденімен марапатталғандығы жөнінен хабарлар беріп жатты. Үйге де бірнеше жеделхат келді. Оларды дастарқан басында отырып бәрі қайта-қайта оқыды.

— Апа, — деді Динаш, — бұл сенің алтын қолыңа берген награда ма?

— Иә, қарғам. Еңбегімнің бағасы, бейнетімнің зейнеті бұл.

— Оны қай жеріңе тағасың?

— Егеменді елдің ордені жүректерге қуат беріп тұрады. Сол үшін де жүрегімнің үстінгі тұсына тағамын.

— Қашан береді?

— Көп кешіктірмей, салтанатты жиында тапсыратын шығар.

— Оған бізді де ертіп барасың, ә?

— Мақұл. Ертіп барамын.

— Ура! Біз кең залды дүрліктіріп, қол соғатын боламыз.

Ұлан мен Динаш қолдарын шапалақтап, анасын аймалады.

— Ертең әкелерің де келеді, — деді Аршын көзі күлімдеп, бағана телефонмен сөйлесіп, күтіп алындар деді.

— Ура! Әкем келеді!

Ұлан мен Динаш секіріп ойнап жүр. Жүздері жайдары. Бәрі де қуанышты, түннің бір уағына дейін дабырласып, атар танды асыға күтіп, аунақши берді. Ұйқысы бар болғыр келер емес. Көздері ілінбеген Ұлан мен Динаш анасының екі жағына шығып, құшақтап жатты. Анасы олардың бастарынан сипап, емірене сүйді. Ананың аялы алақанының ыстық табымен маужыраған екеуі тез-ақ ұйықтап кетті.

ҚАЙСАР ҚЫЗ

*Желтоқсан көтерілісінің құрбаны
Ләззат Асанова туралы эссе*

СҮЙІНШІ, ӨМІРГЕ СӘБИ КЕЛДІ

— Сүйінші, Алтынай ана босанды. Өмірге сәби келді. Жарық дүние есігін айдай ару ашты.

Осындай жақсылық хабар Асан әулетінің отбасын шат-шадамен қуанышқа бөледі. Ағайын-туыс та, көрші-қолаң да мәз-мейрам.

Сәбиге есім қоюға ниет білдіргендерге Алтынай ана:

— Тұла бойы тұңғышым ғой, қандай ат қойсандар да өздерін біліндер, көңілге қонымдысын, қыз балаға лайықтысын тандасандар болғаны, — дегендей ишарат танытты. Мұны құп көрген ет-жақын ағайындардың бірі:

— Ләззат болсын, — деп өз тандауын ортаға салды. Бәрі ду қол шапалақтап:

— Осы есім дұрыс, құлаққа жылы әрі нәзік естіледі, — деп мақұлдасып жатты.

— Бұған сіз не дейсіз? — деген оймен бәрі анаға қарасты. Сәби анасы Алтынай да:

— Тіршілігімнің тәттісі, бақытымның балдайы болып, өмірінің ләззатты сәттеріне бөленіп жүруіне жазсын, Тәңірім, — деп қос жанарына қуаныш әсерінен тұнып қалған мөлдір тамшыларды жасыра алмай, көңілі босап кетті.

Анаға гүл шоқтары ұсынылды. Аққайнар ақбұлақтай арындап атылды.

— Ләззат үшін!

— Елінің өркенін өсірер өрені болуы үшін!

— Халықтың қалаулы қызы атансын!

Ізгі ниетті тілектер жібек жіптей жалғасып, шынайы пейілдер шын жүректен тасқындады.

Ақ мамық көрпеге оралған жұдырықтай нәресте “мен мұндамын” дегендей сыңай танытқансып, қынқылдап дыбыс беріп, қозғалып, аяғын тепсініп қояды. Бетін көленкелеген жұқа ақ шәйі орамалды көтеріп еді, қызыл шақа сәби ерінін жыбырлатып,

аузын ашты. Езуіне күлкі үйіріп, шалықтаған нәрестесіне сүйіспеншілік раймен, аналық мейірмен қараған Алтынай:

— Ләззатым менің, — деп құшырлана иіскеп, кеудесіне басты. Жиналған ағайын нәресте жүзіне кезекпен көз қырын тастап өтті.

— Тіфә, тіфә, Ләззатынның әдепкі қимылы ширақ, өмірге талпынысының алғашқы бастауы жақсы. Бүгінгі нәресте тек Асан әулетінің, Алтынай ананың Ләззаты ғана болмай, өз тізгінін ұстаған шақта, бүкіл ел-жұртының, Отанының сүйкімді де ардақты қызына айналып, шарапатты адам болып бой жетсін!

Шынайы көңілден алма-кезек атқарылған осындай жақсы тілекті лебіздер жанды жадыратып, асқақ арман айдыннан ұшқан аққудай қанат қағып, көкке самғап жатты.

— Ақ тілектерің Алланың құлағына шалынсын. Жасаған ием, жарылқай көр, — деп жылы. Сөздерге жаны семіріп, мерейі өскен Алтынай ана дидары Жоңғар тауының биіктерінен төгілген шұғыламен шырайланып, жүзі нұрланып, қуаныш құшағында мейманасы тасып тұрды.

ҚОБЫЗ ҮНІ

Ләззат кішкентайынан өнерге әуестік танытты. Нәзік үнімен көзге ілікті. Мектепте ән үйірмесінен қалмайтын. Сабақтан келісімен музыка мектебіне асығатын. Сондай бір сәтте құрбылары:

— Ләззат, сен бәріне уақытты қалай табасың, шаршамайсың ба? — дейтін. Оған Ләззат аспай-саспай:

— Қобыз үні — күдіретті күш. Менің ерік-жігерімді жанитын да осы аспап. Әрі ұлттық аспап тілін, шежіресін білу — халқымның тарихын терең түсінудің алғы шарты. Соны білуге құштармын. Қобыз үніне құлақ түрсем, шабыттанып, көңіл-күйім шалқып, асып-тасып жүре береді, — деп жымиытын-ды.

Өнерге деген ынтасы күн сайын артқан ол, қыл ішекті аспапты алдына алып, жүрелей отырып, көзін тарс жұмып, бебеулеткенде айналасындағыларды мүлдем ұмытып кететін-ді. Киелі қобыздан төгілген әуен қандай әсерлі еді десенші. Жүрегінді аялап, бойға баяулап сіңіп, жұмбақ әлемінің тылсым тұңғыығына бойлата түседі. Балғын денесі балбырап, шат-шадыман шалқарында шалқып, шабыттанатын. Сондықтан да қобыз күйін, оның әуенін өмірінің гүлі, жүрегіннің үні секілді сезінетін. Ләззаттың білетін-

дері де көп еді. Газеттерді, журналдарды үзбей оқитын. Көркем әдебиеттен де бас алмайтын. Қазақи әдет-ғұрыптың үрдісін білуге, ұлттық дәстүр үлгілерін бойға сіңіруге талпынатын. Адамгершілік қасиеттерді, әсіресе қыз балаға тән инабаттылық, ізеттілік, ибалық ныпандарды дұрыс ұстансам деп ойлайтын. Арман қиясына құштарлығы қанаттандырып, қуаттандыратын. Ән әуенінің жетегіне еріп, ілесе беретін. Сол бір талпыныстың ақ қанатты асқақ арманы Ләззатты Алматыға алып келеді. Чайковский атындағы музыка училищесіне түсуге аңсары ауған-ды. Осында оқысам, білім алсам деген оймен берік байлам жасап, училищенің қобыз бөлімінің табалдырығын аттауға бекінді. Құжаттарын тапсырды. “Талпынған жетер мұратқа” демекші, емтихандардан мүдірмеді. Сынақтардан сынаптай сырғып өтіп, оқуға түскендер тізіміне ілікті. Асыл арманының ұштығының көрінгеніне Ләззат қатты қуанды. Көңілі шалқыған шалқардай толқыды. Ойы қиял қанатында жалғасып, қиянға құлаш сермеді.

Студент қызды бір тәтті сарынның күдіретті күштей еркін билегелі қашан! Жүректі де лүп-лүп соқтырады. Кеудесінде сыр да, сезім де молайды. Алғы үміті темірқазықтай жарқырап, шуағы мол сәулесі жанын нұrlандыра түскені және анық. Білімін шыңдай түскен бойжеткен сиқырлы қобызды қолға алғанда ерекше әсерленетін. Қара шанақтың үні қандай ғажайып. Әуен иірімінің құбылыстары тұла бойын балқытып, жаны сүйсінетін. Өмірге құштарлығы да ғаламат. Бар ынтызарын салып күй тартса, жүрек қылын баппен тербеп, нәзік толғайды. Есіліп, төгіліп, жан баураған ызынды үн де ағыл-тегіл аңырайды дерсің. Бірде тілінді байлап тастағандай демінді шығармай, тістеніп, құшырлана тындайсың. Бір ғажап үнге еліте түсерің хақ. Тындаған жұртты еріксіз ұйытады. “Ой, пәле-ай!”, “Шеберін-ай!” дегізіп, тамсандырып, жанынды желпіндіреді. Бірде мұнайтады. Қалай десе де, Ләззат үшін күдіретті күш — қоңыр қобыз үні. Қара шанақты безілдетіп тартса, жан дүниесі рақатқа енгендей балбырайды. Сол әдетімен қобызды тағы да қолға ұстады.

ҰЛПА ҚАРДАҒЫ ІЗ

Ләззат жаңа қар жауғанда балаша мәз болатын. Ұлпа мамықты кешіп, арлы-берлі жүгіргенге өте құмар. Бүгін түнде алғашқы қар жауыпты. Үйреншікті әдетімен далаға шыққан Ләззат қарды

кешудей-ақ кешіп, аулада ұзақ жүрді. Бойы тоңазыған шақта үйге келіп:

— Апа, қарашы далаға. Менің іздерім сайрап жатыр. Басқан жерім ап-айқын. Етігімнің табанындағы бедері де ап-анық көрінеді. Нанбасаң, барып көрші өзін? — деп қиыла өтінді. Соны қар бетінде із қалдырғанына мәз болған Ләззат сыртқа қайта беттеді. Біршама уақыттан кейін қайтып келіп:

— Апа, үлкен атам: “Адамның артында із қалғаны жақсы” деп отырушы еді ғой. Есінде ме, жазда жайлауға, тауға барғанда тасқа батқан ат тұяғының іздерін көрсеткен атам: “Осы іздер таңбасы ата-бабаларымыз мінген арғымақтардың бірінің ізі болуы керек, қаншама жыл өтсе де өшпей жатыр. Тарихтан тарихқа жалғасып келеді. Іздің өшпегені жақсы” деп еді ғой.

— Иә, қалқам, есімде. Тасқа қашалған ат тұяғының таңбасын мен де көргенмін. Тас бетіне, қағазға түскен із көнермейді, ешқашан өшпейді.

Анасының осы сөзін естіген Ләззат ерінін жымқырып, бір сәт ой қиялының жетегіне ілесіп кетті. Бір түйінге тоқталғандай кейіппен қағаз бен қарындашын қолға алып, үстел басына жайғасты. Шұқшия отырып сурет сала бастады. Өз ойын сурет етіп қағаз бетіне түсіріп те шықты. Ақ қар, титтей де қылау көрінбейді. Теп-тегіс төскейде етік табанының бедерлі ізі жатыр. Өрге қарай жол тартқан. Бағыты тау беткейіндегі шынар. Соған қарай кетіп бара жатқан сияқты. Биік тауға ұмтылған із.

Ләззат салған суретін анасына әкеп көрсетті.

— Ойлы сурет салғандайсың, қызым. Көне, ой-қиялыңды түсіндіре ғой.

— Бұл, апа, менің ақ қардағы іздерім ғой. Қар ерісе өшіп қалар деп, суретін салдым. Қабырғаға іліп қойсақ, мен алысқа, оқуға кеткенде, сағынғанда қарап жүресің.

— Қағазға түскен із өшпейді, құлыным. Биікке ұмтылған ізіңнен айналдым сенің, — деп анасы қызы салған суретті төрдің жоғарғы тұсына ілді.

ТАБИҒАТ ТАРТУЫ ТАМАША

Училищеге оқуға түскеннен кейін, қыркүйек айының орта шеніндегі жексенбіде, Ләззат құрбыларымен бірге Алматының, Алатаудың көрікті жерлерін аралады. Қаланың абаттандырылған аландарына тандай қаға қарады. Асқақтаған Алатау шыңына,

оның аймағына сүйсіне көз тікті. Медеу шатқалының саясы қандай? Дүниедегі пейіш жер осындай-ақ болар. Жұмақтың өзі. Салқын самал, кәусар ауа. Гүлдердің, алуан түрлі шөптердің хош иісті жұпары неткен тамаша! Белестері жап-жасыл. Бұлбұлдары сайраған қалың жыныс. Сылдыраған бұлақ, мөлдіреген су. Еңкейсең жүзің көрінеді. Келе-келе Көктөбеге өрледі. Еңсесі биік көрікті алқап. Аспанда ақша бұлт қалықтайды. Күн нұры да мол. Алматының бар аймағы алақанға салғандай көрінеді. Тірлік тынысы дамылсыз дабыл қағады. Адамдары да жайдары. Жастары да жайсаң.

Серуеннен көңілді оралған Ләззат кешкісін Жаркент өңіріндегі үйіне телефон соқты.

— Бүгін бұрын көп біле бермейтін Алматыны түгел аралап, оның маңындағы көрікті жерлерді көріп қайттық. Тамсандыратын көріністері телегей-теңіз. Айтып тауыса алмаймын. Есімді кетірді. Тіпті табиғат ғажайыптары ересен көп. Бәрін-бәрін барғасын айтамын, өзінді сағынып жүрмін, апа, — деп анасымен хабарласып, масаттана ой бөлісіп жатты.

СОЛҒАН ГҮЛ

Ләззат гүлді де жақсы көретін. Сахнада ән салғанда, қобыз тартқанда көрермендер құшағын гүлге талай рет толтырған. Өнеріне ризалық білдірген сол адамдардың ұсынған гүлдерін иіскеп, жұпарын құмарлана құшатын әдет қалыптасқан.

Күздің күні. Ләззат Алматы көшесімен келе жатып гүл алаңындағы жауқазындардың қара қоңырқайланып, солып қалғанын көріп, жаны ауырғаны бар. Түнде ауа салқын тартып, үсік жүрген еді. Соған шыдамаған-ау, сірә. Одан әрі жүріп келе жатып, кілт тоқтады. Сольп жатқан гүлді көргенде, денесі мұздай су бүріккендей, дір ете түсті. Жүзіндегі жылы шырай лезде жоғалды. Тұла бойы суынып сала берді. Бағбандардың мәпелеп өсірген, алақанға салғандай аялаған нәзік гүлдің тамырын үзіп, кім жұлды екен. Қандай қатыгез адам! Жайқалып тұрған гүлде не жазық бар деген ой мазалады.

Жүрегіне дақ түскендей әсер бойын биледі. “Тамырымен жұлып тастағаны несі? Қайта шықпасын дегені ме? Бәрібір ол солмайды, өнеді. Дәні топыраққа шашылды. Ертең-ақ, күн көзіне ұмсына бой түзейді. Көктейді, жапырақ жаяды. Гүлге жауыздық

жасаушы гүл тамырының тереңде екенін түсінбеген де болар. Өз арын таптады. Тал түсте өзін жеккөрінішті еткенінен хабарсыз-ау, ә?” Осындай ойға берілген Ләззат дел-сал күй кешіп, көше бойында аңырып тұрды.

“Жаны нәзік, балауса гүлді солдырған адам мейірімсіз жан болды ғой. Бәлкім, сезімсіз соқыр. Ол түбі бір шок басады. Қолға түседі. Сокқыға жығылады. Сонда сазайын ондырмай тартар-ау”, — деп іштей күрсіне күбірлеген Ләззат, ілгері қарай селқостау аттады. Қойны-қонышын кеулеп кетер күзгі қара суық қалтыратқан сары жапырақтай дірдек қағып бара жатты.

САРҒАЙҒАН ЖАПЫРАҚ

Күзгі жел уілдеп тұр. Лебі салқын. Көкте тырналар тізбегі қалықтайды, тыр-рру-рулаған үндері естіледі. Туған жерді қимастықпен қоштасқандай. Оларға Ләззат ұзақ қарады. Бір сәтте жанарын далаға жүгіртті. Күні кешегі жасыл желекті атырап, сары алтынмен қаптаған іспетті. Орман, бау-бақша да сарғыш түске боялған. Жапан да тарғылданып, өңі өзгере түскен. Төңірекке жіті көз тастады. Ләззат үйге тақау өскен ақ қайыңға назар аударды. Жапырақсыз бұтақтары сидиып қалыпты. Жоғарыда ілініп қалған жалғыз жапырақ та көз алдында діріл қағып тұр еді, ол да лезде үзіліп түсті. Жел ектіні оны аунақшып, тыпыршытып барып, құмға тірелді.

Аспанды тұмшалаған, қарақұрым бұлт та қоюлана бастады. Көктен алғашқы тамшы тамды. Артынша себелеуі жиіледі. Ләззат тамшыға әуелде алақан жайды. Сәлден соң кеуде керіп тұрды. Аяғының астында бір ұшы құмға көміліп, екінші шеті дірдек қаққан жапыраққа көз тоқтатып, ауыр күрсінді. Ғұмыры неткен қысқа. “Кеше ғана жайқалып, сыбдыр қағып, күнге ұмсына қараған жапырақтың жатысы мынау. Жер жастанып, аяқ астында тапталады-ау енді”. Жапыраққа деген аянышты сезімінің әсері ме, Ләззаттың жанарына жас үйірілді.

НАМЫС НАЙЗАҒАЙЫ

Ләззат тұратын бөлмеге ентіге кірген жерлесі Ербол Сыпатайұлы әлденеден секем алғандай елендеді. Көздеріне үрей толған. Жүзі солғын тартып, сұрланып кеткен.

Екеуі Жаркент өңірінен. Алматыда оқиды. Ербол да студент. Сәті түскенде Ләззатпен кездесіп, сырласып тұратын. Ондайда күлімдей келетін. Гүлін ұсынып, жайрандай сәлемдесетін. Бүгінгі келісі өзгеше. Бет-әлпетінде қобалжушылық бар. Өрт сөндіргендей өректіді. Екі көзі жыпылықтап, еңкейінкіреп тұрды да, Ләззатқа сыбырлай сөйлеп:

— Естідің бе, жастар Алматының Жаңа алаңына шыққалы жатыр. Бәрі де дайындық үстінде. “Ұлттық намысты қорғаймыз. Езілгендігіміз жетеді енді. Бөтенге кеудемізді қашанғы жаншытып бастыра береміз!” десіп, намыс отын тұтандырғалы жатыр.

Тосын хабардың мән-жайына түсіне қоймаған Ләззат:

— Түсіндіріп айтшы, не болып қалды? — деді үрейлене.

Дауысы дірілдей шықты. Жүрегі кеудесіне сыймай, алқымына тығылғандай, өзінен өзі дегбірсізденді.

— Республика басшылығына кеше басқа ұлт өкілі келіпті, — деді Ербол мән-жайды асығыс түсіндіріп. — Соған наразылық білдірген жастар еліміздің басшысы неге өз ұлтымыздан тағайындалмайды, — деген тілек-өтініштерін білдіру үшін алаңға шығып, тәуелсіздікті талап етпекші.

Албырт жүректі, ер мінезді Ләззат бірден:

— Біз де қосыламыз. Намысымызды таптатпай, арымызға дақ түсірмеуіміз қажет. Бізді жасық деп жаншымасын. Оған жол бермейміз. Үндемей иіле берсек, иінімізді түсіреді. Ел үшін жастық жалынымызды көрсетейік, — деп ойын ашық білдірген Ләззат сәл ойланып тұрды да:

— Мүмкін құрқол шықпай, плакат, ұран жазып алып шыққан жөн болар, — деді. Осы кезде дәлізден күбірлеген дауыстар да естілді: “Жігіттер, намыс қайда? Біздің елімізге, жерімізге қашанғы жат адамдар үстемдік етеді? Көтеріл, қазақ, атқа қон!”

Ұлттық намысы бар қазақтың қанын ойнатқан осы бір қадау сөздер рухты селт еткізіп, қыз-жігіттерді бас көтеруге жігерлендірді. Сөйтіп, әкімшілік-әміршілдік жүйеге қарсылық, наразылық туын көтеріп, өздерінің арман-мұраттарын ұран еткен жастар Жаңа алаңға қарай ағылды.

Алаңға шығушылар қолдарына әртүрлі плакаттар, ұрандар ұстады. Ләззат екі плакат дайындап жаздыруға ықпал жасады. Оның біріне “Казахстану — Независимость!” деп, екіншісіне “Қазақстан Біріккен Ұлттар Ұйымына кіруі керек” деген тілек-талаптарды ірі әріптермен жаздырып алды.

Тұс-тұстан ағылған жастар легімен бірге Ләззат та аланға бағыт ұстады. Қолдарында құрбыларымен бірге түнде әзірлеген ұрандар. Ашық аландағы тепсе темір үзетін жігіттер мен қаракөз қыздардың қарасы да біршама. Сырт көзге байсалды болғанымен, арғы жақтарында ызалы кек қайнап жатқан іспетті. Ызғарлы жел өтінде кірпік қақпастан тік қарап, қарсы жүріп келеді. Бәрінің жүздері сұсты. Қабақтары қатулы. Оларға жол бермеуге қарсы шыққандар жағы да тегеурінді қимыл көрсетуде. Ұрып-соғудан да тайынбайды. Екі жақтың бір-біріне деген текетіресі, қарсыласуы намыс отын тұтандырып, егесті тіпті өршітіп жіберді. Ләззаттың да кеудесін ыза кернеп, тісін қайрады. Көз алдында өтіп жатқан жүгенсіздікке шыдай алмады. Көпшілік арасынан ытырыла шығып, оңды-солды темір таяқ сілтеген жендеттердің бірінің жағасына жармаспақ оймен әлденеше рет алға да ұмтылды. Ығы-жығы адам. Біреуді біреу біліп болмайды. Тұщы етіне ащы таяқ тиіп, жантәсілім күй кешіп, есеңгіреп жатқандар да баршылық. Темір таяқтың бұдыры батты. Тұла бойын кек кернеді. Ләззат ашулы ызаға булықты. Санасы сансырағанымен, қанына сіңген намысқойлық қасиеті бойында найзағайдай жарқылдап, жанары жарқ-жұрқ етті. Ол жағасына жармасқан көк көз жендетпен әл-дәрмені жеткенше арпалысып бағуда. Нәзік те болса, қайсарлық, қажырлылық танытпақ. Біршама уақыт ырыққа көнбей, бұлқына шайқасты. Итсілікпесі шыққан қарулы жендет қызды ерікке жібермеді. Қапысын тауып, бұжырлы темір таяқпен көк желкеден ондырмай перді дерсің екінші бір жендет. Есеңгіреп сұлап түсті. Анадая жерде үш-төрт жауынгер бір жігітті тепкілеп жатты. Нығарлап, дүмпу көрсеткеніне қарасаң, жан түршігеді. Желіккен жендеттер желке қиып, сұлатып салуға аянбай кіріскен. Қанжосасы шыққан жасты көргенде Ләззат та шыдап тұра алмады. Әлгі жігітке араша түспек оймен қатыгездікке қасқая қарсылық танытқалы ұмытылып еді, қаскөйлердің біреуі: “Қарсақтай қайсарланған бұл бетпаққа не жоқ!” деп бұдырлы темір таяқ ұшымен көк желкеге тағы да періп қалды. Сокқы дөп тиді. Шыбын жаны шырқыраған жас қызды сілейтті де тастады. Көк желкеден тиген білем темір әсерінен көзі қарауытып, меңзең күй кешті.

Мұз төсеніп, қар жастанған Ләззат шыбын жанын шүберекке түйіп жатса да тайсақтамады. “Ел намысы үшін жаным пида. Түбінде теңдікке жетеміз. Көкбайрақты ұлт туы биікте желбі-

рейді әлі-ақ”. Осындай ойлар көңіл сарайында сайрап жатқан қыз тәуелсіздікке талпыныстағы текетіресте қайсарлық танытудан танбады. Тұла бойды елжіреткен ең күшті сүйіспеншілік те, адамды тас түйіндей бекіндіретін ең күшті өшпенділік те намыс жолындағы сын сағатта туады екен. Ерлікке, батылдыққа жетелейтін күш адами ар екенін, ерді намыс өлтіретіндігін ұғынған сыңайлы. “Жаным — арымның садағасы”, “Жасық кеуде — пасық кеуде”, “Жігерлі, қайратты қарсылық қана еңсемізді көтереді”, — деп күбірлеген сөздер Ләззат демінен естіліп жатты.

... Содан бері ағып айлар, жылжып жылдар өтіп жатыр. Бір қарағанда, өмір-өзен арнасының толқындары да бірқалыпты қозғалысынан жаңылған жоқ. Ілгері қарай жылжу үстінде. Тарих ақиқат бетін ашты. Ең даланың ер ұландары солақай саясат үстемдік құрып тұрған шақта топтасып ереуілге шығуға қалайша батылы барды? Әрине, бұл жердегі жауап та сан қырлы. Әуелгісі — үстемдік билікке деген жастардың қарсылығы. Ұлттық сана-сезімнің, рухани ділдің оянуы. Көп жылдар бойы жаншылған, ширыққан намысымыздың буырқанып, шыдамының шегіне жеткен жері. Жалпы қазақ халқының ой-арманын ішке бүге бермей, ашық білдіруді жастардың қайсарлықпен мойынға алуы, тәуекелге бел бууы. Батылдыққа батырша баруы. Олар орынды талаптар қойды. Нақты жауаптар күтті. Бірақ жастарға еркіндік берілмеді. Керісінше, жанды жеріне, ар-намысына тиіп, ызаға булықтырды. Өршілдікті өршітті. “Маскүнем, нашақор, есірген, құтырған жетесіздер” деп негізсіз айып тағылды. Ақылды қарсылыққа қарсы солақай саясаттың ықпалды басшылары тарапынан ақымақтықпен қарулы күш қолданылды. Сокқылады. Тепкіледі. Арға тиді. Намысты қоздырды. Содан барып жастар қайсарланды, қаһарланды. Еш қауіптен тайынбай қасқая қарап тұруды мұрат тұтты. Үстемдік үрдісі жастарды үрейлендірді.

АЛАҢДАҒЫ АЛАСАПЫРАН

Жастар шеруін бес-алты қатарға қаз тұрып, қалқан мен дойыр темір аяқ ұстаған әскер легі қоршады. Қуатты ұңғыдан атқыланған су жастарға бағытталып, оларды алаңнан ығыстыру әрекеттері жасалды. Оған өрт сөндірушілер қосылып, түтікшелерден екпінді қатты суды нөсердей селдетті дерсің. Жендет-жауынгерлер қолдарына қысқа сапты күрек, жасақшылар темір кесін-

дісін, милиционерлер резенке дойыр ұстаған. “Құйын — 86” операциясының жойқын шабуылы бас-көзге қарамай бейбастық әрекетпен ойран жасады. Жастар қозғалысын тұншықтырып тойтаруға құлшына кіріскен. Итке талаттырды. Көзге шұқып, топырлата қуалап, жүгенсіздікке жол беру үдей түсті. Аяушылық, адами сезім адыра қалды. Иттірліктің күнін кешірді. Зиялы қауым өкілдері жастарды жақтап суырылып алға шыға қоймады. Олар бұрынғы, жоғары билікке жалтақтап, екіжүзділік пендешілік кейіптен әрі аса алмай бой тасалады. Ақыры жастар жайпалап, азаттық жолына бастаған жасампаз күш зорлықпен тұншықтырылды. Солардың бірі Ләззат Асанова да құрбандыққа шалынды.

Желтоқсанның сол бір ызғарлы күндерінің құрбаны болған мөлдірдей өрендер жылымық шуағы төгіліп, аяусыз жазаланған күнәсіз қара көздер ақтала бастады. Жастардың отаншылдық, патриоттық рухына негізделген үстемдік биліктің теріс пиғылының бетпердесі біртіндеп сыпырылып, ақиқатты асқақтатуға жол ашылды. Әділдікке жүгінуге мойын ұсынуға тура келді. Содан кейін тоталитарлық жүйенің құрсауына наразылық білдіріп, алаңға шыққан жастық алауын жалындатқан өршіл өрендердің алдыңғы легінде жүріп, әділеттің ақ жолында желтоқсандағы азаттық көтерілісінің құрбаны, қазақтың ұлтжанды қайсар қызы Ләззат Асанова да ақталып, есімі алтындай жарқырады.

ӨШПЕС ӨМІРБАЯН

Қазір ержүрек Ләззат өмірден өтсе де, халқының құрметіне бөленген. “Қазақстан Ұлттық энциклопедиясы” кітабына біртуар тұлғалардың есімдері енетіндігі белгілі. Ұлы ақын Абай, даңқты бақадүр Абылай хан сынды ірі де көрнекті тұлғалардың қатарынан орын алу үлкен бақыт. Масаттандырар мақтаныш. Мерейді өсірер мағыналы іс. Осы энциклопедияда Асанова Ләззат Алтынайқызының да есімі Алтын өріппен жазылған. Онда былай делінген: “Асанова Ләззат Алтынайқызы 27.07.70 туған. Алматы облысы, Панфилов ауданы, Ақжазық ауылында. Желтоқсан көтерілісінің құрбаны. 1986 жылы 25 желтоқсанда өлген. 1985 жылы Алматыдағы Чайковский атындағы музыка училищесіне оқуға түскен. Алматыда 1985 жылғы 17-18 желтоқсанда болған қазақ жастарының отаршылдық және әміршілдік жүйеге қарсы азаттық көтерілісіне белсене қатысқан. Ол орталықтың билеп-

төстеушілігіне наразылық білдіріп, қаладағы Жаңа алаңға (қазіргі Республика алаңы) алғашқы ереуілшілер қатарында болған. “Қазақтар! Кіріптарлық құлдықта өмір сүргеніміз жетеді! Біз еліміздің тәуелсіздігін жеңіп алған кезде ғана азат бола аламыз!” деген ұранмен шыққан. Көтеріліске қатысқандар жаншылғаннан кейін осында ұсталған 87 адам қатарында шеруге шыққандығы үшін айып тағылып, қамауға алынған. Желтоқсан оқиғаларына түпкілікті баға беру жөніндегі Республика Жоғарғы Кеңесінің төралқасы құрған комиссия мүшесі Ф. Игнатовтың мәліметіне қарағанда, Ләззаттың мәйіті бірнеше күннен кейін музыка училищесінде табылған. Ләззатты жерлеудің алдында денесін ақ жуып, арулаған кезде, оның екі білегіне салынған темір бұғаудың қалдырған көкпеңбек іздері, бас сүйектің шұйдесі ойылып кеткені анықталды. Осыған қарағанда, ол жазалаушылардың қолынан қаза тапқан”.

Қайсар қыз есімінің Ұлттық энциклопедияға енуі, адами тұрғыдан алғанда, ерен ерліктің дәлелі. Батырлық пен батылдық жолымен келген бақыт. Ләззат қызымыздың есімін асқақтататын абырой. Халық алдындағы қаһармандығының мәңгілік қуанышы мен өшпес белгісі.

Ендігі жерде Ұлттық энциклопедия көкірегі ояу, парасатты ойы мен сабыры толған әр отбасының кітап сөресінің төрінде тұрады. Кейінгі ұрпақ Ләззат туралы осы кітаптан оқиды. Ерлігін көңілге тоқиды. Қайсарлығын, ерлігін танып-білу арқылы кейінгі ұрпақ желтоқсан оқиғасының ызғарын жүректерімен сезінетін болады. Қарға жас қанның текке тамбағандығын, тепкі мен соққының, зорлық пен зомбылықтың, озбырлық пен опасыздықтың бұғауын үзіп, қамалын қиратып, күйретудің алғы шартының мән-мағынасын терең ұғынады. Өрттің қозына жастардың көз жасы төгіліп, оны өршітпей, өшіргендігінің нәтижесінде, тәуелсіздіктің Көкбайрағы биікке көтерілді. Желтоқсандағы жастар жалынының маздаған алауындай желбіреді. Мұның өзі сол бір желтоқсан дүрбелеңінде ұлттық рухтың оянғандығын, содан кейін қалғымағандығының дәлелі. Егемен ел болуға бастаған жолдың алғашқы баспалдығы әрі адаспас үшін алғы асуға шашылған тәуелсіздік таңының арайлы алауы, шапағат шуағындай әсерге бөлейтін нұр лебі.

Ызғарлы желтоқсан күндеріндегі азаттық ауасының Алаш азаматтарының жан дауасына айналғандығын бүгінде көз көрді.

Демек, шуақты шақтың жылымық самалы есіп, еркіндік салтанат құрып, ел-жұртты жасампаздыққа шақырудың ақ жолы, жақсылықтың жарқын бастауы белең алды. Ұлттық тұтастықтың ұйтқысы — әдепкі Желтоқсан дүбірінің дүмпуі. Рухани ділдің ең мәнерлісі — тәуелсіздікке бастады. Татулыққа, адалдыққа бой түзетті.

Елбасы, Республика Премьер-министрі, Парламенттің қос палатасының төрағалары қол қойған Қазақстан халқына Үндеуінде атап көрсетілгеніндей, “1986 жылдың желтоқсанында ұлттық қадір-қасиет дегеннің не екенін күллі әлемге паш еткен сол бір жас жүректердің қаһармандығы екені даусыз. Ұлттық намыспен көтерген егемен еліміздің Көкбайрағы ләйім биікте желбірей берсін! Қол жеткен бақытты баянды ететін берік қамал сол”. Егеменді өмірге құштарлық танытқан Ләззат Асанованың өрлікке ұмтылысын дәлелдеуге ынта-ықылас та алабөтен. Оның жоқтаушысы Мұқай Жұмаханов “Ләззат — қазақтың қаһарман қызы” атты кітап жазған. Көлемі 20 баспа табақ. Онда Желтоқсан оқиғасына дәйекті түрде баға беру жөніндегі Жоғарғы Кеңес құрған комиссияның 24 томдық құпия материалдары, Конституциялық Соттың 14 томдық жазбалары, құжаттары пайдаланылған. Сонымен қатар жарық көрмей келе жатқан көптеген дәйектемелер мен құжаттар негізге алынып, қайсар қыз Ләззат Асанованың қаһармандық бейнесі жасалынған.

Ұлтжанды өрімдей жас Ләззат Асанованың өз халқының ер-жүрек қызы деп танитын зиялы қауым өкілдері көптеп саналады. Олардың қатарында Қазақстан Республикасының халық жазушысы Мұзафар Әлімбаев, қоғам қайраткерлері Герольд Бельгер, Гүлнар Міржақыпқызы, Халық қаһарманы Қасым Қайсенов, Халық жазушылары Д. Снегин, В. Симашко және басқалар бар. Бәрінің де ниеті түзу. Шынайы шындықты шыңына жеткізуді мұрат тұтқандар.

ГҮЛ АТЫ — ЛӘЗЗАТ

Желтоқсанның мұзда жанған алауындай із қалдырған Ләззат есімі ән болып та шырқалып, қырандай көкке қалықтап та кетті. Ақын Әбдірахман Асылбеков “Қаһарман қыз — Ләззат қыз” деген өлең жазды. Оған сазгер Жоламан Тұрсынбаев ән шығарған. Ғажап, кең тынысты әуен. Қаһарман қыздың есімін ардақтап,

рухын асқақтататын бірегей әдемі де әсерлі туынды. Әрі қазақстандық патриоттық рухқа үндейтін құдіреті күші де басым.

Жаңашылдыққа жаны құмар ғалымдар да ізденген ісінен оң нәтиже шығаруды мұрат тұтатыны белгілі. Сондай ізденістің игілігін көруге қол жеткізген Республика Ауылшаруашылығы академиясының ботаника саласының ғалымдары еді. Олар жаңа гүл сортын өсірумен шұғылданған-ды. Жақсы нәтижеге қол жетті. Жаңа гүл бүр жарып, қаулап өсті. Көрмеге қойылды. Келушілерді қызықтырды. Осы құлпырған жұпар иісті гүлге ат қою қажеттігі туындағанда ғалымдар оны желтоқсанның ызғарында қыршынынан қиылған қаһарман қыз Ләззат есімімен атауды ұйғарды. Ұсыныс құп алынды. Сөйтіп жұпар иісті құлпырған гүлдер қатарына Ләззат гүлі қосылды.

Гүл құлпырып өседі, жапырақ жаяды. Бүр ашады. Нәзік те үлбіреген гүл қауыздары әркімді-ақ қызықтырары хақ. Хош иісі жан-жаққа жайылып, жұртшылық назарын аударып, таңғажайыптығымен еліттіре берері кәміл. Сол жұпар иісті гүлдің бірі — Ләззат атты гүл екенін біліп, сезінудің өзі қандай ғажап әрі үлкен ғанибет емес пе.

ЖАЙЛАУДА

ТАЙҚАСҚА

Көкжиде жазығында шопандар тойы өтеді деген хабарды естігелі қуанышым қойныма сыймай жүр. Атам да ерте тұрады. Айналдыратыны — бәйгеге қосылатын Тайқасқа. Бұрынғылар: “Ат шаппайды, бап шабады” дегенді бекер айтты деймісін, дүбірге делебесі қозып, еті қызса, сәйгүліктер шашасына шаң жұқтырмайды, балам”, — деп қояды да, Тайқасқаның мандайын, кекілін сипап, үстіне жабысқан қоқым-соқым болса түсіріп, қылшығын тарайды. Содан кейін жемдейді.

— Әденжан, — дейді атам аттың сауырын сипап тұрып, үстін тазаласып жүрген маған жанарын тоқтатып. — Бұйырса, осы жолғы бәйгеде Тайқасқаға өзінді мінгіземін. Осы бастан өзінді-өзін ширатып, бойыңды үйрете бер. Атты қалай жарату керектігіне де зер сал. Ат баптау да өнер. Оны білгеннің еш зияны жоқ. Кейін де кәдеге асады.

Мен атдорбаның белінен жоғарырақ сұлыны ұсына беріп едім, атам оны салмақтап көрді де:

— Балам, мына жемің артықтау, — деді жартысын шелекке аударып жатып, — бәйге атына берілетін жемнің мөлшері бар. Тым тойдырмаған жөн. Жарты құрсақ болғаны жақсы. Егерде жемді көбірек берсек, жылқы қазыны тез жинайды, іші майланса, ұзаққа шабуға жарамайды. Демде-ақ алқынып, қара терге түседі. Арындап-кең көсіле алмайды. Кібіртіктеп, болдырып қалады.

— Ата, онда сұлыны бермей-ақ қояйықшы.

— Жоқ, балам, мүлдем жемдемей қою және қиянат. Күнде суытып, терін алған аттың қоңын кетірмейтін жем. Атқа сұлыны белгілі бір мөлшермен беріп отырсақ, соған дағдыланып, денесін ширақ ұстап, ұшқырлығынан жаңылмайтындығына мен кепіл.

— Ата, онда маған бәрін үйретіп қойыңыз. Сіз жоқта өзім-ақ Тайқасқаны күтіп-баптай беремін, — дедім, ынтамның барлығын білдіріп.

— Талабың дұрыс, бәйге болатын күнге санаулы ғана тәулік қалды. Сондықтан да күн-түн демей, атты екі жақтап баптауымыз керек. Енді сен де түске дейін қорылдап ұйықтағанды қой. Тайқасқанды айналдыра бер. Саған бойы үйреніп, тосырқамайтын болсын. Жақсы таныған адамын жылқы да жатырқамайды.

Мен де құлшынып, атам не айтса, соны істеуге даяр екендігімді білдіріп, екі иығымды қомданып қойдым.

— Ата, қанша жерге шабамыз?

— Биылғы бәйге мәресі отыз шақырым көрінеді. Бұл оңай жер емес.

— Ат шабыс қай жерде өтеді?

— Аттар Құмсуаттан жіберіледі. Көмбе белгісі Көкжиде жазығының шығыс жақ беткейіне тігілген.

Мен атам айтқан жерлерді оймен шолып көріп ем, қай жақта екенін біле де, түсіне де қойғаным жоқ. Атам сезімтал кісі ғой, соны аңғара қалып:

— Бәйге жолын, өзінді ертіп барып, көрсетіп қайтармын, — деді.

Бұған да іштей қуанып қалдым.

Тайқасқаны бәйгеге жаратуға бар күшімізді салдық. Атам да білген өнерін аямады. Бар ынтаны ат күтіміне аудардық. Күніне үш кесе сұлыны өлшеп атдорбаға салып қоямын. Кейде атқа жемді өзім беремін. Ақырға екі айыр жоңышқа тастаймын. Бұл ертеңгі және кешкі өлшем. Түс әлетінде мөлдір бұлақ жағасына жетектеп апарып, қанғанынша суғарамын. Содан кейін үстіне шелек-шелек су құйып, иірімге байлап қоямын. Жал-құйрығын тараймын. Тайқасқа да денесі жадырағандай жүндерін жылтылдатып, дүр сілкінеді. Тайқасқа, мен білсем, бұдан бұрын мұндай күтім көрмеген шығар. Бапталуы тым ерекше. Күтімнің күшейгеніне қарап, жүйрік жануардың өзі де бір дүбірді сезетіндей. Жанары мөлдіреп, басын шұлғып, құлшынып қоятын әдеті бар. Тайқасқа да бізге әбден үйреніп алған. Үйден шықсақ болды, тықырымызды сезе қояды. Жем дәметкенде бізге елендей қарап оқыранады. Тұсынан өте берсең, шылбырын жұлқып, аяғымен жер тарпып, тыпырши бастайды.

Жанына келіп кекілін тарап, жалының көбесін сипаласаң, тоқпейілділік танытып, мамыражай күйге енетіні бар.

Мен Тайқасқаны, атам өзінің үйреншікті Күрентөбелін мініп, ауылдан ұзаңқырап барып, бір уақыт ат терін алу үшін жарысып қайтамыз. Түнемеге атты жабулап тастаймыз.

Өстіп жүргенде, бәйге өтетін күн де таянды. Ертең жүреміз деген күні апамның аякасты:

— Шал-ау, шынымен Әденжанды бәйге атына мінгізбексің бе? Жазатайым майып болып қалса қайтесің? Абыройымыз айрандай төгіліп жүрмесін, — дегені. Бұған не дер екен деген ниетпен атама жалт қарадым. Неге десен, атам апамның сөзін жықпайды. Айтқанына көне салатын әдеті бар.

Осыдан екі жыл бұрын нағашыма қыдырып барғанда: “Мына құлын жүйріктің тұқымы еді. Әден жиеніме мінгізейін. Ат бабын білетін адамсың ғой, Найзеке. Күтіп-бақсаңыз, атағыңызды бір шығаруға жарар”, — деген еді атама. Мұны мақұл көрген әрі ат-құмар атам құлынды қосарлап, ауылға алып қайтқан.

Келер жылы жазда шағын тойда тай жарысына қосқанда, бірінші келіп, бас бәйгені алған-тұғын. Сол жиында елдің бәрі мақтасып, “тегінде бар мал ғой, түбі жүйрік болады” дескен. Маңдайының аппақ қасқасы үлкен күренді содан бастап елдің бәрі Тайқасқа деп атап кеткен. Осы жарыста көршінің менен ересек баласы Қанат шапқан-тұғын. Көп ат ішінен суырылып бірінші келгенін, тайдың қамшы салдырмағанын, жүрісінің жайлы екендігін жырдай ғып айтып, күпсіне мақтап, аузының суын талай құртқан еді. Сондайда неге өзім шаппадым екен деген қызғанышымды талай жерде жасырмағанмын. Бүгін де атам: “Кемпір, сенің айтқаның дұрыс екен. Әден жастау ғой, Тайқасқаға басқа біреуді мінгізермін,” — деп келісе салар ма екен деп, шыбын жаным шыққалы тұр.

“Апа, құламаймын. Өзім шабамын” дейін десем, өткенде атамнан бұрын сөйлеймін деп: “Әке сөйлегенде бала жайына тұрар болар. Үлкеннің алдын орағытқанды қайдан шығарғансың?” — деп ескертіп тастағаны әлі есімде. Үнсіз мөліп тұрмын. Атам сәл ойланып:

— Әденжан былтырғыдай емес, биыл атқа мығым отырады. Тізгінді де еркіне жібере қоймайды. Бір айдан бері Әденжанды да, Тайқасқаны да баптадым да, сынадым да. Сағымызды сындыра қоймас. Әденжанның меселін қайтарғым жоқ бұл жолы, — деді.

Атамның сөзі жаныма жағып кетті. Енді екі көзім апамда. Не айтар екен деген ойдамын.

— Әденнің де бәйгеге құштарлығын сезіп жүрмін. Бірақ кім біледі, тіл-көз деген бөлесі және бар, өзі де қаңбақтай жеңіл бала. Алақұйын шабыс кезінде қалпақтай ұшып кетіп жүрмесе... Содан қорқамын да...

Апамның орнынан қопандай қозғалып қойып, сөз аяғын атама тірей, жұмсара сөйлегеніне ішім жылыды. Мен де үнсіз тұра беруге шыдамым жетпей, әдепсіздікке санаса қайтар дейсін, тағы бір ескерту алармын азар болса, деген оймен:

— Апа, нағашым берген атты қашанғы біреулер міне береді, ешкімге бермеймін, бәйгеге өзім шабамын, — дедім, тік мінездік пен өжеттік танытып. Апам жұмсара, жылы сөйледі.

— Өз қызығыңды өзіннен қызғанбаймын, қарағым, — деді ол маған мейірлене қарап. — “Кедейдің баласы атқа шапса, шешесі үйде отырып тақымын қысады” дегендік қой менікі. Атаң да “меселін қайтармайық, жас тілеу ғой” деді емес пе әлгінде. Өзін білші, қарағым, абайла! Талабың таудай болсын!

Апам ақ тілегін айтып, бетімнен сүйіп, кекілімнен сипады. Бауырына басып, арқамнан қағып тұрып:

— Тізгініңе бекем бол, жолдан көзінді алма. Ой-шұқырға ұрынып қалып жүрме, — деп нығырлап, тәптіштеп сөйлей бастап еді, атам сөзін бөгеп:

— Кемпір, ол жағын сенен бұрын-ақ ескертіп, тастай қатырып қойғанмын. Бәйгеде қалай шабарын өзі біледі. Енді әңгімені көбейте берме, — деп еді, апам оны жақтырмаған сыңай танытып, теріс бұрылды. Бір жақсысы, әрі қарай үн қатқан жоқ.

Атам есік алдында қамшысын екі бүктеп ұстап тұрып, артына бұрыла қарап:

— Кемпір, біз ертең-бүрсүгіні ораламыз. Қамсыз отырма, шайың қайнап, қазаның асулы тұрсын дегендей... Анау ақ марқаны қораға кіргізіп, алдына жемін қойдым. Оған да көз қырынды сала жүр, жем-судан тарығып қалмасын. Алла жеткізсе, ошақ басы майланар, — деп дауыстады.

— О, жазған-ай, оның несін тәптіштейсің? Қазан-ошағының асылмай, дастарқаныңның жайылмай қалған күні бар ма еді? Тек жұлдыздарың жансын! Бақтарың ашылсын деп тіле.

Әжем осыны айтты да, кимешегі мен сәукелесін жөндеп, күбісін пісе берді.

Атамның да, әжемнің де ниеті енді маған белгілі. Бәйгеден оралсақ болғаны, ақ марқаның басы қазанға түсетініне шүбә жоқ. Атам да көпшіл кісі. Дастарқандағы дәмді көппен бөлісіп жегенді ұнатады. Қонақ шақырудың сылтауы да оңай табылады. Қыста соғым сояды, сосын соғымбасы, соңында сүр беріледі. Ауыл маңына жұрт жаңартып қоныстанған қойшыларды ерулікке шақырып, дәм-тұз татқызу ежелгі әдет. Одан қала берді, наурыз көже жасатып, үй төңірегіндегі қарияларды жинастырып, күні бойы әңгіме-дүкен құрады. Мұндайда менің де жұмысым көбейіп, жауапты міндет атқаруға тұрамын. Ортадағы дөңгелек дәу үстелді жағалай малдас құрып отырғандардың қолына су құйып, иығымдағы орамалды ұсыну кәсібіне машықпын. Оған еш реніш білдірмеймін. Қайта өзіме деген құрмет санаймын да, буы бұрқыраған ет түсіріле бастағаннан легенді тазалап, құмғанға шым-шым

жылы су құйып, сүлгіні әзірлеп, міндетімді атқаруға ынғайлана бастаймын. Әжем: “Балам, аталарыңның қолына су құй” десе болды, сол қолыма легенді, оң қолыма құмғанды ұстап, міндетіме кірісемін. Атамның үйретуі бойынша, қолға су құюды төрдің қақ ортасынан орын алған, жас жағынан ең үлкенінен бастаймын да, ары қарай жалғастыра беремін. Осындайда өз қызметіме риза болатыным бар. Қыруар алғыс пен ақ бата жаңбырдай жауады. Бәрі де маған арнап, ізгі ниеттерін білдіріп, ақ тілектерін айтып жатады. Тілемейтін жақсылығы да кемде-кем. “Мұғалім бол, қарағым”, “көп жаса”, “тілеуінді берсін, тәңірім” сияқты ылғи бір жақсылық, ақ ниет. Мен бәрін үндемей тыңдап, құп алғанымды білдіргенсіп, басымды төмен иіп, ізет көрсетемін. Атамның беретін ақ батасы тым ерекше. “Қатарыңның алды бол, қарағым”. Қандай іске көмектеспейін, айтатын ақ батасы осы. Оны жиірек естігендіктен бе, көкейіме жатталып қалған сөз де осы. Бұл ақ тілекті ішімнен құп көріп, ұнатып та қаламын. Басқадан озбай-ақ, қатарымның алды болсам, одан артық не керек? Бәйгенің алды болып келсем, қандай рақат! Мен жайдарлана күліп, сөреге бірінші жетсем, басқаны қайдам, атамның төбесі көкке жетпей ме? Ылғи да қатар-құрбымның алды болып жүрсем, атам қандай қуанады десенші. Керек десен, мектептен “бестік” баға әкелсем де, атам “міне, міне, осылай оқы, сонда қатарыңнан кем болмайсың” деп арқамнан қағып, кекілімнен сипағанының өзі не тұрады. Мен үшін үлкен мәртебе. Қанаттанып қаламын да, сабақ әзірлеуге ынталана кірісемін. Жүрек сөзіне жүреппен жауап берсем деген ниет кеудемде шарқ ұрып жатады.

Осы жолғы бәйгеден Тайқасқа озып келсе, атамның үйреншікті сөзі “Қатарыңның алды бол, қарағымды” қайталап айтатынына еш күмәнім жоқ. Ал бәйгеден бірінші келу — ауыл-аймақ үшін үлкен абырой. Атамның мерейін өсіре түсетін тер төлеуі. Мұндайда атамның ақ түйесінің қарыны жарылады. Дастарқанын жайып, бір кешті думанды сауықпен өткізетіні анық. Әлгінде әжеме жасап жатқан құлаққағыс да соның қам-қарекеті.

Атамның бір жақсы әдеті — кім қонаққа шақырмасын, мені қасынан тастамай ертіп жүреді. “Балам, бөленшенікі дәм-тұзға шақырған екен, барып қайталық. Тайынды ұста” — дейді. Атамның өзі қаракерін ерттейді, мен күрең тайға жайдақ тоқым саламын. Атам алға түседі. Қаракері де аяншыл. Әдемі майда жүрісінен бір танбайтын, тайпалған қалпынан жаңылмайтын жануар. Мен жол-жөнекей бірде қатарласып, бірде ілгері озып, кейде кейіндеп,

атамның алды-артын орағытып отырамын. Соның өзі мен үшін қызық.

Барар жердің жолы ұзақ болса, атам ерге бір қырынан отырып, қамшысымен атының сауырын сипап қойып, тізгінді андасанда бір қағып, өзінің үйреншікті әуені “Елім-ай” әнін ыңылдап айтып, терең ойға шоматын әдеті бар. Құлаққа таныс әуезді ән саздарын мен де ынтыға тындаймын. Ән сазына ілескенде атамның ештеңені елең етпей, өзінше жан рақатын тапқандай күйге енетіні маған аян. Әйтеуір, атамның бір ырғақты ыңылы ауылға жеткенше аяқталмайды.

Қонақ шақырған үй иесі атамның алдынан шығып, атының шылбырын ұстап, өзін қолтығынан сүйемелдеп түсіріп, құрақ ұшып қарсы алып, қошеметін көрсетіп жатады. Қоңыр барқыт шапанын шұбалтып атам үйге енгенде, бұрынырақ келген қонақтар тік тұрып, жапатармағай қол ұсынып, төрге шығуын өтінеді.

— О, Найзеке, күйлі-қуаттымысыз? Келіңіз, төрге шығыңыз, — деп қошемет көрсетіседі. Бәрінің де ықыласы мен назары атама ауады. Атам да еңгезердей денесімен оңы мен солына ошарыла карап, ағыл-тегіл көңіл білдіріскендерді бағдарлап барып, амандық-саулық сұрасады. Мамыражай қабағы барынша ашылып, тонның ішкі бауындай көретін ағайынның шақырғанына ризалық пейіл білдіріп, кең жайылған дастарқан басында жадырап отырып, әңгіме шетін шығара бастайды.

Осындай басқосуда атамды құрмет тұтып, ерекше ілтипат көрсетудің де жөні бар. Әңгімешіл. Неше түрлі аңызды айтқанда, майын тамызады. Құлақ құрышын қандыратын әңгімелер мен тапқыр шежіре сөздердің кені дерсің. Ауыл-аймақтың сөз қадірін білетін адамдары атамның атына қанық. Олар атамды қаумалай қоршап, әңгімесін тамсана тындай отырып, сөз арасында “әттең, бұл қара шал кезінде оқи алмай қалған ғой, әйтпесе көкірегі ояу, көңілі неткен зерек десеңші. Оқып, білім алса, ешкімге дес бермес еді. Мынау кең кеудесі, айта берсе, таусылмайтын шежіре қазынасына толы ма деймін. Біліммен ұштасса, не болмақ. Қалай мәнерленер еді. Дарындыға сөз бар ма! Құйма құлақтың нақ өзі ғой” деседі.

Атамның барқыт шапанының шалғайына екі аяғымды тығып отырып, әңгіме тыңдаудан мен де жалықпаймын. Екі көзім жәудіреп, әңгімеге құлақ түріп, ұйып тындаймын. Сондайда: “Әй, сен дап-дардай болып, атаңның соңына ергенді қашан қоясың,

жігіт емессің бе?”, — дейтіндер табылады. Мен үндемеймін. Жауапты атам береді.

— Тамақ асырасын деп ертіп жүргенім жоқ, бабаларымыз “Көп жасағаннан сұрама, көпті көргеннен сұра” демей ме, көпшіліктің ортасында өскен бала ашылады, жақсы мен жаманды танып-біледі, көзі қанығады. Мен де сол өмірді көрсін, білсін деймін де, — деп жайбарақат үн қатып, мені қорғайды. Оған мен қоразданып қаламын.

Сөз арасында әңгіме төркіні ат бабына ауысса болды, атам тізгінді мықтап ұстап, ешкімге дес бермейді. Ағыла сөйлеп, ағынан жарылады. Осындайда дастарқан төңірегіндегілер де назарын атама тіктеп, құлақтарын солай қарай түріп, елендесе қарап, аракідік сұрақ беріп, суыртпақтап сыр тартады. Олар өзара гуілдесіп, жақсы ат ерге де, елге де абырой. Шын жүйрікпен топтан суырыла шығатын сәйгүліктің қадір-қасиетін түсіне білетін Найзекен сынды атбегілер бүгін де шамалы екендігін әңгімеге арқау етеді. Сөйтеді де:

— Найзекен қаршадайынан қылқұйрықты күйттеген адам ғой. Жетпістің қырқасына шыққанша қанша жүйрікті баптады екен десенші, — деп атамның бір жотада тұрып, сайда тебіндеп жатқан жылқының тегін ажырататынына танданысады. Сөйтеді де, бәрі атама бұрылып:

— Найзеке, ат жаратып жатыр деп естіп едік. Бабына келді ме? — деседі. Не дер екен деген ниетпен мен де құлақ түремін. Атам аспай-саспай сөйлейді.

— Ат бабын таба қою да оңай шаруа емес. Ауру адамды дәрімен емдеп, дертінен сақайтқан сияқты, жылқының да бабын тауып, күтіп, ащы терін шығармайынша күйі келе қоймайды. Дұрыстап баптағанда ғана төккен тер төлеуі қайтады. Соған әлі жете алмай жатырмын.

— Қойшылар жайлауға шықты. Енді олардың той-томалағы көбейеді. Бірін-бірі қуаныштарына шақырысып, ат жарыстырып, думандатады. Соған барып, бақ сынамайсыз ба?

— Бұл да көңілде жүрген шаруа. Бәйгеге ат қосқасын, абыройды қолдан бермеуің керек. Одан сүрінбей өту, әрине, үлкен абырой. Сол үшін балам екеуміз бір жаман күренді айналдырып жатырмыз. Не шығарын қайдам, бақ сынап көреміз де.

Атам алып-ұшпай, сабасына түсе сөйледі де, кеудесін керіп, біршама көтеріліңкіреп отырды. Иығындағы шапанын желкесіне

таман тартып, қос қанатын жайып, ұшатын бүркітше қомданып қойды.

Атты жаратуға менің де қатысым барлығын мына көпке жария еткеніне, қоразданып, мақтанып қалдым. Несі бар, олар да менің жүйрікті баптап, бәйгеге жаратып жүргенімді білсін. Сөз ыңғайы келіп қалғасын:

— Ата, бәйгеге мен шабамын ғой, — дедім, сөзге қыстырылып, әрі мына жұрт менің бәйгеге шабатынымды біліп қойсын деген сыңаймен. Атам да бөгелмеді.

— Сен шаппағанда, кім шабады. Түнеукүні айттым емес пе.

Жұртшылық алдында мерейімді өсіріп, күректей алақанымен жотамнан қағып, мейірлене қарады да, төңірегіндегілердің назарын өзіне аударып:

— Аманшылық болса, бұл қарағым атбегі болады. Жылқыға үйір, — деп мені мақтап қойды. Мен бұрынғыдан бетер қомпайып, езуім жиылмай кетеді.

— Ата, аттарды бақылап келейін, — деп, осындай тұста шаруа-қорлығымды сездіре қоямын.

Атам жайсаң мінезінен танбай, жұртты жадыратып, әңгімесіне ұйытып отыра береді.

Ертеңіне атам төсегінен таң қараңғысында көтерілді. Мен де ұйқылы-ояу жатқанмын. Орынымнан атып тұрып, киіне бастадым.

Атам Тайқасқа мен өзінің мініс атын қорадан шығарып, үй қасындағы қазыққа байлады да, асықпай жүріп ерттеді. Апам әлдеқалай сөзінен айнып қалмай тұрғанда, жүріп кетсек екен деп асығамын. Апыл-ғұпыл киіндім де, тысқа ытқып шықтым. Қазыққа жақындадым. Жүрегім алып-ұшады. Қос жанарым жапақтап үй жаққа — апам Тұрсынай шығып келе жатқан жоқ па деп, жалтақтай әрі жасқана қараймын. “Бәйге намысын өзім қорғасам, оны қолдан ешкімге бермесем” деген ой басымдау. Жанымды тыным таптырмай, мазалап тұрған да осы арман.

Аттар да жолға дайынбыз дегендей жалтақтай қарап, тықыршып, бір-екі оқыранып қойды.

Тайқасқаның сымбаты көз қызықтырады. Құдды Абай атам айтқан:

Шоқпардай кекілі бар, қамыс құлақ,

Қой мойынды, қоян жақ, бөкен қабақ.

Ауыз омыртқа шығыңқы, майда жалды,

Ой желке, үңірейген болса сағақ, —

деп басталатын өлеңін “теке мұрын, салпы ерін, ұзын тісті” менің Тайқасқамды суреттеп немесе соған қарап отырып жазғандай.

Шындығында да, Тайқасқа дене бітімінің жаратылысы ерекше жануар. Бұлтиып тұратын бұлшық еттері бөлек-бөлек. Тояттаған бүркіттей төсі де салыңқы, омыраулы. Тұрқы биік, қаздыған тұяқтары жұмыр, аяқтары тік, бота тірсек, сауыры кең, күлте құйрық. Шапса жүйрік, мініске де берік, аяншыл әрі желісқор. Делдиген танауы кең. Қаны толып, жілік майының да жұмырланған кезі.

Құлын күнінен-ақ көп көзіне іліккен Тайқасқаның сыртқы көрінісі осындай. Атам айтқандай, еті оязданып, онша майланбаса, менің ойымша, бөкенше жортып, үнемі шабыс тілейтін сәйгүліктің өзі.

Тайқасқаға қазір қарашы, қандай мүсінді. Құйрық-жалы күлтеленіп, шашақтай төгіліп тұр. Кеше үстін жуып, тазартқандықтан ба, жүндері де жылт-жылт етеді. Ер-тұрманының өзі көз тартады. Ауыл-аймаққа есімі мәлім шебер Қосшыбай қария жонған құранды ер де ерекше сәнді. Күміс шегелері түнгі аспандағы жұлдыздардай жарқырап, күнге шағылысып тұр. Ақ киізден жасалған тоқымның төрт бұрышына арқар мүйіз өрнек бастырылған. Ер үстіндегі көрпеше пүліш қиындыларынан құралған. Бұл да өзінше бір жарастық тапқан. Екі басына жез сақина кигізілген қызыл тобылғы сабы бар сегіз өрім қамшы да әдемі. Ол ер басына ілінген.

Тайқасқаның қыл шылбырын өзім шештім де, қазықтан сәл әрірек жетелеп апардым. Тағы бір мойнынан сипап, жалы мен кекілін тарап шықтым. Тайқасқа да осын дұрыс дегендей, басын шұлғып, құлақтарын қайшылап қояды. Оған мен жымия қарап: “Ертең екеуміздің сыналар шағымыз, тай жарыстан бірінші болып келген едің, бұл жолы да сол дәстүрінді жалғастырсаң, төбеміз көкке жетер еді-ау” деген де бір ойдың тұла бойымды тоқ жүргендей тыз еткізгені. Көңілім алабұртып, судай тасиды. Кеудемді кернеген қуаныштан жүрегім жарылатын тәрізді.

Жауыннан кейін құмы сазданған кер жолмен сары желдіріп келеміз. Атам Тайқасқаның жүрісіне анда-санда көз қиығын тастайды. Сынап келе жатқандай. Мен үшін ол керемет тұлпардай. Сидам аяқтары жер басқанда еш сылтынды сездірмейтінін қайтерсің. Тым жылпың, жүрісі де бипаз. Қаз мойынын тік ұстап, алға құлшына ырғығанда қиялыма қанат бітіріп, бір рақатқа бөленіп қаламын.

XX ҒАҒЫМДЫҒА ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АРХИВ ҚОҒАМЫ

Кең далада атаммен қатарласып, үзенгі қағыстырғандағы қуанышымда шек жоқ. Күреңтөбелге қаршығадай қонып, ерге қасқая отырған атама сырттан қарасам, қоңыр барқыт бешпетін желбегей жамылған пішіні құдды бір тастан құйған мүсіндей. Жұмыртқадай жұмырланған тұлғасы да келбетті. Осынау қимылы ширақ, сұңғақ бойлы, қой көзді, қыр мұрындылау, қоңырқай өнді атама қайта-қайта қызыға қараймын. Ол желе жортып келе жатып, танауының астындағы оймақтай мұртын ширатып, ұзынша сақалын салалап қойып, масаттанған көңіл-күйімді сезгендей маған бұрылыңқырай қарап:

— Әденжан, Тайқасқан қалай? — деп дауыстады.

— Ой, ата, керемет, лыпып тұр, — деймін күлімдеп.

— Бұйырса лыпығанның көкесін ертең көрсетеді.

— Бәйгеге қосылғанда ма?

— Иә.

— Қалайша, ата?

— Ат делебесі дүбірде қызады демеп пе едім. Екі ат жанасып, үзенгі қағысқанда бірінен-бірі озамын деп егесіп, өршелене түседі.

— Сондай текетірес кезінде Тайқасқа оза ала ма?

— Озады.

Атамның сеніммен айтқан сөзі көңілімді тағы бір желпіндіріп тастады.

Жол-жөнекей атам мені де, атты да қайта-қайта сынап, ескертпелерін айтып, пысықтаудай-ақ пысықтады. Бәйге жолындағы кедергілерді, ой-шұңқырды, бұрылыстарды тағы бір ескертіп өтті.

Көкжидедегі қаз-қатар тігілген ақ шаңқан үйлердің қарасы мол. Маңы қаракұрым жұрт. Кіреберісте алқызыл жалау желбірейді. Көгілдір маталарға баттитып жазылған ұрандар көзге алыстан шалынады. Радиодан құйқылжыған ән мен күй алма-кезек беріліп жатыр. Бәрі мәре-сәре. Көптен бастары қосылмаған ағайындар бір-бірімен қауқылдасып, ашық-жарқын әңгімеге кіріскен.

Атам олардың ешқайсысына мән бермеді. Бірден ауылдан окшауырақтағы бәйге аттарына қарай тартты. Жылқы қарасы біршама бар. Шылбырын сүйреткен, тұсап қойған аттардың біразы тебіндеп жайылып, енді бір шоғыры үйездеп тұр.

Атам бәйгеге қосылатын жүйріктерді аралап көріп, әрқайсысын сын көзімен саралап, өзінше ой түйіп шықты-ау деймін, қолын артына ұстаған қалпы жайлап кері оралды да:

— Әденжан, бермен жүр, көп тобыр ішінде не бар. Анау қарайлы бөктерге таман барып оралайық, — деді. Ауыл сыртына ұзанқырап шыққан соң:

— Балам, бәйгеге бапталған аттар біршама көрінеді. Бірақ көбінің бабы мен жаратылуы келіспеген сынай танытады. Нар-тәуекел! Тайқасқаның бағы жанса, бабы бар, бәйгеге ілігер.

— Бірінші бәйгеге ме, ата?

— Асыра айтып аптықпайық.

Мен үндеген жоқпын.

Ауыл сыртындағы бөктерде оңаша жүрміз. Атамның түнеугүні бір ат жайын әңгімелеп отырғанда өзінің құрдасына: “Бәйге аты шамшыл келеді, көпке көрсетіп, көлбендете берудің қажеті шамалы” дегенін естіген едім. Мына оқшау жүрісті сол ырымы ма екен деп топшыладым өзімше.

— Бәйге сөресі мына жерге тігіледі, — деді атам қос қапталына кішкене көгілдір жалаушалар қадалған жол сілемін көрсетіп. — Төрешілер осында тұрады. Анау сызықты кім бұрын өтсе, жеңімпаз сол.

Мен дөңестеу қабақтың кең жазығына көз талдыра қарадым.

— Әденжан, кел екеуміз ат басын еркін жіберіп, тайталастырып көрейік. Сен шауып бара жатып, орамалмен аттың көзін сүртіп байқашы. Бірақ абайла. Аттың жалынан ұстап ал. Бір жағына ауып кетіп жүрме, — деп пысықтады.

Аттың басын қоя бердік. Ызғытып келе жатып, аттың көзін сүрттім. Бұған атам да ризалық білдірді. Сынақтан мүдірмей өткеніме мен де қуандым.

— Балам, Тайқасқаның соңғы тері алынды. Ат жаратқан жалғыз біз емес, толып жатыр. Ендігісін бақ біледі.

Атам осыны айтты да, аттарды қаңтарып қойды.

Ертеңгі сағат онда бәйге. Менің асыға күткенім де, дүбірлі жарыс та осы. Тағат таппай жүрмін. Сан тарау ойға беріліп жатып, әрең көзім ілінді.

Әбден талықсып барып көз ілінгендікі ме, әлде жайлаудың салқын ауасының әсері ме, әйтеуір, қатты ұйықтаптын. Денем де сергек, ұйқым да тез ашылды. Төңірекке көз салсам, таң рауандап, даланы жарық сәуле мендей бастаған екен. Атам баяғыда тұрып кеткен-ау, шамасы. Аттарды торуылдап, бұлақ жағасында жүр. Киіне салып, мен де осында келдім.

— Балам, ұйқың қанды ма?

— Иә.

— Бүгін бәйге. Бетінді бұлақ суына жуып, ұйқыңды аш.

Тайқасқаның бабын бір тексеріп көрейік. Айтқанын екі етпей істедім де, қасына келіп тұрдым. Екеуміз қатарласып, атқа таяндық.

— Тайқасқаның жаратылуы көңілдегідей сияқты. Қарашы өзін, денесі жіптіктей. Жүні де жығылмаған, құндыздай құлпырады. Тықыршып, елендеп тұрысын көрмеймісің. Бұл жарауы келіскен атқа тән қасиет.

Маған бұрылып:

— Әденжан, сен атқа жақындап, шылбырын жинап, былай ұстап көрші, қайтер екен, — деп иек қақты.

Мен жайлап аттың қасына бардым. Мойнынан сипап, тұлымын тарадым. Тайқасқам былқ еткен жоқ. Жатырқаушылық білдірмеді. Мұны байқаған атам:

— Дұрыс, саған үйреніп қалыпты. Иесін танығасын тосырқаймайды, — деп көңілін демдегендей сыңай танытты. Тайқасқаны жаратқалы бері, Найзабай атамның жылқы десе, жанын салатын адам екенін аңғардым. Бұрын бізге үйірін қорғаған сәйгүліктердің ойқастай шауып, шарт-шұрт тебіскен кезде болат тұяқтарынан ұшқын шығатындығын, өрісте адасып қалған күлте құйрық құлындардың енесін іздеп кісінегенін, асау құлындардың мойнына шалманы оңай сала қоятынын, оқшауланып шығанға шығып кететін қысырақтар мен саяқтардың тобын қалай табатынын, қараңғы түнде жусап жатқан жылқыға қасқырлар шапқандағы айбаты мен қайратын, ақ түнек боранды да дауылды түндерде шатқалдарды паналап, үйірлі жылқыны көз ілмей күзеткенін жырдай ғып айтудан жалықпайтын. Осындай қызу әңгіме кезінде ыңқыл-сыңқылын да ұмытып кететін. Ал дүрмекті жарыс десе, делебесі қозып, үйде отыра алмайтын әдеті.

Атбегілік жасайтынын үйренген кәсібі болғасын ба, атамның жылқы баптауды кереметтей ұнататындығы, кейде ұйықтап жатып, “шу-шулеп” жылқы қайырып, “моп-моп молдап” ат ұстамақшы болып тандайын тақ-тақ қаққылап, дауыстап жататыны да бар. “Далаға шықсам, — дейді атам, — кейде енесін іздеген құлындың дауысы құлағыма келеді”.

Атамның малсақ жан екенін ауыл-аймақ та біліп алған. Бәйгеге ат жаратуда одан асатын бапкер адам кемде-кем. Ілуде біреу болса, болар, мүмкін, жоқ та шығар. Міне, Тайқасқаға да бар өнерін салып жүр.

Бұл жолы Тайқасқаға барғанда да бар өнерін салып жүр.

— Атты жаратқанда ескеретін бір жай, — дейді атам маған, — жылқының қамау терін дұрыс алған жөн. Сонда аттың өкпесі қабынбайды, таза болады. Аяғына жем де түспейді. Ал аттың қамау тері шықпаса, қолтығы жазылмайды. Етін оязытып, таң асырып, суытқан ат намысты таптаттыра қоймайды.

Аттың қамау терін қалай алатынын көзбен көрдім. Ол да өзінше бір өнер.

Бір күні атам жабық қора ішін шөп-шалаңнан тазартып, жел жақ қабырғасына үлкен алашаны тұтты да, оған Тайқасқаны кіргізіп, тізгінін көтере байлады. Қалындап жабулады. Есікті жауып, қора ортасын сәл ойып, от тұтатты. Бағана сексеуіл бұтап, босағаға үйіп қойған едім, соны отқа салып тоқсырды. Қып-қызыл шоқ жайнап жатыр. Әуелі бықсыған түтінмен ысталған, кейін шоқ қызуының жалыны шалқыған қора іші қапырық. Ыстық леп еседі. Салқын екпін кіретін саңылаудың бәрі бітелген.

Атам ыңылдап отыр. Ыстыққа үйренген бе, әйтеуір түкті де байқар емес. Былқ етпейді. Менің тынысым тарылып барады. Қара терге малшындым.

— Ата, мен шығып кетейінші. Ыстыққа шыдамай, пысынап барамын, — деп едім.

— Есікті ашуға болмайды, — деп кесіп айтты да, шоқты ат бауырына жақынырақ ысырып қойды. Атамның мінезі өзіме мәлім. Әрі қарай мазалаудың қажеті аз. Түк шықпайды. Не де болса, шыдап бағайын дедім. Кеудем қабынды. Тілім де аузыма сыймай барады. Бір ғажабы, атамның шекесі енді ғана жіпсігендей жылтырайды.

Атам бір күрек шоқты Тайқасқаның омырауына таман тақады. Шаламен танауын қыздырды. Тұяқтарының астына қоз төкті. Сәлден соң Тайқасқа бусанып, тұла бойынан тер шүмектеп ақты дерсің. Тізерлеп отырған атам ауық-ауық шоқты ат бауырына қарай көсейді де, орнынан асықпай көтеріліп, жабудың астына қолын тығып, алақанымен терін бір-екі сыпырып тастады. Саусағының ұшымен, тер дәмін татып көрді. Оған танданған мен:

— Ата, терді неге сорасың, жаман емес пе? — деймін.

— Бар гәп осы терде, балам. Қамау тері дұрыс алынбаған атты бәйгеге қосу да бекершілік. Ол ат бауырын жаздырмайтын арам су. Оның шығуы да оңай емес. Сәті түссе, бүгін құлан таза арылатын шығар. Терлеп-тепшігеніңе қарағанда, сенің де қамау терін алынатын болды білем, — деп, атам маған қарап, күлімсереді.

Атам мандай терін сүртіп, екі иығынан дем алып отырып, отқа бір-екі кеспелтек сексеуілді қайыра тастады. Сосын біз қорадан шығып кеттік. Есікті мықтап бекіттік. Сыртқа шығысымен, атам “уһ” деп терең дем алды. Мен де таза ауа жұтып, жадырап қалдым.

Ертеңіне атам құлқын сәріден тұрды да, Тайқасқаны жетектеп шықты. Күні бойы терге бөкен денесін сергісін деді ме, тауды бөктерлеп атты таза ауада серуендетіп көп жүрді. Тынысы кеңейіп, аяқтарын жеңіл алып, еркін керіліп, ширақтығын аңғартқан Тайқасқаға атам қатты қуанған-ды. Көңілдегі күдігі ыдырағандай жүзі де жайдары.

Енді, міне, сынақты сәт те таяу. Атам Тайқасқаның сағағын сипап, құлағының түбін қасып, жалының көбесін көтеріп көріп, жоны мен сауырын жайлап қақты. Тура бір балаша мәпелеп, еркелетіп қояды. Қытығы келе ме екен деді ме, төстігіне, шабына қол жүгіртті. Тайқасқа тіптен момақан. Тұла бойын сәл жиырғансығанмен, елігерлік мінез танытпады.

Қарағайлы тау етегін жағалаған үлкен жолдан сыртқа шығып, аттарды шалдыртып тұрмыз. Қос қапталымыз, тіпті бар ғой, айналамыздың бәрі жап-жасыл шалғын. Желемікпен тербеліп, құбылып жатыр. Шық дымдаған ат тұяқтары жылт-жылт етеді. Қып-қызыл қызғалдақтар сонау көмбеге қадалған жалаушаларша желбірейді. Қойнаудың тік жар басынан асып, төмен қарай құлаған бұлақ сыбдыры ерекше бір күй шертіп жатқандай. Кәусар ауаны көкірек керіп, қанша жұтсаң да, тоятын сыңайың жоқ. Тек кермек дәмді ақшылтым жусан иісі танауды қытықтайды.

Құлпырған өңір көркі де ғажап! Қарай берсең, көз жанарын тауысатындай сұлу табиғатқа, атамды қайдам, өзім қызығамын, қайранмын. Құйтақандай жүрегімде дамыл жоқ, лүп-лүп етеді. Шылбырын сүйреткен Тайқасқа да еркін керіліп, бойын жазып, таза ауаға кеуде кергендей сергіп, дүр сілкінді. Бойының құрысы жазылғандай кутындап, денесін жеңіл сезінетін тәрізді.

Күн көтеріліп, айнала ақ нұрға малынып, төңірек жадырай түскен мезгіл. Бір кезде радио самбырлап сөйлей бастады. Ертеңгі тынық ауа мен тыныштықты қақ жарған ашық дауыс анық естіліп жатыр. Атам құлақ түріп, бар зейінімен тындап тұр. Не айтар екен дегендей елендейді. Күткені — хабарландыру. Бар ынтасы ат жарысының қашан басталатындығын білуге ауған. Менің де асыға күткенім сол хабар. Сәлден соң бәйге аттарын төрешілер алқа-

сына тіркету қажеттігі құлағдар етілді. Сол-ақ екен, құйрық-жалдары түйілген аттарды мінгендер жазықтау алаңқай беткейге қарай шұбырды дерсін.

Ауыздықпен алысып, тықыршып тұрған бәйге аттарының тобыры жинақталып, бірыңғайлана берген. Бәрі де үкіленген. Ат үстіндегілердің жас шамасы мен құралпы балалар. Бастарын ақ орамалмен таңып алған. Қолдарында екі бүктеп ұстаған қамшы. Тосыннан қараған адамға бәрінің сыртқы пошымы біркелкі тәрізді. Мен де соларға тақау келіп, қатарласа тұрдым. Тайқасқа ауыздығын қашырлата шайнап, басын шұлғып, құлағын қайшылап, қолтық сөгілер шабысты тілегендей елегізеді.

Бәйгеге қосылғалы тұрған бар баланың қасында бір-бір қосымжарланған егделеу адам шаужайлап, менің атам құсап, соңғы ақыл-кеңестерін айтып, пысықтап, ширатып жатыр.

— Өзіңе-өзің мықты бол. Тізгінінді босаңсытпа. Бағы ашылсын Тайқасқанның, — деп, атам мені жігерлендіріп, жымыып күлді де, шеткерірек шыға берді.

Біз бәйге жіберілетін жерге жетіп, сапқа тұрдық. Көп ұзамай төрешінің бірі көгілдір жалауды жоғары көтеріп тұрды да, төмен қарай сермеп қалды. Сол-ақ екен, ауыздықтарын шайнап, дүбірге делебесі қозып тұрған бәйге аттары тым-тырақай болып алға қарай ышқына атырылып, түйдек-түйдек жағаласып, суырыла жөнелді. Даланы дүрліктірген тұяқ дүбірі жүрек дүрсілі сияқты естіледі. Жол үстін шаң тұманы жапты. Дүрмектің бел ортасында келе жатырмын. Біраз аттар кібіртіктеп, бауырларын жаза алмай келе жатқанын аңғарып қалдым.

Қатарласып қалғанда үзеңгі сынғыры естіледі. Атамның айтуы бойынша, жуан ортаны ұстап келемін. Төңірекке көз саламын. Қырат тербеліп, жусанды дала да дөңгеленіп артта қалып жатыр. Құлақ түбінен жел ысылдайды. Қалың тобыр бірін-бірі жібермей шоғырланып, тобымен алға ақтарыла ентелейді. Бірте-бірте аттардың алғашқы арыны басылып, қатары сиреп, аралары алшақтап, пыс-пыс көбейген.

Менің алдымда үш ат, төртіншісі мен. Атам, “атты қамшылама, тек сауырынан сипап отыр да, жолдың бел ортасы ауды-ау дегенде, аттың басын еркін жібер” деп үйреткен. Атам діттеген тұс осы-ау деп мөлшерледім де, ат көзінің шаңын еңкейіп бет орамалмен сүрттім. Еңсемді көтеріңкіреп, тізгінді сәл босатып, тебініп қалдым. Тайқасқам екпінге екпін қосып, алға құлшына

түсті. Аяқтарын еркін сермеп, ытырыла жөнелді. Құлашы жазылып, лезде-ақ алдыңғы аттың бірімен құйрық тістесті. Онымен қас-қағым сәт қатарласты да, егескендей алға еркін сытылып шығып, көсіле шапты. Екінші атты қуып жеткенде, ол да әуелде беріспей, үзенгі теңестіртпей, жан дәрменін салып бақты. Мен Тайқасқаның сауырына қамшыны сәл сипап, тебініп, алға қарай еңкейіп, тізгінді сілкіп қойып едім, жануардың аршындай түскені. Текетірескен күрең қанша жұлқына шапқанымен, сытылып артта қала берді.

Енді алдымда бір ат бар. Жосылтып барады. Арамыз жүз-жүз елу метр шамасы. Тақымды қысып, ат сауырын қамшымен тағы бір сипап, ептеп тебініп қалдым. Серіппедей жиырылып атылған Тайқасқа ышқына ұмтылды дерсің! Әне-міне дегенше, оны да қуып жетіп, қатарласып үзенгі қағыстырдым. Ат делебесін қоздырып, бірден зу етіп шыға келмей, біразға дейін тайталасып, қатарласып шаптым. Тайқасқа қатарындағы аттың үзенгі қағысып, қапталдасқанына қатты қитықты білем, ауыздықты қарш-қарш шайнады. Егестің қыжылы қайнағандай жүгенді шірей тартқан. Бәсекелесінен қол созым жердей озуы мұң екен, ілгері қарай, оқтай атылды. Арттағы дүбірден елегізи түсті ме, еркіме жібер дегендей, жүгенді тағы бір жұлқыды. Байқаймын, қарасын көрсетпей, озып кетпек сыңайда. Мен де ыркына жібермей, тізгінді тежеңкіреймін. Қолым да қарысып барады.

Тайқасқаның еті қызып, делебесі қозып, қолтығы жазылды-ау деймін, ауыздықпен шындап алыса бастады. Тізгінді босатып, еркін жібердім. Қатардағы күрең ат көбігі шығып, терлеген екен, шабысы бәсеңдегендей, құмдауыт жолға малтығып, қара үзе берді. Тайқасқаның шабысы барған сайын үдей түсті. Мен де ат жалына жабыса еңкейіп, көзін сүртіп, үкілеген кекілін түзеп қойдым.

“Енді алдында ат жоқ. Көмбе жақын. Аршында, Тайқасқа”, — дедім іштей. Ат жалын құшып, тақымды қыса түстім де тебініп қалдым. Жиырылған серіппедей атылғанына қарағанда, Тайқасқа да “енді барымды саламын” дегендей әрі ерік өзімде деп сезінгендей болды ма, әйтеуір, шындап шапқанға ұқсайды. Жануар шабыстан жаңылған жоқ. Қайта екпінге екпін қосып, ала жөнелгені.

Желден жүйрік жануардың дәп өзі десе де болғандай. Барын салып, дүбірлетіп, зулап келеді. Бір бұрылыста арттағы атқа көз салып едім, біраз жер кейіндеп қалыпты. Оның енді қуып жете алмасы анық. Ешкімді оздыра қоймаспын деген қуаныш сезімі тұла бойымды билеп, көкірегімді күй сарыны дүрліктіріп жіберді.

Алға көз жіберіп едім, ең әуелі жота үстінде топырласып тұрған қарақұрым жұртқа көзім түсті. Жол бойынан жалаушалар көріне бастады. Демек, көмбе жақын. Құлағыма қиқулаған дауыстар шалынды. Делебені қоздырып, жігерлендіреді екен. Желіккен жұрт төңіректі жаңғырта айқайлайды. Бірі бөріктерін көкке лақтырса, бірі құлаштай сермеп, бұлғаң-бұлғаң еткізеді.

Көмбеге жақындағанда қиқулаған айқай тіптен көбейді. Атам да тұспалдай қосылды ма, не болғанын білмеймін, әйтеуір екі жағым қарақұрым халық. Қос қапталдағы жалаушалар да жалт-жұлт етіп артта қалып жатты. Мен көмбеден Тайқасқамды ойқас-татып өте шықтым.

Уралаған, қиқулаған, айқайлаған дауыстан құлағым тұнады.

— Ойдәйт, мынау Тайқасқа ғой. Әй, Найзекеннің жаратқан аты өстеді.

— Жұлдызы жанды деген міне, осы!

— Арыны басылмаған тәрізді әлі!

— Пай-пай, еркін көсілуінен танбауын қарашы!

— Ұзаққа сілтейтін сәйгүлік қой мынауың!

Осылайша айтылып жатқан сөздерді құлағым еміс-еміс шалады. Дүйім жұрт көмбе маңына қарай лықси бастаған. Қолдарын сермеп, алға ентелеген жұрт теңіздей толқиды.

Ат тізгінін тежеп, жолдан шығып, енді аяндай бергенімде, атам да жетті дерсің.

— Ой, жануарым-ай, абыройымды өсірді-ау бір. Атыннан айналдым, Тайқасқанның бағы жанды, қарағым! Екеуің де ерледіндер, — деген сөздерін асыға айтып шықты. Дауысында өректіген екпін бар. Көзіне жас іркілген. Қуаныштан болар деп ойладым.

Көмбе басы ырду да дырду. Қиқулаған, айқайлаған жұрт. Желікпе сөз де гу-гу. Көпшіліктің әңгімесі — Тайқасқа. Оның алдына қара салмай, құстай ұшып, көмбеге оқ бойы озып, демікпей келгендігін дүрліктіре күпінтіп айтып жатыр. Бірі сәйгүліктің аяқ алысының ерекшелігіне, кеңге көсіліп, бауырын еркін жазғандығына, желдей ескен екпініне, сымбатты мүсініне тандай қағысады. Мақтаған қолпаш сөз көбейген. Оған мен де масаттанып, “тағы да айт, айта түсіндер” дегім бар. “Тайқасқамды, оған қоса мені де мақтай берсе екен” деп тілеймін ішімнен. Сөйтемін де, “аламан бәйгеден бірінші келген менмін” дегендей, еңсемді көтеріп, қоқилана ерге қырындай отырдым.

— Баласының шынашақтайлығына қарап, қауқары жоқ жеңіл неме ме десек, шымыр екен, — деп, әлдекімнің күбір еткені құлағым

ғыма шалынды. Бәрі маған жалт қарасты. Менің де ел назарында екенімді түсіндім. Екінші біреу сөзді іліп әкетті.

— Атты да қайыстай қатырып қойғанын қарашы. Арғы тегі арғымақпен туыстас болар, сірә, — деп өз болжамын айтып, мал танығыштығын аңғартады.

— Шаршы топ алдында жүйрік мерейін үстем еткен Найзакемнің бапкерлігінің арқасы ғой, — деді тағы бірі.

Жұрт осылайша өзді-өзі ділмәрсіп жатқанда атам, алға жылжыңқырады да:

— О, ағайындар! — деді дабырды тоқтатып, сөз тыңда дегендей қолын көтерді. — Мен бәйгеге қосылар ат алдындағы парызымды өтеп, барынша жаратып бақтым. Ал Әденжаным қауқарсыз бала болғанымен қарымтасын жібермеді. Тайқасқа болса, қатардағы атқұмар қарттың көңіл сенімін ақтап, ел алдындағы мерейімді үстем етті. Бар шаруа осы. Бұл — ауыл-аймақтың абыройы. Бабы келіскеннің бағы жанады. Дәйім соған жете берейік.

Атам осыны айтып, ат басын кейін бұра берген.

— Найзеке, — деді осы сәтте көп ішінен өктем дауыс, — ат бабын әбден келістіргенсіз. Мына абырой — соның өтеуі. Жарайсыз, ақсақал! Нағыз ат бапкері екенсіз. Оны жұрт көрді. Алған беттен танбаңыз!

Көптеген қолпаштың ішінен “ат бабын әбден келістіргенсіз” деген сөз менің құлағыма майдай жақты. Мадаққа масаттана түстім. Мынау дүйім жұрт алдында менің жайрандап тұруым, Тайқасқаның топ жарып, алға шығып, бірінші жүлдеге ілігуі атамның қарекетінің арқасы екені анық. Оған ешкімнің де дауы жоқ. Неге десен, Тайқасқаны жарата бастағаннан бері, қамау терін алғанша, дегбірі қалмай, талай күн әбігерге түскені маған мәлім еді. Жұрт та біледі, ә, Тайқасқаның бапкерінің кім екенін? Дөп басуын қарашы!

Осындай ойға беріліп тұрғанымда, атам Тайқасқаны дереу қыр астына қарай жетеледі. Менің жүрегім алып-ұшып, қиялым көкке самғап бара жатты. Бағана төрешілер берген қолымдағы көгілдір жалауша ат желісінің екпінімен желбіреп, Тайқасқаның қамау терін алған сексеуіл шоғындай алаулай түсті.

АСАР

Жаздың жайма-шуақ күндерінің бірі. Табиғат түрленіп, масатыдай құлпырған шақ. Жоңғар Алатауының бөктеріне қоныс

тепкен нағашы атасының ауылына келген Дарқан бір аптадан соң ауылға қайтты. Жайлауды қимай, әлі де бірер күн болғысы келіп еді, үлкендер жағы қиқанына көнбеді. “Шешен жалғыз. Үй шаруасына көмектес. Сенен басқа кімі бар. Үміті де, сенім арттары да сен. Бекерге жүрме. Ананды жалғызсыратпа”, — деп қылқылдай бергесін, қайтпасқа лажы қалмаған.

Дарқан үйіне іңір қараңғылығында жетті. Бір шаруамен кеткен бе, үйде шешесі жоқ болып шықты. Газға шәйнекті қойып, шай қайнатты. Нанға май жағып, қарбыта асады. Артынан суыңқырап қалған бір кесе шайды сіміре салды. Әдеттегі дағдысымен теледидарды қосып, әр каналды бір ашты. Ешқайсысын ұнатпайды. Кішкенедең соң КТК каналын қайталап ашып көріп еді, атыс пен шабысқа, алқын-жұлқын арпалысты сериал жүріп жатыр екен. Дарқанның да іздегені осы. Құс жастықты алып, диванға бір жамбастап жатып, екі көзін экранға қадады. Ұзақ қараған соң, көзі талды ма, әлде жолсоқты болып шаршады ма, тәтті ұйқыға берілген.

Бір кезде талмаусырап оянғаны. Қолқасын ащы түтін қапқан. Танауы кеберсіп, өңеші удай ашиды. Басы мең-зең. Үй іші көкала тұман. Бұрыш жақта лапылдаған жалын алаулайды. Өрт! Өртеніп жатыр.

Үрейленген Дарқан есікке қарай тұра жүгірді. Табалдырықтан аттай бере жалп етіп құлады. Жанталасып ілгері қарай тырбанғанымен бітірері шамалы. Таза ауа жұтқасын, сәл сергігенсіді. Сол сәтте:

— Өрт! Үй өртеніп жатыр, — деп бар дауысымен екі-үш рет ышқына айқайлағаны есінде. Одан әргісінің еміс-еміс елесі бар. Бар білетіні — көрші-қоландардың жиналып, жапа-тармағай жүгіріп, шелектерін даңғырлатып су тасып, бірі оны отқа шашып, абыр-сабыр қимыл үстінде арпалысқа түскені. Көз алдына елестейтіні де сол көрініс. Өршіп жанған өрттің беті қайтар емес. Лапылдаған қызыл жалынды сөндіру қиынға соқты. Көкөзек ауылында өрт сөндірушілер жоқ болып шықты. Бір су тасығыш машина бар екен, ол да қаңтарылып қалған. Моторын жөндеуге берген. Бөлшектері шашылып жатыр десті. Лапылдап, қаулап жанған өртке жаяу-жалпылы адам не істей қойсын. Қолдарынан келгенше, арлы-берлі жүгірудей-ақ жүгірді. Аянып қалған ешқайсысы жоқ. Жан беріп, жан алған қарбалас қимыл көрсеткендердің еңбегі еш болатын сыңайы бар. Жылт еткен тамызыққа тұтанғалы тұрған қабырғасы қамыс тақтасынан қаланып, төбесі

сабанмен жабылған тоқал тамды жалаңдаған от ауызынан араша-лап алуға мұрша қайда. Жел қағып қаудырап, күн күйдіріп күлдіреп тұрған қамыс қабырға от тиген соң тамызықтай жанбай қайтсін. Қызыл тілдей жылмандаған жалын көкке өршиді кеп. Енді бірде бұраландап сүйрендейді. Үйіріле шалқыған алау маңайын шарпып, бет қаратпайды. Біршама адам жиналғанымен, бәрі де дәрменсіз. Шелектерімен арықтан су тасып, арлы-берлі сапырылысып, ерсілі-қарсылы жүріс көбейген. Қолдап шашқан су өртке сеп болар емес. Бұрқ етеді де, жалын қайта қаулап, қара түтін қаптайды. Қабырға бөліктері құлап, жалп ете қалады. Өршіген жалын өзеурей түседі. Төбесі сатыр-сұтыр етіп құлады бірде. Төңіректі қара тұман жауып, ащы түтінге қақала-шашала жүрген адамдар дағдарысқа ұшыраған. Үй қабырғаларының қазықтары ырсиып, арса-арсасы шығып, күйелеш тартқан.

Айналасы екі-үш сағат ішінде қабырғалары түгелдей жанып бітуге жақындады. Төбесінің соңғы бөлігі құлағанда от қайта қаулады. Ескі шиферлар шытыр-шытыр жанып, тарсылдап жатты. Бықсыған түтін айналасын тұншықтырып барады.

Өрт сөндірушілер қимылы саябырсыған сәтте Дарқанның анасы Қанымбала жетті. Алапат көріністі көргенде үрейі ұшты. Аң-таң. Ауыр жүк екі иығын басқандай. Еңсесі түсіп кеткен. Жанарынан парлаған жас омырауын көл-көсір еткен.

— Халқым-ау, жұртым-ау, бұл не сұмдық. Дарқаным аман ба? Қайда жүр? Бағана жайлауға барсам, үйге қайтып кетті деп еді. Ол үйде болды ғой. Құлыным-ау, бармысың, аманбысың, — деп аңыраған ана иегі кемсендеп, жерге отыра кетті. Астыңғы ернін жымқыра тістеніп, басын шайқап, бүйірін таянды. Ақыл-есінен зенгігендей. Сол кезде ауылдағы үлкен әже атанған Бибану аңыраған анаға тақау келіп:

— Қарағым, Қанымбала, балаң аман. Иіс тиіңкіреп қалған ба, әлсізденген екен. Дәрі беріп, емдеп жатыр. Тым үрейлене берме. Ал үйдің өртенуі бір Алланың ісі де. Қолдан келер не шара. Бәріміз жүгірдік. Көз алдымызда өрт жалмады. Болған іске болаттай беріктік керек, — деп сабырға шақыра сөйледі. Қанымбаланың қатты қиналғаны көрініп тұр. Онысын ішке бүгіп:

— Құлыным қайда, көзіме көрсетші, аман ба өзі? — деген үрейлі дауыспен, жан-жағына қармана қарады. Көңілі әлденеге елендегендей алағызып, тағат таппай әлек.

Үй орнында бықсыған ащы түтін будақтап, аспандағы бұлтқа сіңіп жатты. Жұрт Қанымбаланы көрші үйге апарып, баласы Дар-

қанмен табыстырды. Анасы баласын құшақтап бауырына басып, төсекке қисайып, шамалы тыншыды. Талықсып барып, көзі ілінді.

Қанымбала қайдан ұйықтасын, ертеңіне ерте тұрып, өртенген үйінің орынын көріп, омырауын жас жуып тұрғанда Көкөзек ауылының ақиық ақсақалы Құмарбай қасына келіп, бөгелді де, таяғына сүйеніп тұрды. Қайғы жұтып, күйзеліп, шала ұйықтаған Қанымбаланың көзі қызарып, бет-ауызы көлкіп іскенін, жағы суалып, өңінің қуқыл тартқаны көрініп тұр. Анаға не айтарын білмей, өртенген үй орнын үнсіз көзбен шолып шықты. Бәрі тып-типыл. Үйілген күл-қоқыс. Әр жерден бықсыған әлсіз сұйық түтін көтеріледі.

Қапсағай денелі Құмарбай қарт көрші үйден сыртқа шыққан әйелге қарап:

— Келісбек үйде ме, қарағым? Бар болса, шақыршы бермен, — деді де, Қанымбалаға бұрылып:

— Қарағым, болған іске қиналған жалғыз сен емес. Өрт кесепаты бәрімізге қатты батып тұр. Құдай басқа салғасын, көнбеске шара қайсы. Енді артын қырсықсыз еткей деп тілейік. Саған түскен ауыртпалық ауыл-аймаққа ортақ. Ел-жұрт боп көтерерміз. Сабыр сақта, — деп тақиясын шешіп, тершіген мандайын беторама-лымен сүртіп қойды.

Көршідегі Келісбек те келе қалды. Құмарбай есен-саулықтан соң өрт жайын бірқыдыру сөз етті де:

— Өрт — тілсіз жау. Әрекеті мынау. Барды бірер сағатта-ақ күлге айналдырды. Тып-типыл етті де тастады. Енді халық болып қам жасайық. Үйді-үйге адам жіберіп, осында жиналып, ақылдасайық, — деді.

— Мақұл. Мен қазір мектеп директорына барайын. Ауылдың бас көтерер кісілеріне оқушыларды жіберіп, осында келсін деп құлақтандырсын, — деген Келісбек шұғыл тапсырманы орындауға кірісетінін білдірді.

Шағын ауылдан жиналғандар саны он шақты адамнан асты.

— Мына Қанымбала оқыстан болған оқиғаға тап болып отыр. Баспанасының өртенуі бәріміздің жанымызға батады. Қайғы мен уәйімді көп көтерсе, жеңіл. Қазақы дәстүрімізде қиналған адамға асар жасап, көмек көрсетіп, қолғабыс беру салты бар. Біз де Қанымбаланы далада қалдырмауымыз керек. Бәрінді асарға қатысуға шақырамыз. Көне, кімде қандай мүмкіндік бар? Кімнің қолынан не келеді? Соны нақтылап, іске кіріссек деймін. Оншақты күнде баспанасын қалқайтып берейік. Елдігімізді көрсететін кез де осы тұс.

Келгендер Құмарбай ақсақалдың сөзін ықыласпен тындады. Бұл кісіні ауыл адамдары түгелдей сыйлайды. Айтқанын екі еткізбей орындауға әрқашанда әзір. Ол өзі ақылға да бай. Сөзі оралымды, әрі орайлы. Тындырған ісі де ел есінде. Ізгілікті ізі көпке өнеге. Кемтарлар мен жанашыры жоқ жетім-жесірге қамқоршы. Обал-сауапқа тақуа. Қолы ашық. Пейілі кең. Келер-кетерді дұрыс аңғаратын есті кісі. Ел-жұртты келелі кеңеске шақырып, кесімді келісімге келтіріп, билік байлауға, мәмілегерлік жасауға бұл кісіден аса қоятын адам Көкөзекте сирек. Нақты тапсырма береді. Елді бірлікке, ынтымаққа ұйыстыруға қабілеттілігімен танылған ауыл ақылманы. Оның сөзін аяқсыз қалдыруға ешкім батпайды. Айтылса, істелінеді. Артық-ауысқа бармай, ақылға сыйымды бастаманы алға тартқан соң, ешкім де қынқ дей алмайды. Бүйректен сирақ шығару кімге болса да — айып. Көкейдегі ойын шарият жолымен, оның үрдіс-үзірімен түсіндіргесін, кім қарсы бола алады. Бүгін де сол үйреншікті әдетімен ел-жұртты жинап, ағайындарды, ауыл адамдарын асарға шақырып отыр.

Жазмыштың жазуымен болған істің ауыртпалығын бөлісуге ауыл ақсақалы Құмарбайдың бәсиелік жасап, ел-жұртты жинағанына Қанымбаланың да іші жылыды. Ауылдың қадірменді қарты қолға алған соң-ақ істің қалпына, бір ынғайына келетініне сенім артқан үкілі үміт ойға ұялады.

Құмарбайды ауыл-аймақ жер-көкке сыйғызбай мақтап, қайырымды кісі, мейірман жан, жетім-жесірді жебейді, кемтарды демейді десетін. Мұндай пікірге Қанымбала да қосылатын. Енді бүгінгі бастамасына тіптен риза. Іштей қатты қуанды. Қамыққан көңіліндегі мұнды сейілткенсіді. Шындығында да, қайырымды кісі екен-ау деп сенімін арттыра түсті.

Құмарбай бостан-босқа шақырмайды, не бұйырады, қандай ұсыныс жасайды деп жеделдете жеткендердің ешқайсысы артық-ауыс сөз айтпай-ақ, іске жабыла кірісуге бас изесті.

Өртенген үйдің орнындағы таудай қоқыстарды жинаушылар көп-ақ. Көше соңындағы Дарқанның сыныптасы Төкен де борсаңдап жүгіріп жүр. Қолында күрек. Лай аралас құмды жинап, зембілге салып жатыр. Қоқыстар үйіліп қалған. Оны тиейтін машина, не трактор жоқ. Қолбайлауда. Соны сезе қойған Дарқанның 8-ші сыныптағы қатарласы Қойкелді үйіне кетті. Ол келген бетте:

— Көке, — деді әкесіне, — жұрт асар салғалы жатыр. Дарқанның үйіндегі қоқыстарды шығаруға шұғыл трактор керек. Соған жүріңізші.

— Менің қолым дәл қазір бос емес. Қайтсек екен, ә, — ойла-ныңқырап барып: — Мына темірді дәнекерлеп бітірсем, өзім де барайын деп отыр ем. Онда сен былай ет. Тракторды тіркемесімен айдап бар. Байқап жүр. Біреудің бірдемесін қағып, не жапырып кетіп, ұятқа қалма.

Қойкелді қуанып кетті. Дереу тіркемені тіркеп, тракторды оталдырды. Рульге отырып, жолға түсті. Бұрылыссыз түзу жолда жүру оңай болғанымен, аулаға кіріп, тракторды үй қабырғасына жанамалатып қоюға келгенде, әжептәуір қиналды-ақ. Сыныптас қыздарды — Жанар мен Бақыткүлді көргенде, тәмпіш мұрнының үсті тершіп, шекесін жеңімен сүрткілей берді. Үстінгі еріні дүрдиіп кеткен. Шолақ жең көйлегінің түймелерін ағытып, желпініп қойды. Бойы төпелтектеу. Бірақ иықты. Шикіл сары. Балалар “Көршісі Василийге тартқан” деп күліседі ылғи да. Өзі іске тарамыстай мықты. Техника тетіктерін жақсы біледі. Әкесі Жанболаттан үйренген. “Тракторды жүргізгенде зыр қақтырамын” деп мақтанып қоятыны бар-тын. Соны еске алды ма, қыздар да қарап тұрмай қағытып, әзілдесіп, тиісуге ынғай танытты.

— Өзінді дындай механизатор ма десек, құр кеуде қағатын сияқтысың ғой, — деді Жанар қуақыланып.

— Неге олай дейсің? — деді қайсарланып.

— Тракторды арлы-берлі бұлталақтатып, қағып жібере жаздадың ғой жана.

— Жан керек болса, жақындамай, аулақ тұрмайсың ба?

— Көп сөзді қойындар. Көне, жабылып қоқысты тіркемеге тиендер. Үй орнын тездетіп тазартайық, — деген-ді үлкендердің бірі.

Бұл ұсынысқа бәрі келісіп, қоқыстарды қорапқа тиеуге жұмылды. Ірге тасқа дейін тазалап, оған қабырға тұрғызбақ. Қимыл қызу. Жапа-тармағай тырбанған адамдар да тынымсыз. Ешқайсысының қабағынан кірбін, не құлықсыздық байқалмайды. Бәрі көңілді, емен-жарқын. Бір-бірімен әзілдесіп, қарқылдап, күлісіп те алады. Жұмыс та кідіріссіз. Ара-кідік Қанымба-лаға келіп, бірі апалап, енді бірі әпке деп, қайындары жеңеше-леп, көңіл-күйін аулап қояды.

Үй салуға қажетті материалдар да жан-жақтан біртіндеп келе бастады. Бекен ағай қабырғаны құюға деп төрт машина көмір күлін түсірді. Коммерсант Жалғасбек отыз қапқа жуық цементті тек-шелеп жинады. Кірпіш құятын қалып та жасалынған. Күрек те, қалақ та жеткілікті. Көмір күлін цемент қосып араластыратын

үлкен астау да даяр. Лай шылауға енді кірісе бергенде, қолдарында шелектері бар Жанар мен Бақыткүл де келді. Екеуі де 8-ші сыныпта, Дарқанмен бірге оқиды.

Жанар онша сөзуар емес-ті. Мінезі биязы. Өзін ибалы ұстап, артық қимыл-әрекетке бармайтын қыз. Сыпайы сөйлеп, ойын салмақтап айтатын әдеті. Кейде не айтпағын, емеурінімен-ақ ұқтырады. Онысы Дарқанға жақсы аян. Бұл жолы әдеттегі қалпын өзгертіп, пысықсы қалыпты. Келген бетте Дарқанға тиісе сөйледі.

— Сені кім білген. Нағыз ұйқыбастың өзі екенсің ғой. Соншама пырылдамасаң қайтеді, — десе ол, әзілқой Бақыткүл іліп әкетіп:

— Жайлауға барып, түнімен көз ілмей серуендеп, сүріне жығылған шығар, — деп қағытып қойды.

Дарқан үндемеді. Ұйқыбас дегенге қысылып тұр. Қатты ұйықтап қалмаса, өрт шығар ма еді, шықпас па еді. Кім біледі. Ал өрттің шығуы, тұтануының себебі Дарқанға беймәлім. Теледидардан ба, әлде электр желісі сымның тұйықталуынан ба, ол жағы белгісіз. Шындығы сол — өрттің шыққаны анық. Барды жоқ еткені аян. Тығырыққа тіреген осы жай жанына батты ма, әлде өрт жайын ойлағандықтан ба, бұрын жадырап, жайрандап жүретін Дарқан сүлесок. Қабағы салыңқы. Күзгі үсік ұрған жапырақтай жүзі де солғын. Әрине, солай болатын жөні де бар. Қыздар алдында өзін кінәлі сезінгендей. Тік қарауға қысылады. Қоқыс үйіндісіне, жан-жағына жалтақтай қарап, ерінін жымқырып алған. Жанар оған қатарласа тұрып:

— Дарқан, сен қысылма. Күтпеген оқиға. Жазым деген осы, — деп аяушылық әлпет танытты.

— Ыңғайсыз екен. Құдды мен әдейі өртегендей көрінеді, — деді Дарқан Жанардың жылы сөзіне көңілі жібіп. Дарқанның қысылып тұрғанын сезген Жанар:

— Жарайды, ренжіме, ендігәрі сақ ұйықтайсың. Көне, қол қусырып тұрмай, іске кірісейік. Лай жасаушыларға су тасып беруді біз мойнымызға алайық, — деп арыққа қарай бет алды. Екеуі жүгіре басып, су тасыды. Дәу бөшкені лезде-ақ толтырды.

Қарулы жігіттер тамның іргетасын түске дейін-ақ аршып бітірді. Есіктің екі босағасынан бастап шыланған көмір күлінен қабырға күйю үшін қалыптар орнатылды. Оған лайды құйып, тығыздауда. Қабырға бойы көтеріліп, әрі қарай биіктей берді.

— Еңбектерің рәтті болсын, төрт қабырға қаланып бітсе, төбесін жабу кідіrmесін деп ағаштар әкелдім, — деді дембелше

келген, тобылғы ренді Бекбосын. Бұл ағай орманшы. Жүк машинасының қорабы толы тілінген қарағай мен тақтайлар. Мәтке, белағаш, шырыш бар. Төбесін жабуға керекті басқа да тақтайлар дейсің бе, толып жатыр. Оларды жинастырып бола бергенде ағаш өндейтін цехтың бастығы Ақан жетті. Есіктер мен терезелердің қораптарын әзірлеген екен.

— Қабырғамен бірге қойылса мықты болады. Сол үшін кешіктірмеуге жанталастым, — деді ол ентіге сөйлеп.

Тау жақтан бір қойын өңгеріп келген Шалғынбек:

— Тосын жағдайға тап болды деген соң, дәтім шыдап жата алмадым. Қорада мал бар. Жалғызіліктімін. Ұзап шығуға мүмкіндік келе бермейді. Содан кейін қол күшімнің көмегін көрсетпесем де, асаршылардың бір мезгіл тамағына жаратындар деп мына қойды әкелдім. Қажет болса, қазір өзім-ақ жайғап берейін, — деп аттан түсіп, етігінің қонышынан пышағын суырды. Қой лезде сойылып, қара қазанға түсті. Қазан-ошаққа икемді Жанар от жағып, Бақыткүл ыдыс-аяқтарды жинастыру үстінде.

Елдің бірлігін, алаңсыз ширақ қимылын көрген Қанымбала іштен қуанып, көңілі толқып, көзіне жас ала береді.

— Елімнен айналайын, бірі қалмай келіп, жапа-тармағай істеп жатыр. “Жұмыла көтерген жүк жеңіл” деген осы да, — деп ризашылығын білдіріп, алғысын жаудыруда.

...Бас-аяғы он шақты күнде там тұрғызылып бітті. Бәрі жаңа. Хан сарайындай жарқырап тұр. Қоныс тойына арналған дастарқан үстінде Қанымбала ақтарыла сөйледі.

— Ынтымағы жарасқан ауыл екенбіз. Басқа түскен ауыртпалықты тең бөлісуге бір кісідей атсалыстындар. Аналық ақ алғысымды сіздерге арнаймын. Ауыл ақсақалы Құмарбай атама үйімді тұрғызуға көмектес деп барғаным да, өтінгенім де жоқ. Білгендігін өзі жасады. Көрегендігімен тәнті етті. Ел-жұртты жинады. Қайдан білейін, ауылдағы адамдар неткен бауырмал. Сүрінгенге сүйеніш, жығылғанға жастық болуға әзір екен шетінен. Осы жолы анық сезіндім. Қайырымдылығы мол, қолдары ашық, жандары жомарттығын танытты. Өздері келіп, әркім үлесін қосып, ыңдыссыз атқарғаны қандай ғажап. Маған салмақ түсірмеді. Әркім қол ұшын ұсынып, жәрдемін көрсетіп, мейірі мен пейілінің нұрын төгіп, шапағат шуағын шашты. Нәтижесі, міне. Кең сарайдай үй тұрғызылып, төріне ақ дастарқанымның жайылғанына қуаныштымын. Әкесінің ізін басар мына кішкене қарашығым — Дарқан-жаным аман болса, қолғабыстарыңызды ұмытпас. Тарыққанда

жасаған жақсылықтарының қарымтасы бізден қайтпаса, Құдайдан қайтсын. Халқымның асар атты дәстүрі кейінгі ұрпаққа жалғасса игі.

Қанымбала ана толқығаннан жанарына іркілген жасты жаулығының ұшымен сүртті.

Дастарқан басынан сыртқа шыққандардың бірі:

— Біздің ауылдың адамдары қандай бауырмал. Асар десе ішкен асын жерге қойып, жәрдемдесуге құлшынып, қалай ұмтылады десеңізші. Ешкімді ешкім сүйрелеген жоқ. Өздері келіп, іске ақ ниет, адал пейілдерімен кіріскендігін көз көрді. Тарыққан шақта қайырымдылықтың көкесі асар екен де, — десе, екіншісі:

— Асар сияқты жақсы дәстүрдің жібек жібін үзіп алмасак жарады, — деп өз ойын білдірді.

— Жок, асардың жібі жібек. Ол мықты, — деді және біреуі. — Халық қанына сіңген ғұрып құрымайды да, өлмейді де. Ұлтымның ұрпағы барда, асар жасау жалғаса беретін ізгі ниетті дәстүр.

— Иә, солай, асар — жақсылық нышаны, шынайы қайырымдылық көрінісі, — десті былайғы ел-жұрт та.

АЙ ҚЫЗЫҚҚАН АҚҚАЛА

Сабағын әзірлеп болған Ерлан кешке қарай аулаға шықты. Ауа тымық. Күн де жылы. Жапалақтап қар жауып тұр. Алақанын жайды. Қар түйіршіктері жылы алақанға түсісімен еріп кетіп жатыр. Қарап тұрмай, аққала жасауды ойлады. Қарды жентектеп, домалата бастады. Сол кезде көршісіндегі Талғат пен Жақсылық та келе қалды. Олар да дереу іске кірісті. Үшеулеп жүріп, үлкен қар домалағын илектеді. Оны тегіс жерге апарып қойды. Тағы да қарды жинап, арлы-берлі итеріп, екінші домалақ жасады да, оны үшеуі жоғары көтеріп, аққала кеудесіне қондырды. Үлкен доптай илектелген қарды басы деп ең төбесіне қонжитты. Сырттай қарап еді, әп-әдемі аққала болып шығыпты. Ақ тон киген Аяз ата іспетті. Маңғаздана маңайды шолатындай, жанарын алысқа қадап тұр.

— Енді жетіспей тұрған бір нәрсе бар. Ол Аяз атаның мұрыны. Мен қазір үйге барып дәу сәбіз әкеле қояйын, — деп Жақсылық жүгіре жөнелді. Тез оралып, сәбізді Аяз атаның мұрны етіп, жұмырлаған қар ішіне нығарлай тықты. Дөңкиген мұрыннан аумай қалды. Әрі аққала кейпін келістіре түсті.

Тындырған істеріне мәз болған балалар, көкке көз тікті. Шарбы бұлт арасынан ай сығалап, аққалаға қызыға қарап тұрғандай сезінді.

— Айды көрдің бе, біздің аққаламызды тамсана тамашалап тұрғандай, — деді Ерлан. Талғат та жымия күліп:

— “Біткен іске сыншы көп” дейтін атам. Ай сынай қараса да, мін таппай тұр-ау деймін, — деді қуақыланып.

— Бірлесіп, ақылдасып істеген жұмыста мін болмайды, — деді Жақсылық. — Қарашы, ай да қызыға көз қиығын тастап тұр емес пе.

Езулеріне күлкі үйірілген үшеуі де айға күлімдей қарады. Ай нұрлы сәулесін шашса, балаларды қостағандай, жұлдыздар да жымындап тұрды. Ерлан да, Талғат та, Жақсылық та мәз.

ЕКІ ДОС

Қанат пен Мамырбек көрші тұрады. Екеуі кішкентай күнінен бір аулада өсті. Балабақшаға бірге барды. Қазір де жұп жазбай мектепке бірге барып жүр. Үшінші сыныпта оқиды. Көбіне сабақта қатар отырып, әзірленеді. Бірінің білмегенін екіншісі айтып, өзара түсініседі. Көшеге шықса қатар жүреді.

Екеуі өте тату. Араларынан қыл өтпейтін достар.

Бір күні екеуі өзенге барып, қармақ салып, балық аулаған серуеннен қайтып келе жатқан. Иіндегі қияны беткейлеген соқпақ жолмен еңіске түсе бергенде бүк арасынан бір тарғыл төбет арсылдай үріп, тістерін ақситып тұра ұмтылғаны. Аяқ асты шыға келген төбет Мамырбекті бас салып, талай бастады. Қанат та жылдам қимылдап, бұжыр таспен иттің төбесінен періп кеп қалды. Тастың үшкір ұшы иттің төбесін ойып жіберді ме, сылқ етіп құлай берді. Төбеттің тыпыр етуге дәрмені жетпей, сілейді дерсін.

Мамырбек те орнынан көтеріліп, киімінің шаңын қақты. Күртешесінің жоны жыртылғанымен, иттің сойдақ тістері денесіне бата қоймапты.

— Сен араша түспей, иттің төбесін таспен ұрмай қашып кетсең, талап тастайтын еді-ау, — деді Мамырбек ендіге сөйлеп.

— Мен неге қашамын, — деді Қанат жігерлі үнмен. — Сені итке талатып қойып, өзім бассауғаласам, достығымыз қайда қалады. Менің атам “Дос тұтқанды қадірле”, “Жолдасын тастаған, жолда қалар”, “Табы бірдің ары бір, адал достың жаны бір” деген мақал-мәтелдерді айтып, құлаққа құйғанын аяқасты етсем, кім болғаным.

— Араша түсіп, азулы иттің шайнауынан аман алып қалғанын нағыз достықтың белгісі болды. Келші бермен, сол үшін, — деп Мамырбек құшағын жайып, Қанатқа қарай таянды.

Екеуі төске-төс түйістіріп, үлкендерше құшақтасты. Күн нұры да шуағын молынан шашып, екі достың жүздерін жадырата түсті.

КӨКТЕМ ҚАНДАЙ КӨРІКТІ

Көктем келіп, төңірек шуаққа малынды. Қыс бойғы қасат қар еріп, арықтар мен жылғаларда су сылдыр қақты. Жер қою шайға қанған апамның мандайындай жіпсіп жатыр. Күнгей қабақ дегдіп, көгілдір тарта бастаған. Тау жақтан майда самал еседі. Көкте құстар тізбегі қиқулайды. Ауыл сыртындағы белеске қарай қап-тай өрген мал тұмсықтарын шөп түбіртегіне тіреп, тіліне іліккенін бырт-бырт шайнайды. Кер торысының құйрығы шарт түйілген бақташы қарт малдың алды-артын жиыстырып жүр. Әне бір қызықты қара. Қоңыр сиырдың сынық мүйізіне ала сауысқан қонып алыпты.

Теп-тегіс қыр беті де көркем. Қызыл-жасылды гүл аралас алқап жап-жасыл. Көкмайса теңіздей толқиды. Жауқазын жайқала шығыпты. Дала жайылған кілемдей құлпырады. Ажарлы алқапқа аунай кеткің келеді.

Ауыл балалары да көңілді. Бір топ бала күнгей қабақты беткейлеп, Шаған тауына қарай саяхатқа шықты. Жарысып жауқазын жинап жүр. Бәрі мәз-мәйрам. Жаңадан бүр жара бастаған қайыңға сүйеніп Алтынай тұр.

— Көктемнің келгені қандай жақсы, — деді ол. Желбіреген тұлымын кері қайырып қойды.

— Неменесін мақтайсың. Қар еріп, кез келген жердің батпақ болып жатқанның несі жақсы. Қарашы, жап-жаңа етігім былғанып қалды, — деп Сайран қабағын түйіп реніш білдірді.

— Етігін былғанса, жуасың. Көктемнің жақсы екендігіне күмәнданба! — деп Ержан сөзге араласты. — Неге десен, жер қар суын жұтады. Ылғал мен егіс жайқалады. Шөптердің тамыры нәрленіп, өркені өседі. Жасыл желекпен табиғат түрленеді. Бұл — көктемнің құдіреті. Көктем жер бетін жаңартуымен, көз тартар көрінісімен көрікті.

Көктемнің келуі ауылдағы барлық іс-шараларға әсер етеді.

— “Жаңбыр жауса — жерге нәр сіңеді” дейтін атамыз, — деді Алтынай қатарласа тұрып. — Сайран, сен етігім былғанды деп кейіме, батпағын қар суына жу, қазір-ақ тазарып шыға келеді.

Сайран етігін жуды. Былғанышы кетіп, жарқырап тұр. Достары оған бір құшақ дала гүлін сыйлады. Гүлдердің хош иісіне елтіген Сайран да:

— Көктем жақсы екен, — деп көп пікіріне қосылды.

ТОҚЫЛДАҚ

Найзабай атам ерте тұрды да, маған бұрылып:

— Нұрланжан, тез киіне қойшы. Орманға барып отын алып келейік, — деді. Апыл-ғұпыл киіне салып, сыртқа шықсам, атам көк есекке екі доңғалақты арбаны жегіп, қақпаны ашқалы жүр екен.

— Отыр арбаға, — деді. Қарғып міндім. Қатарласа атам да отырды. Жол кедір-бұдыр. Дөңгелектері қираландап шиқылдаған арбамен орманға жақындай бергенде біреу ағашты балғамен ұрып жатқандай дыбыс шықты. Тақ-тақ, тоқ-тоқ етеді.

— Бұл не, біреу тоғайда шеге қағып жатыр ма? — деп едім, атам:

— Орманда құстар көп болады. Солардың ішіндегі ең пайдалысы — тоқылдақ. Ол ағаштардың өзегіне түскен құрт-жыбырдың жайлап алуына жол бермейді. Ағашты зиянкестен арылтып емдейді. Таң атқаннан бастап, күні бойы ағашқа зиянды, яғни қабығының астына кіріп, дінін үңгіп мүжитін жәндіктердің тұсын шоқып ояды да, өткір тұмсығымен әлгі зиянкесті жояды.

— Ата, оның түр-түсі қандай, қазір көрсетіңізші, — дедім.

— Тоқылдақ дегенің кішкене ғана құс. Дене тұрқы отыз-қырық сантиметр шамасында. Тұмсығы мықты. Мойын еттері тығыз. Құйрығының қауырсындары қаттылау. Аяқтары қысқа. Башпайлары ұзын. Тырнақтары өткір. Аяқтары мен саусақтары ағашты бойлап өрмелеуге икемді. Жемін іздегенде, ұя жасағанда ағаштың қабығын аршып оюға өте бейім. Жоғарыда айтқанымдай, ағаштарға түсетін зиянкестерді тұмсығымен шұқып құртады. Кейбірін өзі қорек етеді. Ағашты тұмсықпен тоқылдатып тесіп жататын болғандықтан, тоқылдақ атанған құстың бір түрі. Оны табиғат тазалықшысы деп те атайды.

— Ата, жақын барып көрейікші? — дедім атама өтініп.

— Қазір. Арбадан түсейік, жайлап жақындайық. Үркітіп алмау үшін көп дыбыс шығара берме. Шөпті сылдырлатпай, аяғыңды көтеріп бас.

Міне, ағаштың қабығын тұмсығымен шоқып жатқан кішкене құстың қимыл-әрекетіне ұзақ қарадық. Мен ішімнен: “Қатты ағашты шоқи-шоқи тұмсығын ауыртып, не жаралап алар ма екен” деп аяп тұрдым. Тоқылдақ болса, еш нәрсеге аландар емес, ағашты қашаумен ойғандай мүйіз тұмсығымен қайта-қайта шоқып, үңгіп жатыр.

ТОРҒАЙ

Біздің үй Сарыбұлақ жотасының бөктерінде. Бұл жер кең жазық. Жазда жез мұрттанған бидайдың теңіздей шалқығанын көрсен, керемет ғажап-ау. Осы егіс даласынан жиналған астықтың біраз бөлігі дөңестеу жондағы қамбада сақталады. Атам Нұрақ осы қамбаның күзетшісі. Атам мен апам өз шаруаларына дындай. Қойманың тесіктерін бітеп, төңірегін тап-тұйнақтай етіп қояды. Мен де демалыс сайын келіп, өз әлімше қолғабысымды беруден қашпаймын. Қамба маңына торғай қондырмай, қырғидай тиетін дәуіңнің нақ өзімін. Неге десен, “Торғайлар қамбадағы астықты жеп қойды, азайып барады, ол жалмауызды құртпай, айға қарап отырсындар ма?” — деп бригадирдің дауыс көтеріп, әке-шешеме зіркілдегенін көзіммен көргенмін. Оның үстіне атам да торғайлар қамбаға кіріп кетпесін, ұшырып жүр деп тапсырған.

Осыдан бастап торғайлармен жауластым. Садақ оғымен торғайларды түйреп, ұсақ таспен, кесекпен атқылап, берекесін кетіріп, топтарының тоз-тозын шығару мен үшін түк емес. Торғайларды үркітіп ұшыруды кәсіп еткелі оның қыр-сырына өзім де біршама машықтандым. Сымға, бұтаққа, қамба мен үйдің төбесіне қонақтап отырған торғайларды садақ оғымен жалп еткізетінімді көрсен ғой. Жыланды көзінен ататын мергенмін десем, артық айтқандығым емес. Ұяларын бұзып, жұмыртқаларын жарғаным да бар. Сары үрпек балапандарды көрсем: “Сен де үлкейіп, бидайды жейтін жалмауыз боласың-ау, бәлем”, — деп мыжғылап өлтірген кездерім де жиі.

Бір күні ауылға түс әлетінде мұғалім ағай — Асан келді. Мен баяғы әдетімше, торғайларға қырғидай тиіп жүргенмін. Тіпті біреуін ұстап алып, аяғын сындырып, қанатын кестім де, “міне,

торғайды осылай қырып жүрмін” дегендей мақтаныш сезіммен мұғаліміме көрсеттім.

— Балақай-ау, бейшара торғайды соншама азаптағаның не? Обал емес пе, өзінді өстіп шырылдатса, әрпіл-тәрпіл ерсі қылық жасаса, жақсы көресің бе? — деп мұғалім ағайдың жатып кеп ренжігені.

Мен де қарап тұрмай, өзімше ақталып жатырмын.

— Торғай — астықтың жауы, қамбадағы бидайды тауысатын жемқор бәле. Осы жалмауыздың кесірінен атам сөгіс естиді. Бригадир мен агроном ылғи да атама ұрсады. Атамды ренжіткім келмейді, — дедім. Сол үшін торғайды қыру керек екендігін айтып едім, мұғалім ағай ауыр күрсінді де:

— Бұл жерде торғайдың еш кінәсі жоқ. Астықты жесе, қамба саңылауларын торғай кірмейтіндей етіп бітесін. Терезелеріне кішкене көзді темір тор қақсын. Ал торғай зиянсыз жәндік. Оны өлтіруге болмайды, өте обал. Өзінді біреу түрткілесе, жақсы көресің бе? Әрине, жоқ. Еркін өскін келеді ғой, ө! — деп ағай маған тесіле қарады. Не дерімді білмей, басымды изедім.

— Торғай да сен сияқты өмір сүргенді, аспанда қалықтағанды сүйеді. Сен мына торғайды кереметтей азаптағансың, жанын қинағансың. Әлсіреп қалыпты, нанбасаң өзің көрші, — деп торғайды алақанына салып, маған қайта ұсынды.

Көздері жәудіреп, жаутаң-жаутаң етіп, өзер қозғалады әлгі байғұс. Қиналып, жыламсырап тұрғандай бейшара, қатты аяп кеттім. Ағайдың алдында тұруға қысылып, теріс айналдым. Менің не істерімді білмей далбырақтап, сасып қалғанымды аңғарған ағай:

— Әден, алдағы торғайды бері әкел, сынған аяғын дұрыстап таңайық, мүмкін жазылатын шығар. Тірі қалса, қанаты жетіліп кетеді, — деді. Мен торғайды ағайға ұстата салып, қалтамнан беторамалымды алып, шетінен жыртып бердім. Ағай торғайдың аяғын танды да:

— Мә, бір оңашалау бұтаның түбіне апарып жібер, — деді.

Мен торғайды сай қабағындағы қалың бұтақ ішіне жібердім де, алдына қос уыс бидай төгіп қойдым.

Осыдан бастап торғайларға тимейтін болдым. Олар да менен қорықпайды. Қазір ауыл үсті қаракұрым торғай. Арлы-берлі ұшып, ағаштардың бұтақтарына қонып, бағаналарға тартылған сым желілеріне қаздай тізіліп, қамба жаққа қарағыштайды. Саңылаулардың бәрі бітеу. Ішіне кіре алмайды. Атамның да мазасы кетпейді. Мен де оларды жөн-жосықсыз үркітпеймін. Соған риза

ма, торғайлар да жайбарақат. Ұяларына еркін қонып, еркін ұшады. Тыныштықтың жақсы екенін түсінгендей, мені көрсе қанаттарын қағып, дүр сілкініп қояды.

СӘЛЕМ

Қанат пен Ерлан көрші тұрады. Бір сыныпта оқиды. Бос уақыттарында орталық кітапханаға жиі барады. Бүгін де, сол әдетімен, оқып бітірген кітаптарын өткізіп, жаңа шығармалармен ауыстырғалы келе жатыр еді. Жол-жөнекей Құрман қарт жолықты. Қағылез Қанат:

— Ассалаумағалейкүм, ата, — деп қос қолын ұсынды. Атай да қуана қолын алып: “Бақытты бол, қарағым, көп жаса! Өркенің өссін!” деп алғысын жаудырып, арқасынан қақты да, жөніне жүріп кетті. Қасындағы Ерлан үн-түнсіз состиған қалпында тұра берді. Қанат оған: “Сен атайға неге сәлем бермедің?” деп еді, “Сенің танысың екен деп ойладым”, — деді жайбарақат.

— Сәлем беру, амандасу дәстүр, — деді Қанат салмақты сөйлеп. — Үлкен кісілер кезіксе, танымағансып өте шығуға болмайды. Бұрылмай жүре беру әдептілікке жатпайды. Сол себепті, үлкенді сыйлау, құрметтеу қажет. Ол сәлемнен, амандық білуден басталады. Атам осылай деп үйреткен. Мен оны есімде сақтаймын. Үлкен кісілерді ұшыратсам болды, оны танимын ба, жоқ па, оған қарамай, қол алысып, сәлем беремін. Қарт адам соған риза.

— Сондағы айтатыны: “Бақытты бол, көп жаса!” Ондай сөздің маған керегі не. Мен онсыз да бақыттымын. Әкем мықты адам. Үйде бәрі бар. Не сұрасам, соны тауып береді. Жаңағы шалдың айтқаны құр сөз. Одан не шығады? — деп Ерлан иығын қиқаң еткізді.

— Үлкендерді сыйлау, кішіге қамқоршы болу — бізге міндет, — деп Қанат әдептілік жайын түсіндіре беріп еді, Ерлан:

— Ақылың көп болса, өз басыңа шайнап жақ, — деді де, кері бұрылып томсырайды. Ол не дерін білмей тұрып қалды.

Томаға-тұйық тұрғанда Қанаттың атасының төбесі көрінді. Оны байқаған Қанат еңсесін тік ұстап:

— Әне, атам келеді. Сол кісі дәстүрді жақсы біледі. Кіммен қалай амандасудың жай-жапсарын ұғынықты түсіндіреді. Сен асықта. Ата ақылын тыңда. Оның еш артықтығы жоқ. Қайта жақсы дәстүрді үйренесің. Үлкендерге сәлем беріп, алғысын аласың. Жылы сөзі мен ақ тілеуін естісең, жаман ба? Ешкім сәлемін сат-

пайды. Сәлем де сыпайылық, инабаттылық, ізеттілік белгісі. Нанбасаң атамнан сұрайық.

Екі бала жол шетінде тұрып, қартты күтті. Қанат бұйығы тұрған Ерланға бұрылып:

— Сен ана келе жатқан менің атамның алдынан шығып: “Ассалаумағалейкүм” деп амандасып, қос қолыңды ұсын. Атам ырза болып қалады, — деп ұсыныс жасады.

Ерлан үлкендерге, бейтаныс адамдарға сәлем беріп дағдыланбағандықтан болар, қысылып-қымтырылғандай сыңай танытып, бөгеліп тұрып қалды. Қанат:

— Бол, сәлем бер, — деп бүйірінен түртіп, қарт жаққа қарай иек қакты. Ерлан қыпылықтаңқырап орнынан қозғалды. Қартқа жақындап барып:

— Ассалаумағалейкүм, — деп екі қолын бірдей ұсынды. Қарт қалбалақтап қуанып, қолымен көзін көлегейлеп:

— Қай баласың, қарағым. Дәу жігіт бол, — деп Ерланға мейірлене қарады да: — Үлкенді сыйлаған ұлан жақсы азамат болып өседі. Өнегелі өренге елі қуанады, әрі мақтан етеді. Талабың таудай болсын, шырағым, — деді.

Қарт Ерланның арқасынан қакты. Ол көңілденіп, мейірленіп тұрды да, қартқа тіке қарап:

— Ата, ассалаумағалейкум деген сөз қандай ұғымды білдіреді, — деді.

— Ақ ниетті, жақсы тілекті сөз ол. “Сізге Алланың нұры жаусын” деген жүрекжарды ықыласты жеткізетін ұғым. Ал сәлемді алушы қария не жасы үлкен адам “Уағалейкүмассалам” деп оң қолын ұсынуы шарт. Бұл сөздің мән-мағынасы да үлкен. “Алланың рақым нұры маған бір есе жауса, сізге екі есе жаусын” деп тілекке тілек қайтарады.

— Содан кейін не деу керек? — деді Ерлан сәл ойланыңқырап барып.

— Сұрағына қарай жауап қатқан жөн. Күйлі-қуаттысыз ба? Дені-қарныңыз сау ма? Мал-жан аман ба? Ел-жұрт тыныш па? — деген сияқты сауалдар қойсаң, сәлем алушы адам да ризалық танытып, жылы жүзбен тіл қатары анық. Былайша айтқанда, ол сұраққа орай, “Құдайға шүкір, денсаулықтың арқасында шауып жүрміз. Көңіл күйіміз орнында. Мал-жан да дін аман. Бізге ең керекті — ел іргесі тыныш”, — деп өз ойларын жеткізеді.

Алыстан келген ағайын-туыстар бірін-бірі әдейілеп іздеп барып сәлем береді. Бұл үлкенді сыйлағандық. Ұлтымыздың дәстү-

ріне сай үрдіс. Әрі бауырмалдық пен туысқандық сезімнің белгісі. Егерде жастар жағы жасы үлкен кісілерге барып сәлем бермей кетсе, оған реніш білдіреді, өкпелейді. “Бөленшенің баласы амандасуға да жарамады. Көргені жақсы болса, өйтпес еді. Жетесіз неме де, өйтпесе әкесі айтпады деймісін” деп сөгетіні тағы бар. Демек, сәлем берудің, амандасудың мәні өте зор. Ең алдымен — тәрбие. Кішіпейілділікке үйрететін, бауырмалдыққа бүйрек бұрғызатын дәстүр-салттың шырайлы түрі.

Адамдардың бір-бірімен амандасу салты ізгіліктен құралады. Сыйластыққа, сыпайылыққа баулиды. Кішіпейіл болуға, инабаттылық танытуға үйрететін тәрбиелік мәні үлкен ұғым. Пайғамбарымыз Мұхаммед (с.ғ.у.) те амандасу жайлы өз ойын жазған. Ол “Сәлем — Алланың ең сүйікті есімдерінің бірі” дейді. Демек, үлкенді сыйлап, сәлем беру, амандасып, денсаулық сұрасып, көңіл күйін білу де ең жақсы адами қасиет.

— Ой, ата-ай, сіз маған амандасу жөнінде көп мағыналы әңгіме айттыңыз. Осындай ұлағатты салт пен дәстүрді үйрететін атасы бар бала қандай жақсы. Ақыл айтады. Жөн-жосықты түсіндіреді. Салт-дәстүрді үйретеді. Инабаттылықтың қыр-сырын ұғындырады. Сіз маған амандасудың мән-жайын тәптіштеп-ақ миыма құйдыңыз. Ендігі жерде үлкендер кезіксе, кеудемді қаққан қазықтай қайқайтып өте шықпай, қол ұсынып, сәлем беріп, басымды иіп жүремін. Кішілерге де кішіпейілдікпен қараймын.

— Достармен құшақ жая қауышып, емен-жарқын амандасып жатудың өзі де бір ғанибет, қарағым. Амандаспай өте шығу — ерсі қылық.

— Кейбір қыздар бір-бірін көрген жерде беттерін шөпілдетіп сүйіп, амандасатынды шығарыпты. Осы дұрыс па, ата?

— Әрине, ондайды ешкім де қаламайды. Неге дейсіндер ме? Мектепте, көшеде, көпшілік ортасында жолыққанда сүйіп жату сырт көзге ерсі көрінеді. Әрі оғаштау. Ұят та. Жаманнан жирене білсендер, бойларыңа жат қылық дарымайды. Соны ұғынындар, қарақтарым. Мұсылман халықтары амандасқанда оң қолын жүрегінің тұсына апарып тағзым ету рәсімін жасайды. Міне, былай, — деп Құрман ата амандасудың қалыптасқан рәсім-дәстүрінің бірін көрсетті.

Ерлан да ақсақалдың істегенін қайталап тұрып:

— Ендігі жерде амандасудың мән-мағынасын мен де достарыма айтатын боламын, — деп жадырай күлді.

ТРАКТОРШЫ БАЛА

Ешкіөлмес егіс алқабының иесі Токтарбек жазғы демалысқа келген баласы Нұржанды дала қосына ерте келді. Әкесі тракторды гүрілдетіп, қыздырды да, қасына баласын отырғызып, егістіктегі қызылшаның арасын қопсытуға кірісті. Әкесінің әр қимылына зер сала қараған Нұржан:

— Әке, трактор руліне мен отырып көрейінші, — деп өтінді.

— Оған қарсылығым жоқ. Бірақ мына жасыл өркендердің арасын ұқыппен жыртып-қопсытпаса, тамырларын қиып кетуі ықтимал. Ол болашақ өнімге зиян. Тәтті түбір кемиді. Салмақ жоғалады. Сондықтан сен тракторды жүргізуге асықпа. Түстен кейін жоңышқаны шабамыз. Сонда трактор рулін саған беремін.

Түскі тамақтан соң екеуі жоңышқалы алқапқа келді. Әкесі алқапты бір айналдырып, жоңышқасын орып шықты да, екінші айналымға келгенде тракторын тежеп:

— Ал, балам, енді сен отыра ғой, — деп екеуі орын ауыстырды.

Қуанышы қойнына сыймаған Нұржан руль тұтқасы қолына тигенде өзінше бір қоразданып, қоқиланып қалды. Әкесінің көрсетуімен тетіктерді қозғап, алға жылжыды. Жоңышқаны жиектеп жүріп, әкесінің нұсқауын бұлжытпай орындап келеді. Ойлы-шұқырлы жерге соғылып, селкілдеп секіргенде рулі ауытқып бара жатса, әкесі:

— Сәл солға қарай ыңғайлап бұр. Міне, енді дұрыс. Рульді бірқалыпты ұста. Саспа. Мығым отыр, — деп ескертпелерін жасап қояды. Алқапты бір айналып шыққан соң едәуір жаттығып қалды. Нұржан рульді әжептәуір меңгеріп, алғашқы сыннан мүдірмей өткеніне қуанды. Әкесі де ризалық пішінде. Екінші оралымнан еш ескертпесіз айналып шыққан Нұржан әкесіне бұрылып:

— Трактор жүргізуді оңай үйренуге болады екен ғой, — деді өз ісіне мақтанғандай. Бастапқыда рульді игеру қиын болғанын да ұмытып.

— Ықыласың болса, шын ден қойсаң, әр істі жақсы үйренудің қиындығы жоқ. Ал тракторды жүргізуді меңгеру істің бір жағы ғана. Енді оның тетіктерін білу керек. Ол күрделілеу. Зейінділік танытсаң, оның да қыр-сырын тез-ақ меңгеруге болады, — деді әкесі.

— Әке, жаз бойы қасында жүріп, техниканы жөндесіп, өзіңе қолғабыс етейін. Әрі техниканы меңгеремін, — деді Нұржан нық сеніммен.

Әне, жасыл алқап та бір трактор баяу алға жылжып барады. Оның рулінде тракторшы бала Нұржан отыр.

АҚЫЛДЫ БАЛАЛАР

Біз мектеп ауласына келіп ойнап жүргенбіз. Күзетші атай келіп:

— Бұл жүрістерің не? Неге сабаққа бармайсыңдар? Басталып кеткен жоқ па? — деді.

— Ата, жазғы демалысқа шықтық. Соңғы қоңыраудың соғылғанына он күнге жуықтады.

— Онда мұнда неғып жүрсіндер?

— Мектеп ыстық ұямыз емес пе? Ұзап кетуге қимай, бос уақытта ауласына келіп, ойнап жүргеніміз ғой.

— Е, онда ойнай беріндер. Мен қызықтарыңды көріп, уақыт өткізейін. Серіктес боласыңдар. Бірақ бірдемені бүлдіріп қойып, кінәлі болып қалмаңдар.

— Ой, ата-ай, бізге сеніңіз. Алтын ұямызды неге бүлдірейік. Қайта ағаштарды суғарып, гүлдерді күтіп-баптауға көмектесеміз.

— Міне, бұл ақылды балалардың ісі. Оларыңа мен қуанамын, — деді күзетші қарт.

Біз гүлдерді күтуге кірістік. Атай бізге күлімдеп қарап, іштей риза болып тұрды.

КЕҢЖАЗЫҚ КЕЛБЕТІ

Нұрлан мен Құрман Алматыға ауылдан көшіп барған. Қала өміріне үш-төрт жылда әжептәуір үйреніп те қалды. Бірақ Матай тауының қойнауындағы Кеңжазық ауылына барғысы келіп, аңсары ауады да тұрады. Онда атасы Шолпанқұл мен әжесі Ұмсынай бар. Екеуі де балажан. Әсіресе, Ұмсынай әже қалбалақтап алдынан шығып, құшағын жайып, бәйек болады. “Өздерінді қатты сағындық қой” деп, жанары жасаурайды. Бауырына басып, бет-ауыздарынан құшырлана өбеді. “Өндерің жуған шүберектей ғой, неге жүдегенсіңдер. Тас көше, лас ауа қайбір жақсы дейсін. Келіп

қалған екенсіндер, енді бір-екі ай жатып, ақ ішіп, қонданындаршы” деп, тұла бойларына түгелдей көз жүгіртеді.

Іргелі үйелменнің берекесі де осы әже. Атасы да мейірін төгіп, шаштарынан сипап, беттерінен сүйеді де: “Бәйбіше, балалар келді, марқаны жайғап берейін. Қазан-ошағынды әзірлей бер” дейді де, пышағын қайрап, қораға беттейді. Жұдырықтай ғана шал болғанымен, шаруа жағына мығым. Қимылы ширақ. Өмір бойы еңбектен қол үзбеген қарт әлі де тың. Қуаты да, қайраты да ортаймаған. Құлагер жорғасы бар. Тау-таста таймасын деп, төрт табанын да тағалатқан. Нағыз мініс көлігі. Жүрісі де жайлы. Нұрлан мен Құрман да осы құлагерге мініп, ауыл-аймақты талай аралап шарлағаны естерінде.

Нұрлан мен Құрманның келгенін естіген көршідегі балалардың есік алдына жиналатын әдеті. Олар көрген-білгендерін айтып, бір масайрап қалатын сәттерді сағына күтіп жүреді.

Атасы мен әжесінің айналып-толғанғаны өз алдына, ауылды еркін қыдыру, табиғатпен танысу қандай қызық. Сол үшін де ауылға ынтық.

Бір күні әке-шешесі еңбек демалысына шығып, шалғайдағы шипажайға жүруге жинала бастағанда сөз арасында:

— Сендерді ертең аталарыңа апарып саламыз. Біз оралғанша сонда боласындар, — деді. Іздегенге сұраған. Нұрлан мен Құрманның қуанғандығын көрсең сондағы. Кепкілерін аспанға атып, секіріп-секіріп алды. Нұрлан:

— Ауылды барып көрмегелі екі жыл. Өзгеріп те кеткен болар, — десе, Құрман:

— Әжемнің балдай қаймағына шыланған талқанды жеп алып, торсыққа кұйылған тәтті айранды арқалап барып, өзеннен балық аулағаннан артық не бар, — деп армандай бастады.

Екеуі тездетіп киімдерін реттеді. Нұрлан табиғат келбетін, ауыл көріністерінің суреттерін салуға құмар. Сапарға шықса, өзімен бірге түрлі-түсті бояуларын, қыл қаламдарын, ақ қағаздарын алып жүретін әдеті. Бұл жолы да керектілерін толық жинастырып, буып-түйді. Құрман балық аулайтын қармақтары мен добын торға салды.

Кеңжазық ауылындағы атасына келгенде қой қоздап біткен кез еді. Екеуі де бірден қорадағы ақбақай қошақандарды қызықтауға беттеді. Әрқайсысын бір ұстап, құшақтап, бауырларына басады. Үш-төрт күннен соң шаруаға да қолқабыс етуді үйренді.

Қозыларды енелеріне табыстырады. Ертелі-кеш малды қорала-сады. Шөп көшектерін жинастырып төгеді. Әйтеуір Шолпанқұл атасы не айтса, соны істеуден жалықпайды. Кешкілік дастарқан басына жиналғанда көрген-білгендерін таласа-тармаса әңгіме арқауы етеді.

— Әже, біз бүгін зоопаркті еркін-ақ араладық, — дейді Құрман. Әжесі әуелде сөз мәніне түсінбей:

— Қайдағы зоопарк? Қаладан келіп пе? — деп сұрайды.

— Қора іші, тау төскейі үлкен зоопарктен аумайды ғой. Лақтың жарға секіріп ойнағаны, қозылардың момақан тұрысы, құлынның жүйіткігені қандай ғажап. Соларға аң-таң болып танауларымыз таңқиды. Құдды театр сахнасы.

— Е, мен әлгі қамаудағы хайуанаттарды көрсетушілер келген бе десем, өзіміздің күнделікті шаруамызды айтады екен ғой, — дейді әже балалар әңгімесіне емірене түсіп.

— Қала баласы үшін төрт түлік пен жас төлдерді көрудің өзі ешбір зоопарктен кем түспес. Бүгін бұлардың түйеге, оның ботасына тандана қарағанын көрсең әуелі, — деп атай да әңгімені сабақтай түсті.

— О, тіпті, қызыққа әбден баттық-ау, — деп Нұрлан мен Құрман жарыса сөйлеп, қолдарын шапалақтайды. Нұрлан да, Құрман да бұрын түйені көрмепті. Зеңкиіп тұрған ақ нарға мойындарын соза қарап, түр-тұлғасын таңғалысып, “бұл неткен үлкен жануар” деп қайран қалысты. Шөккен түйе үстіне кезек-кезек мініп-түсіп, мәз-мейрам ойынға кенеліп, құмардан шыққан-ды.

Нұрлан ақ нардың қос өркешінің арасына жайғасып, жібек шудасынан ұстап көрді. Бір кезде тізгінін тартып, “айт шу” деп еді, ақ нар жайлап көтерілді. Аспандап, биіктеп бара жатқан Нұрлан екі көзін жыпылықтатып, “құлайтын шығармын” деген қауіппен үрейге енгендей әсерленді. Оны байқаған атасы:

— Қорықпа, қарағым. Қайта биіктен ауыл-аймаққа, төңірекке көз жүгіртіп қара. Жаратылыстың әсем көріністерін шолып шық. Асықпай барла, — деді. Нұрлан тістенді. Өзін бекем ұстауға бекінді. Кішкене бойы үйренген соң тепсініп еді, ақ нар маң-маң басып, тауға қарай беттеді.

— Ата, тау беткейі қандай көрікті, бәрін көріп тұрмын, — деді биіктен төңірекке көз жіберген Нұрлан.

— Ауылдың ажары — табиғат. Дала дидарын ажарландыра түсетін адамдары да ақиық, әрі еңбекқор, — деп атасы толықтыра түсті.

Ақ нар үстіндегі Нұрлан екі құлағы екі езуіне жетіп, көңілі шалқып, масаттанып тұрғанда: “О-хо, о-хо, мынау Нұрлан ба, түйеші болып кеткен бе өзі” деген дауысқа жалт қараса, кеше танысқан көршінің ботакөз қызы Гүлнар. Аққұба өнді, ұзын бойлы. Қос өрім шашы беліне түседі. Үстінде ашық гүлді көйлек. Мүсіні де мінсіз. Келісті, қынама белдің өзі.

— Кел, қасыма отыр, — деді Нұрлан миығынан күліп түйе үстінен.

— Шын шақырсаң, қарсы емеспін, — деп Гүлнар да тақ етті.

— Қалай мінесің? Бойың жетпейді ғой.

— Ол сөз емес. Тізгінді екі бүктеп төмен түсір, мен үзенгіге аяқ салғандай тізгінге табан тіреймін. Сен жоғары тартасың, мен өрлеймін. Шудаға қолым тисе, бітті. Әрі қарай тырбанып шығамын. Сен де жебеп, қол ұшын бересің. Әкел тізгінді. Екі бүкте, — деді.

Нұрлан Гүлнардың айтқанын істеп, тізгінді үзенгі етіп бүктеп, төмен түсірді. Оған аяқ салған Гүлнар тырмысып жоғары өрмеледі. Өркештің шудасынан уыстап ұстады да, Нұрланның артына лып етіп жайғаса қалды. Құдды бір бұтақтан-бұтаққа секірген тиінге ұқсайды. Қимылы да тым жылпың. Қорқып, жасқанатын емес.

Ширақтығын, ептілігін аңғартып тастады. Гүлнардан кейін Құрман да түйеге мінгісі келіп:

— Мені де мінгіз, — деп қиғылық сала бергенде ақ нар орнынан жайлап ырғалып, қозғала бастады. Өзінің мінбей қалғанына томсырайып, бұртиған Құрман жұдырықтай тасты алып, түйеге қарай лақтырды. Дәлдегендей түйенің артқы санына сарт ете қалды. Ұрды деп ойлады ма, жануар жүрісін жылдамдатып, желе жөнелді. Қалпақтай табандарымен көгалды жапырып, жонды бөктерледі. Жұмсақ өркеш арасында тығылысып отырған Құрман мен Гүлнар түйе үстінен кеңістік кемерлеріне қарасып, өздерінше мәз-мейрам.

— Шіркін, мен суретші болсам, Кенжазық ауылының келісті келбетін, табиғи көркін қағаз бетіне нақыштар едім, — деп Гүлнар арман-қиял қанатына ілесті.

— Мен сурет салуды ептеп үйреніп жүрмін, — деді Нұрлан жай ғана.

— Шын ба?

— Біраз суреттерім мектептегі көрмеге қойылған.

— Онда табиғаттың, туған жердің кескін-келбетінің бедерін айнытпай мүсіндесенші. Мектебіңе апар, балалар да көрсін. Біздің Кеңжазық ауылының қандай екенін білсін олар да. Қарашы өзін, сонау таудан бергі беткейге. Көз жауын алатын таңғажайып көріністер сығасып тұрған жоқ па?

Осыларды ақ қағазға өрнектесе, әсем суреттер шығар еді. Нұрлан ойланып қалды. Гүлнардың сөзінің жаны бар. Табиғаттан асқан суретші де, мүсінші де кемде-кем. Әдемі, нақышты көрініске өлке өте бай. Оларды қыл қаламмен қағазға кескіндеудің өзі ғанибет, ол оңай емес.

Гүлнар үнсіз ғана төңіректі көзбен шолған Нұрланның ойын білгісі келді ме:

— Туған жер табиғатын абайлап, бағдарлап тұрсың ба? Жасыл желекті бел-белестер көркі көз жауын алады емес пе, — деді.

— Иә, өте әдемі. Суретші үшін тақырыптар тұнып тұр. Тек шебер мүсінші ғана қажет.

— Әрине, бәрі әсем. Тек, бояу тілімен жеткізу жағы келіссе, ауыл ажарының ақ қағаз бетінде сөйлері анық. Сенің шеберлігіңе, өнеріңе, ой-өрісіңе қатысты ол. Табылған тақырыпты тек өрнектеп, сырын ашу шеберлікті қажет етеді.

Шындығында, қиялға сыймайтын керемет көріністер көп. Асықпай тағы бір қарайыншы деген Нұрлан көз жетер жерді жанарымен шолды. Алыстау жаққа дүрбімен қарады. Бір тамашадан, бір тамашаға ұласқан шырайлы өңір. Кеңістіктегі табиғат көріністерін көз алдынан кино таспасындай өткізуде. Міне, тура қарсы алдында өркеш-өркеш биік тау. Бір-бірімен ұштасып, жалғасқан шоқылар мен жоталар. Теріскей қаптал тұтасқан шырша мен қарағай. Күнгей беті тарғыл жон. Шок-шок тобылғы қарауытады. Шатқал аңғарының шыға берісінде аппақ қой тастар қаптап жатыр. Ара-арасымен аққан тау өзенінің суы күнге шағылысып, күмістей жылтырайды. Тастан-тасқа секіріп, сарқырай ағып, ылдига жөңкіледі. Жағасына тал, қайың аралас өскен. Сай табанындағы кең жазық та жап-жасыл. Бөктер баурайындағы аланқайда екі-үш киіз үй. Одан әріректегі тұмсықты бөктерлеп қой өрген. Шоғыр ағаш түбіне үйірлі жылқы жусаған. Қозыкөш жерден түтін будақтайды.

Нұрлан дүрбісінің көзін аспанға бұрды. Көк жүзі шайдай ашық. Ақ мақтадай шоғырланған бұлт қалқиды. Қанатын жайған қыран құс баяу қалықтайды.

Тізбектелген тырналар қиқулап ұзап барады. Биіктен, түйе үстінен қарағанда ауылдың сырт көрінісі қандай екен. Соны байқамақ болған Нұрлан ауыл жаққа көз тікті. Бәрі алақандағыдай көрінеді. Екі қыраттың кең аңғарында қоныс тепкен елді мекен. Аумағы да едәуір үлкен. Анау еңселі үй — мектеп. Жап-жаңа. Былтыр салынған. Шатыры күренқызыл шифермен жабылған ғимарат — Мәдениет үйі. Бұрын қаңтарылып, қараусыз қалған еді, ол да жаңартылыпты. Кіріп-шыққан адамдар қарасы да біршама. Ауыл шетіндегі қарауылдай бойы сарайған су құбырының мұнарасы. Тұщы таза суға зәру тұрғындар осы мұнара рахатын көріп отыр. Оған тақау қаз-қатар тігілген тұрғын үйлер жасыл желекке оранған. Шеткеріректегі атасының үйі. Қораға тақау үйілген шөп маясы да қомақты. Қора-жайы да ықтиятты. Айналасы қоршалған, тақталары сырланған. Осының бәрі атасының еңбегі.

Елді мекенге кіреберістегі тақтаға “Кеңжазық” ауылы деп ірі әріптермен жазылған. Бұл ауылдың тыныс-тіршілігімен танысу осы кіреберістен басталатындығын ойлаған Нұрлан қасында үнсіз отырған Гүлнарға бұрылғанымен, ағынан жарылып сөйлемеді. “Суреттер саламын. Ажарлы алқаптың бар болмысын ақ қағаз бетінде барынша айшықтаймын. Қыл қаламым, бояуларым бар осында. Қайтқанша біраз шаруа тындырып та қалармын” деп түйген ойларын ішке бүкті. “Мен сөйтемін, бүйтемін” деп алдымен лепірмейтін тұйық мінезі бар-тын. Сол әдетіне басып сыр білдірмей, бұйығы қалпын өзгертпеді.

— Нұрлан, неге үнсіз тымырайдың? — деді де Гүлнар алдына құлаған бұрымын арқасына қарай сырып тастады.

— Жай. Өзіммен-өзім ішімнен сөйлескенді ұнатамын.

— Қазір кіммен сөйлесіп тұрсың?

— Табиғатпен. Оның көркімен.

— Маған деген ілтипатың қандай?

— Бәрінен жоғары. Мынау жер үстін келбеттендіріп тұрған қызыл-жасылды дала гүлдері. Сен де солардың бірісің.

— Жақсы, ниетіңе рахмет. Маған дүрбінді бере тұршы, мен саған ағайымның ауылын көрсетейін.

Гүлнар дүрбіні алып, кең аңғарды барлады.

— Әне, анау ауыл, менің ағайымның қонысы, өзің де көрші.

Нұрлан да қарады. Жарқабақтау жыраның алдына таман қора-жай қарауытады. Әрі қарай қарағай қапталы. Жасыл шалғын белуардан. Сыны бұзылмаған табиғат көз тартады.

— Ағайынның қыстауы көрікті қонысқа орналасқан екен, — деді Нұрлан.

— Осы ауылдың да суретін қыл қаламыңа іліктір. Ұмыт қалдырма.

Екеуі түйе үстінен маңына қайталап қарады. Сондай жерде қызғалдақ гүлдер ырғалып тұр. Қалың өскен. Бұр жарған. Самалмен үлбіреп, елпілдейді.

— Анау қызғалдақтарды қарашы, — деді Гүлнар қызыққандық сыңаймен.

— Көріп тұрмын. Қазір мен... — деді де Нұрлан ілгері қарай жылжып, түйе мойнына мінді де, төмендегесін қарғып жерге түсті. Құшағын толтырып, дала гүлін жинады. Қайтадан түйе мойнына мініп, қос өркеш арасындағы орынға жайғасып, гүлдерін Гүлнарға ұсынды. Ол мәз. Балауса жауқазындарды иіскеп, жұпарына еліткендей Нұрланға мейірлене жүзін аударып:

— Гүл ұсынған қолыңнан сенің, — деп саусақтарының сыртынан сүйіп алды. Осылай ете қояды деп ойламаған Нұрлан кідіріп, аңтарылып қалды. Қысылғаннан шекесіне дейін терлеп қоя берді.

Нұрлан ешқайда шықпай үйде, далада, жотада отырып, сурет салуға кірісті. Қайда барса да, керекті жабдықтарын арқалап жүреді. Тауға қарайды, сайға үңіледі. Болашақ салынар суреттерінің сұлбасын сызғылаумен әуре. Кейбірін лақтырып жібереді. Ұнамайтындарын жыртып та тастайды.

Ақ қағазға қарындаштың ұшын жүгіртіп, сызғылауы да тез. Түйе үстінен гүл ұстаған қыз, оған гүл ұсынған бала кескінделді әуелі. Енді бір суреті аңғардағы қыстау сұлбасы. Көкте қалқыған бүркіт, жонда қашқан түлкі, тау қиясын қиялаған арқар кескіндемесі де тәп-тәуір тартымды шыққан.

Нұрлан қалаға жүрерде шығарып салып, қоштасқалы оймен Гүлнар келді. Өзі сұлуланып кеткен. Кигені омырауы, иығы ашық көгілдір түсті көйлек. Қос бұрымының бірі алдына, екіншісі арқасында жалт-жұлт етіп бұлғандайды. Күндегісінен де бүгін ерекше көңілді. Күні кеше жақындауға жасқанатын, жүздесуге, тілдесуге қысылатын. Бүгін тым батыл.

— Соңғы салған суреттерінді көрейінші, — деп өтінді Гүлнар.

Нұрлан ораулы қағаздарын жазып, суреттерін жайды. Гүлнар шетінен ықыластана көріп:

— Сенің суреттерің керемет, — деді.

— Өзім ше?

— Керемет суреттерді салған сен де керемет болар деп ойлаймын. Суреттеріңнің бәрі ғажап! — деді басын шайқап, шын таңданғандығын білдіріп. — Әлден бұлай саласың, шеберлене келе нағыз кемел суретшінің өзі боларсың. Соған жетуінді тілеймін.

Екеуі бір-біріне ұзақ қарап қалды. Қыздың сүйріктей сау-сақтарынан ұстап, жақында дегендей өзіне қарай тартты. Бетін төсеп, көзін жұмып, ернін тигізді. Үнсіз ғана дем алды.

— Қалаға барған соң суреттерді іріктеп, қайта бір қарап шығып, келіспейтін жерлерін өндеп, мектепте “Кеңжазық келбеті” атты сурет көрмесін ұйымдастырсам деген ойдамын.

— Біткесін хабарла. Мен де барып көрейін, — деп Гүлнар да тілегін жеткізіп, жымыып қойды.

— Келістік.

Екеуі қол алысты. Жанарларда белгісіз бір қимастық сезім оты алаулай бастады.

ҚАРЛЫҒАШТЫҢ ҰЯСЫ

Көктемде біздің үй төбесінің ішкі кенересіне қарлығаш ұя салды. Үлкендігі менің малақайымның көлеміндей. Балшық пен жүн-жұрқадан әдемі өрілген. Қарлығаш сонда балапандарын шығарған. Шик-шиқ еткенін күнде еститінбіз. Ұяға бір кіріп, бір шығып, арлы-берлі ұшқан қарлығаш та бір байыз таппайды. Деміл-деміл жем тасиды. Сарыауыз балапандарын қоректендіреді.

Қарлығаш тірлігіне Эдик екеуміз қызыға қарап жүретінбіз. Бір күні оспадар Қабыл келді де:

— Мына ұяны бұзып, балапандарын алайық, — деді күтпеген жерден.

— Оған тиісуге болмайды. Ол қасиетті құс ұясы дейтін әжем, — дедік біз.

— Осы бір кіп-кішкентай құста қайдағы қасиет. Әулие болса көріп алдым, — деді де ұяны кеспелтек ағашпен періп қалды. Ұя жалп етіп жерге құлап түсіп, қақ бөлінді. Көздерін әлі ашпаған қызылшақа балапандардың бүйірлері бүлкілдеп, үрпиіскен қалпы шаң-тозаңға көміліп, бей-берекеті шыққаны. Тыпырлады да қалды. Ұяның иесі екі қарлығаш та ұшып келіп, қапыда жапа шегіп, астан-кестені шығып, шыр-пыр күй кешіп, тыпырлап, тырандап шик-шиқ еткен балапандарының үстіне төніп-төніп түседі. Безек қағып шырылдағанын көрсең. Қанаттарымен сабалап ай-

налып, бір жоғары, бір төмен ұшып, қорғаштап жүр. “Үйімізді бұзған сендер ме, неткен қатігез едіңдер?” дегендей, бізге жалтақ-жалтақ қарайды. Тарыдай ғана көздері жасаураған төрізді. Аянышты хал кешкен.

— Ұяны неге бұздың? — деп шегінінкіреп мелшиіп тұрған Қабылға таяп барып едік, соқтыққалы жұдырығын түйіп:

— Әй, маған әкірендегің келіп тұр ма? Жақындап тиісіп көр, сазайынды тарттырып, мына ұя секілді быт-шытынды шығарайын, — деп ол Әдикке қожандады. Қабыл айбаттанып, төбелеске ыңғайлана бергенде үйден әжемнің шыға келгені. Қабыл лып етіп кейін шегініп, екі қолын қалтасына салып, түк білмегенсіп, үн-түнсіз тұнжырап тұра қалды.

Бұзылған ұяны, шикылдап жатқан шала-жансар балапандарды, тағат таппай арлы-берлі шикылдап ұшып жүрген қос қарлығашты көрген әжем қалт тұра қалып, қатты абыржыды. Түрі бұзылып:

— Әттеген-ай, ө! Бұлардың не? Зиянсыз құсқа обал жасағандардың не? Япырай, қап-әй, — деп бізге ренішті кейіппен қарады.

— Біз емес, әже. Анау Қабыл, — деп Әдик екеуміз жарыса үн қатып, ақталғансып жатырмыз.

Қабылдың екі көзі жәутендеп, батырсынған түрінен айырылды. Сабақты білмей қалғанда желкесін қаситын әдетімен, қолымен басын сипай берді. Оны байқаған әжей:

— Әй, балам-ай, өз үйінді біреу өстіп бұзса, жақсы көресің бе? Тентектіктің де орны бар емес пе? — деді әжем қаталдау пішінмен. Сөйтті де қақ бөлінген ұяны жинап, құрастырып, балапандарды салып, кенередегі тақтайдың қуысына әкеліп, жайлап орналастырды да:

— Қызылшақа балапандарды қолмен ұстауға болмайды. Алақан уы денесіне жайылып, әлсіреп қалады, — деп ескертті. Сөзін әрі жалғастырып:

— Ендігәрі ұяға тиісуші болмандар. Қарлығаштың адамға жасаған жақсылығы да, рақымшылығы да мол. Сол себепті ол адамға дос саналады, — деп тоқтам сөзін айтты.

— Қалайша адаммен дос болды, нендей жақсылық жасады, әже? — дедік біз.

— Әлімсақтан қарлығаштар адамзаттың досы, рақымы мол құс ретінде бағаланады. Ол жөнінде өздеріңе айтып берген ертегіні қалайша ұмыта қалдыңдар. Тағы бір естеріңе салайын.

Бірде хан баласы қатты ауырады. Барлық балгер, тәуіп жиналып, бала сырқатын емдеудің амалын таба алмай әбігерленеді. Сонда қарлығаш: “Хан баласын мен жазамын”, — деп, екі айлық алыс сапарға ұшып шығып, ажал көлінен өтіп, диюмен алысып, тас түнекті жарып, биік таудан асып жүріп, жүрек деген гүлдің ұнтағын алып келеді. Өлім қаупінде жатқан баланы сол гүл ұнтағымен емдеп жазыпты-мыс. Баласы дертінен құлантаза айыққан соң хан той жасап, ұлының есімін Қарлығаш деп атапты. Кейініректе, сырқатынан айықтырып, құлантаза жаздырған құстарға — қарлығаштарға әдейілеп ұялар жасатып, оларды қорғауға алыпты. Ел-жұрт баланы Қарлығаш хан деседі. Қарлығаштардың адамға үйір келетіні сондықтан. Мына қарлығаштың да бізді дос әрі сес тұтып ұя салғаны анық. Енді ұяға тиісіп, тентектік жасаушы болмандар. Қызылшақа балапандары жетіліп, қанаттарын қақсын. Бұдан кейін бұл қарлығаштар біздің үйдің маңына ұя да сала қоймас. Қайтып та оралмас”, — деді өкінішті үнмен.

Біз ұяның жанына нан үгінділерін төгіп, тары апарып сеуіп, қаңылтыр тостакқа су құйып, ұя қасына қойып, қамқорлық жасап жүрдік.

Әжемнің айтқаны дәл келді. Балапандарын жетілдіріп, қанаттандырған қарлығаштар ақ шарбы бұлтты бетке алып, үйден ұзап ұшып кеткен еді. Бізге кейіген, өкпелеген болар. Содан қайтып оралмады.

Қарлығаш ұясы орнында тұр. Мүмкін қарлығаш келіп те қалар деген үміт те бар. Ұяға жәутендей қараған Әдик:

— Сәлім, әжем қарлығаштың қайырымдылығы туралы ертегі айтушы еді ғой. Түнеу күні ұясы бұзылған қарлығаш қайта оралмай кетті емес пе. Сол қарлығаштың қайта оралуы үшін мамамның қабірінің басына құс ұясын жасап қояйықшы. Соған ұя салып, жұмыртқалап, өсіп-өнсін. Мүмкін, ол мамаммен тілдесіп, адамды тірілтетін дәрілік шөп әкеп те берер. Онымен емдесе тіріліп кететін шығар анашым. Тілдесе қалса, менің сағынып жүргенімді де жеткізер, — деп маған үміттеніп қарады. Осы кезде бір топ қарлығаш есік алдынан айнала қым-қиғаш ұшып, ерекше ниет танытты. Әдик қарлығаш артынан қол жайып, жүгіре жөнелді. Екі көзі көктегі қарлығашта.

— Қайырымды қарлығаш, менің мамамды тірілтетін дәрі іздеші. Мамама балаң сағынып жүр деші. Естідің бе, қарлығаш? — деп айқайлады. Екі көзі көктегі қарлығашта, жүгіріп келе жатып

сүрініп жығылды. Қарлығаш көрінбей ұзап кетті. Эдик орнынан тұрып, үстінің шаңын қақты. Көзінің жасын жайлап сүртті де, көгілдір аспанға көз тікті. Ақша бұлт қалықтады. Қарлығаш көрінбеді.

Эдик қарлығаш адамды тірілтетін шөп іздеп, алысқа сапар шеккен болар деп ойлады. Мөлтілдеген көз жасын сүртіп, “ақтамақ құстар қайтып оралар ма екен, анамды тірілтетін дәрілік шөп тауып әкелер ме екен” деген оймен аспанға мұңая қарап тұрды.

ЖЫЛ ЖОРАМАЛЫ

Үй ауласындағы орындыққа тізе бүккен Ерден қартқа жақындаған Самат пен Қалабек әдейі бұрылып, сәлем берді.

— Ата, Наурыз мерекесі — Жаңа жыл құтты болсын, — деді қос қолын ұсынған Самат.

— Жақсы тілек көпке ортақ. Наурыз күнгі — жыл басындағы ақ ниеттерің қабыл болғай. Жастың тілеуі қарттың көңілін жадыратады. Жыл бітіп, табалдырық аттағалы тұр. Жаңасы есік қағып, төрге қарай баспақшы. Тарихқа енгелі тұрған мешін жылы елімізге жайдарлылығымен жақты. Жақсы-жақсы жаңалықтары да көп-ақ. Сүйсіндірген істері де жеткілікті. Солай ғой, қарақтарым.

— Ата, дұрыс айтасыз. Менің туған жылым мешін еді. Қазір он екіге толдым, — деді Самат.

— Туған жылың мешін болса, сол жыл он екі айдың кейбір ерекшеліктерін біліп, жадына сақтап алған да боларсың.

— Қандай ерекшеліктері бар, ата.

Самат қартқа жақындай түсті.

— Мешін жылғы перзенттер көбіне ақылды, шаруаға епті, тығырыққа тірелсе, одан шығудың тәсілін тапқыш келеді. Күрделі деген мәселені де оңай шешеді. Қиын сәттің қиюын қабыстыра қоюға да икемділік танытады.

— Ата, рас айтасыз, мына Самат бар ғой, мұғалім сабақ сұрағанда білмей тұрса да, сыр білдірмей, оңай құтылатыны бар, — деп Қалабек қоштап қойды.

— Бұл да мешін жылғыларға тән ерекшелік. Олар қандай жағдай болмасын ойлағанын ойдағыдай іске асырады. Діттегеніне жетуге ұмтылады. Ісін өрге дөңгелетіп, ырыс-құтын молайтуға қол жеткізеді.

— Мешіннің көңілден шықпай, “қап-ай, ә” дегізетін тұстары да бар болар, — деді екі бала қосарлана сөйлеп.

— Әрине, ойға алғанын табан астында тындырсам деп асығады кейбіреу. Еліктегіштігі басым. Басқа іске ынтасын әлдебіреудің бұрып әкетуіне оңай келіседі. Болмашыға реніш білдіруі де жиі кезігеді. Ілгерілесем деген ісіне бөгет жолықса, көңілі күрт түсіп, пәсейіп қалатыны да бар.

— Ата, бұл да рас. Самат та достарымен ұғыса алмай қалса, қапаланып, күйгелектенетінін жақсы білеміз.

— Қандай қиындық болмасын шыдамдылық қажет. Ылғи да айтқаным бола берсе екен деу артық. Өмір қайығы ұрынатын толқын да сан алуан. Бірде жоғары көтеріп, шалқытады. Ондайда асқақтама, сабыр сақта. Енді бір толқын дегеніңе жеткізбей, тереңіне батырады. Оған шамданба. Шыдап бақ. Алға ұмтыл. Өрге көтерілуге күш сал. Қиындықты жеңсең, жасымайсың. Абыройың артып, ел-жұрт таниды. Көпшілік құрметіне бөленесің.

— Оқо, мешін жылының жақсы жақтары, үйретері, үлгі-өнеге тұтатын тұстары да толып жатыр екен ғой. Енді алдағы жыл тауық деп аталады. Мен жарық дүние есігін ашқан жыл. Осы тауық жылы жайлы не айтасыз, ата? — деді Қалабек қызығушылық танытып.

— Тыңда, оны да айтайын. Әр жылдың өзіндік жорамалы, ерекше бір сыры мен қыры болары анық. Тауық жылының да адамға тән қасиеттері мол. Бұл жылда туғандар арасынан кемел ойшыл, дарынды кісілер көбірек шығады. Өз ісіне ықтиятты, тапсырманы тиянақты орындайды.

— Бұл қағида Қалабекке дөп келеді, үйге берілген тапсырманы әрқашан мінсіз орындауға әдеттенген, — деді Самат құрбыласының ерекшелігін айтпақ оймен.

— Оған қуану қажет, — деді қарт. — Кімде-кім жасынан ұқыптылыққа дағдыланса, өмір бойы сол қалпынан ауытқымайды. Ол еңбекқорлықтың белгісі. Әр іске ден қойып, ынта-ықыласпен атқаратындықтың көрінісі. Үйренерлік өнеге өзегі.

— Қыт-қыттаған тауықтың да көңілден шыға бермейтін шарттары да болар.

— Тауық жылы туғандардың ойға алған армандары біркелкі іске асады десек, тым артықтау болар. Сырттай батылсынғанымен, жаратылысында қорғаншақтау, ұяндау келеді. Соған орай сезімдері бірде шаттықпен шалқып, бірде бәсеңсіп, жасқаншақ-

тайтын сәттерімен де жолығысады. Өмірде бірде жолы болса, енді бірде діттегеніне жете алмауы да әбден ықтимал.

— Мінез-құлқы қандай болмақ? — деді екі бала Ерден қартқа қарап.

— Өзімшілдікке басып, турашылдық жол іздейді. Сол себепті, іске батыл бара алады. Әрі дереу кіріседі. Қашан да өзіне сенімді жүреді. Көбіне ойға алғаны дұрыс болып шығады. Бірбеткейлігі басымдау болғандықтан дос-жарандарының бәрімен тіл табысып, бірден араласып, жұғысып кету жағына келгенде шалағайлығы байқалады. Тұйықтығымен тұмшаланып, ашық-жарқын әңгімеге бара бермейді. Достарымен аралас-құралас жүруі сиректеуі мүмкін.

— Атаңның сөздерінде шындық бар. Жыл жорамалдары сенін де, менің де мінез-құлқымызға, жүріс-тұрысымызға дәп келетін тұстары көп-ақ екен, — деп Самат пен Қалабек бір-біріне қарасты.

Екі баланың ойлы жүзіне назар аударған Ерден қарт:

— Ескі жыл есіркеді. Жаңа жыл жарылқасын. Наурыз шапағатты нұрын шашсын. Жұлдыздарың жарқырап туып, аспандарың ашық болғай. Алғы мақсат-мұратқа жетуге жетелесін, Тәңірім, — деп ақ ниетін айтып, батасын берді.

Самат пен Қалабек қарт атаға ризалықтарын білдіріп, шаттанна күліп тұрды. Екеуі ата айтқан жыл жорамалын құрдастарына жеткізуге асықты.

НАУРЫЗ НАҚЫШТАРЫ

ТАЗАЛЫҚ ТОЙЫ

Балкүміс әже ертеңгіліктен бері абыржулы. Екі қолы тыным таппай, әрнені бір сүрткіштеп жүр. Оны байқаған келіні Маржан:

— Апа, көп күйбеңдеп кеткеніңіз не соншама? Әрнеге әбігерлене бермей тынығып, дамылдасаңызшы бірауық. Үй шаруасын өзім-ақ тындырамын ғой, — деді ізеттілік танытып.

— Қарағым, Наурыз болса, есік қағып тұр. Бұл ай мұсылман үмбеті үшін жыл басы, үлкен мереке. Қашан да есінде болсын, Жаңа жыл мұнтаздай таза босағадан аттаса, ол үйге ауру-сырқау да, пәле-жала да бет алды ене қоймайды. Отбасы дін аман болып, мал-жаны өсіп-өнеді.

— Тазалық бар жерде көңіл де көтеріңкі, сергек сезінетіндікті жақсы білемін, әже.

— Мұхаммед пайғамбарымыздың хадистерінде: “Тазалыққа аса мән берсең, ырысың молаяды” делінген көрінеді. Таза жүріп-тұру өте қажет. Өзің ғана мұнтаздай көрінбе, төңірегіндегілерге де ықпал жаса, талап ет. Жан дүниесі, ниеті таза адам тапшылыққа ұрынбайды. Кенпейілді келеді, иман үйіріледі. Үй ішіндегі жиһаздардың, дүние-мүліктің шаң-тозаны сүртіліп, кірлеген жерлердің жуылғаны жақсы.

— Әже, тазалық пен имандылық егіз ұғым екендігін түсінемін. Имандылық ұйыған жерде жаманшылық жоламайды дедіңіз жаңа. Ол да рас. Оның мән-мағынасын әке-шешем құлағыма сан мәрте құйған.

— Наурыз тойы — тазалық тойы. Жаңа күн есігімізді ашқанда деніміз сау болып, тілегіміз бен ниетіміз қабыл болып жатса, үмітіміздің ақталғандығы. Ләйім солай болғай.

— Үй жұмысының бәрін өзім-ақ істеймін. Сіз әуре болмаңыз.

— Олай деме, қарағым. Жаңа жыл бәрімізге ортақ. Береке бастауына жол ашу — әркімге міндет. Жыл басы онды іспен, адал ниетпен, пәк көңілмен басталса, игілікті іс одан әрі жақсы жалғасын тауып, ырыс-құтқа кенелеріміз хақ.

Мал қорасындағы шаруаны жайғап жүрген Толқымбек қарт босағадан сөйлей аттады.

— Кемпір, ана қызыл қасқа сиыр бұзаулады, төлі ұрғашы.

— Наурыз дастарқанына уыз қоятын болдық қой. “Ұлыс бақты болсын, төрт түлік ақты болсын” деген осы. Жаңа жыл қайырлы, шыққан шөп айырлы болғай. Жер шүйгінді, мал күйлі болса, ауылдың құт-берекесі де молаяды. Биыл күн де шуақты. Сай-сайға су ақты. Жаратқан ием осылайша ақжарылқап жақсылығын жаудыра бергей. Жыл басында төлге төл қосылып жатыр. Бұл да игілік нышаны, — деп, Толқымбек қарт та сақалын тараштап, марқая түсті.

ШАҢЫРАҚҚА ШАҚЫРУ

Ақ шәлісін басына орап жатқан Балкүміс шалына бұрылып:

— Мен ана мерген қайнағаның үйіне барып, дәм-тұзға шақырып келейін. Түнеукүні келін түсірген тойыңа шақырмадың деп өкпесі қарақазандай болып жүр емес пе. Салғырт қабақ танытып, қиқарланғаннан не шығады. Өкпесін жазайық, түсінісіп, ұғысайық бір-бірімізді. Ағайын тату болса, ат көп, абысын тату болса, ас көп. Келіспей керіскеннің кесірі келген бақты кетіреді. Тіріде сыйласпаған, өлгенде жыласпайды. Түске қарай дастарқан басында бәріміз шүйіркелесе отырып, Наурыз көже ішіп, қауқылдасып әңгіме-дүкен құрайық.

— Барсаң барып кел, мұның табылған ақыл. Арадағы реніштің арқауын тарқатып, ауызбірлік тізгінін босатпауға уағдаласайық. Бақай есеппен, пендешілік пиғылдан тазарып, ағайын алдында арымыз тазарсын.

— Қарағым-ау, Наурыз тойы құтты болсын, — деп Балкүміс қайнағасына иіліп сәлем берді. — Ақ дастарқаннан дәм татырайын деп әдейі шаңырағыма шақыра келдім. Түскі асқа біздікіне жиналайық. Наурыз тойының бір дәстүрі — арадағы реніш, наз, өкпе болса, соларды кіріктіріп, елді елмен біріктіру ғой. Тойға шақырмағанымыз үшін, бұл ағайын бізді неге сыртқа тепті деп іштей күпті болып жүргендерінді сеземін. “Ұлық алдыңа келсе, атанның құнын кеш” деген, татуласайық, келіндер түскі асқа.

— Несін жасырайық, ренжігеніміз рас. “Бұл ағайынға не жаздық, қай пиғылымыз ұнамай қалды” деп қапаландық та. Енді өзін келіп қалыпсың, дастарқан басында тоқайласармыз.

— Ұрыспай айырылған, ұялмай қосылады. Бүгінгі отырыс соның кепілі, — дескен ағайын-туыстар түс әлетінде Наурызға

арналған дастарқан басында алқақотан отырып татуласып, жақсылық жайлы қызу әңгімеге бастады.

КЕЛІНТАЛ

Толқымбек қарт ерте тұрып, үйінің төңірегіндегі қоқыстарды жинастырды. Кеше кешкісін ағаш көшеттерін алып келген еді. Соларды егу үшін шұқыр қазатын жерлерді белгіледі де, үйдегі балаларына:

— Қарақтарым, аулаға шығындар. Наурызтал көшеттерін егейік, — деп дауыстады. Қолдарына күрек, кетпендерін ұстаған ұлдары мен шелегін алған келіні Маржан да шықты. Қақпаның кіреберіс екі жақ босағасына тақауырақ шұңқыр қазылды. Ақ қайың көшеттерін отырғызу керек оған. Балкүміс апа жақындап келіп:

— Шал-ау, алғашқы көшетті келіннің қолына бергін, сол отырғызсын. Өзі күтіп-баптайды, — деді.

— Өзім де соны ойлап тұр едім. Көкейдегі ойымды қайдан біле қоясың осы. Кел, қарағым, мына екі ақ қайыңды қос босағаға отырғыз. Тамырларың тереңге бойлап, жапырақтарың жайқалып өссін, — деп атасы көшетті келініне ұсына берді.

— “Атаңнан мал қалғанша, тал қалсын”, “Бір тал кессең, он тал ек” деген қағида бар, қарағым. Табиғатты да ата-анандай аяласаң, оның саясын саялап, мерейің өсіп жүреді. Несібең де мол, беделің жоғары болады.

— Қос босағаға егілген аққайың көшеттеріне ат қояйық, — деді балаларының бірі.

— Не деп атасақ екен? — десті бәрі бір-біріне қарасып.

— Әй, қарақтарым, — деді Толқымбек қарт. — Босағамызды наурызда аттаған келін екті ғой бұл көшет-шыбықтарды. Сол себепті, Келінтал деп атайық.

Тұрғандардың бәрі:

— Дұрыс айтасыз, ата, Келінтал болсын, жақсы атау, — десті бәрі жан-жақтан.

— Ақ қайындай келінімнің ақ жүзінен айналдым. Келінталмен бірге өсіп, бірге көкте, қарағым. Келші бермен, бетіңнен сүйейін, — деп Балкүміс әже Маржанды бауырына басып, мейірлене өпті. Бәрі де шуақты шапағат шашқан наурыз күніндей күлімдеп, ажарлана түсті.

КЕШІРІМ

Наурыз мерекесі күні Ажар аса көңілді жүрген. Қонақтар келмекші. Үй ішін тазалап, жиһаздарды тозанын сүртті. Арасында әндетіп те қояды. Дастарқан жаюға әзірленіп, хрусталь ыдыстарды жуып, құрғақ орамалмен сүртіп жүріп, біреуін абайсызда қолынан түсіріп алғаны. Еденге түскен үлкен ваза үшке бөлінді. Оған үрейлене қарап тұрды да қалды. Іштей апам ұрсатын болды-ау деп аңтарылып ойланғанша, сырттан шешесі кіріп келді. Қабағы түскен Ажар анасына жәутендей қарады.

— Неге ренжіп тұрсың? — деді шешесі. Ажар көз астымен сынған вазаға қарады.

— Е, вазаны сындырып алғансың ба? Оқасы жоқ. Әдейілеп лақтырған жоқсың ғой. Абайсызда түсіріп алған шығарсың. Бүгін Наурыз — Ұлыстың ұлы күні. Ренжуге болмайды. Ондай қылық жараспайды. Қателікке, ренішке кешірім жасалатын күн. Бұл жолы ұрыспаймын. Бірақ ұқыпты болғаның өзіңе жақсы, — деп арқасынан қақты.

Ажар апасынан мұндай жылы сөзді күтпеген еді. Ұрсады ғой, қымбат вазаның сынғанына ренжиді-ау деп ойлаған. Анасының кешірімді пейіл танытқанына қуанып кеткендіктен:

— Орашولاқтығымды кешірші, апа. Байқамай қалдым. Асығыстықтан түсіріп алдым. Ендігәрі ұқыпты боламын, — деп анасын құшақтады.

— Жаңа айттым ғой. Бүгін бар қателік кешіріледі. Ол — Наурыз дәстүрі. Көңіліңе күдік алма. Енді оны еске түсіре бермей, ана бөлшектенген вазаны шығарып таста. Бар бәле-жала, қырсық болса, сонымен кетсін, — деді.

Ажар сынған вазаны тездетіп жинастырып, сыртқа алып бара жатты.

НӨСЕР НҰРЫ

Ақанның жылда жазғы демалыста жайлауға баратын әдеті. Биыл да, соңғы қоңырау соғылысымен, Текелінің төріндегі Ақтасты жайлауындағы атасына тартты. Бұл өңірдің табиғаты кереметтей көрікті. Тау етегі көкмайса. Әрірек өрлесен, жасыл шырша мен қарағай жарыса өскен қалың жыныс. Тау арасынан ылдиға қарай жөңкілген жылғалар мен сарқырап аққан бұлақтар қаншама. Жаңбыр жауса, сулары арнасынан асып, бұйраланған толқындары ақ жалданып ағады.

Біз, мен және Төлеу екеуміз жасыл жонға қойын қаптатып қойып, ағаш көлеңкесінде жантайып жатқан Жақып атама жақындағанымызда кенеттен сатыр-сұтыр нөсер құйды дерсін. Қалың ағаш түбіне тығылып, жауынның басылуын күттік. Көп ұзамай нөсер де сап тыйылды. Аспан көгіне қызыл, сары, жасыл түсті болып керілген кемпірқосақты тамашаладық. Атамның торсығынан қымыз ішіп отырғанда сөз арасында Төлеу:

— Жаңбырдың жауғаны жаман болды ғой. Киіміміз суға малшынды, тау беткейі езіліп, тайғақ балшыққа бөкті. Аяғымызды былғап, әуреге салды, — деп кейістік реніш білдірді. Оның сөзіне құлақ түрген атам:

— Балам, жаңбырдың жауғанына қуан. Нөсер — нұр. Қара жердің нәрі мен әрі ол, — деді де төңірегіне көз жүгіртті.

Әңгімесін әрі жалғастырды:

— Топыраққа ылғал мол сіңсе, шөптердің тамыры нәрленеді. Шүйгін шөп қаулап шығып, қалың өседі. Ол төрт түліктің азығы. Құнарлы өрісте мал жақсы отығады, семіреді. Төл түлейді. Аспан нұры төгілсе, жеміс ағаштарының мәуелі миуасы да молаяды. Бидай бітік өсіп, алтын дәннен тау тұрады. “Жаңбыр жауса, жер ырысы, батыр туса, ел ырысы”. Соны ұғына біліндер, — деп салалы сақалын тараштап қойды.

— Ата, жаңбыр жақсы екен. Басқа да қандай пайдасы бар? — дедім мен. Атам бір кесе қымызды жұтып алды да:

— Қазір қарашы, табиғат тамылжып, жадырап қалды. Жердің бұрқыраған шаңы басылды. Өсімдіктер де тозаңнан тазарып, дүр сілкініп тұр. Біз де салқындадық. Кәусар ауа жұтып, тынысымыз кеңейді. Бір рахат дүние осының бәрі ақ жаңбыр нұрының шапағаты. Жақсылығы мен пайдалы екендігі. “Жаңбырмен жер көгерер, батамен ер көгерер” деген қағиданы есте сақтап жүріңдер, — деді.

Жаңбырдың жауғанын жақтырмаған Төлеу тым-тырыс үнсіз отырған еді. Атам оның жаңсақ сөйлеп, ұялыңқырап қысылып ынғайсызданғанын сезді де:

— Қарақтарым, ақ жауыннан кейінгі құстардың сайраған үнін естіндер. Табиғаттың түрленгенін көріндер. Мен анау қойларды қайырайын, — деді де орнынан көтерілді.

Біз аптапты ыстықтан кейінгі дала жонына көз жүгірттік. Өсімдік біткен самалмен ырғалып тұр. Тоғай мен шырша арасында құстар сайрап жатыр. Бәрі де нөсер нұрына шаттанған іспетті.

ҚЫЗҒАЛДАҚ

Жаздың күні, Жанарбек, Асан, Жәзира және мен қырға серуендеп шыққанбыз. Күн көзі түскі әлеттен ауған шақ. Батыс жақтан құрым киіздей бұлт үйірілді. Тау етегіндегі ауыл үстіне жеткен бұлт арасынан шатыр-шұтыр найзағай оты көкті тіліп, жарқ-жұрқ етуі сол екен, нөсер шелектеп құйды дерсің. Бір кезде бұршақ сатырлады. Қой құмалағындай ақ бұршақ аспаннан сатырлап түсіп, секіріп барып шалшық суға батады. Шөп арасына сіңіп жатқаны қаншама. Алақанымызды тосамыз. Жейік десек, лезде-ақ еріп кетеді. Сонда да төрт-бесеуінің дәмін таттық. Сапсалқын. Түйіршік мұздақ тілге тисе болды, майдай ериді. Бір кезде нөсер сап тыйылды. Аспан көгі де шайдай ашылып, күн жарқырады. Жауыннан кейінгі алқап табиғаты да тамаша көрікке енгендей. Біздер төңірекке қызыға көз салып, дабырлап сөйлесіп келе жатқан едік. Алдымыз кең жазық. Қаптаған қызғалдақ баяу самалмен ырғалып, қызыл теңіздей толжиды.

— Биыл қызғалдақ гүл қалың шыққан екен. Атамның айтуы бойынша, астық бітік өседі. Ырыс молаяды. Жақсылық көбейеді, — деді Жанарбек. Ілгерілеп біраз жер жүрдік.

— Бері қарандаршы. Мына бір жердің қызғалдақтары құлап жатыр, — деді Берік. Жапырылған гүлдерге аянышты көзбен қарап тұр.

— Жаңағы бұршақ ұрған ғой, — дестік біздер.

— Құлаған гүлдер енді қайта тірілер ме? — деп бір-бірімізге сұраулы жүзбен қарастық.

— Енді өспей қалады-ау, — деді Жәзира. Дауысы аянышты естіледі.

— Гүлдерінің сабақтары сынып, майысқанымен тамыры жұлынбаған. Нөсер суынан нәр алып жатыр. Қайта көктеп шығады, — деді Асан. Ол сөзін жалғап: — Иә, тамыры бүтін. Қызғалдақтар солмайды. Ал мына құлаған гүлдердің сабақтары сынбаған. Күн нұрымен тіріліп кетуі мүмкін. Тіпті биыл болмаса да, келесі көктемде қаулап шығып, көргендерді қызықтырары кәміл, — деп сенімді сөйледі. Біз де осы тұжырымға үміт артқандай болдық. Алқаптағы оқ тигендей қырқылған қызыл гүлдерге қарап, біраз тұрып қалғанымызды да байқамаппыз.

Ертеңіне келіп қарасақ, жапырылған қызғалдақтар бой түзеген. Күн сәулесіне ұмсына ұмтылып, жайнап тұр. Биші қыздардай ырғалғандағы құлпырғанын көрсең. Көз жауын алады. Біздің қуанған күлкіміз алқапты жаңғыртты.

ДОСТАР СӘЛЕМДЕМЕСІ

Алмагүл мен Тойшыбек бір партада отыратын. Тойшыбек мектепке ертерек келді. Сабақ басталуға жақындады. Қасындағы парталасы Алмагүл жоқ. “Бұған не болды?” деп аландап, терезе жаққа көз жіберіп, сыртқа да қарады. Көрінбеді. Кешікпейтін. Сабақ та басталды. Алмагүлдің сабаққа неге келмегенін мұғалім сұрап еді, ешкім де білмеді. Үзіліс кезінде құрбысы Сәуле оның үйіне телефон соққан. Сөйтсе суық тиіп, қызуы көтеріліп, тынышы алмаған соң түнде жедел жәрдем машинасының дәрігері емханада емделсін деп алып кетіпті. Сәуле мән-жайдан құлағдар еткесін:

— Балалар, түстен кейін ауруханаға барып, Алмагүлдің хал-жағдайын білейік. Кәне, кім барады? — деп еді, барлығы да қос-тап, қол көтерді.

— Құрқол барғанымыз жараспас, не апарамыз? — десті ақылдаспақ оймен.

— Мен гүл аламын, — деді Сәуле.

— Алмагүл биді қатты ұнатады. Өзі де шыркөбелек айналып, дөңгелене билеуге шебер-ақ қой.. Би мәнерін келістіреді. Сол үшін мен биші Шара Жиенқұлова апамыздың “Өмірім менің — өнерім” кітабын апарамын, — деді Тойшыбек.

— Кітап апарғаның өте дұрыс. Емханада уақыт бар. Зеріккенде оқып, сахнаның жарық жұлдызына айналған биші апайдың өмір жолын біліп, өнеріне қанығады, — десті.

Сабақтан соң оқушылар емханаға келіп еді, оларды ішке кіруге рұхсат етпеді. Әкелген сәлемдемелерін бесінші палатада жатқан Алмагүл Шолпанқұлқызына апарып беруді, сыныптастарының терезе алдына күтетінін жеткізуді медбикеден өтінді.

Кезекші медбике сөзге келген жоқ, сәлемдемені апарып беріп, хабарын жеткізді.

Алмагүл де кешікпеді. Терезе алдына келді. Сол қолына гүл мен кітапты ұстап алған. Оң қолын төменде тұрған достарына бұлғап, ырзалығын білдіріп, күлімсірей қарады. Сыныптастары да жапа-тармағай қолдарын жоғары көтеріп, тез сауығып шығуына тілектестіктерін жарқын күлкілерімен жеткізіп жатты.

ҚАМҚОРЛЫҚ

Алтынкүл мектептен шығысымен үйіне тез жетуге асықты. Ертеңгілікте шешесі: “Сабақтан соң кешікпей кел. Қапшағайдағы

өжеңе барып қайтамыз” деген. Осы сөз көкейінде. Асығыс басып келе жатқан. Екінші көшенің қиылысынан өткенде жылаған баланың дауысын естіді. Тұра қалып, жан-жағына қарады. Үстінде жолақ көйлегі бар бір бала екі көзін жеңімен сүртіп, жылап тұр. Дереу қасына жетіп барды.

— Неге жылайсың?.. Жалғыз жүргенің не? Апаң қайда? — деп мән-жайды сұрастырды.

— Апаммен бірге базарға келгенмін. Адасып қалдым. Үйге қалай жетерімді білмей тұрмын. Ақшам да жоқ, — деді бала жыламсырап.

— Қайда тұратыныңды білесің бе?

— Білемін. Бесінші шағын ауданда.

— Қаншасыншы автобус барады?

— Алпыс алтыншы.

— Жүре ғой. Ана аялдамаға барайық. Үйіңе апарып салайын. Атың кім?

— Атым Жомарт. Бейсенбектің баласымын. Апам Рахила, — деп тақылдап жауап беріп, күлімсірей қарады.

Алтынкүл адасқан бала — Жомартты үйіне ертіп әкелді. Анасы базарда көз жазып қалған баласын қайдан іздеймін деп аңтарылып отыр екен. Жомартты қуана қарсы алып, бауырына басты. Оны ертіп келген Алтынкүлді де айналып-толғанып, мандайынан сүйді. Ризалығын білдіріп, аналық алғысын жаудырып жатты. Үйде анасының күтіп отырғанына, жол жүруге әзірленіп асыққанына қарамастан, адасқан балаға қол ұшын бергенін ертеңіне сыныптастары да естіп, қуанып қалды.

Кішкене балаларға қамқор болу — үлкен өнеге. Мұндай қайырымдылықты тек әдепті, қайырымды балалар ғана жасай алады. Алтынкүл болса — өте кішіпейіл. Оқуда да үздік. Тәртібі де өте жақсы. Өзі көпшіл. Өнерпаздар үйірмесінің мүшесі. Талшыбықтай бұрала билегенін көрсең ғой. Қимыл мәнерлерін әдемі келістіреді. Өнерімен де, өнегесімен де көпшілікті риза етіп жүрген Алтынкүлді мектептегілер де мақтан тұтады.

МАЛСАҚ МАРАТ

Марат үшінші сыныпта оқиды. Үлгерімі өте жақсы. Жазуы да маржандай. Мұғалімі Маратты мақтап, басқаларға үлгі етеді. Үй тапсырмаларын әрқашан ұқыпты орындайтынына ризалық

білдіреді. Маратты көрші-қоландар да ұнатады. Қажет болған жағдайда қолғабыс беріп, көмектесіп жүреді.

Ол көктемде қыстаудағы атасына барды. Қойлар қоздап жатыр екен. Келе-ақ жас төлдерді күтуге араласты. Атасына көмектесе жүріп, “Қошақаным қайда екен?” әнін сан мәрте қайталап айтудан жалықпады. Үйіне келгеннен кейін де бұл әнді айтып жүрді. Әбден жаттыққан соң мектеп сахнасына шығып та шырқады. Қазір көктемгі демалысты асыға күтіп жүр. Атасының қыстауына барып, қошақандарды күтуге көмектессем дейді. Отардан келгендерден:

— Атамның қорасында қошақандар көп пе екен? — деп сұрап қояды. Әке-шешесі Мараттың малсақтығына қызығады.

ЕСЕП

Асан мен Берік үшеуміз екінші сыныпта оқимыз. Ішіміздегі есепке шорқақтауы Асан. Күнде таңертең мектепке бірге барамыз. Асан қатарласа беріп:

— Есепті шығардың ба? — деп сұрайды да, — бере тұршы, көшіріп ала қояйын, — деп өтінеді.

— Өзің неге шығармадың? — десең:

— Үй жұмысына көмектесіп, қолым тимеді, — деп сылтауратады. Онысы өтірік. Есеп шығаруға ынтасы жоқ. Сонда ол есепті біреуден қашанғы көшіре береді. Өзі неге ойланбайды. Сонысын түсінбейміз. “Есеп білмеген есек” дейтін еді балалар. Осы сөзді Асан да естімесе жарады.

ҚАРАҚҰС

Менің атам Сәлімбек Алтынемел тауы етегінде қырманда күзетші. Табиғаты көрікті жер. Мектептегі сабақ бітіп, жазғы демалыс басталысымен атама келу мен үшін үлкен саяхатпен тең. Терең сай табанындағы күркіреген өзенді жағалап, иіндеу жеріне қармақ салып, балық ұстаймын. Жағалаудағы қайранда жатып, күнге қыздырынамын. Өзен суы салқын. Дененді түршіктіріп жібереді. Сонда да болса, шомылуды қоймаймын. Қазір алғашқыдағыдай емес, денем де суық суға үйреніп қалды. Тереңдеу жеріне барып, сүңгіп те аламын. Біршама жерге дейін құлаштап жүзетінім де бар.

Күндегі әдетімше серуеннен қайтып келе жатқанмын. Киіз үйдің маңында шөжелерін шұбыртып жайылып жүрген тауықтардың аяқасты қыт-қыттап шулай бастағанын естідім. Апам да үйден жүгіре шықты. Менің келе жатқанымды көре салып:

— Анау қарақұсты қарашы, тауықтарға шүйлікті-ау деймін. Тіпті бір балапанды іліп те әкеткен бе? Тауықтардың тым-тырақай қашып, ащы дауыстары шығып жатыр. Тездетіп жүгірші, Ерболат қарағым. — Қарақұс қайталап құлдилап кеп, балапандарды қағып кетер, — деп ентіге тіл қатты.

Апам сілтеген тұсқа қарай тұра ұмтылдым. Тақап келсем, тауық мамықтары бұркырап қалыпты. Шамасы, қарақұс жүнінен бүрген болуы кәдік. Көтеріп кете алмай, жүндері жұлынып қалғанға ұқсайды.

Жұлым-жұлымы шыққан қоңыр тауық бұтаны паналаған балапандарын қыт-қыттап шақырып, шарқ ұрып жүр.

Мен сырттай бақылап тұрдым. Тауық сары үрпектерін жинастырып алды да, соңынан шұбырта ілестіріп, үйге қарай беттеді. Көктегі қарақұс тауықты іле алмағанына өкінгендей, қалбан қағып, ұзап бара жатты.

Түскі дастарқан үстінде болған жайды, өзімнің көргендерімді атама айттым. Сүт қатқан қызылкүрең шайын бір ұрттап алды да:

— Қарақұс өзінен кіші құстарға әлімжеттік жасайды. Бүріп алса, одан құтыла алмайды. Тұмсығы өткір. Тырнақтары шеңгелдеп бүруте ынғайлы. Топшысы мықты. Қозғалысы да жылдам.

— Бәсе, жаңа аспаннан құлдилап келді де, мені көргеннен соң ба, жоғары қарай кілт көтерілді. Байқаймын, тауықтардың біреуінде іле алмағанына ызаланып бара жатқан секілді, — деп қойдым мен де әңгімеге араласып.

— Қарақұс керегін іле алмаса, ширығып кетеді. Көбіне зиянды кемірушілерді ұстап жейді. Өлексемен де қоректенеді. Қисыны келсе, тауықтардың балапандарын бір қынытуға жарар деп қағып кетуден де тайынбайды. Жаңағы өзін айтқан әрекет соның бір көрінісі.

— Бұл құс қайда мекендейді?

— Қанатты құстардың бәрі де бұталы, тоғайлы, орманды жерлерді паналайды. Сонда ұя басады. Балапандарын шығарады. Қарақұс болса, сексеуілді жазық далада, шөл-шөлейтті өңірлерде жиі ұшырасады. Ұясын биік ағаш басына, торанғылдың бұтақтарының арасына, тіктеу келген құлама жарлардың қалтарысына

салады. Қаракұстың көбіне-көп қарақоныр түстісі жиі кездеседі. Басы мен желкесі сарғыш. Мандайы мен төбесі қаралау, иығы ақшыл, аяқтары сары, тұмсығы қара болып келеді.

Мен ата әңгімесі арқылы қаракұс жайлы көп нәрсені біліп алдым. Мектебімізде “Табиғат тынысы” атты арнайы бөлме бар. Онда жан-жануарлар дүниесінің көптеген мағұлматтары жинақталған. Мен де қаракұс туралы көргенімді, естігенімді жазып, табиғат танушыларға ұсынуға бекіндім.

ДОСТАР САҒЫНЫШЫ

Қаратал өзені жағасында салынып жатқан зәулім үйге Асқар қызыға қарап жүрді. Әкесі мен шешесі осы үйлер бітсе, бірінен пәтер алмақшы. Шығысында арналы өзен ағып жатыр. Батыс жағы қаламен жалғасады. Жаңа үйлердің маңы да мұнтаздай таза. Абаттандырылып, жасыл шөп егіліп, сәндік ағаштар отырғызылған.

Жаңа үйге қашан кіреміз деп асыға күтіп жүруші еді Асқар да. Бір күні әкесі пәтер ордерін алып келіпті. Көп қабатты үйдің төртінші қатарынан пәтер тиіпті. Үш бөлмелі. Бөлмелері кең. Жарық та мол түседі. Терезелері де үлкен. Қуанышта шек жоқ. Қоныс тойы да өтті. Жиналғандар пәтерді мақтап, езулері күлкіден жиылмады. Жүздері жарқын. Бәрі жамырай сөйлеп, жақсы-жақсы тілектерді ақтарудай-ақ ақтарды.

Асқар балконға шығып, жан-жағына қарайды. Төменге көз жіберіп еді. Аулада бір топ бала ойнап жүр. Бәрі де бейтаныс. Осы кезде ескі үйі есіне түсті. Ол мандағы достарын, мектебін, ұстазын ойлады. Алыстап қалғандай. “Достарым қайда екен? Ойнап жүр-ау аланда. Бірақ ішінде мен жоқтың. Олар мені ойлар ма екен? Әлде ұмытты ма?” Көңілі құлазып, бір түрлі мұңайып қалды. Сағыныш сезімдері бойын биледі ме, жанарына жас іркілген.

Өстіп аңырып тұрғанда есік қоңырауы шылдырады. Қайта-қайта басып, безілдетіп қояды. Ас үй жақта жүрген анасы есік ашты.

Міне, қызық. Міне, тамаша. Ескі үйі жақтағы достары шұбап кіріп келеді. Қолдарында гүл. Бәрі жамырай сөйлеп:

— Қоныстарың құтты болсын! Жақсылық көбейсін! Жаңа достар арасында жарқылдап жүр, Асқар! — десіп, шүйіркелесе қол алысып, құшақтасып жатты. Көптен көріспеген достар сағыны-

сып қалыпты. Көрген-білгендерін айтып, қауқылдасып әңгіме-дүкен көрігін қыздырды.

— Мен сынып жетекшіміз Күлпан тәтейді қатты сағынып жүрмін, — деді Асқар ортада күлімдей тұрып. — Мектепке алғаш барғаннан сол апайға бауыр бастық қой. Бізді туған баласындай жақсы көреді емес пе? Әр баламен қалай сөйлесуді біледі. Мінезіміз шалыс бодса, ұрысып та алатын. “Өнегелі, үлгілі болындар, жақсы оқындар” деген сөздері құлағымнан бір кетпейді. Қазір сол апайға барып, мерекесімен, мұғалім күнімен құттықтап шықсақ, қуанып қалар еді. Қалай қарайсындар?

Асқардың бұл ұсынысы бірден қолдау тапты.

— Ол кісіні бәріміз де ұнатамыз. Жүріңдер, бәріміз де барып, мерекесімен құттықтап, гүл шоғын тапсырып шығайық, — деп достар жамыраса сөйлеп, сыртқа қарай шыға бастады.

Жол-жөнекей достары Асқардан:

— Қалай жаңа сыныптағылар ұнады ма? — деп сұрады.

— Басқа мектепке ауысқанда, ортаға бейімделіп, үйренгенше біраз уақыт керек екен.

Сыныптағылар бірден ұнады. Тез сіңісіп кетуіме бәрі көмектесті. Ешқайсысы шетқақпайлаған жоқ, бауырмал екен. Қандай іс болмасын, бір кісідей жұмылады. Сабақты да бірлесіп оқимыз. Бірақ сендердей шынайы дос қайда? Өздерінді сағынып, аңсап жүр едім. Тіпті сендермен бірге оқысам-ау деп те армандаймын. Не керек, мектеп алыстау. Әйтпесе қатар өскен құрбылармен тайқұлындай шұрқырасып, думандатып жүргенге не жетсін.

— Сені сағындырмаймыз. Келіп тұрамыз. Сауық кештерінде, қызықты жиындарда жұп жазбай жүрсек, достығымыз жалғасып, ынтымағымыз жараса береді.

— Ой, мұғалім апайдың үйіне де келіп қалыппыз ғой. Көп дабырламайық, — деп баспалдақты жайлап басып, қаздай тізіліп жоғары көтеріліп келе жатты.

АЩЫ ТЕР

Ертенгі асқа отырар сәтте Ерланға атасы:

— Анаң болса ауырып қалып, емханада жатыр. Әжең қарт кісі. Үй ішінің күйбеңі көп. Мен үлгере алмай жатырмын. Сен барып нан алып келші, — деді.

Ерлан тез киініп, дүкенге келді. Төрт-бес адам тұр. Әрқайсысы өзіне керектіні алып жатыр. Ерлан бір бөлке нан сұрады. Са-

тушы нанды ұсына салды да, екінші тұтынушыға қарай бұрылып, оған керекті затын алып беруге төмен еңкейді. Ерлан біршама бөгелді де, сатушы ақша сұрамаған соң, түк білмегенсіп жайлап сытылып шығып жүре берді. Тиынның қалтасында қалғанына қуанып, үйге жайрандап келді. Нанды ақша төлемей алғанын ешкімге тіс жарып айтпады. Мектепке бара жатып, балмұздақ алып жеп, тіл үйіргеніне тамсанып қойды.

Ерланды атасы дүкенге ертеңіне тағы жұмсады. Барғысы келмей, бұлтарыңқырап еді, атасы:

— Қолды-аяқтай сен тұрғанда, таяғыма сүйеніп, аяғымды сүйрете басып мен барамын ба? Жүгір, барып кел, — деп нығарлай сөйлеп, дауыс көтерді. Ерлан қабағын шытып алды да дүкенге қарай тартты. Ол ішінен “Қазір сатушы: “Сен кеше нанға неге ақша төлемедің?” десе, қандай жауап айтамын” деп ойлады. Тымпиған бетте сатушыға бірден ақшасын ұсынып, бір бөлке нан беруін өтінді. Сатушы оған зер сала қарады да:

— Кеше де бір бөлке нан алдың емес пе. Ақшасын бердің бе? Әлде..., — деп сөзін кідіртті. Сол сәтте Ерлан ұялғанынан төмен қарады.

— Апай, төлемей кеттім ғой деймін. Ұмытып қалыппын. Бермеген болсам, бүгін ұстап қалыңызшы, — деп кібіртіктеді.

— Төлеген жоқсың. Нанды алдың да тайып тұрдың. Мен біреумін. Тұтынушы көп. Кейде жаңылысып, кімнің ақша бергенін, кімнің төлемей жылыстап кеткенін аңғармай қалатын сәт те болады. Ал сен байқамаған шығарсың. Адал бол, қарағым. Адал адам арманына жетеді. Ниеттің тазасы жан жадыратады деп ойлаймын, — деді. Сатушының сыпайы сөзі сүйегінен өткен Ерлан самайын сипалап, үнсіз тұрды. Жанары жасқанып, тіке қарауға дәті шыдамағасын еңсесін көтере алмай, басын төмен ие берді. Кешегі жеген тәтті балмұздақ дәмі шекесінен ащы тер болып шығып, жеңімен сүрткілеп, әбігерге түсті дерсің.

“Екінші рет ештемені жымқырмаспын-ау. Сатушының нанын жеймін деп, өзімнің арымды жедім ғой” деген сөз көмейіне кептелген сайын, қатты қысылды.

АҚТӨС

Бесінші сыныпты бітірген Ораз атасы Отанбектің елге сыйлы адам екендігін бірден байқады. Жайлауға көшіп келісімен-ақ көршілері бірінен соң бірі ерулікке шақырысты. Ораз да қонақ-

тан қалмайды, атасына ере барады. Бұл жолғы ерулікке шақырған үйдің иті күшіктеген екен. Ораз келген бетте күшіктерді айналдырып, қасынан шықпай қойғаны. Шақырса, тамаққа да келмеді. Атасы жүрер кезде үй иесіне бұрылып:

— Бәке, мына немереме күшіктеріннің біреуін сыйласаң қайтеді. Жалтақ-жалтақ қарай береді. Қызығып тұр ма, бәтшағар, — деді.

— Қалағаны күшік болса, алсын, қарсылығым жоқ. Бірақ ол бауырын енді-енді көтеріп келеді. Кәне, балам, қайсысын таңдайсың? — деп Оразға бұрылды. Ол да тағат таппай тұр екен. Басқаларынан гөрі бауырын ертерек көтере бастаған қара күшікті көрсетті. “Ала ғой” деп бас изеген соң, күшікті құшақтап, үстін сипай бастады. Қуанышы шексіз.

Үйге келген соң күшікке қандай ат қоюы керектігін ойластырды. Әркім әр атты атады. Әкем күшікті желкесінен ұстап, арлы-берлі аударып көрді де:

— Дайын ат тұр ғой өзінде. Қарашы, тамағының астынан бауырына дейінгі аралық түгелдей аппақ. Мұны ақтөс дейді. Демек, күшігінді Ақтөс деп атайық, — деп ұсыныс жасады. Бұған Ораз да, басқалар да келісті. Сөйтіп, күшік Ақтөс атанды.

Ораз күшікті құшақтап алып, о жер, бұ жерін шұқылап, қытықтай бастады. Оны байқаған әкесі:

— Балам, күшігінді көп ұстап, уқалай берме. Ол әлі жас. Көп умаждай берсең, қолдың уы жайылып, өсірмей тастайды. Жақсылап күтсең, ақылды арлан ит болатынына сенімдімін. Көзі өткір екен. Ақылды болар. Өзіңе де мықты серіктікке жарайды, — деп ескертпесін де, түпкі ойын да алға тартты.

Ораздың күні бойғы ермегі — осы күшік. Өзі ішкен тамақтан құр қалдырмайды. Қолындағы барын бөліседі. Алғашқыда тірсектері қалтырап, бауырын әзер жазатын күшік, бұл күнде жүндері жылтырап, құлағы қалқиып, шәуілдейтінді шығарды. Кейде Ораздың үйден шығуын күтіп, есік алдында құйрығын бұлғандатып жататыны бар.

Ақтөс арсаландап, шапқылаудан да жалықпайды. Ораздың соңынан бір елі қалмайды, қайда барса да, ілесіп жүргені. Екеуінің әбден үйреніскені соншалық, бірін-бірі көрмесе байыз тауып тұра алмай елегізеді.

Ораз ауладағы орындыққа отырып кітап оқыса, күшігі еріп келіп, сүйір тұмсығын екі аяғының үстіне салып, біршама үнсіз жатады. Тым-тырыс жатудан жалығып, іші пыса ма, Ораздың

бөтенкесінің тұмсығын иіскелеп, ауызын кере ашып, тістелеп, ойнай бастайды. Мұнысы: “Неге үнсіз отырсын, жүр, ойнайықта” дегені болуы керек. Ораз да кітабын ысырып қойып, Ақтөсті құшақтап, басынан, арқасынан сипайды. Құлағының түбін қасиды. Ол көңілденіп қалады. Екі көзі жайнап, арсалаңдап, еркелей түседі.

Серуенге шығып, көгалды аралағанда көбелек көрсе, тұра қууға құмар. Ұстағанша дамыл таппайды. Бір жолы Ораз түбіртекке отырып, дем алған. Ақтөсі қасында. Бір көбелек көлбендеп ұшып кеп, күшіктің алдына қона қалғаны. Ақтөс қарап тұрсын ба, арс етіп бір-ақ жалмады. “Қатырдым ба?” дегендей Оразға қарап, тілін жалақтатып тамсанып қойды.

Ақтөс неге екені белгісіз, үйдегі тарғыл мысықпен қарадай өш. Екеуі дүрдіараз. Ақтөсті көрсе болды, белін бүкірейтіп, қабағын тыржитып, тістене ырылдап, көзі шақшияды да қалады. Күшікте қарап тұрмай, ырылдап, мысықты ызаландырып, қыжырын қоздыра түседі. Арбасқандары қызық.

Мысық байқұс қашып құтылады. Зып етіп үйге кіріп, төсекке жиналған көрпе үстінде пырылдап ұйықтап жатады.

Бір күні Ораз қармағын алып, күшігін ертіп, көлге тартты. Ауылдан екі шақырымдай жердегі айдын көл жағасы қалың құрақ. Жарлауыттау иіні қармақ салуға ынғайлы. Балық та баршылық.

Ораз қармақты суға лақтырып, қалтқысының қимылдар сәтін күтіп отыр. Ақтөс қасында құйрығын бұлғалақтатып, екі көзін Ораздан алмайды. Әшейінде тосын дыбысқа еліріп, шәуілдеп үре беретін. Көл жағасына келсе болды, балықты шошытып алмайық дегендей, маймандай басып, момақанси қалатыны да бір әдептілік іспетті.

Осындай қылығы үшін Ораз күшігін тіпті жақсы көріп кетті. Үйде жүрсе, нағыз саққұлақтың өзі. Бөтен малды қораға маңайлатпайды. Бір жақсысы, өткен-кеткен адамдарға беталды үріп, мазалай бермейді.

Жазғы каникул бітуге жақындағанда Оразды қалаға алып кетпекші болып жайлауға әкесі келді. Баласы әкесін сағынып қалған екен, мойынынан құшақтап, иығына асылып, қасынан шықпай қойды. Көрген қызықтарын айтып, күшігін мақтап, ауызы бір тыным таппады.

— Көке, — деді қара күшігінің ақылдылығына сүйсінген Ораз, өткенде көшеге келе жатқанмын. Қасымда күшігім Ақтөс. Аяқасты құйын көтеріліп, бізге жақындаған бір адамның қалпағын

шүйліге шыр айналған әлгі құйынның ұшырып әкеткені. Қарт кісі басын сипалап, не істерін білмей далбырақтап, аңырып тұрып қалды. Соңыма ілескен қара күшігім қалпақты қуалап тұра шапты. Бұтаға тіреліп қалған қалпақты тістеп алып келді де, иесінің алдына барып: “Алып келдім, алыңыз” дегендей құйрығын бұлғандатты. Қарт кісі риза болып, қалпағын қолына ұстап тұрып:

— Мына күшік кейбір баладан ақылды екен. Нағыз адал ит болып өседі түбінде. Күшікке де, иесі саған да рахмет! Көп жасап, өркендерің өссін! — деп батасын берді. Сөйтіп күшігім үлгі тұтарлық нақты көмек көрсетіп, адамға адал серіктігін, әрі ақылдылығын дәлелдей түсті, — деп Ораз күшігін мақтаудан жалықпады.

— Кімде-кім жақсы тәрбиеге үйренсе, бұзықтық жасамайды. Тек жақсылық жасауды ғана ойлайды, — деп әкесі де қоштап қойды.

— Оразжан, таңертең ауылға қайтамыз, киім-кешегінді жиыстырып қой, — деді әкесі. Ораз бұған қуанғанымен, артынша өзгеріп, ойға батқандай сыңай танытты.

— Көке, — деді ол сәл бөгеліп. — Ауылға Ақтөсті ала кетейікші.

— Қалада ит ұстауға болмайды, балам. Біз көп қабатты үйде тұрамыз. Онда ит асырау қиын, әрі рұқсат етпейді.

— Несі қиын, екеуміз бірге жатамыз.

— Әй, балам-ай, қалада көп қабатты үйде ит асырау қиындау ғой.

— Бәрібір алып кетейік, ешкімге көрсетпейміз, үйде ұстаймыз.

— Айтқанды түсінсеңші, қисыны келмейтін шаруаға бекер қинағанша, тездетіп жинал.

— Мен ендеше қалаға бармаймын, атамның үйінде жүріп оқимын. Күшікті тастап, ешқайда кетпеймін, — деді томсырайып. Осы кезде Ораздың қасына Ақтөс шауып келіп, еркелеп, иығына асыла кетті. Ораздың салыңқы қабағы ашылып, күшікті айналай бастады.

— Өзің кете бер. Мен атамның үйінде қаламын, — деді ол әкесіне томсырая қарап.

Қаладағы жағдайдың қиындығын ойлағанымен, әкесі баласының көңілін жабырқатқысы келмей, іштей келіскен сыңай танытты.

Ораз мектепке асығып келе жатты. Үйден шыққанда кішкентай қара күшігі бірге ілесіп жүрді. Ораз оны аңғарған жоқ. Мектеп табалдырығына жақындай бере қолғабын шешіп, қалтасына салды да, ішке кіріп кетті. Қолғаптың бірі қалтадан жерге түсіп қалды.

Оны күшігі тістеп алды да, Ораз мектепке кіріп кеткесін кері қайтып, үйге алып келді. Қолғапты табалдырық алдына әкеп тастады. Оны Ораздың анасы алып, үйге апарып, үстел үстіне қойды.

Ораз мектептен қайтқанда кешкі ызғар күшейіп, шытымыр аяз бетті шымшылай бастаған. Қолы да жаурады. Қолғабын киейін деп еді, бір сыңары жоқ. Олай-бұлай қарады. Іздегенімен таппады. Жеделдете басып үйге келді.

— Апа, күн суық екен. Бір қолғабымды жоғалтып алдым. Қарашы, қолым тоңып кетті, — деді саусақтарын үргілеп.

— Қалай жоғалттың, бір жерге түсіріп алдың ба? — деді анасы сыр бермей.

— Мектепке дейін бар болатын. Сабақтан шыққан соң, киейін деп іздедім, таппадым. Қайда қалғанын білмеймін, — деп Ораз шындықты жасырмай айтты.

— Қара күшік, сен кеткесін бір қолғапты алып келді. Бәлкім, сол сенікі болар? Ана үстелдің үстінде жатыр, — деді анасы баласына күлімсірей қарап.

Ораз қолғабының табылғанына қуанып, есік алдына шығып еді, қара күшігі құйрығын бұлғандатып, қасына жүгіріп келіп, аяғына оралды. Ораз еңкейіп, күшігінің басынан сипап:

— Сен ақылды екенсің ғой. Менің түсіріп алған нәрсемді үйге әкелгенің — естілігің. Үлкейген сайын ақылды бола бер, — деп құшағына қысты. Қара күшік те еркелеткенге масайрап, көздері жайнай түсті.

Алғашқы қар жауған. Ораз мектептен қайтып келе жатқан. Жол тайғақ. Жайлап жүріп, үйге жақындағанда алдынан сары күшігі жүгіріп шықты. Құйрығын бұлғандатып еркелеп, аяғына оралды. Ораз арқасындағы сөмкесін күшігінің арқасына байлап берді. Ол үйге қарай тұра жөнелді. Өзінен бұрын сөмкесін үйге жеткізген күшігінің көмегіне қатты қуанған Ораз, біраз уақыт көк тайғаққа сырғанап, ойнап та алды.

— Бәрін айтқызбай-ақ түсінесің. Оқушы болсаң, сабақтан күнде “бес” алар едің. Бәрібір сен естісің. Көршідегі жалқау балаға қарағанда, сен пысықсың. Ерінбей тасырлатып шауып жүресің. Маған сол қылықтарың ұнайды, — деп басынан сипап, жон арқасын басып-басып қойды.

Өзін мақтап тұрғанын сезінгендей, құйрығын бұлғандатып, масаттана қуанғаны қимылынан, көзқарасынан аңғарылады. Ақтөс өзін мақтағанды сезінгендей көздері жайнап, қуанғандығынан олай-бұлай күлдірандап жүгіріп, арсаландап еркелей бастады.

МЕРГЕН

Жоланның қысқы каникулға шығып, Ақдала қойнауындағы Найзабай атасының ауылына келгелі бірнеше күн болған. Содан бері күн көзін қалың бұлт жауып, ауа райы құбылып тұр. Қыстың қақаған аязы күн сайын үдеп, кешелі бері аяғы боранға айналып, аспан қабағы ашылмай тұр. Әдетте боран түні бойы соғып, таң ата саябырлайтын еді. Бұл жолы өйтер түрі жоқ. Ашқарақ бөрідей жаланып, демін ішіне тартып, толассыз екілене соққан қарлы боран даланың алай-түлейін шығаруда.

Найзабай қарт та ауа райы бұзылғалы бері қойды жылы қорадан шығармай, ұзақ күнге шөп салумен әуре. Атасының тізе бүкпей мал жайлап жүргенін көрген Жолан да үйде тыныш отыра алмады. Қойға шөп салысып, су тасып, қарт атасының атын әкеп беріп, шама-шарқынша қолғабыс беріп жүр. Оған дән риза болған қарт:

— Жарайсың, балам, қарынды еңбекте шынықтырсаң, боркемік болмайсың, — деп әдеттегіінше алғысын жиі айтып қояды.

Қарт бүгін күндегіден ерте тұрды. Сыртқа шығып, қораны бір айналып, мал жағдайын көрді. Боран басылып, шығыс жақ ашылып қалған екен. Дегенмен, тұз ызғырығы сына қоймаған.

Бағанадан ояу жатқан Жолан төсегінен тұрды да, жылы киініп сыртқа шықты. Үйден шыққандікі ме, оған дала жылы тәрізді көрінді.

— Балам, бүгін аяз өті қайтқан көрінеді, қойды мына қырдың астына қайыра тұр. Мен сенің барлығыңды пайдаланып, орталықтан азық-түлік сатып әкелейін, — деді қарт шай үстінде Жоланға.

— Жарайды, ата, бүгін қойды мен-ақ бағайын. Шаруаңызды бітіріп келіңіз, отарға аландамаңыз. Мал өрісін білемін, — деді оған Жолан нық сөйлеп.

Бірнеше күннен бері сыртқа шықпаған қойлар орнынан жалқаулау тұрып, өріске қарай беттеді. Жолан жылы киініп, атқа мінді де қой өрген қабақты бөктерлей жүрді. Каникулда оқимын деп әкелген “Абай жолы” романын қойнына тыға шыққан-ды. Оны атасы Найзабай қарт көріп қалып:

— Балам, кітап оқимын деп, қойдан көз жазып қалма, бұл маңайда ит-құс көп, сақ бол. Мына мылтықты мойныңнан тастама, — деп ескерткен-ді.

Жоланның өз әлінше мергендік өнері бар. Кешкіліктерде ауыл маңынан қоян-қырғауыл атып алып жүретін-ді. Атасы бүгінгідей шаруасымен орталық жаққа кеткенде отарға апасымен бірге ие болып қала беретін-ді. Сөйтіп жүріп, бұл іске де едәуір машықтанып алған. Әсіресе Жолан жазғы демалысқа шығып келгенде атасының қолын бір ұзартатын. Бірақ ол өрісте жүріп, ит-құс дегенді көрген емес. Манағы атасының “бұл маңайда ит-құс көп” деген сөзі алғашқыда қорқыныш туғызып, көңілі қос үрейлілеу болған еді. Қойдың жапырлай жайылғанын қызықтаған бала қазір ол күдіктен ада.

Жолан қойды төңірегін қоршай шеңгел өскен қазан шұңқырға салды. Ықтасындағы қой жапырлап жайылып жатыр. Өзі атының шылбырын бос тастап, отар толық көрінетін қия қабаққа жантайып, кітабын оқуға кірісті.

Әлден уақытта адырдың күнгей қабағына қарай өрмелеген қойлар дүркірей үркіп, кейін қарай лап қойды. Жолан қойлар дүрліккен жаққа көз тастап еді, бүрленген жантақ арасынан сұрайттің бір саулықты ұстап, алысып жатқанын көрді. Тұла бойы ток соққандай дір етіп, төбе шашы тік тұрды. Жүрегі аузына тығылды. Сабыры қашып, не істерін білмей, сасқан Жолан:

— А-а-а-ай! — деп айқайлап жіберді. — Ит-құс деген бәлекеті осы екен ғой, — деп ойлады ішінен.

Атасы қасқырды қалай атып алғанын талай әңгімелеген. Сол есіне түсті. Ағашқа сүйеп қойған оқтаулы қосауызды ала салып, шеңгелді тасалап, еңбектей жөнелді. Екі көзі қасқыр жақта. Саулыққа жармасып, алысып жүр. Бөрінің де есі кеткен тәрізді. Екі ұртынан сілекейі ағып, қойды алқымдап, ыр-ыр етіп, кейін қарай тырмыса тартады. Бірақ оған қой оңайлықпен берісер емес. Ұмар-жұмар айқасуда.

Жолан қасқырға оқ жетердей келді де, тізерлеп отыра қалып, қос өкпе тұсын нысанаға алып, шүріппені басып қалды. Сол-ақ екен бүкіл дала жаңғырып кетті. Ажал тырнағынан босаған ақ саулық қабақта елендесіп тұрған отарға қарай сытыла қашты. Мойнынан сүмектеп аққан қан қар үстін жоса ғып барады.

Көз алдындағы түтін сейілген соң Жолан басын көтеріп еді, оқ тиіп қансыраған арлан бөрі алдыңғы екі аяғымен жер тырмалап жатыр екен. Тістерін ақситып, қарсылық көрсеткенсиді. Бірте-бірте әлсіреп бара жатты. Қасқырдың тұра алмайтынына көзі жетті ме, жоқ әлде, қолындағы мылтығына сенім артты ма, Жолан

да өжеттеніп, батылдана түсті. Мылтығын қайта оқтап, қасқырға таяп келіп, оған қызықтай қарап біраз тұрды. Жанталасып жатқан бөрі тісін ақситып, ырылдаған болды. Тілі де сала құлаш екен. Жалақтатып, жалап қояды. Көздері де өткір. От шаша жылтырайды. Батыл бала одан сескенбеді. Жан-жағына қарап еді, қол созым жерде бір келдек ағаш жатыр екен. Жолан оны жұлып ала салды да, бөрінің қақ маңдайынан салып қалды. Онсыз да әл-дәрмені құрып жатқан қасқыр аяғын бір-екі серпуге ғана мұршасы келіп, ышқына бір дем алып, сылқ етіп қылжиды.

Бұл кезде боран қайта көтеріліп, күн екіндіге қарай еңкейген еді. Жолан отарды ауылға қарай беттете бастады. Осы шақта Найзабай ақсақал да желе жортып келе жатты. Сілесі қатып жатқан қасқырды көріп қарт:

— Балам-ау, қасқыр соққансың ба? — деп танданды да: — Олжан қомақты, жарайсын, — деп Жоланның арқасынан қақты.

— Қасқыр — малдың нағыз жауы. Өзіңе талай айттым ғой, түнгі күзетте де маза бермейтін арланның бірін жайратыпсың. Бұл да ерлік. Адамды шынықтыратын, батылдыққа бастайтын осындай арпалыс. Алғашқы сыннан мүдірмей өтіпсің. Сен де атаң сияқты алғыр боласың. Алдыңнан жарылқасын, — деп алғысын айтып, ырзалығын білдірді.

...Арада біршама уақыт өткен болатын. Мектепке пошташы қыз газет-журналдар алып келді. Жолан сүйіп оқитын “Ұлан” газетінде “Мерген бала” деген мақала шығыпты. Онда Жоланның қасқырды қалай атып алғаны суреттеліп жазылыпты. Оны қызыға оқыған балалар сол күннен бастап Жоланды “Мерген бала” атап кетті.

ӨРІШЛӨРЕН

Мектепте күміс қоңырау қағылды. Қолдарында гүл, арқаларында сөмке асынған бүлдіршіндердің қуанышында шек жоқ. Жүздері жайнап, күндей күлімдейді. Асып-тасыған көңілдің емен-жарқын сәттері мектепке, ұстаздарға деген сағынышпен ұласқан. Осы балалардың арасынан жүзі күнқақты қоңырқай бүлдіршінге жақын келіп, аты-жөнін сұрадық.

— Атым — Медет, әкем Болатбек. Жеке шаруа қожасы. Жазда Ешкіөлмес етегіндегі жазықта қарбыз өсіреді. Мен де демалыста

бау-бақшаға қолғабыс еттім. Дәу-дәу қара ала қарбыздар жыпырлап өсті. Жакында пісті. Жарсақ, іші қып-қызыл. Дәмі балдай. Жегің келе береді. Өттен, оқу басталып кетті. Қарбыздарды қимадым. Бірақ мектепке келдім.

— Қай сыныпта оқисың?

— Былтыр біріншіде оқығанмын. Енді екінші сыныпқа барамын.

— Оқуың қалай?

— Тақпақпен айтайын ба?

— Мейлін.

Медет екі қолын жанына тік ұстап, мандайын жоғары көтеріп тұрып, тақпақтай жөнелді:

Талап деген өскелең,

Ата ақылын ескерем.

Қуантамын баршаны,

Сабақты оқып “беске” мен,

— деді. Жаңылмай нақпа-нақ сақылдатты.

Біз де ризалық білдіріп, кекілінен сипап, мандайынан сүйдік. Өршіл бала екені көрініп тұр. Елгезек әрі аңғарымпаздығы қимылынан байқалады. Білімге, өнерге күштар өрен мектеп табалдырығынан еркін аттап бара жатты. Біз оның нық басқан қадамына қызыға қарап тұрдық.

ТҮБІТ ҚОЛҒАП

Ақ жүннен тоқылған қолғап кигелі бері оған қызығушылар көбейді.

— Қандай әйбәт, өзі жылы, рахат екен, — деседі. Оған мен де мәзбін. Қос танауым делдиіп:

— Бұл қолғапты кім тоқығанын білесіндер ме? — деймін шірене тұрып.

— Кім тоқыды? Айтсаңшы? — дейді қаумалап. Сәл бәлденіп барып:

— Әжем, — деймін. — Қол қусырып тыныш отыра алмайды. Ылғи жүн түтеді. Шұбата созып, шүйкелейді. Ұршық иіреді.

— Ұршық деген не? — дейді кейбіреулері.

— Жіңішке кішкене таяқша. Түп-түзу. Бір ұшы үшкір, екінші ұшы жұмырлау кесілген, бұрандашалап кертілген.

Тайтұяқтай ағаш дөңгелектің ортасы тесілген. Ол таяқшаға, жоғары ұшына таман кигізіледі. Есілген жіптің бір ұшы сол

дөңгелектің төменгі жағына бекітіледі. Таяқша ұшындағы бұранда тесікке жіп ұшын іліп алады да шүйкені шұбатып, иіре бастайды. Таяқшаны тізесіне тигізіп, алақанымен сипай сүйкесе болды, зырылдап айнала жөнеледі. Қалтаң-құлтаң етіп шыр айналып дөңгеленгені де қызық. Ұршық беліне қос жұдырықтай болып оралған жіпті әжем бөлек алады да, шұлық, қолғап тоқиды. Әжем тоқыған қолғаптың бірі осы, — деп қоямын.

— Әжең өнерлі екен, ә! — деп балалар да таңғалысып, қолғапты ұстап, киіп көріп жатады.

— Әжем кілем, алаша тоқып, сырмақ та басады. Оларға жүннен салған ою-өрнектерін көрсең ғой. Нақыштары әдемі. Қошқар мүйіз сияқты оюлар көз тартады. Өрнектері де әртүрлі. Қарасан қызығасың. Оған әжем мақтанбайды. Үйреншікті ісіндей көреді.

— Қолдың басбілгі болғаны жақсы. Ұлттық өнерді жалғастыратын балалар табылса, ерінбей үйретер едім, — дейді әжем.

Қасымда отыратын парталасым Әсем де жүн қолғабымды көріп: “Жылы екен, өзі үлпілдеп тұр, жұп-жұмсақ” деп мақтады. Артынша: “Әжесі бар бала қандай бақытты” деп жайлап күрсінді. Сол сәтте былтыр күзде әжесінің қайтыс болғаны есіме түсе кетті. Әсем көзі жасаураған соң кері бұрылып, жүзін тасалады. Жүрегімді аяныш сезімі дүрсілдетіп жіберді.

Үйге келген соң әжеме парталасым Әселдің жүн қолғапқа қызыққанын, киіп көргенін айттым. Әжем:

— Оған да бір қолғап тоқып берейін, — деді. Мен қуанып кеттім.

— Әже, мына дайын қолғапты апарып берейін де, — деп едім, әжем:

— Қарағым, алдағы қолғап жүннен тоқылған. Қыз балаға жұмсақтық, нәзіктік жарасады. Оған ақ түбіттен арнайы қолғап тоқиын, — деп қара қаптағы жүнді ақтара бастады. Бір күнге жетпей-ақ қолғап та даяр болды. Тоқыған соң ұнтақ сабынмен жуып, кептіріпті. Тап-таза. Жаңа жауған қардай апшақ. Үлпілдеп тұр. Ақ қағазға орап, сөмкеме салып қойдым. Сегізінші наурыз күнгі мерекені асыға күтіп жүрмін. Сыйлығымды тапсырып, Әсемді қуандырсам, мерейі өсетін шығар деген ойдамын.

КӨРСЕҚЫЗАР

Бекеннің үйі ауылдың орталық көшесінде. Оған іргелес үлкен тамда Ержан тұрады. Екі үйден кейін біздің мекенжай. Үшеуміз кішкене күнімізден бірге өсіп келе жатқан достармыз. Балабақ-

шаға да бірге бардық. Бір топта тәрбиелендік. Мектепте де жұбымыз жазылған жоқ. Татумыз. Ойынымыз да бір. Бөлек жүруіміз сирек.

Ержан тұйықтау. Жөн-жосықсыз сөйлей бермейді. Бұлтарысы жоқ. Не болса да, тоқетерін бір-ақ айтатыны әдетке айналған. Ал Бекеннің қызбалығы басым, өжеттеу. Өзімшілдігі де бар. Бірбеткей. Жөпшендіге көне қоюы екіталай. Дәйім өзі айтқанын тура санап, оны дәлелдеуден жалықпайды да. Оны сөзден жеңе қою да қиын. Тайталасып, езеуреп бой бермейтіннің өзі.

Бекеннің және бір ерекшелігі — тым арманшыл. Қиялдап кеткенде ешкімге жеткізбейді. Қалай дейсіз ғой. Демалысқа келген жауынгерді көрсе, оның киіміне сырттай қызығып: “Мектепті бітірген соң азаматтық әскери міндетімді өтеуге өзім сұранып кетемін”, — деп желпінгенде қос танауы танырайып кететіндігін қайтерсің.

— Біз де әскерге барамыз, — дейміз оған әдейі.

— Жоқ, бәріннен бұрын мен барамын. Сендерден бойым да биік. Міне, көрмейсің бе? — деп бойшандығын алға тартады. Шындығында, ол бізден әлдеқайда иықты. Денесі де еңгезердей. Менің де, Ержанның да мақтана қоярлық түріміз жоқ. Ержан болса, су көрмеген өлең шөптей тарамыстанып, құлағы қалқайып, сөмкесін әрең көтеріп жүреді. Менің де жетісіп тұрғаным шамалы. Инеліктей ілмиген арықпын. “Қатпа қара” деген аттан құтыла алмай-ақ, мектеп бітіретін түрім бар. Біз өзіміздің осындай мінезімізді іштей сеземіз де, Бекенмен онша көп тайталасқа бара бермейміз.

Бірақ оның тым бөсіп кететінін онша жақтырмаймыз. Бұл шындық.

Бекен болса, мамандық таңдаудан жалықпайды. Қызықпайтын кәсібі кемде-кем. Бәрі де болғысы келеді. Мәселен, ұшқышты көрсе, “мен көк жүзіне самғап ұшып, жұлдыздарды зерттейтін ғарышкер боламын” деп қиялдайды.

Бірде әкесіне ілесіп, орманшыларға барып келіп еді, атқа мініп, дүрбімен маңайды шолып, табиғаты көркем жерлерді, қорықтағы аңдар мен құстарды көрген екен, енді соған қызығып: “Орманшы деген мықты екен. Мен де табиғат байлығын қорғаймын” деген тоқтамаға келгенін бүкіл мектепке жария ғып жіберген де өзі.

Жексенбі күні футбол ойынына барған еді, енді спортшы болуды армандай бастапты. Міне, Бекеннің мамандық таңдаудағы

көрсекызарлығы осылайша ұшы-қиырсыз жалғаса береді. Бірақ та талабы таудай. Өмірге құштарлығы да керемет. Біз соған қайранбыз.

Бекеннің мамандық тандаудағы тұрақсыздығын сыныптағылардың көбісі онша ұнатпайды. “Екі кеменің құйрығын ұстаған суға кетедінің” кері келіп, жыл атауынан құр қалған түйе құсап, нақты мамандық тандар кезінде сасқалақтап қалмасаң болды” деседі олар. Оған мән беріп жатқан Бекен жоқ. Баяғы бөспелік базқалпынан танбайды. Әр шөптің басын бір шалған ешкідей алға түсіп, алқына сөйлейді қашан көрсең де. Үйренген әдеттен арылу қиын ба, әлде мінезі ме, әйтеуір Бекен мақтанғанда әзірге ешкімнен айылын жиып, бөсіп сөйлеуден тыйылған емес.

Бекенге бір таңғалатын жеріміз, не әкесінің, не шешесінің кәсібін ешқашан дәріптеген емес. “Ата-ананың жолын қуамын, солардың мамандығын жалғастырамын” дегенді әсте айтпайды. Сөйтсек, әкесінің жұмыс істейтін мекемесі бес-алты сөздің бас әріптерінен қысқартылып айтылған ғылыми зерттеу орны көрінеді. Оның немен шұғылданатынын шала түсінгендіктен, оған мән де бермейтін сияқты. Ал шешесі бухгалтер. Бекен есепке өте шорқақ. Математика пәні аталса, ұнжырғасы түсетіннің нағыз өзі. Кейде сабақтан бір лажын тауып, тайып кеткісі келіп тұратын әдеті және бар. Оның бұл пиғылы сыныптағы белсендіміз Шайгүлге жақсы мәлім. Көз қиығына түссең, құтылу да қиын. Тәртіпке өте қатал. Мұғалім болса бар ғой, үн шығарттырмайтынның дәл өзі болар еді. Сыныптағы старосталық билік өзіне тигесін бе, әйтеуір ешкімді тырп еткізбейді.

Бекен сабақтан зытып кетудің ынғайына қарай икемделе бергенде Шайгүл қасына тақалып, бетіне тіке қараса, қапелімде аузына сөз түспей, кейін шегіншектеп, сипалақтайды да қалады. Міне, математиканың осындай қиындықтарына өзер төзіп жүргесін есеп-қисаппен де бас қатырғысы жоқ болуы керек.

Бұл жағына келгенде Ержан да, мен де еңсемізді жоғары ұстаймыз. Неге десен, Ержан комбайншы ағасын мақтан етеді. Ол өткен жолы мектебімізге келіп еді, өзі де бойшаң екен, балалардың ортасында бәйтеректей болып көрінді. Омырауындағы Еңбек Ері алтын жұлдызының жалт-жұлт еткеніне қалай қызықтық десенші.

Балалар әйгілі диканға құрмет көрсетіп, есіктен кіре бере орындарынан тұрып, ду қол шапалақтап қарсы алды. Құшағы

кызыл-жасыл гүлге толды. Комбайншы ағайдың әңгімесін бәріміз қызыға тындадық. Ержан да кеудесін керіп:

— Менің ағайымды елдің бәрі таниды, — деп мақтанып отырды.

Ержанның масаттануы да орынды. Айтқаны да шындық. Ағасы Жандарбектің есімі көпке жақсы таныс. Газеттерге жиі шығады. “Астық жинағанда алдына жан салмайды. Жоғары табысы үшін Социалистік Еңбек Ері атанды” дегенді талай оқығанбыз. Бүгін міне, өзімен дидактасып, әңгімесін құлақпен естіп отырмыз.

— Ағай, сізді астықтан тау тұрғызды дейді, сол рас па? — деп сұрады бір оқушы.

— Дикандардың астықтан тау тұрғызып жатқандары рас. Ол — қажырлы еңбек жемісі. Оған қосқан менің де үлесім бар. Мол астық жинаймыз деп Отанға уәде бергенбіз. Оны орындау — абырой. Жиын-терін кезінде күндіз-түні бірдей дамыл таппаймыз. Өзім машықтанғандықтан ба, комбайншы мамандығын, осы кәсіпті мақтанып етемін. Кімде-кім ісін ұнатса, еңбегі өнімді болады, түбі бір рахатын көреді, — деді. Осы кезде Ержан қатарлас отырған Бекенге:

— Көрдің бе, мамандықты дұрыс тандағанның жақсы екенін, — деді сыбырлап. Орнынан қауқалақтай қозғалып, көздері күлімдеп, еңсесін көтеріп, лепіру үстінде.

Бекен ернін жымқырып, үндемеді. Залдағы жұртшылықтың бар назарының дикан ағайға ауғанын көзбен көріп, ерекше бір әсерге берілген. Оның үстіне диканға көрсетіліп жатқан құрмет тіптен ерекше. Бәріне қызыға қараған Ержанның да езуі жиылар емес.

— Мына кісіні соншама қошеметтеуін қарашы, тамаша. Қандай бақытты жан. Осы мен дикандықты қалаймын-ау деймін, — деп Бекен ойындағысын айтып салды. Біз оның көрсеқызарлық үйреншікті әдетіне онша мән бермей, ағайдың әңгімесінен құлақ айырмадық.

Менің Әліпбай атам да ауыл-аймағы қадірлеген адам. Жонғар Алатауының жасыл жайлауында жылқы бағады. Жазғы каникулда жайлаудың қандай жер екенін көрсін деген оймен Бекен мен Ержанды атамның ауылына ертіп бардым. Табиғаттың ғажап көркі бірден қызықтырды. Күнгей беті әлгінде өзіміз келген терең сай. Оның табанында сарқырай ағып жатқан өзен суы мөп-мөлдір. Аңғардың қос қапталы биік-биік тау жоталары. Теріскей беті сыңсыған шырша мен қарағай. Дөңестеу қоңыр жонның жоғарғы

жағы шоқ-шоқ тобылғы мен сұр бетеге. Еңіске ойысқан тұсы шалғын шөп. Сай табанына жабайы алма, өрік, шие, бүлдірген өскен. Тастан-тасқа ырғыған тау суында үйір-үйір балықтар жүйткі жүзеді. Ұлар мен кекілік те қаптап жүр. Жайлаудың осындай көркіне тамсанған Бекен жылқышы атамның киіз үйінің көленкесінде отырып, таудан өскен көусар ауасымен тыныстап, күн сайын сары қымыз ішетінін, бірауық ат үстінде жүріп, табиғаттың көрікті жерлерін аралайтынын айтқанда, әңгімеге әбден ұйыды дерсің. Мұнда да бәрі ұнады. Ең әуелі киіз үйдің жабдықтарына да таң-тамаша болды. “Шіркін, жазда бетоннан салынған қапырық үйде пысынағанша, жайлау төрінде салқын ауасын жұтып, киіз үйге ұйықтаған қандай рахат” деп те ой түйді.

Біз дастарқан басында отырып, атамның жылқы баққалы абыройлы екенін, бірнеше орден алғандығын айттық.

Ертең ауылға қайтамыз деген күні Ержан, Бекен үшеуміз өзеннен бөлініп барып тұйықталған көл жағасына келдік. Төңірегі құлаққа ұрған танадай тып-тыныш. Аспан көгіндегі ай да сүттей жарық. Су беті айқын көрінеді, жарқырап жатыр. Сәл екпін бар. Майда толқындар жиекке қарай жөнкіліп келіп, жоғалады. Бірде су беті шолп ете қалды. Шоршыған балық. Біз қармақты салып, үнсіз қалтқыдан көз алмай отырдық. Ауыл жаққа қараймыз. Ай астындағы үй анық көрінеді. Марғау иттер анда-санда үріп қояды. Сәлден соң қалтқы бір батып, бір шығып, қозғала бастады.

— Ал тарттық, ілінді-ау деймін, жұлқып барады, — деді Бекен шыдамсызданып.

— Балық та әккіленген. Кейде жемді бірден жемей, тұмсығымен түрткілеп, қалтқыны теңселдіріп, дірілдететіні де бар. Асықпайық.

— Ал тарт.

Бекен қармақты құлаштай лақтырды. Жағада тулаған балық ай жарығымен жарқырап жатты.

Соқпақ жолмен үйге кеш қайттық. Ай сәулесіне шомылған киіз үй алыстан тым әдемі көрінеді. Кеш жатып, ерте тұрсақ та, ұйқымыз қанып қалыпты.

— Әй, жайлау тамаша екен. Бәрінен де табиғаты мен ауасын айтсаңшы, — деп Бекен қатты тамсанды. Бірақ, неге екенін қайдам ол жылқышы боламын дегенді айтпады. Қалайша қызықпады, әлде мән бермеді ме. Ол жағы белгісіз. Неде болса ішінде.

Бір күні ертеңгілікте мектепке жиналып жатқанмын. Радио сөйлеп тұрған. Тындай қалдым. Тура әдейілеп құлақ түргендей,

куанышты хабардың үстінен дөп түскенде, жүрегім жарылардай үлгілдеді дерсің. Куанышта шек жоқ.

— Апа, атама Еңбек Ері атағын беріпті. Қап, тындай алмай қалғаныңды қарашы, осы қазір ғана айтып өтті, — деп апамды құшақтай алдым. Апам бетімнен сүйіп, мейірлене түсті.

Мектепке асығыс жеттім.

— Атасы Батыр атанған оқушыны құттықтайық, — деп бәрі жапа-тармағай мені қаумалап алды. Кейбіреуі:

— Атанның құрметіне, — деп гүл шоқтарын тапсырып жатыр. Көңілімді куаныш кернеді. Езуім күлкіден жиылар емес. Мәз-мейраммын.

Еңбек Ері атанған атамның сырт тұлғасын көз алдыма елестетемін. Шындығында да, атам денелі, еңгезердей адам екен. Екі иығы керген керегедей. Бойды да аямай берген.

Балалардың бәрі мені құттықтап жатқанда Бекеннің шеткерірек, ығыстап жүргенін байқадым. Сосын мен оған жақын келіп:

— Бекен, сен жазда өзіміз барған жайлаудағы жылқы бағатын атамның Батыр атанғанын естідің бе? — дедім.

— Естідім. Ол қандай соғыстың батыры, — деді, көңілсіздеу үнмен. “Қайдағы соғысты айтып тұрсың, сұмырай” деп түрік ернін теріс айналдырып жібергім келіп тұрды. Өзімді-өзім ұстадым да:

— Еңбектің батыры, — дедім салмақты сөйлеп. Сосын сөзімді одан әрі сабақтадым. — Керек десен, атам соғыста ерлік көрсеткен. Көп-көп медальдары бар. Фашистерді тықсыртып, үрейлерін қалай ұшырғаны жайлы әңгімесін естісең ғой. Қаһармандығына қайран қалар едің. Бүгінгі батыр атануы тым ерекше. Әнеукүні диқан ағай құсап, омырауына Алтын жұлдызын тағып, мектепке келгенде өзің де еріксіз қол соғатын боласың.

— Ардақты адамға қол соғып, қошемет көрсетуге әрқашан даярмыз, — деді балалардың барлығы даурыға сөйлеп.

Көп кешікпей атамның келе қалғаны. Астанаға барып, Алтын жұлдызын өңіріне тағып қайтқан беті екен. Базарлығы да толып жатыр. Бірақ мен оның біріне де қарамадым. Жұлдызын ұстап көріп, алдына отырдым.

Көп кешіктірмей атамды мектепке, оқушылармен кездесуге шақырды. Құрмет дегенде шек жоқ. Бәрі құттықтап, жаңа табыс тілеп жатыр.

Міне, мінбеде атам сөйлеп тұр. Бір кезде сұрақтар қойылды.

— Ата, сіз кең жайлауда қалай батыр атандыңыз, аю соктыңыз ба? — деді Бекен.

— Қайдағы аюды айтып тұрсың, қарағым. Біздің жайлауда ондай аю жоқ. Бар болса, ол “Қызыл кітапқа” жазылған. Ешкім сокпайды. Қайта өсіреміз, — деді атам, баланың сұрағына тандана қарап.

— Сонда не, қасқырды қырдыңыз ба? — Бекен сұрағына күдіктенді ме, кінәлі адамдай міңгірледі.

— Бұл не дегенің, балам-ау, — деді атам биязы үнмен. Риясыз жымылып қойды.

— Сіз батыр емессіз бе? — деді Бекен қабағын шытып. Бұған залдағылардың бәрі күлді. Тыныштық орнай берген кезде атам маңдайының терін саусағымен сылып тастап:

— Батыр деген сөздің мәнін дұрыс түсіну керек, қарақтарым, — деді, дауысын көтере сөйлеп. Мынау омырауымдағы Алтын Жұлдыз бейбіт еңбектегі ерлігім үшін берілген батырлық белгісі. Демек, мен қой үстіне бозторғай жұмыртқалаған заманның батырымын. Аю да сокқаным жоқ, қасқыр да қырғаным жоқ. Мен жылқы бағуда, оны көбейтуде, еті мен бал қымызын мол өндіруде ерлік жасап, қыста қарлы боранмен алыстым, көктемде қара суыққа кеуде тостым, жазда аптапқа төзіп, күздің лайсаңын кештім. Мұның бәріне төзімділік, шыдамдылық қажет, балалар. Ол ердің ерінің, батырдың батырының ғана қолынан келетін шаруа. Мен елім үшін, Отаным үшін күшімді аямай, жан тәніммен еңбек еттім. Өзім сүйген мамандықты, жылқы бағу кәсібінің қыры мен сырын жете үйрендім. Мынау құрмет пен абырой соның жемісі. Менің қандай батыр екенімді енді түсіндіңдер ме, қарақтарым, — деп атам залға қарап, сақалын саралап тараштады. Балалар ду қол шапалақтады. Мұнысы түсіндік дегендей болып естіліп, зал ішін жаңғыртты. Бір таң-тамаша басталғандай сезім баураған.

Мінбеден атам түсіп келе жатты. Жиналғандар қол соғып, зал ішін әбден дүрліктірді. Атамды қайдам, өзім шалқып тұрмын. Көз алдым бұлдырап, құстар шулап, дария тулап толқынданып кеткендей әсердендім. Атам да жұртшылық қошеметіне не айтарын білмей, дағдарып қалған тәрізді.

— Маған білдірген ықыластарыңа көп-көп рахмет!

Атам залдағыларға басын иіп, тәжім етті.

— Мәртебеңіз әрдайым биік болсын!

— Мерейіңіз үстем бола беруіне тілектеспіз!

Залдан көпшіліктің ақ тілегі ақтарылып жатыр. Осынша құрметке бөленіп, көпшілік ортасында еңсесі биіктеу көрініп, омырауында Алтын Жұлдызы жарқыраған атама көз алмай қарап, сілекейі шұбырып тұрған Бекен маған бұрылып:

— Мектеп бітірген соң біз де жылқы бақсақ қайтеді. Сенің атаң қандай бақытты адам. Біз де сол кісідей болармыз, — деп сыбырлады. Мен де оны құп алып:

— Әкел қолынды, — дедім. Екеуміз қол алыстық. Оған Ержан куә. Әзірге келісім осы.

Алдағы аптада мектепте теңізші ағайлармен кездесу өтпекші. Сонда теңізші кәсібін, олардың әдемі киімдеріне көрсекызарлық танытып, “мұхитта жүзгеннен артық не бар дейсін, мен кеме капитаны боламын” деп қиялдап, бізге қарамай, алшандай басып жүрмесе болғаны. Балалардың барлығын мазалаған осы ой.

ОЙЫН БАЛАСЫ

Нұрбек есік алдында асық ойнап жүрген. Ойын қызу. Оған кірісерде анасы хабарласса, телефон шылдырын есту үшін терезені ашып қойған. Бір кезде телефон безілдей жөнелді. Сырттан жүгіріп келіп, тұтқасын құлағына тосты.

— Тұрдың ба? — деді анасы.

— Иә.

— Тамағыңды іштің бе?

— Енді ішемін.

— Тамағыңды ішкен соң, ыдыс-аяқты жинастырып, үстел үстін ретте. Еденді де жуып, кілемдерді сыпыр, — деп тапсырмаларын беріп жатты.

— Апа, — деді Нұрбек сөз арасында. — Еденді жуып, сүртіп қойдым. Қазір ыдыс-аяқтарды жинастырамын.

— Айналайын, баласынан. Қолғанатым ғой менің, — деп анасы телефон арқылы айналып, толғана бастағанда:

— Айтқандарыңның бәрін де істеймін. Өзің келгенше үй іші мұнтаздай таза боп тұрады, — деп Нұрбек те анасын сендірді.

Сырттағы балалар:

— Нұрбек, тез шықсаңшы, асық ату сенің кезегің, — деп терезе алдынан мойындарын қылқытып, әлденеше рет дауыстаған соң, телефон тұтқасын қоя салып, асығыс далаға шығып, ойынға қосылды да кетті. Ендіге жүгіріп келгендікі ме, Нұрбектің сақасы

тіккен асықтарға тимей, біресе асып кетеді, бірде төмен соғып, жанап өтеді. Ұтылған сайын қолы да қалтырап, өзі де намыстанып, қызарақтай бастаған. Ойынның аты ойын. Ұттың ба, ал. Ұтылдың ба, бер. Тәртіп осы. Әрі қатал. Нұрбек ұтыла бергесін, мүмкін енді жолым болар деген үмітпен, ойыннан шықпады. Екі-үш асықты қарызға алып тікті. Сақасын қалай шиірсе де, тігулі асықтарға тимей, жанап өтіп, асып кетуден танбады. Ақыры қалтасы қағылды. Асықшылар оны әрі қарай ойнауға қоспады. Телпегін милығына түсіре киіп, шетте сүлесок тұрған-тұғын.

— Неғып оқшаулана қалғансың? Қабағың салыңқы ғой, — деген дауысқа жалт қараса, анасы. Ойын қызығына түсіп кетіп, уақыттың қалай өтіп кеткенін де байқамапты. Анасының тапсырмаларын орындамағаны есіне түсіп, көзі жаутандап:

— Ерте келдіңіз ғой жұмыстан, — деді Нұрбек сасқалақтап.

— Үйге кісілер келетін болып, сұранып шықтым. Тездетіп тамақ істеуім керек. Үй ішін жинастырып, еденді жуып, тазалап қойған боларсың, — деп баласының басынан мейірлене сипады. Ұнжырғасы түсіп кеткен Нұрбек үндемей төмен қарады.

Анасы үйге кірді де, басын шайқап, аңырып тұрып қалды. Үстел үсті толы ыдыс-аяқ. Кран шүмегі жабылмаған. Су сарылдап ағып тұр. Еден де ыбырсыған қалпы. Тазаланбаған. Нұрбектің төсек-орны да жиналмаған. Жастығы еденде, көрпесі бүктелген бетте диван үстінде жатыр. Теледидардың дауысын көтеріп қойған екен, үйді басына көтеріп, даңғырлап тұр.

— Әй, балам-ай, тым болмаса мынаны өшіріп кетсең қайтеді, — деп анасы кәдімгідей қынжылды. Ренішті кейіппен Нұрбекке қарады. Ол желкесін қасып, тіл қатпады. Қысылып, ұялғаны бет-әлпетінен аңғарылды. Құлағына дейін қызарып кеткен. Бағана анасы телефон шалғанда “бәрін тап-тұйнақтай ғып істеп жатырмын” деп өтірік айта салғанына іштей өкініп, анасы “бағана бәрін тындырып қойдым дегенің қайда?” десе, не деп жауап берерін білмей, тілі күрмеліп, мүдіріп тұр.

— Балам-ау, сені қолғанатым, көмекшім деп сенім артып жүрсем, еш нәрсеге қол да тигізбепсің ғой. Тамағынды да ішпепсің. Бұл не сонда? Ананды алдағаның, қай сасқаның? — деді анасы жақтырмаған сыңай танытып. Нұрбектің қысылғаны соншалық, самайынан тарам-тарам тер ағып, жеңімен сүрткіштей берді.

— Апа, кешіріңізші бір жолға. Ойын қызығын қимай, жүріп қалыпшын.

— “Ойын бұзау емізер, бұзау таяқ жегізер” деген осы. Ойынның ойын, ал өтірік айтқаныңды қалай түсінеміз? Өзің айтшы жауабын?

— Апа, бұдан былай тапсырманды екі етпей орындаймын. Өтірік айтып, сізді өкіндірмеймін. Ендігәрі Сізді ренжітпеймін. Қазір жылдам-жылдам қимылдап, тапсырманды лезде-ақ түгелдей істеп тастаймын, — деп алды-артына қарамай шаруасын істеуге пейілдене білек түрді. Баласының шын ынтасымен іске кіріскеніне көңілдене көз тастаған анасы: “Ойын баласы ғой, қызығына түсіп кетсе, бәрін ұмытады. Әйтпесе бұл құлыным ықтиятты-ақ” деп іштей күбірледі.

МЕКТЕП МАҚТАНЫШЫ

Мейраш сыныпқа былтыр келіп қосылған-тұғын. Өзі елгезек, өте кішіпейіл. Құрбыларымен тез тіл табысты. Сабақты да жақсы оқиды. Қандай іс атқармасын бәрін тиянақты тындырады.

Достары да көп. Бәрі де Мейрашты табандылығы үшін құрмет тұтады. Ол мұндай беделге өзінің үлгілі тәртібімен, зейінділігімен бөленгенін біз жақсы білеміз.

Мейраштың және бір жақсы мінезі кішілерге өте қамқоршыл. Көмектесіп, қолғабысын көрсетіп жүретіні ұнайды. Балалардың сұрақтарына нақты жауап береді. Сабаққа ықыласты болуды үйретеді.

Мектептегі өнерпаздар үйірмесіне қатысатын Мейраштың ән шырқағанын көрсең, тандай қағасың. Дауысы әдемі. Үні кең. Әуенді құбылтқанда бұлбұлдай сайрайды. Оның әншілігі көпке аян. Көрермендер талай рет тындаған. Өнегелі ісімен, әсем үнімен кішіпейілділігімен ерекшеленетін Мейраш мектеп мақтанышына айналған. Оған ұқсауға ынтығатындар да көп-ақ.

БІЗДЕ ДОСТАР КӨП

Біз сүйікті ұстазымыз Нұрила апайды өте жақсы көреміз. Жаратылыстанудан сабақ береді. Тақырыпты түсіндіргенде нақты сөйлеп, дәлелдер келтіреді. Айтқандарын тез ұғып аламыз.

Нұрила апай жазғы каникул кезінде де бізбен бірге болды. Лагерьге алып барды. Тау шатқалына орналасқан лагерь өте та-

маша екен. Сылдырап су ағады. Жасыл желегі жайқалған ағаштардың жапырақтары сыбдырап тұрса, оған құстар да үн қосып, сайрап жатады.

Лагерь алаңы кең. Волейбол, шахмат, тенис ойындарынан жарыстар өткіздік. Кешкілік алау жағып, төңірегін айнала қоршап тұрып, ән салдық. Бидің де неше түрін биледік. Бәрін ұйымдастырған апайымыз Нұрила. Ол кісінің жайдары мінезі үшін бәріміз жақсы көріп кеттік. Бірде-бір рет ұрысып, дауыс көтерген емес. Сыпайы сөйлеп, биязылық танытады.

Ең жақсысы, лагерьде болғанда жаңа достар таптық. Мекен-жайымызды бердік. Хат жазып тұруға келістік. Нұрила апай бізге:

— Достары көптің арманы асқақ. Бір-бірлеріңмен тілдесіп, өрістерің кеңейеді. Өрісі кеңнің — танысы да көп болады, — деген еді. Онысы рас болып шықты.

Мен де осы жолғы лагерьге барғандармен жиі хабарласып тұрамын. Олар хат жазады. Мен жауап қайтарамын. Маған хат жазған Жанар құрбысы Маржанмен бірге түскен суретін жіберіпті. Маржан да жақсы достар іздейтін көрінеді. Біз оларға Нұрила апаймен бірге түскен суретті жібердік. Бұл таныстықтың, достасқан құрбылардың өзара хат-хабар алысуының алғышарты.

Алдағы уақытта да жаңа достар көбейіп, қатарымыздың нығая беретініне біз сенімдіміз.

Достар көбейсе, көңіл-күйдің шаттығы да шалқи беретіні қандай жақсы. Менің де ерекше құрметтейтін досым бар. Екінші сыныпта оқиды. Бір партада отырамыз. Есімі — Айдар. Өзі бар ғой, өте ұғымтал. Үздік оқушы. “Ана тілі” пәнінен ылғи да “бестік” баға алады. Ән шырқап, домбыра шертеді. Маған домбыра тартуды үйретіп жүр. Екеуміз де көркемөнерпаздар үйірмесіне қатысамыз. Сабақты да бірге әзірлейміз.

Жақсы көретін досыңмен қатар жүріп, ойнап-күлгеннің өзі бір тамаша шақ екен.

Достармен сырласып, тату-тәтті жақын жүрудің өзі бір ғанибет-ау.

Тату достардың жақсылығы туралы бір мысал.

Біздің досымыз Самат пен Бекен бір сыныпта оқиды, көршілес тұрады. Өздері өте тату. Ылғи да жұбын жазбайды. Мектепке бірге барады, бірге қайтады. Ойынға шықса да, киноға барса да, қатар жүреді.

Бір жолы Самат сырқаттанып, емханаға жатты. Бекен сабақтан кейін күнде досына барып, хал-жағдайын біліп тұрды. Сұра-

ғанын әкеп береді. Күнделікті сабақтың қалай өткенін әңгімелейді. Үйге берілген тапсырмаларды көрсетіп, оның орындалуын түсіндіріп жүрді.

Бекеннің көмегімен Самат та өтілген сабақтардың тапсырмаларын меңгеріп, біліп отырды. Еш нәрседен артта қалмады. Екеуі де жақсы оқиды. Үлгілі оқушылар. Тәртіптері де мақтаулы. Осы достардың бір-біріне деген сыйластықтары өте жарасымды. Біз де солардан үлгі алуға ұмтыламыз. Жақсылардың өнегесі көпке үлгі ғой. Осындай достардың жүздері жарқын болары хақ. Олар таң шапағатындай жақсылық нұрын шашып, құрбыларын қуанышқа кенеп жүретіні ақиқат.

ТАБЫЛҒАН АҚЫЛ

Болат пен Жакып үйге келіп, сабақ әзірлеуге кірісті. Кітаптарын реттеп, тапсырмаларды пысықтай бастады. Болат күнтізбеге қарап отырып:

— Ертең мереке екен ғой, — деді қуана сөйлеп.

— Қандай мереке? — деді Жакып орнынан ұшып тұрып.

— Республика күні ертең.

— Білемін. Кеше сынып жетекшіміз айтқан, — деді Жакып.

Қабырға газетін шығардық. Ортасына Елтаңбаны орналастырдық.

— Қабырға газет шығаратындарыңды маған неге айтпадыңдар? Өлеңім бар еді. Соны беретін едім.

— Оқышы, өлеңінді.

Болат тік тұра қалып, екі иығын қомданып, өлеңін мәнерлеп оқи бастады.

Егемен елмін бүгін мен,

Шығады шаттық үнімнен.

Құттықтаймын бәрінді

Республика күнімен.

— Өзің ақын екенсің ғой, — деп Жакып Болаттың арқасынан қағып, қолынан алды.

— Сенің бұл өлеңінді ашық хатқа жазып ұстаздарды, ата-анамызды құттықтайық.

— Табылған ақыл. Сөйтеік. Мен дереу барып, ашық хаттар әкеле қояйын. Сенің жазуың маржандай ғой, қатырып жаз. Келістік пе осыған.

— Келістік.

Екеуі де қуанып орындарынан тұрды.

ТАЗАЛЫҚ — АДАМ КӨРКІ

Тасыбек еріншек бала. Іске де салдыр-салақ қарайды. Қашан көрсен де, киімдері қалай болса-солай шашылып жатады. Киімдерін де ілмейді. Шешкен жеріне тастай салады. Кітаптары да, дәптерлері де бір реттелінбейді. Керек кезінде әуреге түсіп, әр жерді бір түрткілеп, іздеп жүргені.

Қолы-басы кір-қожалақтан арылмайтын Тасыбек бір жолы дастарқан басында тамақ ішіп отырған. Қарсы алдында мысығы мұртын сипап, беті-қолын “жуып”, жүндерін тілімен тазалап, тарап жатқанын байқады. Осы кезде ағасы сөз арасында:

— Мысық та жақсы, жуынып-таранып, өзін-өзі күтеді, — деді. Тасыбек дереу қолына қарады. Қап-қара кір. Ыңғайсызданып, қолдарын төмен түсіріп, орнынан тез тұрып кетті. Сәлден соң қайтып келді.

Үсті басы тап-таза. Жуынып-шайынған, шашын тараған. Умаждалған киімдерін ауыстырған.

— Тазалансаң әп-әдемі бала екенсің ғой, — деді ағасы.

— Тазалық — адам көркі. Мысық екеш мысық та сыланып, сау-сақтарымен аузы-басын сүрткілеп, жүндерін тарайды. Ал сен, Тасыбек оқушысың. Жинақы жүрген жақсы. Қазір қандайсың. Әрің кірген. Ылғи да осылай жүрсең, көпті сүйсіндіресің, — деді ағасы.

Тасыбек айнаға қарады. Өзін-өзі жаңа көргендей жымия күлді.

МЫСЫҚ

Көрші ауладағы Айбек сыныптасы Нұржанға сенің туған күніңе деп тарғыл мысықты тарту етті.

Екеуі келісіп, мысыққа Тарлан деп ат қойды. Жүні жылтырап, көзі шоқтай жайнайды. Құйрығымен ойнап-ойнап алады да, диванның арқалығына шығып, аяқтарын созып жіберіп, пырылдап ұйықтайды.

Нұржан сабақтан келісімен мысықты құшақтап алып, арқасынан сипап еркелетеді. Сүт береді. Екеуі төрде ойнайды. Бір-біріне үйренісіп, бауыр басып қалды.

Екі-үш күннен кейін үйге көшенің қарсы жағындағы көршінің баласы Ержан келді. Ол мысықты көре сала:

— Ой, мынау біздің мысық қой, таппай қойған едік. Мұнда қайдан жүр? — деді де мысықты қойнына тығып алды да, үйіне кетті. Нұржан қатты ренжіп, жанарына жас ірікті. Ағасы келіп:

— Сен ренжіме. Айбек ол мысықты иесінен сұрамай алып кетіпті. Иесі келді, мысығын таныды. Олардың да сен сияқты баласы бар екен. Ол да “мысығым қайда?” деп іздеп, жылаған көрінеді. Біреудің мүлкін, затын рұқсатсыз алуға болмайды. Соны ұғын. Жасырып әкету де — ұрлық. Ол жаман әдет. Ондайға бой үйретпе. Мысық керек болса, өзіміз асыраймыз. Сұрап аламыз, — деп түсіндірді. Нұржан жасаураған көзін сүртіп:

— Аға, жүрші базарға барып әйбәт мысық сатып алайықшы, — деп өтінді.

— Мұның дұрыс. Барсақ барайық, — деп екеуі киіне бастады.

КЕСТЕШІ ҚЫЗ

Жанар өте ұқыпты. Сабак үлгерімі де жақсы. Үйге берілген тапсырмаларды толық орындамайынша орнынан тұрмайды. Сабактарын әзірлеп болған соң, аулаға шығып бой жазады. Бақшаны аралап, гүлдерді суғарады.

Қолы қалт етсе, кітап оқиды. Журналдарды қарайды. Маркаларды жинайды. Ән айтып, тақпақ жаттайды.

Әжесінің қасына отырып, кесте тігуді үйренеді. Қазір ол ұлттық ою-өрнектің көптеген түрін тіге алады. Әртүрлі жіптермен сәндеп, көркемдеп тіккен кестелері өте әдемі. Қарағың келе береді. Жанардың кестесіне қызығушылар да көп. “Саусақтары икемді екен, түбінде шебер болады” деседі оның кестесін көргендер.

Бір жолы Жанардың тіккен сан түрлі кестелері мектептегі көрмеге қойылды. Оқушылардың бәрі кестеші қыздың қолөнерін қызыға тамашалады. Қыздар: “Кестелерің өте тартымды екен, бізге де үйрет” десіп, Жанарды қоршап тұрды.

Өнерлі болған қандай жақсы. Жанарға қарашы, жүзі жайнап, ортада гүлдей құлпырып тұрғанын. Оған қызыға қараудың өзі қандай құрмет десеңізші. Шіркін, әр оқушы осы Жанардай үлгілі болса ғой деп армандайтынымыз да бар.

АДАЛДЫҚ — ЖАҚСЫ ҚАСИЕТ

Мен биыл үшінші сыныпта оқимын. Інім Асқар екінші сыныпқа барды. Екеуміз де мектепке бірге барамыз, бірге қайтамыз. Үйге берілген тапсырмаларды да қатар отырып орындаймыз. Бірде Асқар түрлі-түсті қарындаштарымды сұрады.

— Өзіңнің қарындаштарың қайда? — дедім.

— Сыныпта бар еді, сөмкемді қарасам, таппадым. Біреу ұрлап алған ба, әлде түсіп қалды ма, әйтеуір жоқ, — деп аңырды. Мен сәл ойланып тұрдым да, әрі інімді сынамақ болып:

— Біреу ұрласа, сен де білдірмей біреудің қарындашын қымқырып кел, — дедім. Інім Асқар бірден:

— Мен ұрлық жасамаймын. Оқушы адал болу керек. Ол жақсы қасиет. Ал қараулық жаман әдет. Мұғалім тәтей солай деген. Мұғалім сөзін бұзбаймын. Бұзсам, жаман оқушы атанамын ғой. Балалар күледі, — деді еңсесін тік ұстап.

Әңгімені тындап отырған әжесі Асқардың бетінен сүйіп:

— Бұл қарағым адал бала болып өседі. Ешкімнің ала жібін аттамайды. Ұрлық түбі — қорлық. Ол ұятты іс. Ондайға бармағаның дұрыс. Жақсы оқушы ешқашанда арамдық жасамайды, — деп тағы бір қайталап, мандайынан иіскеді.

Мен де інімнің жақсы ниетіне, адал ойына сүйсініп тұрдым.

ЕРКЕЛІК ӘСЕРІ

Гүлнәр бес жаста. Үйдің қасындағы балабақшаға барады. Бір қыңыр мінезі бар. Еркелігі де басым. Ертеңгілікте ұйқысынан оянбай жатып алады. Тұрса, әлденені сылтауратып, қыңқылдап, жылай бастайды. “Неге жылайсың?” десен, “балабақшаға кешігіп қалдым, апай тағы ренжиді” деп бұртияды.

— Кешікпеймін десен, тілді ал. Тездетіп киін. Бекерге жылап, уақыт өткізбе, — десен де қиқарлығынан танбайды.

Бір күні көршідегі Рауан келді. Ол да балабақшаға барады. Киінгісі келмей, көз жасын бұлап, бұртиып отырған Гүлнәрді көріп, қасына тақалып:

— Неге жылайсың? Тез киін, мен сенімен бірге барайын деп келіп тұрмын, — деді. Құрбысына көз астымен қарады да, орнынан тұрды. Апасы киімдерін киіндіріп, үсті-басын жөндеді.

— Апа, балабақшаға мен Рауанмен бірге барамын. Кешікпеймін бе? — деді.

— Тездетіп барындар, әлі уақыт бар. Үлгересіндер, — деді анасы.

Осыдан бастап Гүлнәр еркелікті де, сылтауды да, жылағанды да қойды. Күнде Рауан екеуі балабақшаға бірге барады, бірге қайтады.

Екеуі үйде де бірге ойнайды. Рауанмен танысып, достасқалы қыңыр мінез де азайды. Еркелік те сап тыйылды.

“Бала бір-біріне қарап өседі, үлгі алады” деген осы болса керек. Тәрбиелі болуға, қатарынан қалыспауға ұмтылған да жақсы-ау, ә.

СПОРТТЫ СҮЙЕМІЗ

Мен спортшы болуды ұнатамын. Әсіресе футбол ойнауды жақсы көремін. Еркіндегі аула клубының ойыншыларынан футбол командасын құрғанбыз. Сонда қақпашымын. Қақпа алдында тұру да оңай емес. Зулап келген теңбіл допты торға түсірмеу үлкен ептілікті, қырағылықты, әрі шапшандықты талап ететіні белгілі. Өз намысымды қорғау үшін күнде жаттығулар жасаймын. Тәжірибелі футболшылардың шеберлігін үйренгім келеді. Бірақ біздің “Жетісу” футбол командасында мықтылар жағы сирек. Шеберліктерімен, алғырлықтарымен қызықтыратындар аз. Әрі олар мектепке, не ойын ауласына келіп, футбол ойынын шебер ойнаудың тәсілдерін үйрете бермейді. Мектепте де білгірлер жетпейді. Осындайда, “шіркін-ай, жас футболшыларға жол-жосық көрсетіп, шеберлікті шыңдауға септігін тигізетін ұстаз табылса, қандай жақсы болар еді” деп ойлаймын да қоямын.

“Ізденген жетер мұратқа” деген бар ғой, біз де ілгеріге ұмтылып, өзімізше талмай талаптанып, спорт ойындарына құмартып жүрміз. Денемізді шымыр етіп, ептілігіміз бен алғырлығымызды шындай берсек, қатардан қалыспаспыз деген ойдамыз. Шын сүйген өнерді дамыту өзімізге де қатысты екенін сезінеміз. Сол үшін де аула клубының жас ойыншылары өзара жарысқа түсіп, бақ сынасып жатады. Бірде ұтып, бірде жеңіліске ұшыраймыз. Қалай дегенмен де, ұнатқан кәсіпті үйренуге деген күштарлық басым. Соған қуанамыз. Өйткені біздер спортты сүйеміз.

БАЛАПАНҒА ҚАМҚОРЛЫҚ

Бытырғы жылдың жазы басталған шақ еді. Көршілес досым Құмарбек екеуміз өзенге кетіп бара жатқанбыз. Үлкен қара ағаш тұсынан өте бергенде шикылдап шырылдаған дыбыс естідік. Тұра қалып қарасақ, ағаш түбінде екі балапан бүрісіп жатыр. Тыпыр-

тыпыр етеді. Жоғарыдағы ұясынан құлап түскенін білдік. Сары ауыз балапандарды ұясына қайта салайық деп ойладық. Ұя биік бұтаққа орналасқан екен. Құмарбек ағашқа өрмелеп, жоғары көтерілді. Мен екі балапанды оған алып бердім. Құмарбек балапандарды ұясына орналастырды. Сосын дорбамыздан нан алып, үгітіп, алдына септік. Қамқорлығымызға риза болғандай қанаттарын қағып, сілкініп қойды.

Ағаштағы ұяға торғайлар биыл да ұшып-қонып жүр. Солардың кейбірі біз ажалдан құтқарған балапандар ма деп қалдық. Төбемізден айнала ұшып, бізге алғыс айтқан сияқты көрінді. Біз де оларға қол бұлғап, табиғат аясында самғай беріндер деп тіледік.

ЖЕМІС ТӘТТІ

Көктемнің қарбалас күндерінің бірі еді. Ауыл тұрғындары бау-бақшаларын тазалап, жерді қопарып, топырақ түйіршіктерін майдалап жатқан кез. Берік пен Серік те көптен қалыспай бақшаны күтуге кірісу үшін күні бұрын әзірлеп қойған күрек, тырнауыш, айыр, ара, су сепкіш құралдарын алып, бақша алаңына шықты. Бірден жеміс ағаштарын күтіп-баптауды бастады. Артық бұтақтарын кесті, түбін әктеді.

Күн шуағына шомылған алма, өрік, шабдал ағаштары жайқалып өсті.

Күзге қарай самсап піскен бау-бақша жемістерінің мәуесі төгіліп тұрды. Уылжыған өрік те, алма да тіл үйіреді. Бақшаны күтіп-баптаған Берік пен Серіктің еңбегіне ата-анасы ризалық білдірді. Мол жеміске қарық болған аула балалары да мәз. Бәрі де жемісті емін-еркін тойғанынша жеді.

Көктемде көмекке шақырған да қол ұшын бермеген Қанабек те жемістерді қарбыта асады дерсің. Оған бақшаны күткен екі бала кезек қарап:

— Қалай тер төгіп өсірген жеміс тәтті ме екен? — деді. Қанабек қолғабыс бермегені есіне түсті ме, беті өзінен-өзі қызарып кетті. “Дайын асқа тік қасық” деген қағидалы сөз осындайларға айтылса керек.

КӨҢІЛДІ СЕРУЕН

Күн жексенбі еді. Табиғаттанудан сабақ беретін ағай Жаксыбек сенбі күні: “Ертең тауға шығамыз, саяхат жасаймыз. Әзірленіп келіндер” деген. Балалар белгіленген мезгілде түгел жиналды.

Арнаулы автобуска отырып, жолға шықтық. Жалпақ жонды қақ жарған жол үстінде заулап келеміз. Алдымызда биік бел. Әрі ассан, тау. Төңірекке қызыға қараймыз. Бәрі көркем. Бір ғажап әлем десе болғандай.

Балалар да өте көңілді. Әр нәрсеге зер сала қарап, тамашалауда. Бір сәтте автобус ішінде асқақ ән самғады.

Тау аңғарына да жеттік. Теріскей беткейі қасат қар. Шанамен төмен қарай сырғанауға өте ыңғайлы. Әдейілеп жасаған сырғанақ алаңы іспетті. Қызу ойынға кіріскен балалар мәз-майрам. Бірі құлап, бірі зулап өтіп жатыр.

Бір топ бала тау аңғарын аралап, серуен құрдық. Ауасы қандай мөлдір. Нағыз кәусардың өзі. Жұта берсең, көкірек сарайынды ашады.

Жол үстіндегі ашық алаңға шығып, доп ойнадық. Би биледік.

Осында жүріп байқағанымыз тау аңғарының теріскей беті қалың қар да, күнгей жағы тап-таза. Жер түгі көрініп жатыр. Шөп түбірттіктері жасылданып көгере бастаған. Аракідік кекіліктер жайылып жүр. Бұтақтарға қонып, күншуақтаған торғайлар да көп. Кейде пыр етіп ұшып барып, шөп түбін түрткілеп, қоректерін іздейді.

Қайтар жолда жапанда жортып жүрген түлкі кезікті. Тіпті жақыннан көрдік. Ұштары қаралау құлақтарын тікірейтіп алған. Арқасы жантақтай қып-қызыл. Құйрығы да ұзын екен, үрген бүйендей бұлғаң-бұлғаң етеді. Түлкі біршама жер жортып барды да, бізге қарай бұрылып, шоқиып отырды. Дабырдан үрікті ме, тұра жөнелді. Қалың шабырға кіріп, көрінбей кеткен түлкінің қулығы жайлы қызу әңгіме басталды дерсің.

Біз жексенбіні осылайша жорыққа шығып, қызықты серуен құрып, күнді көңілді өткіздік. Есте қалатын, айта жүретіндей көрікті табиғат сырына қанықтық. Туған жердің көркі де, табиғаты да тамаша-ау.

ТОҒАЙДАҒЫ АЛАУ

Көктемнің алғашқы күндерінің бірі. Ертеңгілік шақ. Жаңа ғана жаңбыр жауып өткен. Бұлт тарап, күн көзі жарқырай ашылған. Тоғай ішінде жүрген Алдан көкке көз тікті. Қайың бұтақтарының арасынан жарқырай төгілген шуақ нұры жаңбыр тамшыларымен шағылысып, алуан түске бөленіп тұр. Жалындап от алаулағандай құбылады. Баяу ектіңді желмен тербелген бұтақтардың жапырақтары жылт-жылт етеді. Сарғыш, қызғылт, көк, көгілдір, жасыл сәулелер бір жанып, бір сөнгендей әсер етті. Әлдебір жер өртеніп жатқандай елестеді.

Алдан үрейлене түсіп:

— Ата, тоғай шеті өртеніп жатыр, — деп айқай салды. Атасы ентелей басып келді де:

— Өрт қайда? Қай жер өртеніп жатыр? Будақтаған түтін байқалмайды ғой, — деп сұрады.

— Анау жерге қараңызшы, — деп күн сәулесі мольнан төгілген қайың шетін оң қолын созып нұсқады.

— Алданжан-ау, жаңбыр тамшысы күн шапағымен шағылысып алау сияқтанып тұр ғой. Табиғаттың құбылысы ол. От алауындай жалындаған көріністі өрт екен деп қалыпсың ғой, балам, — деді.

Ертеңгілікте күн нұрына бөленіп алаулаған тоғайды бірінші көрген Алдан табиғат құбылысына таңдана қарап, күлімсіреп тұрды.

ЕҢ ҮЛКЕН ДИҚАН

Ертеде бір қария немересінің зеректігін байқауды ойға алып, одан:

— Патша үлкен бе, диқан үлкен бе? — деп сұрапты.

Немересі еш ойланбастан:

— Диқан үлкен, — депті.

— Себебін қалай түсіндіресің? — деп атасы қайыра сауал қояды.

— Диқанды үлкен дейтінім, халықты асырайтын адам ол. Егер диқан жер жыртып, кетпен шауып, тұқым сеуіп, астық өсірмесе, патша не істейді. Халықты асырайтын патша емес, диқан. Оның мандай терімен өсірілген ақ наны. Халықты тамаққа тойдыратын адам ең ұлы адам, ол бәрінен де үлкен.

Немересінің жауабына ризалық білдірген атасы:

— Алғыр өскін, қарағым.

Таудай болсын талабың, —

деп бата беріпті.

ҚЫНА БОЯУЫНЫҢ СЫРЫ

Күз айының алғашқы күндері еді. Апам ерте тұрып, бізді оятты.

— Таудан қына теріп әкеліндер, — деп тапсырды.

— Апа, ол не үшін керек? — дедік.

— Әуелі әкеліндер, содан соң не үшін керектігін көрсетемін, — деді апамыз.

Тауға тартып кеттік. Ағаш қабығына, тас бетінде жабысып өсетін қына жинай бастадық. Түрі қабық, жапырақ, бұта тәрізді болады екен. “Қызғылт түстісін жинандар” деген апам. Түске таман бір дорба қына алып келдік. Апам оны қайнаған суға бықтырып, алдын ала илеп қойған қой терісіне жакты. Тері қызғылт түске боялды. Біздің және көрші балалардың да асықтарын бояп берді. Сөйтсек қына дегенің нағыз табиғи бояуы бар шөп екен ғой. Білген адам кәдеге жаратады. Апам қына бояуының сырын дәу әжемнен үйреніпті. Енді оны пайдалану тәсілін біз де біліп алдық. Әсіресе асық бояғанға жақсы. Бұдан былай біз қынаның қызғылт түсті бояуына боялған асықтармен ойнаймыз.

СЫЛТАУ

Мұрат кеше сабаққа келмей қалды. Мұғалім себебін сұрап еді:

— Аяғымды ауыртып алдым, — деді.

— Қалайша?

— Сырғанақта тайып жығылдым. Құламайтын едім, Жалғасбек қағып кетіп, жалп еткізді. Оңбай құладым. Содан аяғымды баса алмай қалдым.

— Осы рас па? — деп мұғалім Жалғасбектен сұрады.

— Мұз айдынында ойнағанымыз рас. Бірақ мен оны қағып құлатқаным жоқ. Ол айтқаны өтірік. Жай ғана сылтау, — деді.

Мұрат өзінің жалған сөйлегеніне ұялғанынан беті қызарып, төмен қарап тұрды.

КІТАП – ДОСЫМЫЗ

Мектебімізде кітапхана бар. Қоры да бай. Қандай кітап керек, бәрін табасыз. Кітапханашы Зейнеп апай да әр шығарманы түсіндіріп, қызықты кітаптарды тандап, оқуға ұсынады.

— Кітап — рухани азық, — дейді ол. — Көп оқысаң, ой-өрісің кеңейеді. Дүниетанымың артып, білгірлікке үйренесің.

Шындығында да, кімде-кім кітап қызығына бас қойса, көп нәрсені үйренеді екен. Нағыз ақылшы. Біз жаңа туындыларды үзбей оқып тұрамыз.

Жақында кітапханаға көп кітаптар әкелді. Қызықты туындылар өте көп. Қарқ болып қалдық. Балалар әңгімелер мен ертегі кітаптарын жаздырып алып, жаппай оқуға кірісті.

Шынымды айтсам, мен бұрын әдеби кітаптарды оқуға қызықпайтынмын. Өте құлықсыз едім. Көбіне теледидарды көріп, соны ғана қызықтайтынмын. Ол дұрыс емес екен. Бар білім кітапта екен. Оны түсіндірген досым Ерлан. Кітапқұмар еді. Осы досымның айтуы бойынша, биылғы жазғы демалыс күндерінде Гайдар атындағы кітапханаға бардым. Әуелі “Қазақ ертегілері” кітабын алып, қызыға оқыдым. Одан кейін “Жыл он екі ай” жинағына бас қойдым. Суреттері бар. Әңгімелері де қызық. Тақырыптары да әр алуан. Нені керек етсең, соны табасың.

Қазір әдеби кітаптарды оқуға деген ынтам күн санап, артып келеді. “Жақсы кітап — жақсы дос” деген рас екен. Білімді болуға тигізер ықпалы өте мол көрінеді.

Достарыма айтарым, сендер де кітап оқындар. Онда бәрі бар. Көп нәрсені үйренесің дегім келеді. Келіндер, кітаппен достасайық.

ҚОРАЗ

Мектепке келе жатып, бір үй қасынан өте берген едім. Кенет сатұр-сұтыр еткен дыбыс естідім. Бұл не деген оймен қарасам, бір ала мысық тауық балапанын ұстап алып, жұлмалап жатыр. Балапан да тыпыр-тыпыр етіп, өзінше қарсылық көрсеткенсиді. Қанаттарын сабалайды. Үлкен мысықтың қиянатынан құтыла алмай, жанталасқа түскен. Сол сәтте қора жақтан айдары шоқпардай қызыл әтеш шыға келіп, мысыққа тұра ұмтылды. Айбарланып

ала мысықты үшкір, тұмсығымен шоқып-шоқып алды. Мысық балапанды жібере салып, зыта жөнелді. Бас сауғалап, пана іздеген мысық бір қуысқа зып етіп кіріп кетті.

Умаждалып, әлсіреп қалған балапан тым-тырыс жатты да, сәлден соң орнынан тұрып, қанатын қағып сілкінді. “Мені құтқарған әкем сен” дегендей әтеш бауырына келіп тығылды.

Балапанды ажал қаупінен құтқарған қызыл қораз жан-жағына қоқилана қарап, қыт-қыт етіп, қанатын жайып дүр сілкінді.

Мен сөмкемдегі күлшені алып үгітіп, әлсіреген балапанға жем шаштым. Ол теріп жей бастады.

“КЕРЕК БОЛСА, АСЫРАНДАР”

Ертеңгі дастарқан үстінде:

— Балам, нан же, тойып ал. Сосын жұмыс бар. Қолғабыс бересің, — деді әкесі.

— Нан жемеймін.

— Тамақты тойып ішсен, күшті жігіт боласың.

— Күшті жігіт болғанда не істеймін. Оның маған қажеті қанша?

— Тамағыңды тауып, жақсы киіну үшін білек күші керек.

— Маған күштің не керегі бар.

— Еңбек етпейсің бе?

— Етпеймін. Неге?

— Сендер барсындар ғой. Табыстарың көп. Маған сол жетеді.

— Өзің еңбектеніп тапқан нан тәтті болады, қарағым.

— “Немерені өлгенше бағасың” деген өзің едің ғой. Керек болса, бағындар, асырандар? — деп төрдегі жастыққа аунап жата кетті.

Атасы сақалын тараштап, не дерін білмей аңтарылып:

— Бұл шіркіндерге ақыл қашан кіреді, — деп іштей күбірлеп, теріс айналды.

КӨГЕРШІН

Жомарт кішкене кезінен құсқа құмар. Қоярда-қоймай жүріп әкесіне екі көгершін сатқызып алды. Оларды күтіп-бағатын өзі. Жемін шашады. Қалбырға су құйып қояды. Көгершіндер де Жомартқа үйір. Одан қорықпайды. Жакындап келіп, томпаң-томпаң басып, қанаттарын қағып, жемдерін шоқып желп жүреді. Бір мезгіл

аспанға ұшырып та алады. Көкте қалықтап, самғап ұшқанын көршілер де қызықтайды. Бәрі де қызыға қарап:

— Көгілдір көгершіндердің қалай-қалай самғайды-ей, — десіп, таңдай қағатындар да бар. Ондайда Жомарт та қораздана түседі. Көкпенбек аспан аясында қанаттарын жайып қалықтап, жалт-жұлт етіп ұшқанда ол да көппен бірге көз алмай қарап, қайтып оралуын асыға күтіп тұрады. Көгершіндер де биікке өрлеп, еркіндікте асыр салудан жалықпайды.

— Құстарың нағыз аспан үшін жаратылғандай екен. Шарықтауларын қарашы, — деседі көкке қызыға көз тіккендер. Оған Жомарт та қуанып, масайрай түседі.

— Менің көгершіндерім аспанның ашық болып, күннің жарқырап тұруын сүйеді. Бұлтты күні бұлай ұшпайды. Демек, аспанның тазалығын ұнатады. Ауаны ластайтын түтінді жек көреді. Түтін будақтап, көкке шұбатылған маңға жоламайды. Тыныштықты қалайды.

— Олай болатын жөні бар. Көгершіндер — бейбітшілік құсы. Ахмет Жұбановтың “Көгершін” атты әнін білесіңдер ме, сондағы ақ ниетті құсқа айтылған тілек те есте шығар, — деді Болатхан. Оған тұрғандар:

— Білеміз, — деп жамырай жауап қатты.

— Сол әннің сөзінде:

Ел тілегін алып ұш,

Адамзаттың бағына.

Қара бұлтты жарып ұш,

Мұхиттың арғы жағына, — демей ме.

— Иә, солай дейді.

— Кәне, осы әнге айналған көгершін туралы кім не айтады? Ол несімен сүйікті?

Бәрі жапа-тармағай өз ойларын тоғытып, кезекпен сөз алды.

— Ол ең ақ ниетті құс.

— Бейбітшіліктің туы іспетті ол.

— Әлемге ортақ күннің тыныш атуын тілейді.

— Кең дүниені қанша шарласа да қанаты талмайды.

— Ақ көгершін ашық аспан көгінде самғап, шарықтай берсін. Жасқанбасын! — деп тілейік.

— Көгершіннің өзі де көрікті. Ол туралы ән де өсем. Сол үшін де көгершін көкте қалықтап, ән үні асқақтай әуелесін.

— Ендеше адамзатқа бақыт болып қонатын көгершіндерді әрқайсымыз өз үйімізде өсірейік. Тыныштықты тілеушілер көп болса, аспанды тарғыл бұлт торламайды.

— Жақсы ниетке бәріміз қосыламыз, қолдаймыз. Көгершіндерді көптеп өсіреміз.

Қауқылдасып Жомарттың көгершіндерін қызықтағандар осылай десіп, қол алысты. Бәрі қатарласып тұра қалып, “Көгершін” әнін тамылжыта шырқап, ауланы думандатып жіберді.

Ізгі ниетті тілектерді паш еткеніндей аула аспанында көгершін қанат қағып, әсем әнді тыңдаған төңірек тамылжып тұрғандай әсерге бөледі. Ауланы тіл байлар тыныштықтың інкәрлігі мен ілтипатындай әдемі сезім үні аялап, ән әуені тербеп тұрды.

ЕСТІ ТЕНТЕК

Алдаш жаратылысынан бұзық бала. Бесінші сыныптағылардың ішінен ескертуді де көп алатыны осы Алдаш. Түк тыныш жүрмейді. Шешесінің айтуы бойынша, екі иығын жұлып жейтіннің өзі. Еш нәрсені аямайды. Кезіккенді жайпап, төпеп жүре беру әдеттегі дағдысы.

Бір жолы ол мектеп маңындағы ағаш басына шығып, айыр бұтағына отырып, екі аяғын салақтатып, өзінше ерсініп, төмендегілерге пандана қарады. Бұтақтарды шайқап, жапырақтарын үзіп, жас шыбығын майыстырып, өзінше бір шаруа тындырғансиды. Қатарластарының бірі:

— Ей, Алдаш, ағаш бұтақтарын сындырмасаншы, обал ғой, — деп ескерту жасап еді, оған құлақ түрмеді.

— Мен садақ жасайтын солқылдақ шыбық тандаудамын. Мына сындырғандарым жарамайды. Бірі қысқа, екіншісі қисық. Маған оқтай түзуі керек. Оңай иіледі. Әдемі садақ шығады, — деп үш-төрт бұтақты сындырып, жерге лақтырып тастады. Бірталай шыбықты бұтарлап жүріп бірін тандап алды да, төменге секіріп түсті. Әлгі шыбықты доғаша иіп, садақ жасады. Жіңішкелеу сым темірді кесіп, ұшын үшкірлеп, бірнеше жебе әзірледі.

— Міне, садақ та, жебе де әзір. Қазір қара да тұр, торғайларды топырлатамын, — деп Алдаш ағаш бұтағына қонақтаған торғайларды нысанаға алды. Көздеп ата бастады. Жебе зуылынан үріккендері пыр-пыр ұшып кетті.

Әне біреуінің бүйіріне жебе қадалып, құлап түсіп, тыпырлап жатыр. Қанатын қағып, шик-шиқ етеді. Бірақ дәрменсіз. Әлсіреген. Ұша алмай әуреленіп жатқан байқұсты етігінің тұмсығымен бір теуіп, сілесін қатырды. Өлген торғайды бір сұр мысық тістеп алып зыта жөнелді.

Алдаштың және бір ерекшелігі істеген істерін жасырмай айтып жүреді. Онысын өзіне мақтан санайды. Бүгін де кеше садақ жасап, торғайларды тырапай асырғанын кеуде кере тұрып айтып, лепіре сөйледі. Бұл әңгімені тыңдаған балалар кезекті “Табиғаттану” сабағына кірді. Мұғалім тапсырмаларды сұрады. Оқушылар шетінен жауап беруде. Кезек Алдашқа да жетті. Жаксы дайындалған. Мүдірмей айтып, бәрін қолмен қойғандай етті. Қосымша сұрақтарға да нақпа-нақ жауап берді.

— Алдаш, — деді мұғалім, — біз табиғат қорғау сабағының тақырыптарын талқылап, талдадық. Оқу бар да, нақты іс бар. Екеуі қабысып, бір ойдан шықса, көңілге қонымды іске айналады. Ал сенің ісің оқығаныңа сәйкес келмейтін тәрізді. Табиғатты аялап, құстарды дос санайық дейсің өзін. Әрекетің тіптен басқаша ма деймін. Оны қалай түсінеміз.

Алдаш та қу, әрі сезімтал ғой. Кешегі ағаш бұтақтарын сындырып, торғайды өлтіргенін мұғалімнің біліп қойғанын бірден түсініп, іші қылп ете қалды. Беті де қызарып, желкесін қасып, үнсіз тұрды.

— Табиғатқа қиянат жасаған оқушыға қандай баға қою керек, көне өзің айтшы? — деді мұғалім. Айдос басын төмен иіп, тіл қатпады.

— Неге үндемейсің? Екінші рет ағаш бұтағын сындырып, құстарды ұясынан бездіріп, атқылауынды қоясың ба? Әлде қайталайсың ба? Жерімізді абаттандыру үшін “Жасыл ел” бағдарламасын орындауға қатысып, өз үлесінді қосуды ойlandың ба?

— Қателігімді түсіндім. Ендігәрі қайталамаймын. Табиғатты қорғап, аялауға үлесімді қосамын, — деді нық дауыспен Алдаш басын тік көтеріп.

Ертеңіне Алдаш өзі бұтағын сындырған ағаш қасына екі түп көшет әкеп отырғызды. Құс ұясын жасап әкелген екен, оны ағаш арасына орналастырып, қағып қойды. Табиғат бұрышына деп алып келген ыдыстағы гүлдерін табыстады.

Алдаштың бір-ақ күнде кілт өзгеріп, табиғатқа қамқоршы бола қалғанына бүкіл сынып оқушылары таңғалысты. Мұғалім: “Есті тентек тез түзеледі” деген осы, — деді. Шындығында сол рас шығар. Қазір Алдаш тентектігін қойып, түзу жолға түскен, жіптіктей бала.

МАРАЛДЫҢ ЛАҒЫ

Көгілдір көктем. Сәуірдің орта шені. Текелінің төменгі қойнауындағы көктеуге шыққан шопан Асанбай атайдың ауылында мен үшін қызықты күндер өте көп. Атамның күрең төбеліне мініп, кең жазықта көсілте шапқанға не жетсін! Былтыр атқа жөнді отыра алмайтынмын. Шоқырақтап желгенде ішім солқылдап, қиналатынмын. Қазір тек тізгінді берсең болғаны, арғы жағын өзіме жібер.

Менің атқа құштарлығымды байқаған атам тай үйретіп берді. Өріске шыққанда, мен де атама ілесіп, тайымды желдіртіп, қалыспаймын.

Бүгін де тауға қарай өрлеп келеміз. Төңірек түгелдей жап-жасыл. Көк майса шалғын теңіздей толқиды. Қарағай, шырша аралас өскен беткей көркі, тіпті әсем. Белуардан асатын қалыңды қақ жарып, сары желдіріп келе жатқан атам бір кезде кілт тоқтай қалды. Мен де тізгінді тежедім. Атам қалың ағаш арасына қарай мойнын созып, үңіле түсті. Көз тіккеніне қарағанда, бір нәрсені аңдап тұр.

— Не көрдің, ата, неге тоқтадың? — деп едім.

— Сөйлеме, үнінді шығарма, — деді. Мен тым-тырыс бола қалдым. Сөйтсек, атам шөп арасында бір нәрсенің жүргенін байқапты. Әлгі жерге жақындай түссек, теңбіл-теңбіл жас лақ жатыр. Ол бізді көре сала, орнынан атып тұрып, екі көзі жәудіреп, жаутандай қарады.

— Бұл ненің лағы, ата?

— Маралдың.

— Енесі қайда?

— Кім білсін, біздің тықырымыздан үркіп қашқан болуы кәдік. Лағын тастап ұзамауы тиіс. Былай, сыртқа шығып көрінбей тұралық. Мүмкін енесі оралатын шығар.

Біз лақты қалдырдық та өзіміз ұзанқырап барып, жапырақты ағаштың тасасында тығылып тұрдық. Бір сағаттан астам күттік. Лақтың енесі көрінбеді.

— Бізден үріксе, ендігі қайтып оралар еді. Кешіккеніне қарағанда, тегінде, жазатайым бірдеңеге ұшыраса керек.

Атам осыны айтты да лақ жатқан жерге қайта келді. Буындары әлі беки қоймаған жас төл төлтіректен үріккенсиді. Қашуға дәрмені жоқ. Жаутақтап қарай береді.

Біз лақты ауылға алып келдік те, сүт беріп, асырай бастадық.

Теңбіл лаққа бәріміз таңырқаса қараймыз. Оның тамақ жегеніне мәзбіз. Оған “Теңбілтон” деп ат қойдық. Күн өткен сайын, ол да бізге үйреніп, қорықпайтын болды. Қасымызға келіп, сүйкеніп, еркелейтінді шығарды. Әсіресе маған үйір. Қасыма келіп, монтиып тұратыны қызық. Барлық бала оған қамқорлықпен қарайды.

Біз енді теңбіл лақты жалғызсыратпай, көп төлдің ішіне қосып, жайылымға үйретейік дедік те, оны қорадан өрген төлге қостық.

— Теңбілтон, сен енді жеке жүргенді қой, көпшілік ортаға үйрен. Мұнда еркіндік көп, — дедік.

Теңбіл лақ төлдерге тосырқай қарайды. Үркектейді. Біраз тұрады да құлақтары селтең-селтең етіп маған қарай жүгіріп келіп, екі көзі жәудіреп, балтырыма сүйкенеді.

“Сен мені қайда әкелдің?” дегендей, түрінде бір жалынышты кейіп бар тәрізді. Менің қасымда өзін еркін ұстап, екі құлағын селтендетіп, секіріп-секіріп қояды.

Марал төлін қозы-лақтармен бірге қосып үйреттік. Бірақ ылғи адам жүрген жақты қарайлап, онша ұзамайды. Ауылға ең бірінші болып келеді. Өзі жүйрік-ақ. Орғығанын көрсең ғой, тағылығы сезіліп тұрады.

Мен ауылда жоқ болсам, теңбіл лақ жалғызсырағандай, арлы-берлі шапқылап, тыным таппайтын көрінеді. Біресе қораға кіріп, біресе үйді жағалап, елегізіп олай-бұлай шапқылап, маңырай беретіні бар. “Әден кешікпей келеді, жалғызсырама, біз бармыз ғой” деп жұбатқан болады балалар. Бәрібір көнбейді. Бұрынғысынша секендеп шапқыламай, өкпелеген баладай бұртиып тұратынына атамдар қайран.

— “Итті иесімен қинасын” деуші еді бұрынғылар. Үйренген адамын қымайды екен, — деп қояды атам да.

Мен бірде қалаға барып қайттым. Теңбілтон қора жақта жүр екен. Дауысымды естіп, орнынан ыршып тұрып, құлақтарын

тікірейтіп, қасыма шауып келді. Дүр-дүр сілкініп, үстінің шаңын қаққансыды. Орғып тұра шапты. Үй ішіндегілер мені қалай іздегенін, киімдерімді иіскеп, орындығыма сүйкенгенін, жөнді жайылмай қойғанын айтып, марал лағының маған бауыр басқанын әбден марапаттап әңгімеледі. Атам:

— Мына лақ сені енесіндей іздейді. Сен жоқ жерде жөнді оттап, жайылмайды да, — деді шындықты бүкпесіз айтып. Лақ осы сөзді дәлелдей түскендей, қасыма келіп сүйкеніп, аяғыма орала бастады.

Күзге таман марал лағы өсіп жетілді. Атам оны тауып алған маңға апарып қоя берді. Біз қимай қоштастық. Ол да жалтақтай қарап, қалың шөп ішіне кіріп, сыбдырлатып бара жатты.

Әлден уақытта теңбіл лақ әлденеден үріккендей, екі құлағы едірейіп, біздің қасымызға жетіп келді. Мен ауылға қарай жүгіре жөнелдім. Лақ маңырады. Дабырымыз ауаны қақ жарып жатыр.

Теңбіл лақпен қатарласып, ауылға қарай көгалмен жарыса жөнелдік.

ТАЛАП

Біз ерте тұруға дағдыланғанбыз. Енді тұрғалы жатқанымда ақырын басқан аяқ тықыры естілді. Басымды көтеріп қарасам, қарындасым Қарақат.

— Сонша неге ерте тұрдың? — дедім.

— Балабақшаға ертерек баруым керек, — деді ол өзінше бір салмақты үнмен. Тездетіп киініп жатты.

— Бүгін бір ағай келіп, бізге домбыра үйретеді. Балабақшаға өзім-ақ жүре беремін, — деп шығып кетті.

Қарақат кешке қарай көңілді оралды.

— Апа, мен домбыра үйрендім, — деді де, төрде қыстырулы тұрған домбыраны алып, саусақтары майысып, перделерді жайлап басып, әлдебір әннің әуенін келтіріп, тыңқылдатып шерте бастады. Ерінін жымқырып алып, екі көзін перделерден алмайды. Саусақтарын арлы-берлі жайлап жылжытып, әуенге бар ынта-сымен беріліп отыр.

— Үйренген әнім осымен бітті, — деді ол. Көз алдына түскен кекілін кері қайырды. Мандайы шып-шып тер. Қуанышы да ерекше. Бізге мөлдірей қарайды.

Осыдан бастап Қарақат домбыра тартуға шын пейілімен әуестенді. Күн сайын жаңа әуен үйренеді. Онысын бізге тартып беруден де жалықпайды. Домбыра шерткенін қызық көреді.

Қарақат қазір алтыншы сыныпта оқиды. Мектептегі көркем-өнерпаздар үйірмесінің белсенді мүшесі. Ол сахнадан домбыраға қосылып, ән салғанын көрсең ғой. Көрермендер:

—Мынау өзіміздің Қарақат қой, дауысының әсемін-ай. Домбыраны да бабымен шертеді екен, — деседі. Шынында да, Қарақат сызылтып салған ән зал ішін кернеп, тыңдаушыларды баурап алатындығы да рас.

Қарындасым да өнерге құмар. Нәзік нақышты күйлерді орындауға шебер. Теледидардан, радиодан жаңа әндер берілсе, оны үйреніп алуға өте құштар. Біз оның осындай таудай талабына қуанамыз.

ӨГІЗ НЕГЕ ӨКІРЕДІ

Саматтың жайлаудағы нағашысына келгеніне екінші күн. Қалада оқиды, алтыншы сыныпты бітірді. Мұнда өзі теңдес Үсен бар. Екеуі тез тіл табысып, үйренісіп, шүйіркелесіп кетті. Самат қала қызықтарын, әсіресе зоопарктегі өзі көрген жан-жануарлар жайлы әңгімелегенде майын тамызады. Үсен тамсана отырып тыңдайды. Күнібойғы әңгімелерінің тақырыбы да сан алуан. Әйтеуір екеуі бір сәтке ауыз жаппайды.

Бірде олар құм үстінде ойнап отырған. Көл жағасында жайылып жүрген қоңыр өгіз тұмсығын көкке шүйіріп, аяғымен жер тарпып, өкірді дерсің. Бұған не болып қалды деп елендескен балалар өгіз жаққа таңырқай қарасты. Ештеңені байқай алмады. Түкке де түсінбеген екеуі аңтарылып тұр. Осы кезде Саматтың өткенде бір кітаптан оқығаны ойына сап ете қалған.

— Мен білемін, өгіздің неге өкіргенін, — деді ол жерден жеті қоян тапқандай масаттана кеуде керіп.

— Білгіш болсаң, бәлденбай-ақ айтсаңшы? — Үсен қасындағы Саматқа қиыла қарады. Самат қоразданып, қанатын қомдай түсті. Сәл ойланып тұрып:

— Ертеде Пифагор деген ғалым болған, — деді ол. — Оның бүкіл өмірі аңызға толы. Ол кісі өзінің теоремаларын құмға сызып, квадраттар қосындысын дәлелдеген. Ол құмға сызылған сызық-

тарды жел ұшырып, көміліп қалмай тұрып жадына сақтап қалатын болыпты.

— Бір зерек кісі болған ғой. Әйтпесе бәрін жадында қалай сақтайды? — деді Үсен таңырқап.

— Қайдан білейін. Мен бірге жүрді дейсің бе?

— Жарайды, әңгіменді әрі қарай айта бер.

— Осы Пифагор өзінің атақты теоремасын ғылыми түрде дәлелдеп шығады. Осындай жаңалық ашқанына және өз еңбегіне риза болғандығы сондай, ол жүз өгізді құрбандыққа шалыпты-мыс.

Осы аңыз бойынша неміс ақыны Шамиссо былай деп өлең жазыпты:

Теорема тауып жаңа сызған құмнан,

Ақыл-ойын ғажайып нұрландырған.

Пифагор риза болып бір Құдайға,

Жүз өгіз сойып сонда құрбан қылған.

Мал болып жаралғанға өкінетін,

Құдайға құлшылық қып өтінетін,

Тағы біреу жаңалық таба ма деп,

Өгіз содан болыпты өкіретін.

Міне, өгіздердің неге өкіретіндігін енді білдің бе?

— Білдім, білдім. Мен мұны қазір атама айтайын, — деп Үсен үйге қарай жүгірді.

МЕНІҢ ӘЖЕМ

Менің үлкен әжем бар. Есімі — Бибінұр. Бірақ ешкім де атын атамайды. Дәу апа дейді. Ақ кимешегін киіп, басына сәлдесін орағанда көріктеніп кетеді. Өзі де ажарлы кісі. Пейілі кең. Балаларды бауырына басып, шашынан сипап, маңдайынан сүйгенде мейірленіп, масаттанып қалады. Ақыл айтып, өнегелі істерді үйретеді. Көбінесе бізге: “Адалдықты жақтандар, шындықты сүйіндер, мейірімді болындар, еңбектен қашпандар” деген қағидаларын күнде қайталайды. Әже өсиетін бәріміз де тындаймыз. Айтқандарын орындап, сенімнен шықсақ екен дейміз.

Әкем мен апам күндіз жұмыста болады. Үйден шықпай отыратын әжем. Мен түс әлеті ауа мектептен келемін. Киімдерімді шешіп жатқанымда әжем:

— Айгүлжан, сабағыңнан келдің бе? Қолыңды жуып келе қал. Ас-суың әзір тұр. Өзің ұнатып жейтін қуырдақ дайындап қойдым, — деп дастарқан басында мені күтіп отыратыны бар. Қасына келіп жайғасқасын шашымнан сипап:

— Кішкентай күнім менің, Құдайым бере салған алтыным ғой, — деп айналып-толғанады. Аналық мейірін төгіп, еркелетіп, арқамнан қағып, кекілімді тараштап қояды. Мен оған қатты масайраймын.

Бір жақсысы, әжемнің қалтасынан тәттілер мен тиын-тебен үзілмейді. Әлгіндей пейілденген сәттерде ынғайын тауып, сөз арасында: “Әже, бірнәрсе сұрайын ба?” деймін. Әжем бетімді қайтармайды. “Айта ғой, күнім” деп күлімсірей қарайды. “Балмұздақ жегім келіп тұр” деп құлағына сыбырлаймын. Әжем күртешесінің қалтасына қол сұғып, түйіншегін шешеді де: “Қанша тұрады балмұздағың, керегінді санап ала ғой”, — деп барын алдыға жаяды.

Зейнетақысын алған күні әжем дүкенге барады. Азық-түлік сатып алады. Мұндай кез мен үшін де, есіктес көршідегі Ерлан мен Нұрлан үшін де ең бір қуанышты сәт. Үшеуміз әжеге ілесеміз. Дүкенге барған соң әрқайсымызға бір-бірден балмұздақ сатып әпереді. “Айгүлжанымның құрбылары қандай жақсы, бәрің де дәметіп келдіңдер ғой, мә, жеңдер” деп қолы ашықтығын танытып, әрқайсысымызға балмұздақ үлестіріп, басымыздан сипайды. Әжемнің қол жүгін көтерісіп, үйге қайтамыз. “Қолқанаттарымынан айналдым” деп бетімізден сүйеді.

Ауладағы орындыққа тізе бүккен әжеден ертегі айтып беруді өтінеміз. Мейірімі шексіз кісілігін танытып, ертегісін бастайды. Біз тым-тырыс бола қаламыз. Әже сөзіне құлақ түреміз. Ертегілері сондай қызық. Бірден баурап алады. Шындық сияқты сезінеміз. Ұйып тындағанмыз соншалық, әже қасында отырып ұйықтап та кететін кезіміз бар. Бәрі де әсерлі әңгіменің құлаққа кіріп, бойды алғандығы шығар бұл.

Әжемді ауылдағылар да мақтан тұтады. Оларға жасаған жақсылықтары өте көп. Фермада сауыншы болған. Еңбек ардагері. Мереке күндері өңіріне тағып алатын ордендерінің бірнешеуі бар.

Әжемнің және бір ерекшелігі — нанды қатты қадірлейді. “Нансыз өмір — мәнсіз” деп, “Нанды аяқасты етпендер, үгіндісін де жерге түсірмендер. Ол — асымыздың атасы. Тірлігіміздің мәні.

Токшылығымызды танытатын асыл дәм. Сол себепті де нанды қастерлендер. Қалай болса, солай тастап, обалына қалмандар” деп үйретуден де жалықпайды.

Әже сөзі біз үшін үлкен тапсырма. Екі етпей орындауға дағдыланып та алдық. Отбасында өсиетті сөзін айтып, жақсыны үйретіп, жаманнан жирендіріп, шапағат шуағын шашатын, мейірімді де ақылман әженің барлығы қандай жақсы. Біз соған қуанамыз. Әжемізді қадірлейміз, сыйлаймыз. Мақтан тұтамыз.

Әжем әңгімешіл. Балаларды маңына жинап алып, өткен өмір мен бүгінгі тұрмыс-тірлік жайлы сыр шертетіні бар.

— Біз оқи алмадық, — дейді әжем балалық шағын армандап. — Ол кезде тұрмыс ауыр болды. Беліміз еңбекпен еңкейді. Бүгінгі заман тамаша ғой. Еліміз тәуелсіздік алғалы еркіндікке қол жетті. Ұмытылған ардақтыларымызды еске алып, жастарға ерлігін айтып, үлгі-өнегесін үйретіп жатырмыз. Олардың жасаған ерліктерін халық қастерлейді.

Осылайша әңгіме бастайтын әжем Төле би, Қазыбек, Әйтеке аталар хақында тамсандырып әңгіме айтады.

Содан кейін:

— Сендер — Тәуелсіз ел түлегісіндер. Оған қол жеткізуге ұйытқы болған жастар қауымы. Өткен ғасырдың сексен алтыншы жылындағы Желтоқсан оқиғасы ел санасын оятты. Азаттыққа бастады. Бодандықтың бұғауын үзуге бағыт берді. Қайрат, Ербол, Ләззат сынды жайсандар жарқын болашақ үшін, тәуелсіздік үшін құрбандыққа шалынды.

— Желтоқсандағы қаһармандық танытқан ағалар мен әпкелерді білеміз. Бізге мұғалім апай айтып берген, — дейді балалар да білгішсініп.

— Білгендерің жақсы. Ерлік — елге мұра, ұрпаққа үлгі-өнеге. Оларды еске алып, есімдерін қастерлеп жүріңдер.

Әженің бұл сөзіне балалар түгелдей бас изеп, мақұл деседі.

Әжем көпшіл кісі. Көршілес тұратын жалғызбасты Қанымбала да қартайған ана. Менің әжеммен жасы шамалас. Айтуларына қарағанда, жетпіс пен сексеннің ортасында. Әжемнің ертелікеш осы Қанымбала ананың хал-жағдайын сұрап-біліп тұруы дағдылы ісі.

Кейде мені шақырып алып:

— Қанымбала да қарт кісі ғой. Ауық-ауық кіріп-шығып, қандай көмек керектігін біліп, қолғабыс беріп жүр. Қайырымдылық

жасаған адам ештеңеден кем болмайды. Алғыс аласың. Ол — көңіл нұры, адал пейіл, ақ ниет. Алғыспен көгересің, өркендейсің. Соны есіңе сақтап, жадында ұстап жүр, — дейді.

— Әже, ол кісіге мен ылғи да көмектесіп тұрамын. Өткенде екі қыз барып бөлмесін тазалап бергенбіз. Рахметін айтып, алғысын жаудырды.

— Е, қарағым, сөйтіп жүр. Қартқа қажеті көмек пен құрмет. Осы екеуі болса, көңілі тоғайып, мерейі өседі.

Шындығында да, Қанымбала әже алысқа ұзап шыға алмайды. Жалғыз өзі зеріге ме, есік алдындағы орындықта шығып отыратынын жиі көремін. Кейде мені шақырып алып:

— Қарағым, дүкеннен сүт, нан әкеп бере қойшы, — дейді. Айтқанын істеймін. Дүкенге барып келе қоямын. Әже маған рахметін айтып, разы болып қалады. Қарт адамның қуанғанына тандана қараймын. Тағы жұмсаса екен деп күтіп тұрамын.

Әжей:

— Қызым, көмек керек болса, өзім дауыстап шақырамын, сен оған ренжіме, — дейді биязы сөйлеп.

— Әже, шақырамын деп әуреленбеңіз, өзім-ақ келіп тұрамын, — деймін мен. Қазір әжей шақырмай-ақ өзім барып, қандай көмек керектігін сұрап, дүкеннен қажетті азық-түліктерін әкеп беремін. Әжей бетімнен сүйіп, арқамнан қағады:

— Жасың ұзақ болсын! — деп ақ тілегін айтады. Әжені риза еткеніме мен масаттанып қаламын.

Үлкендерден алғыс алып жүргенге не жетсін! Мәртебенді биіктететін асыл сөзді естіп жүрудің өзі де бір ғанибет-ау.

ЖАУЫНГЕР АТА

Бүгін бесінші сынып шәкірттері абыр-сабыр қимыл үстінде. Бірі гүлдің түскен жапырақтарын жиыстырып, түбін қопсытып суғарса, екіншісі тақтаны сүртіп, бор үгінділерін тазалап жүр. Қабырғадағы көрнекі құралдардың тозаңын да құрғақ шүберекпен сүртіп шықты. Қисайғандары түзелді. Алдыңғы қатардағы үстел үстіне вазаға салынған гүл шоқтары қойылған.

Тап-тұйнақтай жарқыраған сынып бөлмесіне күн шуағы мол төгіліп тұр. Балалардың бал-бұл жанған жүздерінен үлкен

қуаныш сезіледі. Бәрі де әлдекімді асыға күткендіктерін аңғартқандай сыңай танытады. Кезектесіп есік жаққа қарасып, аракідік дәлізге көз жүгіртіп қояды.

— Сен Сәлімбек ағаның кім екенін білесің бе? — деді есіктен далаға қараған Болатбек.

— Білгенде қандай? Біздің үйге жиі келіп, атам екеуі көп-көп әңгімелеседі. Өздері құрдас, қалжындасып отырады, — деді Қасым.

Бүкіл сынып шәкірттері асыға күтіп отырған құрметті қонақты “менен жақсы білетін қайсысың бар?” дегендей сес көрсетіп, қасындағыларға мақтанышпен қарап, тәмпіш мұрнын бір тартып қойды.

Көп кешікпейді сынып жетекшіміз Мәриям апай омырауы ордендер мен медальдарға толы бойшандау, бидай өнді кісіні ертіп келді. Бөлме іші сілтідей тына қалды. Тылсым тыныштық орнаған. Ақбурыл шашты қарияның сабырлы сөзі анық естіледі. Өзі әңгімешіл ме, әлде бастан кешкен оқиғалары қызық па, сөйлегенде бірде-бір іркілмейді.

Мектеп оқушыларымен дидактасып, әңгіме тиегін ағытқан Сәлімбек атаны ауылдастары ерекше құрмет тұтады. Ол Ұлы Отан соғысы күндерінде ерен ерлігімен танылған ержүректің өзі. Ленинградты қоршауға алып, қырғын соғыс сойқанын көрсеткен фашистерге қарсы шығып, оларды түре қуып, жол-жөнекей біраз елдерді азат етуге қатысқан ер. Неміс басқыншыларын өз жерінде талқандап, Германияны тізе бүктірген, аласапыран шайқаста қаһармандықпен жауға қасқая қарсы тұрған батыр-жауынгер. Қиыр Шығыстағы Германияның одақтасы Жапонияның басты күші — Квантун армиясының құрылықтағы әскерін талқандауға белсене қатысқандағы ерліктері де өз алдына үлкен әңгіме.

— Біз елге Жеңіспен оралдық, — деді жауынгер ата. — Ол оңайлыққа түскен жоқ. Қаншама қиян-кескі ұрыстар жүрді. Төгілген қан да, қыршынынан қиылған жауынгер де есепсіз көп. Қалай дегенмен де, жерімізді, елімізді қорғадық. Өздерің сынды болашақ қоғам иелерінің бақытты өмір сүруі үшін жаумен жан аямай шайқастық. Әділеттілік азаттық туын көтеруге қол жеткізді. Міне, бүгінгі танда еліміз егемендікке, тәуелсіздікке, аңсаған арманына жетіп, бақытты өмір есігін ашты. Қақ төрінде өздерің отырсындар. Өмірлерің шат-шадыманды болғай.

Соғыс өртіне шалынбандар. Татулықты, бірлікті сақтандар. Қазақ елінің патриоттары болуға ұмтылындар.

Жұмсақ жымия отырып бипаздап сөйлеп, тілек пен ізгі ниетін білдірген Сәлімбек атаның әңгімесін оқушылар қызыға тындады. Өзі қандай сабырлы. Сөзі де сырлы. Тіпті жүрген жүрісі мен отырысы да сырбаз жанға лайық. Ойлары да сан салалы. Жастарға, мектеп шәкірттеріне айтатын ақылдары да сан тарау әрі сындарлы. Бәрі де адами сұлулыққа тән. Кішіпейілділігі мен қарапайымдылығы да кісілік келбетіне орай жарастық тапқан. Бір сөзбен айтқанда, Сәлімбек атаның ерлік пен қайсарлыққа толы ғибратты ғұмырынан үйренер үлгі мен өнеге ұшан-теңіз. Сондығы болар, атаның көңілі шаттанып, жүзі нұрланып, бойын қуанышты сезім билеп тұрғанын көзбен көрдік.

Өмірі тұнып тұрған шежіре екеніне көз жеткіздік. Туған жерін қорғап, елінің өркендеуі үшін табанды еңбек еткен, аймағына данқы шыққан адам қандай бақытты.

Әңгіме дүкенін қыздыра түскен атай бір сәт бөгелгенде оқушы Қасым:

— Атай бақыт дегеніміз не? Соны түсіндіріңізші? — деді.

— Сенің маған сұрақ бергеніңнің өзі үлкен бақыт, қарағым, — деді де әңгімені әрі қарай өрбітіп әкетті.

— Бақыт сөзінің ауқымы кең. Ол қасиетті сөз, киелі ұғым. Адал ниетті адам “Ат басындай алтын бергенше, бармақтай бақ бер” деп ата-бабамыз бекер айтпаған. Ол еңбекпен келеді. Кімдекім мандай терін төксе, жігер-қайратын жұмсап, еңбек етсе, сол бақытты. Қанағат таныту, деннің саулығы, ар тазалығы шын бақытқа кенелтеді. Балалар үшін бақыттың үлкені ата-анасының қасында болуы, аман-есен жүруі, бейбіт өмір сүруі. Ержетіп, оқып, білім алуы арқылы ел азаматы атануы.

Бақыт деген — әр адамның кіндік қаны тамған жері, өскен ортасы, ата-әжесі мен әке-шешесі, балабақша мен мектебі. Тіршілік етудің өзі бақыт. Оқушының бір ісін ата-анасы немесе мұғалімдері мақтан тұтып, көпшілік көңілінен шығып жатса, ел кәдесіне жарайтындай іс тындырса, бұл да — бақыт. Ақын ағаларың Мұқағали Мақатаев “Үш бақытым” деген өлеңінде: “Бірінші бақытым — халқым менің, екінші бақытым — тілім, үшінші бақытым — Отаным” дегені естерінде болар. Қаһарман халқымыз бар, мәртебелі тіліміз бар, тәуелсіз Қазақстан сынды кең байтақ Отанымыз бар,

біздер, бәріміз бақытымыз. Сол бақытымыз баянды болғай деп тілейік.

Ағынан жарылып әңгіме айтқан Сәлімбек атаның көптеген көрнекі адамдармен түскен суреттерін көріп, таң-тамаша болдық. Әр сурет өзінше тарих, шежірелі әңгіме шертіп тұрғандай, сырға толы сықылды.

— Қарақтарым, мынау бақытты заманда, тәуелсіздік туын тіккен егеменді елімізде бейбіт өмірді жалғастыратын өздерің. Жаксы оқындар, еліңнің ардақты азаматы болып ержетіндер, өркендеп өсіңдер.

Сәлімбек атаның тебірене айтқан сөзінің соңын ықыласты соғылған шапалақ үні көміп кетті.

Алдыңғы партада отырған кішкене сары қыз көршісіне сыбыр етті. Оның:

— Атайдың көзіне қарашы, тамшылар моншақтап тұр, — деген дауысы еміс-еміс естілді.

— Үлкен кісі де жылай ма, онысы несі? — Екінші бала күбір етті. Бірақ бұған ешкім мән бере қойған жоқ. Атай қолорамалын маңдайына апарып, көз жасын білдірмей сүртіп тастады. Ардагер ағаға гүл шоқтары тапсырылды. Ортаға алып, суретке түсті. Сәлімбек ата мектептің мұражайына өзінің ерлігі жайлы жазылған кітапты ескерткішке тапсырып, журналға қолтаңбасын қалдырды.

Осы бір әсерлі кештегі кездесуді, майдангер атаның мазмұнды да қызықты әңгімесін оқушылар ұмытар емес. Олар жауынгер Сәлімбек атайды тағы да күтіп жүр.

НАМЫС

Қыс түсіп, қалың қар жауғалы Ащыбұлақ алқабы дүбірге толды. Сенбі, жексенбі күндері таза ауада серуендеуді сүйетін қала жұртшылығы осылай қарай ағылады. Бүгінгі сенбіде мұнда жиналғандар тіптен көп. Автобустан енді түсіп жатқандары қаншама. Бірінің иығында шаңғы, екіншісі конькиін қолтықтаған. Шанасын сүйреткендер де өрге қарай тырмысып барады.

Айнала аппақ қар. Оны шаңғымен осып, құйғыта жосылтып жүргендердің қарасы біршама. Биіктен төмен қарай құлдилаған-

дарға көз ілеспейді. Дөңесті жон беткейінен ылдилата жасалған сырғанақ маңында ойын тіптен қызық.

Мұнда бір топ бала шанамен жарыса сырғанап ойнап жүр. Жалтыраған тайғақ қабақтан төмен қарай заулаған, кедергіге кезіккендері тырапай асып, бірі құлап, бірі аунап жатыр. Ешқайсысының жүзінен реніш табы сезілмейді. Бәрі мәз-майрам. Шат күлкі, у-шуы көп дабыр айналаны думанға бөлеген.

Ойынның қызған шағының үстінен дөп түскен Самат та дүбірлі топқа қосылды да кетті. Әкесі сатып әперген қол шанасымен алғаш рет сырғанамақшы.

Ол шанасын сүйретіп, жон үстіне шықты. Шанасын түзулеп қойып алды да, жоғарыдан ылдиға қарай зырқырай жөнелді. Ағызып келе жатып кедергіге қатты соғылды дерсің. Оқыс бұрылып, кілт тоқтағанда, омбы қарға басы тығылып, тырапай асты. Шанасының бір қыры басына тиіп, ондырмай соқты. Басын екі қолымен қысып ұстап, күтпеген жерден таяқ жегеніне ызаланды ма, әлде тонқалаң асып құлағанына намыстанды ма, екі көзі жасқа толып, ұртын бұртитып шеттей берді. Оның жыламсырап тұрғанын көрген ересектеу Берік қасына тақау келіп:

— Сен неғып тымырайып тұрсың? Шанадан құлағанға да адам жылай ма екен. Жасаураған көзінді, жасқанған түрінді сыныптастарың көрсе, “шанадан құларың бар, сырғанаққа неге келесің” десе қайтесің? Сен жігіт емессің бе? Жанарды жасқа шылау жігітке жараспайды. Дереву көз жасыңды тый. Біреу көрсе, ұят болады. Көне, қолыңды әкел бері, шанаңның тізгінін мықтап ұста, жоғары қарай өрлейміз, — деп намысын қайрап, жігерлендіре түсті. Сол-ақ екен Самат тез серпілді. Орнынан ұшып тұрып, мұрнын бір тартты да, үсті-басының қарын қағып түсіріп, құлап жатқан шанасын сүйреп, өрге қарай мыртындай бастады.

Беріктің демеуімен биік жон үстіне демде-ақ көтерілді. Шекесі тершіп, шамалы ентігіп, екі танауынан дем алып тұрған Саматқа:

— Жайласып шанаңа отыр. Ылдиға қарай ат басын жібер де, зымырай бер, тек мықты бол, — деп Берік арқасынан қақты. Енді құламайын дегендей шанаңның екі жағынан мықтап ұстап алды да, ылдиға қарай заулай жөнелді. Орта жолға келгенде шанасы бөгеліп, шыр көбелек айналып барып, кері бұрылды. Оған жақын келген шанашылардың бірі:

— Ей, сен неғып жолды бөгеп тұрсың. Сырғанауды білмесең, тобыр ішіне қосылған не теңің. Жолдан шық былай, — деп дауыстады.

Екінші біреуі қолын бұлғап:

— Әй, балақай, біреу қағып кетпесін десең шетке қарай ығыс. Тосқауыл қойма басқаларға, жаны бар адамша, тездетіп қимылда, — деп әмір бере сөйледі.

Қос қапталынан зымырап өтіп жатқан шанашы балаларға кезек-кезек жалтақтай қараған Самат не істерін білмей, абдырап та қалды. Бір сәтін тауып, сырғанақ шетіне таман жылыстап ығыса берді. Самат жалтыраған тайғақ төбе басына үшінші рет көтерілді. “Бұл жолы қайтсем де сырғанақтың соңына дейін құламай жетемін” деп өзіне өзі серт берді. Шанасына отыра бере жүрек-сінді де. “Тағы құлап қалсам, көргендерден ұят шығар” деген ой қаумалады. “Жоқ, болмайды. Іркіліп, тайсалғаннан түк шықпайды. Одан да тәуекелге бел байлайын” деп іштей ой түйіп, бекемдікке бел буған Самат шана жарысына қайта қосылды. Шана үстінде жүйткітіп бара жатқан ол: “Енді құласам жыламаймын. Аппақ қар мақтадай жұмсақ. Оның үстіне атам айтатын: “Жетіге келгенше жерден таяқ жейсің”, “абайсызда жығылсаң, есек тұяғын төсейді, жылқы жалын төсейді” дейтін, мына сырғанақ үлпілдеген қарын төсейді. Еш жерім ауырмайды. Ауырса да сыр бермеймін”, — деп іштей бекінді. Кеудесін тың күш кернегендей. Соны серпінді бір құштарлық алға жетеледі.

Әне, ылдиға қарай шанасы ылпып зулап келеді. Самат мығым отыр. Ең соңғы межеге бірқалыпты жетіп, шанасы түзу тоқтады. Самат жан-жағындағы ойыншыларға ыржия күліп қарады.

— Самат сылбыр, сырғанауға шорқақ па десем, нағыз намысшылдың өзі екен. Енді бір-екі жоннан ылдиға жосылса, ешкімнен қалыса қоймас. Бәрімізден озатын сыңайы бар. Жарайсың, жігітім, — деп қолпаштаған Берік оны құшақтап, бауырына басты.

Самат кішкене шанасын шірене сүйреп, жон басына қайта өрлеп бара жатып, “алғашқы сырғанағанда құлап жатқан күйімді достарымның көрмегені жақсы болды-ау” деп, шекесінің терін сүртіп, дөң үстінен көпке күлімдей көз жіберді.

“ЕКІЛІК” АЛҒАН КҮНІ

Қоңырау қағылды. Үзіліске шыққан балалар сыртқа қарай дабырласып тұра ұмтылысты. Тек Қанат қана үнсіз. Тапсырмадан “екі” қойылған дәптерін арлы-берлі аударғыштап, орнында қозғалмаған қалпында отыр. Оған қызара бөртіп жүретін Жалғас тақау келіп:

— Сен неғып томаға-тұйық бола қалғансың? Бір жерің ауырды ма? — деді мазасызданып.

Қанат жұмған аузын ашпады. Ұртын бұртитқан беті төмен қарады. Содан соң Жалғас қолынан тартып, тұрсаншы дегендей ишарат білдірді. Бірақ оған Қанат ынғай танытпады. Бедірейген қалпы міз бақпады. Өте көңілсіз. Орнынан жылжығысы келмеді. Оған әзілқой қыз Күлән жақын келді де:

— Жалғас, менің конфеттерімді көрдің бе? Сен мұндайдың дәмін білмейтін де шығарсың, — деді қутындап әрі қалтасына қолын салып.

Жалғас оған да құлақ аспады. Қабағын тырыстырып, көз астымен қарады да қойды. Күлән Жалғастың түсініксіз мінезіне танданды да, жөніне кетті.

Төртінші сабақты өткізген мұғалім қоңырау соғылған соң:

— Соңғы сабақ бүгін өтпейді, тәтейлерің сырқаттанып қалыпты, — деп еді, балалар уралап, апыл-ғұпыл жинала бастады.

Жалғас үйіне келісімен киімдерін ауыстырып, тамағын ішті де, ыдыс-аяқты жуып, сүртіп, ретімен қойды. Үстел үстін жиыстырды. Үй ішін де сыпырып, бәрін тап-тұйнақтай етіп реттеді. Сосын сабағын әзірлеуге кірісті. Бір кезде көршілес үйдің баласы Өкен терезені тықылдатты.

— Жалғас, жүр доп ойнайық, — деп сыртқа қарай қол бұлғап шақырды. Оған Жалғас:

— Шықпаймын, — деп дауыстады да, жүре бер деп қолын сілтеді.

Сабағын әзірлеп болған соң сағатына қарады. Анасы жұмыстан келетін уақыт жақындапты. Әдетте анасының артынып-тартынып келетінін жақсы білетін Жалғас оны аялдамадан күтіп алмақшы болып, киініп сыртқа шықты.

Автобусты ұзақ күтті. Сәлден соң кішкене автобус та жетті. Жалғас есіктен шыға берген анасының шалғайына оралып, сөмкесін алуға қол созды. Шешесі ұлын кейін шегіндіріңкіреп барып:

— Немене, жөркелештенуің көбейіп кетті, бүгін “екілік” алғанбысың? — деді.

Жалғас төмен қарап, үнсіз тұрды.

ТҰНЫҚ ТҰМА

Қажығали қарт әдеттегіден ерте тұрды. Сыртқа шығып төңірекке, аспан көгіне көз жүгіртті. Ауа да тымық. Ішінен: “Бүгін бір шаруаның басын қайыратын күн екен. Күренқасқаны әкеп, ерттейін”, деп ой түйді де, қолына жүгенін алып, сай табанында жайылып жүрген жылқыларға қарай беттеді.

Көлігін қазыққа байлап, үй жаққа жылдамдата басты. Ойы қаладан келген немересі Ержанды да ерте барып, өзіне серік етпек. Пысылдап ұйықтап жатқан Ержанның көрпесін тартқылап:

— Балам, тұра қойшы. Тау жаққа барайық, — деп дауыстады. Ұйқысы сергек Ержан атып тұрды. Екі көзін кезек уқалап жүріп тез-ақ киінді.

— Қайда барамыз, ата? — деді атқа мінгесіп жатып.

— Әне, анау тастақты тау беткейіне қарашы. Кеше сол жерге мал қарай жүріп соғып едім, сондағы тұма көзі бітеліп қалыпты. Соны ашамыз, — деп негізгі шаруаны түсіндірді.

— Оны немен ашамыз?

— Балға, қашау, қайла, күрек сияқты құралдарды ала шықтым. Тұма көзі тар болса, тасын қашап кеңітеміз.

Ата сөзін үнсіз тыңдаған Ержан жан-жағына қарағыштады. Бәрі таңсық. Таңырқай барлайды. Көлденендей шөккен тау баурайында жасыл желек жайқалады. Бұлақ жағасында ақ қайың сыбдыр қағады. Одан әрі шырша белдеуі. Балауса шалғын аяққа оралады. Екі-үш күннен бері дамылсыз себелеген көктемнің ақ жауыны таң алдында саябырлаған. Көкжиектен самарқау көтерілген күн шоқтыт бұлты ыдырай бастаған аспан төріне сырғып барады. Таң нұрымен бусанып, маужыраған дала жадырай түскен. Дегдіп, буы бұрқыраған жерден бір жұпар иіс танауды қытықтайды. Жәндіктер де індерінен шығып, шуақты сағалап, ойнақ салғаны тіптен қызық. Дүр-дүр сілкініп қойып, сайраған құстардың үндері де құлаққа жағымды естіледі. Өздерінің әндері көп пе, әйтеуір көмейлері бүлкілдеп, көктем жырын құбылта жырлаудан жалығар емес.

Ержан осының бәрін қызыға тамашалап, жан-жағына, табиғат көркіне бар ынтасымен зейін қоя қараудан зерікпей, әр көріністі көкейге түйіп, масаттана түсті.

Қажығали қарт та күренқасқаны аяндатып отырып, діттеген жерге де жетті.

— Міне, ана бір жылтырап тамшылаған су көзін көрдің бе? Қазір шөп-шаламын тазалап, арнасын аршимыз. Бұйыртса, тұманың мөлдір суы сылдырап ағатын болады. Ол — жерге нәр, елге — нәсіп. Сулы жер нулы келеді. “Бұлақ көрсең — көзін аш” деген қағида бар халықта. Бүгін бір игі істі атқарсақ, үлкен олжа, — деді де Қажығали қарт жеңін түрді. Қалың өскен шөптерді жұлды. Бұталарды отады. Жер табанына дейін баттасып қалған қоқыстарды аршыды. Су тамшылаған тас сызатына арлы-берлі үңіле қарады. Жартастың қабағынан сұқ саусақ сиятындай ғана саңылаудан бұрын су атқылап жататын. Қазір суы тамшылаудан әрі аспай қалған. Көзі бітелген. Ойы — осы тұншыққан тұманың көзін ашу.

Қажығали қарт бүгілген белін жазып, белбеуін мықтап бір тартып, шекесінің терін жеңінің ұшымен сүртіп тұрып немересі Ержанға бұрылып:

— Ана торсықтағы қымызды әкел, бір кәрлен кесесін жұтып алайын әуелі. Ол қуат береді. Сосын бұлақ көзін ашуға кірісемін, — деп құшырлана қомданды.

— Ата, тас арасында су бола ма?

— Бәлі, болғанда қандай. Керемет бір дария шалқиды осы тау астында. Әкем Найзабай марқұм осы бұлақтан арыққа су ағызып, төменгі ылдидағы жазыққа бақша еккен кезінде. Егін де салған. Ырғын өнімге кенелген. Кейін ел көшіп кетіп, бұлақ иесіздікке ұшырады. Оның үстіне, су деңгейі төмендеді ме, бұлақ көзі бітеліп, тамтұмдап тамшылаудан әрі аспай қалғанын көрмейсің бе? Енді соны қалпына келтіру керек. Құдай қаласа, бұлақ көзі ашылады. Оған сенім мол. Бұйыртса, мөлдір судың игілігін өзіміз көреміз әлі-ақ.

Қажекең осыны айтты да, дамылсыз қимылдап, жартасты қашап, сызатты кеңейтіп, үңгілей берді. Тырбанған тірлігі текке кетпеді. Сынаптай жылтылдаған су жолын далитып ойып, қазандай ауыз жасады. Сол-ақ екен мөлдір сулы жылға төмен қарай жөнкіле ақты дерсің. Қара шал қуанып, немересіне күлімсірей қарады.

— Ой, ата, мынау керемет қой. Ағыны қандай қатты. Сарқырап ағуын қарашы, — деп қолын шапалақтап, арна табанына төне қарап, еңкейді. Мөлдір су түбінен өз суретін көріп, тіптен мәз.

— Ержанжан, тостағанды әкел. Тұманың мөлдір суын бір жұтайын. Шөл тез қанады.

Қарт тостаған толы суды бір-ақ сімірді.

— Ой, рахат-ай, салқын су сарайымды ашты ғой. Сен де іш, Ержанжан. Таза, дәмі де тәтті, татып көр, — деп тостағанды немересіне ұсынды.

— Ой-хой, өзі мұздай әрі тұщы екен.

Қажекен ертеңіне ауылдың төрт-бес қарымды жігіттерін жиыстырып келіп, судың алдын бөгеп, тоспа жасады. Біраз жерді тегістеді. Атыз көтеріп, арық жүргізді. Бес түп ағаш көшетін әкеліп, бұлақты жағалай екті. Бұтадан тазартылған алқапқа бақша егілді, жеміс ағаштары отырғызылды. Төңірекке сән кіре бастады.

Тас арасынан атқақтаған тұманың тұнық суы ауылға қарай сылдырай ағып жатыр. Ауыл балалары қағаз қайықтарын су арнасында жарыстырып, өзді-өзі мәз-мейрам.

Өрістен қайтқан қойлар да жылға суына жапырлай бас қойып, шөлдері қанғанша жұтып жатыр.

ЕҢБЕКҚОР БАЛА

Қаладағы мектептің бесінші сыныбында оқитын Бекен жазғы демалыс басталысымен ауылдағы атасының үйіне келетіні жылдағы әдеті. Жаз бойы осында болады. Ауыл іргесінде Қаратал өзені арындап ағады. Жағасы құм-қайыр. Шомылып алып, күнге денесін қыздырып жатады. Бірмезгіл қармақ салып, балық аулайды. Кейде көбелек қуып, гүл тереді.

Бекеннің бір жақсысы өте еңбекқор. Атасының бақшасына барып, жеміс ағаштарын күтіседі. Бақшаны суғарып, арам шөптерін жұлады. Атасы не айтса, соны істеуден еш ерінбейді. Бәрін де тиянақты атқарады. Кейде ерте тұрып, үйдің айналасын тазартып, қоқыстарды, ағаш жапырақтарын жинап, сыртқа шығарады. Оны көрген атасы мен әжесі риза болып:

— Менің осы алтыным, шаруақор болады түбі. Істеген ісі тап-тұйнақтай, көңілге қонады. Айтқызбай-ақ ауланы сыпырып,

қоқыстан арылтып тастағанын көрмеймісің, — деп бетінен сүйіп, арқасынан қағады. Оған Бекен де мәз.

Бір жолы Бекен көршілес Жайдарға барып:

— Қолың бос па, бақшадағы көкөністер қаулап өсіп тұр. Арам шөптер де жарыса шығып, көбейіп кетті. Соған сен көмектесші, ана зиянкес шөптердің көзін құртсақ, көкөністер де көбейіп, еркін өседі. Жеміске қарық боламыз. Сен де тоя жейсің? — деп көмектесуін өтінді. Бірақ оған Жайдар келіспеді. Әртүрлі сылтаулар айтып, қол ұшын беруге құлық танытпады.

Бекен оған іштей ренжігенімен, ойын сыртқа шығармады.

— Жарайды. Өзім-ақ тындырармын. Жакында көкөністер піседі. Қызанақ, қияр, құлпынай, шие ауызға түскелі тұр. Қолың босаса, жеуге кел, — деп қатарласын шақыруды да ұмытпады.

Шілде айы туысымен көкөністер пісе бастады. Бақша жемісін Бекен күнде жинайды. Егін — тегін жеміс. Көршілес Жайдар келмеді. Содан кейін үлкендеу торшаға алма, алмұрт, қызанақ, қияр сияқты жеміс түрлерін салып алып, Жайдардың ауласына барды.

— Ой, алмаң қандай дәмді, тіл үйіреді ғой. Қызанағың да етті екен, — деп тамсана жеді.

— Мұның бәрі еңбектің, ерінбеушіліктің жемісі. Қолы қимылдағанның аузы қимылдап, қарыны тояды деген осы, — деді Бекен. Осы кезде Жайдардың есіне түнеукүні қолғабыс көрсетуге шақырғанда бармағаны түсіп, беті алмадай қызарды. Ортадағы жеміске қол созбай, тамсанып отырып қалды. Мандайы тершіді. Мүмкін ұялғаны болар, төмен қарағыштап, басы салбырап кетті. Оны байқаған Бекен:

— Жайдар, неге жайсыздана қалдың? Бір жерің ауырды ма? — деп бәйек болды. Жайдар тіл қатпады. “Ұйқым келеді” деген сынай танытып, көздерін уқалай берді.

— Еңбек еткен қандай жақсы. Ол да жаттығу. Денең шынығады. Күні бойы сергек жүресің. Жуынып алып жатсаң, түнгі ұйқы қандай тәтті, — деді Бекен. Жайдар еңбектен қашқақтайтын жалқаулығын іштей түсінгенсіп, әрі қатарласы Бекеннен қысылғандай күйге түсіп, екі көзі жыпылықтап жан-жағына жалтақтап қарағыштай берді.

ЖАЙЛАУДА

Біз жазғы демалыста Текелінің өріндегі Төлек төрі дейтін жайлауға саяхат жасадық. Табиғат көркінің әсемдігін айтып жеткізу қиын. Өр кеудесін көкке керіп, шалқақтаған тау сілемдері бір-бірімен қолтықтасып, сұғынысып, ұлы көш керуеніндей тізбектеліп жатыр. Баурайы шырша мен ақ қайың. Жасыл желегі жайқалады. Қоңыр самал үп етсе шалғын шөп теңіздей толқиды. Тау қойнауларынан қайнап шыққан қайнарлар мен тұма да қисапсыз көп. Салқын суы ақжалданып сылдыр қаққан бұлақтар да күндіз-түні бір тынбай, ылдиға қарай жүйткіп, еңкілдей жүгіреді. Жағалаудағы тоғай ішкі сан алуан құс үнімен жаңғырығады. Арлы-берлі ұшып, көк аспанға шырқай көтеріліп барып, ұясына қайта оралған құстарға қызыға қарадық.

— Жасыл жайлауға келгеніміз қандай жақсы болды. Жүрекке жақсылық ұялатар табиғаттың ғажайыптары да жеткілікті екен-ау. Қалада жүріп байқай бермейтін құбылыстар неткен көп.

— Бәрі қызық, бәрі ғажап көрініс. Ох, туған жер, қандай көркемсің, — деп шалғынды шөп үстіне аунай кетті.

— Әне, әне қара, — деді Бекен жерден жеті қоян тапқандай қуанышты үнмен, — кекіліктер өріп жүр. Ұясы бар шығар. Жұмыртқасын алайық.

— Құс ұясына тиісуге рұхсат жоқ, — деді Төлеу.

— Біз табиғатты тамашалап, оның ерекшеліктерін көзбен көру үшін келдік. Титтей де зиян тигізбеуіміз керек. Табиғатты аялау — бізге міндет.

Бұған Төкен де, Бағлан да, Есен де келісті. Бекен өз сөзінің дұрыс еместігін енді түсінгендей үнсіз тұрды.

Аспан көгіне қазбауыр бұлттың қалықтағаны сол еді, жаңбыр сіркірей бастады. Бұлақ арасына тақау үлкен емен ағашы тұрған, жапырағы қалың. Діңін құшақтасаң екі адамның құшағы әрең жетеді. Бәріміз осы емен астына келіп паналадық. Кенет найзағай жарқылдап, шарт-шұрт еткен дыбыс тау бөктерін жаңғыртып жібереді. Сол-ақ екен жауын ағыл-тегіл төгілді. Өткінші жаңбыр ұзаққа бармады. Он шақты минөт сатыр-сұтыр етіп құйған жаңбыр тез-ақ саябырсыды. Бұлт та жөңкіле көшіп, батысқа қарай ығысты. Күн көзі ашылып, нұрын шашып, жаңбырмен жуынып тазаланған өсімдіктер де бір сілкініп, табиғат ерекше бір күйге бөленді.

Біздің де күміс күлкіміз тау бөктерін жаңғыртып жатты.

— Келесі жолы келгенде шатыр ала келіп, түнеп қайтатын болайық. Қаланың түтін иісі мен танауды қабатын ауасын жұта бергенше, таудың көусарымен тыныстап, рахатқа бір батайық, — десті бөрі. Табиғатқа саяхаттан таусылмастай әсер алған балалар ауылға көңілді оралды.

АҚ БОТАМ БАР

Мен жазғы демалыста Ешкіөлместің етегіндегі жайлауды қоныстанған нағашы атамның ауылына бардым. Табиғаты көрікті өңір.

Мен келгеннен кейін екі-үш күннен соң атамның інгені боталады. Түсі аппақ. Жас бота өте сүйкімді, жүні жібектей үлпілдейді. Мен оған қызыға, тандана қарадым.

Атам бота қасында тұрған менің басымнан сипап:

— Жиенжан, осы ақ бота саған нағашыңның тартуы болсын. Бәсіре етіп, саған сыйладым, — деді. Қуанышымда шек болмады. Қол соғып, екі езуімді жия алмай сықылықтап күле бердім. Атам мені көтеріп алып ботаның кішкентай екі өркешінің арасына отырғызды. Өркештері былқылдап тұр. Жұп-жұмсақ, үлбіреген. Жүндері қандай? Жібектен айнымайды. Қарақаттай көздері жәудіреп, маған қарап қояды, ақ ботам. Мен де қасынан шықпаймын. Өзі жуас. Кекілін тараймын. Мандайынан сипаймын. Бір-бірімізге үйреніп, жатырқамайтын болдық. Қайта ол мені іздейді. Мен де оны көргенше асығамын.

Ақ ботам өсіп келеді. Өскен сайын түрленіп, құлпыра түскендей. Өркеші тіктеніп көтеріліп қалды. Жанары да керемет әдемі. Мөлдіреп, адам суреті көрінеді. Өте сұлу. Әдемілігіне қызығып қарай беремін. Халқымыз қыздардың есімдерін Ботакөз, Ақбота, Бота деп неге қоятындығын енді ұғынғандаймын. Енді менің де Ақботам бар.

БАЛА ТІЛІ — БАЛ

“ӘЖЕМЕ БАРАЙЫН”

Апасы Алматыда оқитын баласына сәлемдемеге киім-кешек салған жәшікті көрсетіп:

— Тағы не салсам екен, толмай жатқанын қарашы? — деді ой-ланып. Оны естіген Бекен жүгіріп келіп:

— Апа, толмай жатқан жеріне мені салып жіберші, — деп өтіне қарады.

— Онысы несі, жаным-ау?

— Әжемді сағынып кеттім, жәшікке салып жіберші, барып қайтайын, — деп қиылып тұрды.

МАШИНА ҮРІП ТҰР

Түскі тамақты ішіп отырғанда аула сыртынан машинаның “бип-бип” дегені естіледі.

— Бұл кім келген? — деді атасы. Қақпадан сығалап қараған Сәния:

— Ешкім жоқ. Бір дәу машина үріп тұр, — деді жайбарақат жымия күліп.

БӘРІМІЗ КӨРЕТІН ЕДІК

Ертеңгіліктегі дастарқан басына жиналғанда Сәнияның атасы:

— Түсімде бір алқызыл түлкі көрдім. Қора сыртында күйрығын бұлғандатып тұрды, — деп әңгіме бастап еді, Сәния:

— Ой, ата, бас салып ұстап неге қамап қоймадың? Қораны зоопарк жасап, бәріміз көретін едік, қап-әй, ә! — деп атасына өкіне қадала қарап, көзін жыпылықтатып тұрды.

ЖҰМЫРТҚАНЫ СОЙЫП БЕРШІ

Апасы пісірілген жұмыртқаны Сәнияның алдына қойды. Ол біреуін ары-бері айналдырып:

— Апа, қатты терісін сыпырып, жұмыртқаны сойып берші, — деп дауыстады.

ЕРКЕ ЕРКІН

Еркін өте ерке өскен бала. Көршісіндегі Төкенмен бірге бесінші сыныпта оқиды. Бір күні екеуі мектептен келе жатып әлде-неге ерегесіп, жұдырықтасып қалады. Төбелестен таяқ жеген Еркін үйіне еңіреп жылап келеді. Оның бұлай жылай беретініне еті үйренген үй ішіндегілердің ешқайсысы мән бермейді. “Неге жыладың?” деп те сұрамайды. Қос жанарын жасқа бұлап, өзін ешкімнің көзге ілмегеніне ызаланып кеткен Еркін:

— Сендер менен неге жыладың деп қашан сұрайсындар? Көрмей тұрсындар ма? — деп жер тепкілеп, ащы дауысымен бақыра айғайлапты.

“ТЫШҚАНДЫ ҰСТАП ӘКЕЛ”

Қанат көршісіндегі сыныптасы Мұратқа барып:

— Біздің үйде тышқандар пайда болды. Мысығынды бір-екі күнге берші, — деді. Мұрат еш ойланбастан:

— Сен үйіндегі тышқандарды ұстап әкел. Менің мысығым оларды тез өлтіріп, жеп қояды, — деді.

МҰЗ ДЕГЕНІҢ ҚАЙМАҚ

— Мұз дегенің не? — деді атасы кішкене немересіне.

— Ол су бетіне тұнған қаймақ қой, — деді еш кідірместен.

ШАЛ БОЛАЙЫН ДЕП ЖҮР МЕ?

Малды ауылға келген бес жасар Марат ешкілердің сақалын көріп:

— Ата, мына ешкілердің сақал қойғаны несі? Сіз сияқты шал болайын деп жүр ме? — деп сұрапты.

РЕЗЕНКЕ АЛМА ҚАЙДА ӨСЕДІ

Марат ойыншықтармен ойнап отырып, резенке допты құшақтап алып, атасына келіп:

— Ата, мынандай резенке алма қандай ағашта өседі? — деп сұрады.

КӘМПИТ ЖЕЙСІҢ БЕ?

Бірде Сәния апасының қасына келіп, еркелеп тұрып:

— Апа, кәмпит жегің келе ме? — деді.

— Өзің білесің, мен тегі кәмпит жемеймін ғой, — деді анасы.

— Онда, апа, сен менен, “кәмпит жейсің бе?” деп сұрашы? — деді анасының мойнына асылып.

ЕДЕНДІ ЖУМАЙСЫҢ

Үстіндегі киімдерінің шаң-шаң екенін көрген анасы Маратқа:

— Еденнің бар тозаңын үстіңе жиып алыпсың ғой? — деді қабак шытып.

— Апа, оған қуанбайсың ба? Еденді жуып әуре болмайсың, — деп баласы мәз-мейрам болып күліпті.

ҚОС МЕКЕНДІЛЕР

Жануарлар әлемі жөнінде сабақ өтіп жатқан. Үй тапсырмасын сұрау барысында оқушы Нұрланға:

— Қос мекенділерді аташы? — деді мұғалім.

Нұрлан:

— Бақа, — деді де бөгеліп қалды. — Тағы да қандай қос мекенділер бар? — деді мұғалім сұрағын қайталап. Сәл ойланған оқушы:

— Менің құрдасым Нұрбол да қос мекенділер тобына жатады, — деді.

— Кім? — Мұғалім тандана қарады.

— Нұрбол.

— Қалайша?

— Ол құрғақта жүгіргенде алдына жан салмайды, ал суда жүзсе, қасқалдақтай қайқандап, қарасын көрсетпей кетеді.

ТЕҢІЗДЕР ТОЛЫП ЖАТЫР

— Жарта алдында тұрған оқушыдан мұғалім:

— Қандай теңіздерді білесің? Аташы? — деді.

— Қызыл теңіз.

— Сосын?

— Ақ, қара теңіз. Сары, көк, қоңыр, күрең және басқа түстілері толып жатыр, — деп оқушы шұбырта жөнелді емес пе.

НЕ ТАРТАСЫҢ?

Ән-күй сабағы үстінде Нұрланның өнерін білмек болған мұғалім:

— Қандай музыкалық аспапта ойнайсың? — деп сұрайды.

Нұрлан үндемей тұрған соң.

— Домбыра тартасың ба? — дейді ұстазы.

— Қолыма ұстап көргенім жоқ.

— Баян тартасың ба?

— Оны да білмеймін.

— Гитараға қалайсың?

— Ол не?

— Қобыз тартатын шығарсың?

— Қайдағы қобыз.

— Енді не тартасың?

— Айтсам ұрсасыз ғой.

— Ұрыспаймын.

— Шын ұрыспайсыз ба?

— Иә.

— Мен темекі тартамын, — дейді оқушы. Мұғалім не дерін білмей теріс бұрылыпты.

БАҒДАРШАМ

Нұрлан қалаға келіп, қаптаған машинаны көргенде жүрегі дүрсілдеп кетті. Жолдан өту өте қиын. Ентелеп кеп тоқтаған автокөліктердің бірі қағып кететіндей қорықты. Оның үстіне үйден шығарда әжесі:

— Қалада қаптаған мәшине көп. Жол қиылысынан өткенде байқап жүр, — деп ескерткен-ді.

Бәрі рас. Көшені қиып өтуге ұмтылған адамдар да көп. Ығы-жығы қимыл.

Бір кезде атасы Нұрланның қолынан ұстап алды да, жол қиылысынан жайбарақат өте берді. Машиналардың бәрі де кілт тоқтай қалды. Оған танданған Нұрлан:

— Ата, мына шоферлар сізді тани ма? Бәрі өтіп кетіңіз дегендей жол беріп, қаз-қатар тізіліп тоқтап тұра қалды ғой, — деді.

— Олар мені танымаса да жол қозғалысының ережесіне бағынады. Тәртіп сақтайды.

— Қалайша? — деді Нұрлан.

— Жол жиегіндегі анау үш көзді жарықты көрдің бе? Оны бағдаршам дейді. Автокөлік қозғалысын сол реттеп тұрады.

— Қайтіп реттейді?

Атасы мырс етіп күлді де, бағдаршамның жұмыс істеу тәртібін түсіндірді.

— Қызыл көзі жанғанда, машиналар түгелдей тоқтайды. Сарғыш көзі жыпылықтаса, жүруге әзірленеді. Жасыл көзі ашылса, жолдан өтуге рұхсат дегені. Бағдаршам — көше қозғалысын реттеп тұратын тәртіп сақшысы. Ол автокөліктерге де, жаяу жүргіншілерге де ортақ. Жол қиылысынан өткенде осы бағдаршамның көздеріне қарап, сақтықпен жүрген дұрыс. Ол — тәртіп. Бағдаршамға бағынсақ, жол ережесі бұзылмайды. Бәрі де аман-есен жүреді, — деп Нұрланның арқасынан қақты.

Нұрлан түсіндім дегендей басын изеп, бағдаршамға қызыға қарап тұрды.

КӨРШІНІҢ ҚҰЛЫНЫМЕН ЖАРЫСАМЫН

Бес жастағы Балғабек әкесімен бірге ойыншық дүкеніне барды. Әкесі:

— Кәне, қандай ойыншық тандайсың, өзін айтшы? — деді.

Баласы әрі қарап, бері қарап құлыншаққа көзі түсті. Көршісіндегі байлаулы құлынды көріп, сырттай қызығып жүретін. Кідірместен құлыншақты қалады да, әкесіне қарап:

— Мен де құлыншақты күтіп-баптап мінемін, — деді. Әкесі баласының тілегін қабыл көріп, үлкен ойыншық құлыншақты сатып әперді. Үйге келген соң Балғабек құлыншақты біраз айналдырып көріп, о жер, бұ жерін шұқылап, әбден қарап шықты да,

өз бөлмесіне апарып, бір бұрышқа тұрғызып қойды. Табаққа су кұйып, алдына бидай төкті. Оны көрген әжесі:

— Балам-ау, не істеп жүрсің? — деді.

— Құлыншағым ашығып қалған ба, кісінемейді. Су ішіп, жем жеп тойынсын. Дәу болып өскен соң мен де көршідегі Айдостың құлынымен жарысқа түсемін, — деді.

ТАБИҒАТ САБАҒЫНДА

Балабақшада табиғат сабағы өтіп жатқан. Тәрбиеші бөбектердің алғырлығын тексеріп, сұраулар қойып тұрып, сөз арасында:

— Бізді қоршап тұрған қандай нәрсе, кәне кім айтады? — деп сұрады.

— Бізді бөлменің төрт қабырғасы қоршап тұр, — деді бөбектер жамырай тіл қатып.

— Ал сол төрт қабырғалы үйді не қоршап тұр?

Балалар сәл ойланып барып:

— Көгілдір аспан, — деді.

— Дұрыс айтасындар. Жаңбыр жауса ше?

— Онда аспанды бұлт қоршайды.

— Ал адамдарды?

Балалар тосылып қалған сәтте елгезек Балнұр:

— Қолшатыр, — деді бірден тапқырлық танытып.

ҚҰДЫҚТАҒЫ БАЛАНЫ ЖҰМСАШЫ

Әкесі бақшаны суғарсаңшы деп айта берген соң селкостау қимылдаған Балғабек құдықтан су тартпақшы болып, шелекті алып, ілгекке ілді де, шынжырды төмен түсіріп тұрып, құдық түбіне қарап еді, дірілдеген су бетінен шелек ұстаған бала бейнесін көріп:

— Апа, қарашы, терең құдық түбіне бір бала түсіп, су алғалы жатыр. Бақшаны суғаруға сол баланы жұмсаңызшы, — деп, шелегін даңғырлатып төңкере салды.

ҚҰЛЫН ҚАРТАЙЫП ҚАЛҒАН БА?

Балғабек жайлауға келген. Атасының аппақ сақалы мен шашына қарап.

— Ата, сақалыңыз бен шашыңыз неге ағарған? — деп сұрағанда:

— Ой, балам-ай, қартайдық қой, — деген. Атасына еріп сыртыңа шығып желідегі құлындардың арасынан ақбоз құлынды көріп:

— Ата, мына құлынның жүні түгелдей ағарып кетіпті, қартайып қалған ба? — деп тандана қарап тұрды.

АЛМА АЛ, МЕН ЖЕЙІН

Ертеңгілікте шешесі базарға барып азық-түлік алып келмекші болып жинала бастаған. Сәния да анасынан қалғысы келмей:

— Апа, мен де балайыншы! — деп қыңқылдады. Сәнияның тілі “р”-ға келмейтін. Дұрыс сөйлетуді ойлаған шешесі:

— Егер сен “қара, ара” деп дұрыс айтсаң, базарға ертіп барамын, — деді, Сәния ойланып, тілін тістелеп, қатты қиналғансыды. Айтайын десе, “р” әрпі “л”-ға ауысып, “қала”, “ала” болып шығады. Іштей бірнеше қайталады. Бәрібір сөзі бұзылып кетеді. Әбден қиналып, базарға баруға ынталы болып тұрған Сәния шешесіне қарап:

— Апа, басқа сөз айтайыншы. Мынау қиын екен, тілім тайғанап кете береді, — дейді өтініп.

— Қандай сөз айтасың?

— Алма ал, мен жейін, — деймін. Шешесі тапқырлық танытқан қызының ойын түсініп, мырс етіп күліп жіберді.

АСПАН ТЕСІЛІПТІ

Күн бұлттанып, жаңбыр жауып тұрған. Сырттан келген Сәниядан шешесі:

— Күн жылы ма екен? Ауа райы қандай? — дейді.

— Ой, апа, аспанның төбесі тесіліп кетіпті? — дейді Сәния жайбарақат.

— Қалайша?

— Әнеу күні біздің үйдің төбесінен су сорғалап еді ғой, сол сияқты аспаннан көп-көп тамшылар ағып, жерге тамып жатыр. Жүрші, апа, тесігін бітейік, — деп анасының қолынан тартқылапты.

ҮЙРЕТКЕН ӨЗІҢ ҒОЙ

Сәнияның тарғыл мысығы бар. Ойнағанды ұнатады. Бір жолы Сәния ойнап отырып, мысығының құлағын тістеп кеп алғаны. Мысық мияулап тұра қашып, диван арқалығына қарғып шығып, құлағын қағып, аяғымен қасып, сипалап қойды. Сәнияның мысық құлағын тістелегенін көрген шешесі:

— Мысыққа неге тиістің? Тырнап алса қайтесің? — деді.

— Әуелі тиіскен өзі. Қолымды тырнамақшы еді. Одан бұрын мен құлағын қыршып жібердім. Өзі тыныш жүрсін, — деп ақталып еді, шешесі:

— Оның ойнағысы келеді. Ал сен оның құлағын тістеп алдың. Осын дұрыс па? — деді.

— “Біреу тиіссе, кегінді жіберме, бетін қайтарып таста” деп үйреткен өзің ғой.

ТҮСІМДЕ ТАРТЫП ӘКЕТТІ

Түс кезі. Үш жасар Сәния ұйықтап жатқан. Әжесі қасында ұршық иіріп отыр еді, бір кезде ұйқыдан ұшып тұрған Сәния екі көзін уқалап, жылап жіберді.

— Не болды, құлыным? Бір нәрседен шошындың ба? — деп әжесі құшақтап, бауырына басты.

— Әже, қолымдағы балмұздағымды көршідегі бұзық бала Бекбол тартып алып кетті. Жүрші, жеп қоймай тұрғанда алып берші, — деді немересі өксігін тия алмай.

— Қашан? Балмұздақты кім әперіп еді?

— Көрген жоқсың ба? Жаңа ғана қолымнан қағып алды.

— Сен ұйықтап жаттың емес пе?

— Түс көріп жатқанда. Жүгіріп келіп, тартып әкетті ғой. Жүр, алып берші, — деп әжесіне жалынып, тұр-тұрлап жұлқылай бастады.

БІЗ СОЛАЙ КЕЛІСКЕНБІЗ

Сырттан келген шешесінің алдынан шыққан Сәния:

— Апа, сүтті пісірем деп төгіп алғанымды саған Маржан айтқан жоқ па?

- Ештеңе деген жоқ.
- Онда бар ғой, апа, мен саған Маржанның лостраны сүртемін деп құлатып, быт-шытын шығарып сындырғанын айтпаймын.
- Не дейді?
- Біз солай келіскенбіз, — деп Сәния ернін жымқырып тұрды.

ЖҰМЫС АЛА КЕЛШІ?

Сәнияның шешесі Жамал тігінші болып істейді. Кейде түнгі ауысымға шығады. Бірде жұмысқа барғалы жиналып жатқан шешесіне:

- Апа, қайда барасың? — деп сұрайды.
- Фабрикаға, жұмысқа барамын.
- Мені де ала кетші?
- Түн ішінде сен ол жерде не істейсің? Мазаң кетеді.
- Онда, апа, маған да өзің істейтін жерден жұмыс ала келші, — деп жалыныпты.

АСЫҒЫН САҚА ЖАСАЙЫН

Мұрат асыққа құмар. Ет асқан сайын асықты жілікті сұрайды. Сол әдетімен шешесінің балық асып жатқанын көрген Мұрат:

- Апа, балық піскесін асық жілігін маған берші, асығын сақа жасайын, — деп өтінді.

ШЫБЫН ЕМЕСПІН ҒОЙ

Кішкене Сәния үстел үстіне шығып кетеді. Оған апасы:

- Түс былай, ұшып кетесің, — десе, Сәния:
- Ұшып кететін мен шыбын емеспін ғой, — депті.

АТА, ҚҰЛАП ҚАЛМАҢЫЗ...

Сәния атасымен бірге ұзынша орындықта қатар отырады. Тұрып кеткісі келген Сәния:

- Ата, мен тұрамын, орындық ауып кетіп құлап қалмаңыз, — деп ескертіпті.

“МҮЙІЗДЕРІН КІМ БҰРАҒАН”

Мүйізді иір-иір қошқарды алғаш көрген Сәния:

— Ата, мына қойдың мүйіздерін майыстырып, бұрап тастаған кім? — деп ренжіп, аяныш білдіріп тұрды.

МҰҒАЛІМ ҰРСАДЫ ҒОЙ

Сәния мектептен келген соң анасы әдеті бойынша күнделігін тексереді. Ондағы “екілікті” көріп:

— Сабағыңа дұрыстап әзірлен. Ертең мынандай жаман бағаны көрмейтін болайын, көзін жоятын бол, — дейді. Ана ақылын дұрыс түсінбеген Сәния:

— Күнделіктегі екілікті өшіріп, көзін жоятын болсам, мұғалім апай ұрсады ғой, — деп саусақтарын тістелеп, ойланып қалады.

АТЫН АЙТПАЙ ҚОЙДЫ

Мектепке барып келген немересі Алмастан атасы:

— Парталас отырған баланың есімі кім екен? — деп сұрады.

— Білмеймін, — деді немересі.

— Неге?

— Екеуіміз аттас екенбіз ғой, — деп атын айтпай қойды.

СЕНІҢ ӘКЕҢ БОЛСАМ ҒОЙ

— Көке, бізді оқытатын мұғалім ағайдың маған әке болғысы бар ғой деймін, — дейді Ұлан.

— Қалайша?

— Мектепте, сабақ үстінде сәл теріс қылық көрсетсем болды: “Шіркін, сенің әкең болсам ғой, көрер едің”, — дейді.

ЖҮЗУДІ ҮЙРЕНБЕС ЕДІК

Жаттықтырушы:

— Ғалым, судың қандай пайдасы бар, айта қойшы, — деді. Ғалым ойланбастан:

— Су болмаса, мына бассейінде жүзуді үйренбес едік, — деп күліп қойды.

СУРЕТШЕ ЫРЗАЛЫҚ

Сәния ағасына:

— Сен маған әйбеттеп сурет салып берші, — деп өтінді. Қарындасының тілегін орындауға ниет білдірген ағасы таудың көрінісін салып:

— Міне, мынау ұнай ма? — деді. Әртүрлі бояумен салынған суретке танданған Сәния ағасына қарап:

— Талабың таудай екен. Үлкейгенде бұдан да жақсы суреттер салатын шығарсың, — деп өз ырзалығын білдіріпті.

СЫРТЫҢНАН ОҚЫШЫ...

Сәния өзінше ойнап отырды. Үстел басында кітап оқып отырған ағасы да тым-тырыс. Жалғызсырап елегізген Сәния ағасына жақындау келіп:

— Аға, сен кітапты ішіннен оқымай, сыртыңнан оқышы, мен де тындайын, — деп өтініп қиыла қарағаны бар.

БӘРІ ШИМАЙ

— Сәния, не жазып отырсың?

— Ауылдағы бөпеме хат жазып...

— Ол кішкентай ғой, оқи алмайды емес пе?

— Ол менің жазуымды танымайды. Бәрі шимай, — депті.

СОРҒЫШ ЖҰТЫП ЖІБЕР

— Сәния, мен байқамай сия ішіп қойдым. Енді қайтемін? — деді құрбысы. Оған Сәния:

— Түк етпейді. Мә, мына сорғышты шайнап-шайнап, жұтып жібер, — деп кеңес беріпті.

СУЫҚ СУ БЕР

Қатты шөлдеп сырттан кірген Сәния апасына:

— Күн ыстық екен. Қарным ашып кетті, — деді. Шешесі:

— Не берейін? — деп сұраса:

— Суық су бер, — депті тамсанып.

ЖҰҒЫП ҚАЛҒАН ҒОЙ

— Сәния, қолың сатала-сатпақ, жумағансың ба? — дейді шешесі.

— Жаңа бетімді жуып едім, содан кір жұғып қалған екен ғой, — деп қолына қарапты.

СУ ПІСКЕСІН...

Ас үйдегі газ плитасы үстінде шәугім қайнап, қақпағы көтеріліп-жабылып селкілдеп жатқанын көрген Сәния:

— Апа, су піскесін шәугім қақпағы билеп жатыр, — деп шешесіне еңтіге жүгіріп келіпті.

ТЕРІСІ КҮЙЕ БҰЗАУ

Үш жастағы Сәния атасы сиыр бұзаулапты дегесін, оны көрейін деп қораға барады. Жас бұзау шымқай қара екен. Оны көрген Сәния:

— Терісі күйе бұзау ғой мынау, — деп танданыпты.

АПАМДЫ АЛА КЕЛШІ

Сәнияның ағасы үйге телефон шалады. Оны Сәния көтереді.

— Мен қазір келемін. Саған не әкелейін, — дейді сөз арасында. Оған Сәния:

— Маған ба, маған тәтті балмұздақ, әйбет кәмпит әкел. Сосын жұмыстан апамды да әкелші, сағынып отырмын, — депті.

СҮТ БЕРЕЙІКШІ...

Кішкене Сәния есік алдына шыққан. Қора жақта мәңіреген бұзауды көріп:

— Апа, бұзау жылап тұр екен, тамақ ішкісі келген болар, сүт берейікші, — деп анасына өтініпті.

Бұл кішкентай кісінің қолындағы сүт құйғышы —

ТІСІМДІ ЖЕЙДІ, ҚОРҚАМЫН

Дүкеннен келген шешесі Сәнияға:

— Кәмпит әкелдім, жейсің бе? — дейді.

— Жемеймін. Оны мен жесем, ол тісімді мүжіп кеміріп жеп қояды. Міне, өткендегі кәмпит тістерімді жеп тастаған, енді қорқамын, — деп мүжілген тістерін көрсетіпті.

“УЫСЫҢ ҮЛКЕН ҒОЙ”

Жекен сырттан үйге жүгіре кірісімен:

— Апа, кәмпит берші, — деді.

— Буфетте тұр ғой, алып же.

— Апа, өзін алып берші.

— Өзің-ақ алмайсың ба?

— Сенің уысың үлкен ғой.

БҰРШАҚ ЖАУЫП ТҰР

Үсті-басы суға малшынған Жекен шешесіне:

— Апа, бұршақ жауып тұр. Ыдыс берші, жинап әкелейін, — деді.

— Оны қайтесің?

— Салатқа қоспайсың ба?

“ӨЗІМ-АҚ АЙТПАЙМЫН БА?”

— Бүгін қандай баға алдың? — деді әкесі Сәнияға. Ол ернін жымқырып тұрды да:

— “Бес” не “төрт” алсам, есіктен кірген бетте-ақ мақтанып айтпаймын ба, — деп теріс қарап бұртиды.

“ҰМЫТЫП ҚАЛДЫҢ БА?”

— Әже, түнде кереметтей қызық түс көрдім, — деді Сәния.

— Иә, онда айта ғой, тындайын, — деп әжей немересіне қарады.

— Қызықтары өте көп. Бәрін айтып тауыса алмаймын. Ертегі құсатып сен айтып берші.

— Қарағым-ау, түсті көрген сен. Оны мен қайдан білемін.

— Әже-ау, мен түсті көргенде сен де қасымда бірге жүр едің ғой, ұмытып қалдың ба? — деп танданыпты.

“СЕН ТҰРА ТҰРШЫ”

— Сәния, сен нешедесің? — деді құрбысы Айгүл.

— Бестемін.

— Мен жетідемін. Сенен бұрын мектепке барамын, — деді мақтанып.

— Айгүл, сен асықпашы. Жетіде тұра тұршы. Мен сені қуып жетейін. Сосын мектепке бірге барайық, жарай ма? — деді Сәния.

КІР ҚҰЛАҚ

— Мынандай кір құлақпен қалай жүрсің?

— Апа-ау, басқа құлағым жоқ болса, қайтемін.

“ТІЛІМДІ ЖЕП КӨРШІ”

Екі әже сөйлесіп отырып, сөз арасында:

— Немеренің қылығы да, тілі де тәтті ғой, — дегенін естіген Сәния:

— Апа, менің де тілім тәтті ме екен, жеп көрші, — деп тілін шығарып, әжесінің иығына еркелеп асыла кетіпті.

“ЖАНАРТАУДАЙ АТЫЛЫП ЖАТЫР”

— Сәния, ошақтағы қазан қайнап па екен, көріп келші, — деді анасы. Сәния қазан қақпағын ашып, сақырлап бұрқ-сарқ қайнап, буы будақтағанын көріп, жүгіріп келіп:

— Апа, апа, қазанның түтіні будақтап, жанартаудай атылып жатыр, — депті ентігін әзер басып.

“ҚАБЫҒЫ ЖЫРТЫЛЫП КЕТТІ”

Аулада ойнап жүрген Сәния тасқа сүрініп, жалп етіп құлап түсті. Тастың қырына тиген тізесінің терісі сыдырылып, шып-

шып қан шыққанын көріп, үйге қарай тұра жүгірді. Есіктен кіре сала:

— Апа, қарашы тізем тесіліп, қабығы жыртылып кетті, — деп жараланған жерін көрсетіп жатты.

ҚАЛАЙ ЖҮРГІЗЕСІҢ

Асан кербестісін ерттеп жатқан атасынан:

— Ата, мына аттың моторы гүрілдемейді ғой. Бензинді қай жерінен құясың? Қалай жүргізесің? — деп тандана қарап тұрды.

“ӨЗ КӨЗІММЕН КӨРДІМ”

Асан қармен ойнап, қолғабын әбден сулады. Беті алмадай қызарып жаурады. Оны Сәуле көріп, жылынуға үйге шақырды. Ойынның қызығына құныққан Асан қайтқысы келмеді. Айтқанына көндіре алмаған Сәуле шыдамы кетіп, інісін желкеден түйіп қалды. Асан жыламсырап, аузын бұртитып анасына шағынды. Анасы ұрса ма деп қорыққан Сәуле:

— Асан өтірік айтады. Ұрғаным жоқ. Тоңып қалдың ғой, үйге жүр десем, тындамай қойған өзі, — деп ақталып шындығын айтты. Сол кезде Асан да жарыса сөйлеп:

— Апа, Сәуленің мені ұрғаны рас. Оны мен өз көзіммен көрдім, — деп дәлелдеді.

“ОЛ ҚОРҚЫП ТҰР”

— Балам-ау, суретті қалай салғансың, екі көзі шекесінде тұр ғой.

— Бәрі дұрыс, әже.

— Қалайша?

— Соны да білмейсің бе? Апам “қорыққанынан екі көзі тас төбесіне шықты” дегенді жиі айтады ғой. Ол да қорқып тұр.

КӨЗІМНІҢ ЖЫЛАҒЫСЫ КЕЛЕ БЕРЕДІ

— Асан, соншама жылағаның не, қоймайсың ба енді?

— Мен қояйын десем де, көзімнің жылағысы келе береді.

ПІСПЕГЕН ОЙЛАР

Асан томсырайып отыр.

— Соншама тұнжырағаның не? — деп сұрады.

— Басымда көп ойлар жамырасып жатыр, — деді ол. — Бірақ бәрі де әлі піспеген.

ТОЙ БІТКЕН ЖОҚ

— Асан, туған күніңді тойлап, ән салып, ойын ойнап, көңілді отырдық. Енді кетелік, — деді құрбылары.

— Әлі тойлап біткен жоқпыз, — деді Асан.

— Неге?

— Кәмпиттер таусылғанша той бітпейді.

“КҮШІК ДЕП ПЕ ЕДІҢ”

Сәнияның “р” әрпін дұрыс айта алмайтынын білетін ағасы оған:

— Сен “р” деші, — деді.

— Айтпаймын, — деді Сәния.

— Неге?

— Өйтіп сөйлейтін күшік деп пе едің мені, — деп ағасына қарапты.

“ҚАШАН ҚАЛҒИДЫ ДЕП...”

Түннің бір уағына дейін ұйықтамай отырған немересі Сәнияға әжесі:

— Түн ортасынан ауды ғой, неге жатпай отырсың. Ұйқың келмей ме? — дегенде:

— Әже, оң көзімнің ұйқысы келді, сол көзімнің әлі ұйықтағысы келген жоқ, қашан қалғиды деп күтіп отырмын, — депті.

АУЗЫН АШЫП, БАҚЫРМАЙ МА?

Сәнияның көйлегін тігіп болған соң анасы оған:

— Сен машинаның құлағын бұрап, жинай салшы, — деді.

— Құлағын бұрасам; аузын ашып, бақырып жылайды ғой, — депті үрейлене қарап.

БАСЫҢ АЙНАЛАДЫ ҒОЙ

Кішкентай Сәнияны әжесі еркелетіп:

— Сүйкімді боташымнан айналайын, — деп кекілінен сипады.

Оған Сәния:

— Әже, сен мені айналма, басың ауырып, құлап қаласың ғой, — деп өтіне қарады.

“ТҮТІН МЕН ТҰМАН ТУЫС ПА?”

Сәния жайлауға келген еді. Ертеңгілікте сыртқа шығып қараса, төңірек тұтасқан сұр тұман. Түк те көрінбейді.

— Ата, далаға шығыңызшы, түтін қаптап кетіпті, — деді. Бірдеме өртеніп жатыр ма деген оймен үйдегілер өре түрегеліп, сыртқа шықса, қалың тұман.

— Балам-ау, бұл түтін емес, тұман ғой, — дейді атасы. Сәл ойланған Сәния.

— Сонда бір-біріне ұқсайтын түтін мен тұман туыс па? — дегені бар.

“НЕ ІЗДЕП ЖАТЫР”

Жайлаудағы атасына қыдырып келген Сәния қозының енесін еміп жатқанын көріп:

— Әже, ана қозы үлкен қойдың бауырынан түрткілеп, не іздеп жатыр? — деді таңғалған кейіппен.

“ҚАҚАЛСЫН ДЕП ТҰРСЫҢ БА?”

Сәния жайлаудағы атасына келген. Қой қораға жақындап, жусап, күйсеп жатқан қозыларға қызыға қарап тұрған. Қошақандардың бірі ақырдағы жоңышқаға қарай тұмсығын созып, “мә-мә” деп маңырап, Сәнияға қарай мойнын бұрады.

— Мен тойып тұрмын. Жаңа ғана тамақ іштім. Көк шөбінді же деп ұсынғаныңа рахмет! Тісім өтпейтін шөпті жеп, қақалсын деп тұрсың ба?

Өзің-ақ жей ғой, — деп қошақанның жотасынан сипапты.

“АЯҒЫ ШОЛАҚ”

Алдыңғы оң аяғын көтеріп алып, ақсандай басып бара жатқан тоқтыны көрген қойшы:

— Мына тоқты ақсап қалыпты-ау, ә, — дейді. Қасында тұрған Сәния:

— Ата, ол ақсақ емес, бір аяғы шолақ, қарашы, жүргенде қысқа болған соң, жерге жетпей барады, — деп түзетіпті.

СЕГІЗДІ БӨЛУ

Математика бойынша бөлу сабағы өтіп жатқан. Тақта алдына шыққан Сәниядан мұғалім:

— Сегізді екіге бөлгенде неше болады? — деп сұрады. Сәл ойланған Сәния:

— Сегізді тең екіге бөлсек, екі түрлі жауап шығады? — деді.

— Қалайша? Дәлелде?

— Сегізді ортан белінен бөлсек, екі ноль шығады. Ал тігінен бөлсек, екі үш болады, — деп дәл таптым емес пе дегендей ерінін жымқырып тұрды.

КАРТАДА БІЗДІҢ ҮЙ ЖОҚ

Жағырапия сабағында карта бойынша сұрақтарға жауап беріп тұрған Сәниядан пән мұғалімі:

— Сен өзіңнің тұрған жерінді көрсетші, — деді. Сәния картаға әрі-бері үңіле қарады да:

— Апай, мұнда біздің үй түсірілмепті. Картаға сыймай қалған шығар. Ал біздің тұрған жеріміз көпірдің арғы бетіндегі моншаның қасында, — деді нық сөйлеп.

ҚЫЗҒАЛДАҚ ПЕН КӨКҚАЛДАҚ

Жанна кішкентай сіңілісіне қызғалдақ гүлін көрсетіп:

— Мынау қандай гүл? — деді.

— Қызыл гүл, — деді сіңілісі.

— Дұрыс. Мұны қызғалдақ дейді. Ал мынау қандай гүл? — деді көк гүлді көрсетіп.

- Бұл көкпенбек гүл.
- Атын не дейді?
- Көкқалдақ, — деп жауап берді.

СЫЗАТЫНЫН СЫЗСЫН

Бірде Жанна сырқаттанып қалды. Көршілес құрбысы Балнұр көңілін сұрауға келіп еді, анасы:

- Күні бойы дым сызған жоқ, — деді.
- Мен де қаламсап пен сызғыш бар. Қазір алып келе қояйын. Сосын сызғышпен сызатынын сызсын, — деп елпілдей түсті. Сөз астарын түсінбегеніне үйдегілер күлісіп жатты.

МАСА МЕН ШЫБЫННЫҢ АЙЫРМАШЫЛЫҒЫ

Мұғалім:

- Маса мен шыбынның айырмашылығы неде? — деп сұрады.

Оқушы:

- Маса қалың шөпті жердің жәндігі, ал шыбын үй қоқысының жәндігі, — деді мүдірместен.

ӨЗІМ-АҚ ЖҮГІРІП...

Анасы тойға баруға жиналып жатады. Оны көрген Марал:

- Апа, қайда барасың? — деді.
- Құрбым тойына шақырыпты. Соған жиналып жатырмын.
- Мен де барайыншы?
- Соңымнан еріп жүресің бе, үйде отыр.
- Апа, соңыңнан жүрмей, алдыңа түсіп алып, өзім-ақ жүгіріп отырайын, — деп қиылыпты.

БҰЗАУЛАР КҮШ СЫНАСЫП ЖАТЫР

Болат бұзауды ұстап, маңдайынан сипап тұрған. Көрші үйдің босанып кеткен бұзауы қасына шауып келді де, Болат ұстап тұрған бұзауды сүзе бастады.

Кішкентай Болат үйге қарай жүгіріп келіп әкесіне:

- Ана екі бұзау күш сынасып жатыр, — деді асыға сөйлеп.

ВИТАМИНІ ЖОҚ ҚОЙ

— Балам, алма же, витамині бар, — деді әжесі. Алманы жарып көрген баласы:

— Әже, витамині жоқ қой, таба алмадым, — деп танданып тұрды.

“ЖЫЛАҒАНДА ЖЕЙМІН”

Жұмыстан келген анасы Жансаяға шоколад әкеп берді. Оны қуана алған қызы жартысын жейді. Қалғанын шкафқа апарып қойып жатқанын анасы байқайды да:

— Қызым-ау, бәрін жей салмадың ба, несіне қалдырдың? Еріп кетеді ғой, — дейді. Оған қызы:

— Апа, мен оны жылағанда жемеймін бе, — депті.

“ЖЕГЕМ ЖОҚ, СОРЫП ЖҮРМІН”

Туған күн кешінде Сәнияға сыйлықтар өте көп әкелінеді. Оның біразы тәттілер болатын. Сәния болса, оларды шетінен жей береді. Тойымсыздық танытқан баласына анасы:

— Құлыным-ау, осынша кәмпитті жеген соң, тісіннен не қалады. Өткендегідей тісін ауырып, тағы да жылайсың ғой, — дейді.

Сонда Сәния ойланбастан:

— Мен кәмпитті тісіммен жеп жүргенім жоқ, сорып жүрмін, — депті.

“ДӘРІГЕР ТӘТЕ НАН САТЫП ТҰР”

Анасымен нан дүкеніне еріп барған Айдана:

— Апа, енді қарашы түнеу күні мені емдеген ақ халатты дәрігер тәте енді нан сатып тұр, — депті таңырқап.

“КӨЗІМ ТОҢЫП ҚАЛАДЫ ҒОЙ”

Ертеде бір қойшы үйіне мызғап алуға келіпті де, қойды қарай тұруға баласын жұмсапты.

Күннің суықтығынан қаймыққан баласы:

— Тоңамын ғой, — деп сылтауратады.

Анасы ұлының аяғына жылы байпақ, үстіне тон, тері шалбар, жылы қолғап, басына түлкі тымақ кигізеді де:

— Балам, енді тоңбайсың, қойды қарауға бара ғой, — депті.

Сонда баласы қысылып-қымтырылмастан:

— Көзім тоңып қалады ғой, — деп қиқайыпты.

МЕН ДЕ РАХМЕТ АЙТАЙЫН

— Ата, мен үлкейгенде сіз қандай боласыз? — деді Сәния жы-
мия күліп:

— Жасарып, сен сияқты бала болатын шығармын.

— Сонда мен сені балабақшаға ертіп апарамын. Балмұздақ
әперемін.

— Онда мен риза болып, дәмді екен деп, саған рахмет айтамын.

— Ата, қазір маған балмұздақ сатып алып берші, мен де өзіңе
рахмет айтайын, жарай ма, — дейді, Сәния. Атасы немересінің
ойын түсініп, үндемеген бетте дүкенге қарай бұрылады.

ЖАРЫҚТЫ САЛЫП АЛАЙЫҚ

Ауылда көптен электр жарығы жанбай қалған. Бір күні кеш-
кілік шам жарқ етіп жанып, үй ішін жайнатып жіберді. Оған қуан-
ған бес жасар Сәния:

— Апа, электр жарығы қандай жақсы. Ол жанбаған кезде жағуға
жететіндей жарықты көп-көп етіп жинап, дәу сандыққа толты-
рып салып қояйықшы, — деп өтініп иығына асылды.

ҚАЙСЫСЫ ЖЕҢЕР ЕКЕН?

Үш жасар Сәния сырттан үйге кіргенде қара мысығының ба-
ласымен ойнап, алма-кезек аунап жатқанын көріп:

— Әже, қарашы, дәу мысық баласымен алысып-жұлысып
күресіп жатыр, қайсысы жеңер екен? — деп қызыға қарап, оған
әжесінің де назар аударуын өтініпті.

САБАҚҚА МЕН БАРАЙЫНШЫ

Сәниядан бес жас үлкен Әния төртінші сыныпта оқитын. Бір күні Әния:

— Апа, басым қатты ауырып тұр, бүгін сабаққа бармай-ақ қояйыншы, — деп өтінген еді. Оны естіген Сәния.

— Апа, Әния ауырып қалса, мені балабақшадан сұрап алшы. Әнияның орнына сабаққа мен барайын, — деп етегіне оралды.

ЕКІ ЕКІНІ ҚОССА, ТӨРТ ЕМЕС ПЕ

Бірінші сыныпта оқитын Ермектен әжесі:

— Бүгін қандай баға алып келдің? — деп сұрады. Оған Ермек іркілместен:

— Екі сабақтан “төрт” алып келдім, — деді нық сөйлеп.

— Қай сабақтан алдың?

— Екі сабақтан сұрады ғой, екі екіні қосқанда төрт емес пе, — деп әжесіне бұртия қарапты.

ЛАҒЫНДЫ ЖЕП ҚОЯДЫ

Балабақшаға барып жүрген Сәния лақтың суретін салып, қасында отырған Ермекке көрсетеді:

— Менің қасқырым сенің лағынды жеп қояды, — деп тісін ақситып салған бөрінің суретін алдына қойса, Сәния үрейленіп жылап жіберіпті.

БІР ЖЫЛДА НЕШЕ АЙ БАР?

Екінші сабақтың үзілісі аяқталды. Жаратылыстану пәнінің мұғалімі келді де, балаларды түгендеді. Содан кейін орнынан көтеріліп, сабақ сұрауға кірісті. “Тапсырмаға қалай дайындалдыңдар?” дегенде оқушылар шетінен дүркірей қол көтерді.

— Жексенов тақтаға шықсын, көптен сұралмаған көрінеді, — деді мұғалім. Мұрат бөгелмеді, тез-ақ тақта алдына шықты. Оның жауабын мұқият тыңдаған мұғалім жаңсақ кеткен жерін түзеткелі сөз арасында:

— Мұрат, бір жылда неше ай бар? — деді. Оған Мұрат еш бөгелмей:

— Он үш ай бар, — деп тандайы тақ ете қалды.

— Дұрыс айтып тұрсың ба? Қалайша он үш ай?

— Бір жылда он екі ай бар. Аспанда бір ай бар, барлығы он үш, — деді Мұрат.

МЕНІҢ ДЕ ШАШЫМ АҒАРА МА?

Кішкентай Сәнияға анасы:

— Қашан жұмсасам да қасарысып тіл алмай, сен-ақ шашымды ағарттың-ау, — дейді.

Сонда Сәния аспай-саспай:

— Апа, алма, балмұздақ сатып әпер дегенімді сендер тындамай, тілімді алмасандар, менің де шашым ағара ма? — деп қарсы сұрақ қойыпты.

“ЖҰМЫРТҚА ҚАЛАДЫ”

Екінші сыныпта оқитын Сәния есеп шығарып отырады. Оған көмектесіп, амалды шешудің оңай тәсілін үйреткен анасы:

— Қорада он тауық бар еді. Бәрі де сыртқа шығып кетті дейік. Сонда қорада қанша тауық қалады? — деп сұрайды.

— Барлық тауық далаға шығып кетсе, қорада жұмыртқалары қалады, — депті Сәния жайдарлана тұрып.

“АПАМНАН СҰРАҢЫЗШЫ”

Сәнияның мектепке жаңа барған кезі еді. Оның дәптерлерін тексерген мұғалім:

— Сен неге үй жұмысын орындамағансың, — дейді. Бұл сұраққа аң-таң болған Сәния:

— Үй жұмысының бәрін орындадым. Төсек-орнымды жинадым. Бөлмелерді сыпырдым, ыдыстарды жудым. Терезелерді сүртіп, гүлдерді суғардым. Нанбасаныз, апамнан сұраңызшы, — деді мұғалімге кінәлідей жасқана сөйлеп.

“ҰЙЫҚТАҒАНДА ТАРТАМЫН”

- Ата, маған домбыра сатып әперші, — дейді Сәния.
- Тарта білмейсің. Күндіз-түні даңғырлатып сабалап, маза-мызды аласың ғой.
- Олай деменіз, ата, — дейді Сәния. — Сіздер ұйықтап жатқанда тартамын.

КӨП АҚША БЕР

- Қызым, сабағынды әзірлеп болсаң, дүкенге барып нан, сүт, май сатып әкеле қойшы, — дейді шешесі Сәнияға.
- Жарайды, барып келейін. Мен өзім жейтін балмұздақ пен көмпитті де сатып алайын. Бәріне жететіндей етіп ақшаны көп бер, — деп тездетіп киіне бастапты.

АУЗЫМА СЫЙМАЙ ҚАЛАДЫ ҒОЙ

- Әже, қарашы үлкен тісім түсіп қалды. Енді оны не істеймін? — деді тісеп жүрген Сәния.
- Күншығысқа қарап тұрып: “Таудай болсын” деп лақтырып жібер, шырағым, — деді әжесі.
- Өйдеп лақтырмаймын.
- Неге?
- Таудай болса, тісім кішкентай аузыма сыймай қалады емес пе, — деп Сәния бұртиып тұрды.

ЖЫЛҚЫНЫҢ БӨПЕСІ

- Жайлауға келген Сәния қызыл күрең құлынды көріп, оған тандана қарайды да:
- Ата, анау тұрған кішкентай ат жылқының бөпесі ме? — депті.

АЛДАР КӨСЕ БОЛҒЫМ КЕЛЕДІ

- Сәния, сен өз құрбыларыңды ылғи да алдай беретінің не? — депті анасы, сонда Сәния:

- Алдауды үйреніп, жаттығу жасап жүрмін, — дейді.
 - Оның керегі не?
 - Алдар Көсе болғым келеді.
- Анасы мырс етіп күліп жіберіпті.

БӨПЕМ ҚАРТАЙЫП ҚАЛЫПТЫ

- Сәния өзінен екі жас кіші інісінің кетік тісін көріп:
- Әже, бөпем де сіз құсап қартайып қалыпты? — дейді.
 - Қой, ол әлі жап-жас емес пе? — десе, Сәния:
 - Жаңа күлгенде көрдім, аузындағы тістері түсіп қалыпты.
- Қартаймаса, сөйте ме, — деп таңданыпты.

КӨЗІМЕ ТҰМАУ ТИІПТІ

- Көзі жасаурап отырған Сәниядан құрбысы:
- Сен не, жылағың келіп отыр ма? — деп сұрайды.
 - Жок, — дейді Сәния оған, — көзіме тұмау тиіп қалыпты.
- Соған жылағысы келе ме, жас шыға береді.

КІМГЕ ТАРТҚАНСЫҢ?

- Сәния, сен кімге тартып туғансың? — дейді әжесі.
- Сізге тартқанмын ғой.
- Қалайша?
- Сіз мені өте жақсы көресіз, ылғи кәмпит әкеп бересіз.
- Кәмпит бермесем ше?
- Онда апама ұқсайсыз.

БӘТЕНКЕНІҢ ЖАРТЫСЫ

- Балалар бақшасына баруға жиналып, аяқ киімін киерде бір сыңарын іздеген Сәния:
- Апа, апа, бәтенкемнің жартысы қайда кеткен? — деп айқайлапты.

БАНАНДЫ ЖЕГІМ КЕЛІП ТҰР

- Айман қыңқылдап жылай берген соң анасы оған кәмпит берді. Оған да жуанбады. Содан соң шешесі:

— Енді саған не керек? Жылағаныңды қоясың ба, жоқ па? — деп қатқылдау дауыс шығарады. Айман екі көзін уқалап тұрып:
— Маған банан бер, — деді.
— Қайдағы банан?
— Тұр ғой өне, ана бананды жегім келіп тұр, үзіп алып бермейсің бе? — деп суреттегі бананды көрсетіп қиқайды емес пе.

АСТАНА ҚАЛАСЫН КӨРДІҢ БЕ?

Серік үш жастағы інісінен:
— Сен Астана қаласын көрдің бе? — деп сұрады. Інісі бірден:
— Күнде көремін, — деді.
— Қалай күнде күресің? Ол қашықтағы қала ғой?
— Бармай-ақ көремін. Ондағы Бәйтеректі, океанды күнде тамашалаймын.
— Қалайша?
— Астанаға барғанда апам әкелген дәу кітапта бәрі бар емес пе. Соларды күнде көремін.
— Е, мен сені барып көрген екен десем, — деп еді Серік, інісі:
— Сен кітаптағы Астана суреттерін көргенде жоқсың әуелі, — деді. Бұған ағасы тосылып қалды. Ол шынында да, Астана туралы кітапты қолына ұстамаған да еді. Інісінің соны дөп басқанына қысылды.

ЕКІ ҚҰЛАҒЫҢ БАР ҒОЙ

Ұршық иірген әжесі радиодан ән тындап отырған. Немересі қайта-қайта келіп әр нәрсені бір сұрап, тынышын ала берді. Әжесі қабақ шытып:

— Ой, Омаржан-ай, радионы жөндеп тындатпадың ғой. Қайсысыңды тындаймын? — деді ренішті үн қатып. Сонда Омар жай-барақат тұрып:

— Екі құлағың бар ғой. Бірімен радиодағы әнді тында. Екіншісімен менің айтқанымды тында, — деп ақылмансығанына әжесі күліп жібереді.

АПАМ ТЫҒЫП ҚОЙДЫ-АУ

Ұйқыдан әдеттегіден ерте оянған Омар:

— Әже, мен бүгінгі түнде дүкеннен көп-көп заттар сатып алып, көтере алмай жүрдім, — деді.

— Қандай заттар сатып алдың? — деді әжесі.

— Көп заттар: көмпит, балмұздақ, шырын суы, ойыншық трактор, тағы-тағы бар. Толып жатыр.

— Олар қайда?

— Үйге алып келгенмін. Апам тығып қойды-ау деймін. Бірі де көрінбейді, — деп жан-жағына қарағыштай берді.

“БЕС ЖАҚСЫ МА?”

Жарқын сабақтан келген бетте:

— Апа, бүгін екі “бес” әкелдім, — деп мақтанды. Оны естіген інісі Қарқын жақындап келіп:

— “Бес” жақсы нәрсе ме? — деп сұрады. Оған Жарқын:

— Ол дегенің мынау, — деп бас бармағын көрсетті. Інісі Жарқынға күлімсірей қарап:

— Маған бір “бесінді” берші! — деп қалтасына қолын салып, ақтара бастапты.

АҚШАНЫ ТЕЗ САТЫП АЛШЫ

Төрт жастағы Берік сырттан жүгіріп келіп:

— Әке, көршідегі Маратқа әкесі бұраса жүретін машина сатып әперіпті. Маған да алып берші? — деп өтінді. Әкесі:

— Қазір ақша жоқ қой, айлық алайын. Сосын әперемін, — десе, Берік:

— Әке, жүрші базарға барып, ақшаны тезірек сатып алайық, — деп мазалап қыңқылдапты.

ӘЗІР ҚАРНЫМ АШҚАН ЖОҚ

Бір-екі жұмсап, тілін алғыза алмаған соң әжесі немересі Қайсарға:

— Сен айтқан тілді алмайсың, жұмсаған жерге бармайсың. Сірә, өзің бір таяқ жегің келіп жүр-ау осы, — дейді. Оған Қайсар:

— Әже, жаңа ғана тамақ іштік қой, әзірге қарным ашқан жоқ, — деп кері бұрылып жүріп кетіпті.

“БІЙ” ЖАҚСЫ

Атасы Серіктен:

— Сен мектепке барғанда “бес” аласың ба, әлде “екі”, “үш” аласың ба? — деп сұрапты. Сонда Серік:

— Мен “бій” аламын, — депті.

— Неге? — десе,

— Бійінші келгенді ел мақтайды. Жазда мен де жайысқанмын. Бійінші келіп едім, атам да, апам да арқамнан қағып, бәрі мақтаған. Сонда бійдің жақсы екенін білгенмін, — деп қоқиланып тұрды.

КӘМПИТТІ АУЗЫМ ЖЕДІ

Үстел үстіндегі кәмпиттің таусылғанын көрген ана баласы Мұратқа:

— Кәмпиттерді сен жеп қойғансың ба? — деді.

— Апа, мен емес, кәмпитті аузым жеді, — деп тымырайды.

“ТІЛІММЕН ЖАЛАЙМЫН”

Сәния анасымен бірге базарға барды. Балмұздақ сатып тұрған дүңгіршек қасынан өте бергенде:

— Апа, балмұздақ алып берші? — деп өтінді.

— Тамағың ауырып жүр, суық нәрсе жеуге болмайды ғой, — деді анасы.

— Апа-ау, алып берші, мен оны жемеймін, тіліммен жалаймын, сонда тамағым ауырмайды, — деп анасына қиыла қарады.

“АЛТЫН ТІС ҚАШАН ШЫҒАДЫ”

Әжесінің алтын тістерін көрген Сәния:

— Әже, тістерің қандай әйбет, жалтырап тұр. Маған осындай алтын тістер қашан шығады? — деді танданыс кейіппен.

АЯЗДЫ АЛЫП ТАСТА

Қыстың күні. Сыртқа шығып келген бес жасар Омар:

— Дала суық екен. Ой, мұздағанымды-ай, — деп еді, мұны естіген өзінен кіші інісі Қамбар:

— Немене, ішіңе суық кіріп кетті ме? Денең жылынсын, жылдамырақ аязды алып тастасаңшы, — деп кеңес беріпті.

ТОТЫҚҰСТЫҢ ӨЗІ АЙТСЫН

Баласы әкесінің ақша санап отырғанын көріп:

— Әке, маған базардан сөйлейтін тотықұс сатып алып беріңізші? — деп өтінеді. Әкесі баласына бұрылып:

— Ондай құсты ұстап көргеніміз жоқ, оны кім асырайды? — дейді. Баласы еш бөгелместен:

— Кімді қалайтынын тотықұстың өзі айтсын, — депті.

МАЗАҢЫЗ КЕТКЕН ШЫҒАР

Атасының алдында еркелеп отырған Қайнар:

— Ата, сіз де мен сияқты бала болдыңыз ба? — дейді.

— Иә, балам, мен де ерке болғанмын.

— Сол кезде достарыңыз тақыр басыңызды шертіп, сақалыңыздан тартқылаған шақта мазаныз кеткен шығар, ө, — деп аңырыпты.

“ШӨЛДЕГЕН” БӘТЕНКЕ

Мұраттың бәтенкесі ескіріп, тұмсығы сөгіле бастағанын көрген балалар:

— Ой, бәтенкең шөлдеп қалыпты ғой, — деп мысқылдайды. Содан кейін Мұрат үйге келісімен бәтенкесіне су құйып, ішін толтырып қояды. Оны көрген анасы:

— Мынауың не, суға шылқылдатып тастағаның қалай? — дейді.

— Бәтенкем тұмсығын ашып, шөлдеп қалыпты. Сусыны қансын деп су құйып қойған өзім, — депті.

ҚАНАТЫМ БОЛҒАНДА...

Бес жасар Маржан бақша ішіндегі гүлдерге қонған көбелектерді қуалап, ұстауға әрекеттеніп жүрген. Бір кезде жайылған жапырақ желісі аяғына оралып, құлап қалғаны. Оны көрген өзінен екі жас үлкен әпкесі:

— Көбелекке жете алмай, пәлекке сүрініп жығылып, жатысын қара, — деп мазақтайды. Үстін қаққыштап түрегелген Маржан:

— Егер менің де қанатым болғанда, шөптердің үстінен ұшып өтіп, сүрінбес едім, — деп армандапты.

СИЫР САҒЫЗ ШАЙНАП ЖАТЫР

Малды ауылға келген төрт жасар Нұрлан күйсеп жатқан сиырды көріп:

— Ата, ана қара сиырды қарашы, ерінін жыбырлатып сағыз шайнап жатыр. Ол қай дүкеннен алды? Маған да сондай сағыз сатып әперші? — деп қиылды.

ЖЕРДІ НЕГЕ ИСКЕЙДІ?

Басын жайнамазға тигізіп, намаз оқып жатқан атасына тандана қараған Нұрлан:

— Апа, атам жерді неге еңкейіп иіскейді? — деп сұрады.

ҚҰМҒА БАТҚАН МАШИНА ӘУЕНІ

Жалғастың інісі Оңғар не болса соған жылай береді. Бір күні әдеттегісінше Оңғар қыңырлығына басып, көз жасын бұлап отырған. Аузы қисайып, ыңылдап жылаған інісінің қылығын ұнатпаған әжесі:

— Мынау неғылдеп еңіреп отыр? — дейді. Сонда Оңғардың үш жас үлкен ағасы Жалғас:

— Құмды жолдан өрлеп шыға алмай пырылдаған машинаның әуенін салып отыр емес пе, — деп үй ішіндегілерді күлдіргені бар. Оны естіген Оңғарбек ұялғаны ма, әйтеуір екі көзін уқалаған бетте орнынан тұрып кетіпті.

ЖАСЫҢ НЕШЕДЕ

Атасы немересімен сөйлесіп отырып:

— Болат балам, сенің жасың нешеде? — деп сұрайды. Сонда немересі:

— Менің жасым мынандай, — деп үш саусағын тарбитып көрсетіпті. Онысы үш жастамын дегені екенін атасы түсініп, немересінің кекілінен сипапты.

СУЫҚ ТИГЕН ЖОҚ

Күн суықта салқын тиіп, тымауратып, жөтеліп жүрген баласы Арманға анасы:

— Далада желең жүрмесең қайтеді? Тамағың қырылдап, мұрның бітіп, суық тиіп қалыпты ғой, — дейді.

— Апа, маған суық тиген жоқ, көршінің баласы аяғымнан шалып қалды. Содан қарға етбетімнен құлап, мұрнымның бір жағы бітіп қалды. Екінші жағы сау, — деп ақталыпты.

АЙ ЖҰЛДЫЗДАРДЫҢ АТАСЫ

Айнұр мен Оспан түнде далаға шығып еді. Ай жарық сәулесін шашып, жұлдыздар жымындап тұр екен. Аспанға көз тіккен Айнұр:

— Оспан, ай неге үлкен, жұлдыздар неге кіші? — деп сұрайды.

— Ай жұлдыздардың атасы. Сосын ол үлкен.

— Оны қайдан білдің?

— Біздің атамыз бәрімізден үлкен ғой. Біз балаларымыз, кішкентаймыз. Жұлдыздар Айдың балалары. Енді түсіндің бе? — депті Оспан білгіштігін танытып.

БАСЫҢ ОРНЫНДА ТҰР ҒОЙ

Күн аптабы күйдіріп тұрған шақта Оспан анасымен бірге келе жатады. Анасы басын сипалап:

— Түу, күннің ыстығын-ай, басым айналып кетті-ау, — дейді кейістік білдіріп: Анасына жалт қараған Оспан:

— Апа, неге өтірік айтасың, басыңның айналғаны кәне, орнында қозғалмай тұр ғой, — деп танданыпты.

ЕРТЕ ТҰРАТЫН КІМ?

Ойнап отырған Оспаннан ағасы:

— Осы үйде ерте тұратын кім? — деп сұрайды. Оған Оспан:

— Біздің үйде ме? Ең ерте тұратын атам. Намаз оқиды. Ол кісінің дауысынан радио оянып кетіп, самбырлап сөйлей бастайды, — депті.

КӘМПИТТИ ЖЕП ҚОЙҒАН БА?

Қорадағы саулықтың ақбақай қоныр қозысын көрген кішкентай Нұрлан атасына келіп:

— Ата, мен мә-мәнің бөпесін көрдім, — дейді. Атасы:

— Ұнады ма? — деп сұрайды.

— Әй-әй екен. Көздері жылтырап тұр. Маған қарап, “мә-мә” деп аузын ашты.

— Мә-мә дегенде не берді? — дейді атасы.

— Кәмпитін жеп қойған ба, ештеңе берген жоқ, — деп аңырды.

ТОЙҒАНЫМША ҚАБЫҚ ЖЕДІМ

Қауындық басындағы атасына барып келген Нұрлан шешесіне:

— Апа, көкөністің қабығында витамин көп болады деп едің ғой. Сол үшін қауын мен қарбыздың қабықтарын тойғанымша жедім, — деп қуана айтып жатты.

АЛАҚАНЫ ЖЫРТЫЛЫП ҚАЛЫПТЫ

Күні бойы бақшада жұмыс істеп, күрекпен жер қопарғанда күлдіреп ойылып қалған атасының алақанын көрген Нұрланның:

— Әже, атамның алақаны жыртылып, қабығы жалбырап қалыпты, — деп таңырқағаны бар.

ҰШЫП КЕТЕТІН ТОРҒАЙМЫН БА?

Машинаның терезесінен сыртқа қарап отырған баласына әкесі:

— Балтажан, байқап отыр, ұшып кетіп жүрме? — деп ескертіп еді, оған баласы:

— Мен не, ұшып кететін торғаймын ба? — деп ұртын бүрти-тыпты.

ҚАТАР ОТЫРЫП ТЫНДАЙЫҚШЫ

Теледидардың ертеңгі жаңалықтарын тындаған Нұрлан шешесіне келіп:

— Апа, дастарқан жасаулы тұр екен, жаңағы теледидарда сөйлеген ағай мен апайды шақырайықшы. Бізбен бірге тамақтанып, қызық-қызық әңгіме айтсын, қатар отырып тындайықшы, — деп өтінді.

ШҰЛҒАУЫМ ҚҰРҒАҚ

Сырттан суға малшынып келген баласына шешесі:

— Шұлғауыңа дейін шылқылдатып жеттің бе? — деді ренішті кейіппен. Оған баласы:

— Апа, шұлғауым құрғақ, оны үйге тастап, етігімді жалаң аяқ кигенмін, — деп ақталғаны бар.

НЕГЕ БАЙЛАП ҚОЙМАДЫҢЫЗ...

Ертеңгіліктегі дастарқан үстінде Ошан атай:

— Бүгін түсімде жоғалған түйені тауып алып, қуанып жүрмін, — десе, немересі:

— Ата, оны неге байлап қоймадыңыз, бәріміз мініп базарға баратын едік, — деп өкініпті.

ДҮРБІСІН СҰРАП ЖАТЫР

Ошан немересін “көзәйнегімді әкеп берші” деп жұмсайды. Төргі үйге барғанша атасының айтқан затының атын ұмытып қалады. Жан-жағына аңырып тұрғанын байқаған анасы:

— Не іздедің? — дейді.

— Атам кішкене дүрбісін сұрап жатыр, — депті.

ӘТПШУ ТИП ҚАЛЫПТЫ

Суыққа шығып келгесін Ақан қайта-қайта түшкіре беріпті. Оны аңғарған інісі:

— Саған әтпішу тип қалыпты ғой, — деп аяныш сезім білдіріпті.

АСПАН ЖЫЛЖЫП БАРАДЫ

Аспанда қазбауыр бұлттың қалықтап көшіп бара жатқанын көрген Ақан:

— Ата, көкке қарашы, аспан батысқа қарай жылжып барады, — деп аңырыпты.

КІМ ҚАЙДА ТУДЫ

Кішкентай Нұржанның тілі жаңа шығып, ананы бір, мынаны бір сұрай бастаған кезі еді, кешкі ас үстінде әжесіне еркелей қарап:

— Әже, сен қай жерде тудың? — деді.

— Алатаудың етегіндегі Қырғауыл ауылында.

— Апам қайда туды?

— Балқаш көлінің жағасында.

— Әкем ше?

— Ол Жезқазғанда.

— Мен қайда тудым?

— Сен осы жерде, Алматыда тудың.

Нұржан сәл ойланды да:

— Сонда бәрің менің туған күнімді тойлауға жиналғансындар ма? — деді емес пе.

СУРЕТТІ АҚШАСЫЗ БЕРМЕЙДІ

Нұрлан ағасы Құрманмен бірге барып суретке түсті. Үйге келісімен:

— Апа, біз тегін суретке түстік, — деді қуанып. Бірнеше күннен кейін суретті алуға бармақ болған Нұрлан анасынан ақша сұрады.

— Суретке тегін түсірді дегенің қайда? — деді анасы.

— Түсіргені тегін, ал қағазға шығарған суретті ақшасыз бермейді ғой, төлеу керек екен, — деп түсіндіріп жатты.

ӘКЕМ АТА БОЛЫП КЕТІПТІ

Жанаттың әкесі Нұрбай жайлауға барып, бір апта жүріп келген. Осы күндерде сақал-мұртын алмай өсіріп жіберіпті. Әкесінің өсіп кеткен сақалына таңғалған баласы:

— Апа, апа, әкемді қарашы, ата болып кетіпті, — деп дауыстапты.

ҚОСУДЫ ЖАҚСЫ ҮЙРЕН ДЕГЕН

Шешесі бірінші сыныпта оқитын ұлы Ақанның дәптерін тексеріп:

— Балам, беске үшті дұрыс қосыпсың. Ал алтыдан екіні дұрыс алмағаның қалай? — десе, баласы:

— Әкем есепші ғой, басқаны білмесең де, қосуды жақсы үйренетін бол деген, — депті.

ЖЕУТЕ ОҢАЙ БОЛСЫН ДЕП

Бес жасар Ақан сурет салып отырған. Әкесі қасына келіп, суретін көріп:

— Мынау ненің суреті? — деді. Оған Ақан:

— Бұл қарбыз, — деді.

— Ішіндегі шопағы қайда?

— Әдейі салғаным жоқ.

— Неге?

— Жеуге оңай болсын деп.

ЖАЗАСЫН ТАРТЫП ЖАТСЫН

Мектептен келген Нұрлан есіктен кірісімен сөмкесін бұрышқа қарай лақтырып тастады. Оны көрген анасы:

— Балам-ау, оның не? — десе,

— “Екілік” алғаны үшін жазасын тартып, бұрышта жатсын, — деп кері бұрылып кетіпті.

МЫСЫҚТЫҢ ТЫРНАҒЫ ӨСІП КЕТІПТІ

Диван үстінде пырылдап ұйықтап жатқан тарғыл мысықтың тырнағына көзі түскен Нұрлан:

— Апа, қайшыны тауып берші? — деп дауыстайды.

— Оны қайтесің?

— Мысықтың тырнағы өсіп кетіпті. Соны алып тастайық та, — депті.

ЖЕРДЕ ОЙНАП ЖҮРМІЗ ҒОЙ

Үй ішінде арлы-берлі асыр салып ойнаған Нұрлан мен Құрманға әжесі:

— Кішкене тынышталсандаршы түге, мазаны алып, басқа шығып кеттіндер ғой тегі, — деп кейістік білдірсе, немерелері:

— Өтірік айтпасаңызшы, әже, басқа шықпай-ақ, жерде ойнап жүрміз ғой, — деп наразылық білдіріпті.

ТҮНДЕ ЖОҒАЛЫП КЕТТІ

Сәния қой дегенге қарамай күздің салқын күнінде балмұздақ жеп еді, ертеңіне тамағы ауырып, дауысы қырылдап, үні шықпай қалды.

— Дауысыңа не болды? — деді әжесі. Үнін әзер шығарған Сәния:

— Түнде жоғалып кетіпті, — деді жайбарақат қана.

ТҮСІМДЕ КӨРДІМ

Астанаға барып келген ағасынан Сәния:

— Сен қаланы араладың ба? Әсем бе екен? — деп сұрайды.

Ағасы:

— Керемет ғажап қала. Құрылыстары ғаламат. Біріне-бірі ұқсамайтын ғимараттар өте көп, — дейді “не дер екен” деген оймен: — Сен көрдің бе? — деп сұрапты.

— Иә. Мен де араладым.

— Қашан.

— Түнде түсімде, — депті еш ойланбастан.

КӘМПИТТІ КӨП ЖЕЙМІН ҒОЙ

Әжесі Сәнияға:

— Сен соншама неге тәттісің? — десе:

— Соны да білмейсің бе, мен тәтті болмағанда қайтемін, кәмпітті көп жеймін ғой, — депті.

ЕРТЕҢ ҚАР ЖАУАДЫ

Сырттан келген Қайрат:

— Ата, ертең жаңбыр жауады, — деді.

— Оны қайдан білдің, кім айтты? — деп атасы басын көтерді.

— Сара әжемнің аяғы қақсап, сүйектері сырқыраса ауа райы бұзылады емес пе. Сол апам сырқаттанып, сүйектері сырқырап жатқан көрінеді. Демек, ертең қар не жаңбыр жауады, — деді түсіндіріп.

ОЛ БҰРЫШТА ТҰРАДЫ

Апасы баласы Болаттан:

— Кейінгі кезде көршідегі Олжабекпен сен неге ойнамай жүрсің? — деп сұрады.

— Апа, мен онымен қалай ойнаймын. Шешесі оны тентексін деп ылғи бұрышқа тұрғызып қояды.

ЖАҢБЫР НЕГЕ ӨТЕДІ

Есік алдындағы орындықта әжесінің қасында отырған Болат көкке арлы-берлі қарады да:

— Әже, аспан қалың ба, әлде жұқа ма? — деді білуге құштарлық танытып.

— Көк биік әрі қалың ғой, құлыным, аспан жеті қабат деседі:

— Онда жаңбыр неге өтіп кетеді. Жұқа жерлері де бар ма? — деп таңырқады Болат.

СОТҚАР БАЛАЛАРДАН ҚОРҒАЙДЫ

Даладан үйге жүгіре басып кірген Асан:

— Апа, маған тағы кәмпит берші? — деді.

— Жаңа ғана қалтанды толтырып алып кетіп едің ғой. Лезде жеп қойдың ба?

— Мен ол кәмпиттерді Ақанға бердім.

— Не үшін?

— Ол мені сотқар балалардан қорғайды.

СЕН ҚОЗЫ ЕКЕНСІҢ ҒОЙ

Асанға көрші үйдегі сыныптасы Берік:

— Сен қозы екенсің ғой, — деді.

— Иә, саған! Мен қозы емеспін, Асанмын, — деп қабағын тыржитты.

— Сен білесің бе, әлде әжең біле ме? Кеше сені “Қоңыр қозым, менің қозым” деп қайта-қайта айтқанын өз құлағыммен естідім ғой, — деді Берік сөзін дәлелдеп.

Әжесінің “қозым” деп айналып, еркелететіні есіне түскен Асан үндемей ойланып қалды.

БӨТЕН КІСІ

Бір күні Ләйләнің үйіне келген кісі:

— Қызым, бері келші, — деді. Ләйлә қасына барды.

— Үйінде әжең бар ма? — деп сұрады.

— Бар, — деді де, үйіне жүгіріп кіріп: — Әже, сізді бір кісі сұрап тұр, — деді аптығып. Әжесі:

— Қандай кісі, көршіміз емес пе? — деп еді, Ләйлә:

— Жок, көршіміз емес, шал болайын деп қалған сақалы бар бөтен кісі, — деп жауап берді.

“БҰЗАУ САУАЙЫН...”

Кешкілікте шелек алып, сиыр саууға бара жатқанда, Құралай анасынан қалғысы келмей:

— Апа, мен де барайыншы, — деді,

— Жок, сен үйде отыр, сиыр сүзеді, — деп еді, Құралай кішкене шелегін алып:

— Апа, онда мен бұзау сауайыншы, — деді.

СУДЫҢ АСТЫ

Жаз. Күн ыстық. Інім сырттан жылап кірді:

— Оу, не болды? — дедім мүсіркеп.

— Суға түсіп кеттім.

— Соған да жылай ма екен?...

— Судың бетінде болсам, жыламай-ақ шығатын ем ғой.

— Сонда қалай?

— Судың астына түсіп кеттім емес пе?

ЫСТЫҚ АТА

Гүлнар Айгүлмен бірге Жаңа жылдың салтанатты кешіне барып, Аяз атадан сыйлық алып келген. Сол қызықты кеш есінде қалған Гүлнұр жаздың шуақты күнінің бірінде:

— Ыстық ата келіп сыйлық бермес пе екен? — деп сұрады әкесінен.

НЕШЕДЕСІҢ?

— Сенің атың кім еді? — деп сұрады кішкене Серікті сөйлетуге құмартқан қарт.

— Серік қой.

— Сабақ оқисың ба?

— Жатқа оқып жүрмін.

— Нешедесің?

— Нешеде екенімді көрсетейін, — деп қолғабын шеше бастады.

АНАУ КІМНІҢ ДОБЫ?

Гүлмира анасы мен әкесіне ілесіп кешкі серуенге шыққан. Гүлмира аспанға таңырқай қарап тұрып:

— Анау кімнің добы? — деді сұқ саусағымен Айды көрсетіп.

ЕКІ СӨЙЛЕУГЕ БОЛМАЙДЫ

Тентектік жасаған Ерланға анасы:

— Тентектігің үшін бар да бұрышқа тұр, — деді.

— Неге?

— Мені тындағың келмей ме?

— Келеді.

— Онда неге бұрышқа тұрмайсың?

— Өзің айтып едің ғой, апа, адамға екі сөйлеуге болмайды деп.

— Кім екі сөйлепті?

— Өзің.

— Қашан?

— Түнде түсімде: “Ендігәрі бұрышқа тұрғызбаймын”, — дегенсің. Ал бүгін бұрышқа тұрғызбақсың ба?

ЕКІНШІ ЭЛЬМИРА

Балабақшасына келген Эльмира:

— Апа, апа, тағы бір Эльмираны қарашы? — деп қуана кірді.

— Тағы бір Эльмирасы несі?

— Сенбей тұрсың ба? Міне, өзің көр, — деп суретші шығарған өз бейнесін ұсына берді.

АЙДЫҢ ҚОЗЫСЫ ҚАЙДА?

Ауылға келген Ерланды атасы қораға ертіп кіріп:

— Үйленгенде ақжолтай шопан болады екенсің. Сен келгенде, ақ саулық туыпты. Қозысын саған бәсіре қылып беремін, — деді.

— Кешке жақын атасы аспанға қарап тұрып:

— Ай туыпты, — деді.

Таңертеңгі әңгімені күні бойы естен шығармаған бала:

— Ата, ата, Айды да бәсіреге маған бересің бе? — деді.

ЕШКІНІҢ САҚАЛЫ БАР

— Сәлім, сен ешкіні қойдан айыра аласың ба?

— Айыра аламын.

— Қалай айырасың?

— Ешкінің мүйізі бар.

— Мүйіз кейбір қойда да бар емес пе?

— Е, таптым, таптым, — деп қуанып кеткен Сәлім. — Ешкінің сақалы бар, — деді.

ҚУАНЫШ

Әжесі:

— Менің Қуанышыма адам жетпейді, — деп немересінің арқасынан қақты.

Оған бес жасар Қуаныш:

— Жок, әже, кеше жарысқанда маған төтем жетіп алды! — деді.

“КҮНІ БОЙЫ ҰЙЫҚТАЙДЫ”

Марат пен Асқар көрші еді.

— Итің түні бойы дамыл көрмей үріп шықты ғой, — деді Марат.

— Оған жаның ауырып, қиналмай-ақ қой! Біздің ит түнімен үрсе, күні бойы ұйықтайды, — деді Асқар.

ЖАҢА ЖЫЛ

— Марат, Жаңа жыл қашан болады?

— Мен алтыға толғанда...

АСПАН НЕГЕ СУ БҮРКІП ТҰР

Күн сіркіреп тұр еді. Жоғары қарап тұрған Ләззат көшкен бұлтты нұсқап:

— Көке, аспан су бүркіп, ойнап тұрғанын қарашы, — деді.

“ЕНДЕШЕ НЕГЕ ЖЫЛАЙСЫҢ!..”

Жүгіріп ойнап жүргенде Салтанат сүрініп кетіп, ұшып түсті. Аяғын ауыртып алған ол жылап қоя берді. Оған қосыла Гүлшат та жылай бастады. Салтанаттың шешесі келіп, қызының жарасын таңып беріп, Гүлшаттан:

— Сен де құладың ба? — деп сұрады.

— Жоқ.

— Ендеше неге жылайсың?

— Салтанатты жалғыз жылатып қояйын ба, ұят емес пе?!

АЛМАГҮЛ

— Қалқам, сен өскенде кім боласың? — деді әжесі Алмагүлге.

— Өскенде Алмагүл апа боламын, — деді ол ойланбастан.

ӘКЕМ КЕЛЕ ЖАТЫР

Кішкентай Нұргүл шешесіне жүгіріп келіп:

— Апа, әкем келе жатыр, — деді.

— Машинасымен бе?

— Жоқ, бәтеңкесімен.

КІМ ҮЛКЕН

Жақанның досы Қазбек:

— Жақан! Ә, Жақан! Ағанның жасы сенен үлкен бе еді, кіші ме еді осы? — деп сұрады.

СҮТ КӨБЕЙДІ

— Бүгін сиырдан сүт аз шықты, — деп апасының кейігенін Мұрат ұйқылы-ояу жатып естіген. Шешесі сүт пісіруге шығып кетті. Мұрат тұрып киінді де, беті-қолын жуды. Содан соң апасының қасына барып тұрды. Сүт пісіп, көпіріп таси бастағанын көрді де:

— Алақай, алақай! Апа, сүт көбейіп келеді! — деп қуанды.

РАХМЕТ ҚАЙДА?

— Көке, мысық түшкірді.

— Сен оған “сау бол” дедің бе?

— Жоқ.

— Неге?

— Ол маған рахмет айтпайды ғой.

АРТЫМНАН ҚАЛМАЙДЫ

— Сен неге терліп-тепшіп жүгіре бердің? — деп сұрады інісінен Асқар. Інісі екі көзін аспаннан алмай:

— Мен қай жаққа жүгірсем, ай да сол жаққа жүгіреді, артымнан қалмайды. Ой, өзім де шаршап кеттім! — деді ентігіп.

ШЫБЫННЫҢ ӘКЕСІ

Үйде жалғаз қалған Түгелбай анасы келгенде жылап жіберді.

— Неге жылайсың? — деді анасы Түгелбайға.

— Үйге шыбынның әкесі кіріп кетіп, содан қатты қорықтым, — деді Түгелбай араны көрсетіп.

АУЫРҒАН ТІС

Бір күні Асқардың тісі ауырды. Шешесі дәрігерге апарды. Дәрігер оның тісін жұлып алды. Үйге келген соң, кешке әкесі:

— Тісінді жұлғанда ауырды ма? — деп сұрады.

— Тісім дәрігерде қалды ғой, ауырды ма, ауырмады ма, білмеймін, — деді.

ДОП ҰРДЫ

Берік далада балалармен доп ойнап жүрген. Бір кезде оның бетіне доп тиіп кетті. Ол дауыстап жылап жіберді. Мұны көрген інісі Сәбит:

— Апа, Берікті доп жағынан тартып жіберді, — деді.

САБАКІ ЕКЕН ҒОЙ

Бірде кітап оқып отырған Болаттың қасына көлеңкелеп келген ит жата кетті. Мұны жақтырмаған Болат итіне “кет!” деп зекіді. Бұйрықты тыңдай қоймаған итке қарап отырған үш жасар інісі Серік:

— Біздің иттің өзі сабакі екен ғой, — деді.

ТҮТІН

Таңертең далаға шыққан Самат үйге қайта кіріп:

— Апа, дала түтін болып кетіпті, — деді.

Бірдеме өртеніп жатыр ма екен деп, үйдегілер өре түрегеліп сыртқа шықса, қалың тұман екен.

БЕТІМДІ ЖУМАЙМЫН

Беті-қолын жумай дастарқанға жалп етіп отырған Дәулетке қарындасы:

— Бар, беті-қолыңды жу, — деді. Сонда Дәулет:

— Жумаймын, тамақ жейтін беті-қолым емес, аузым! — деп теріс бақты.

АЛМАНЫҢ ІШСУІ

Алма сұрап мазасын ала берген Асанға анасы:

— Сен алма қай кезде пісетінін білесің бе? — деп сұрады.

— Көршіннің иті байлауда жатқан кезде, — деді Асан.

КІМ ДҰРЫС?

Апасы үйден шыға бере Жанат пен Қанат әр нәрсені ілік қылып, бірінің ыңғайына бірі көнбей, үйдің ішін ығы-жығы қылды.

— Апам жаңа саған не айтты? Анамдікі дұрыс па, жоқ әлде сенікі дұрыс па? — деді Жанат інісіне айқайлап. — Осыдан апам келсін, қылығыңның бәрін айтамын.

— Ой, Жанат-ай, апам үйде бар кезде апамдікі дұрыс, ол жоқ кезде менікі дұрыс, — деп Қанат шіреніп тұрыпты.

ҰЯТТЫ КӨРСЕТПЕЙДІ

Бірінші сынып. Бұл сыныптың балалары мектеп табалдырығын алты жастан аттаған. Сынып тәрбиешісі қасындағы қызды жылатып жіберген Алматы:

— Алматы, көршінді неге жылатасың? Ұят қайда? — депті түйіле сұстанып.

Жыламсырай орнынан тұрған Алматы:

— Ұятты көрсетпеймін! — депті аузын қосқолдап ұстап.

ВЕРНИТЕ СДАЧУ

Қалада орыс балабақшасында тәрбиеленген Қасымды сауатын ана тілінде ашсын деп ауыл мектебіне берген.

Бірде мектеп асханасынан самса алмақ болып 100 теңге ұсынған Қасымға қаттама самса берген сатушы:

— Енді апайға не деу керек? — депті рахмет айт дегенді меңзеп. Оған Қасым өкпелеген түрмен ұртын бұртита:

— Верните, пожалуйста, сдачу? — деген екен.

БАСЫҢ АЙНАЛАДЫ

Кішкентай Нұрболатты апасы еркелетіп:

— Айналайын, ботам, — деді.

— Апа, айналма, басың айналып құлап қаласың, — деді Нұрболат.

ОЛАР ҚАШАН ШЫҒАДЫ?

Бірде Мұрат сөйлеп тұрған радионы көріп, шешесіне былай деді:

— Апа, мына радионың ішіне адам қалай кіріп кеткен?

Анасы оған радионың ішіне адам кірмейтінін ұзақ түсіндірді.
Сонда Мұрат:

— Ал олар қалай шығады? — деді.

АЯЗДЫ АЛЫП ТАСТА

Бір күні қыста Асқар даладан келіп:

— Ту, мұздағаным-ай, — деп еді.

Мұны естіген кішкентай інісі Асыл:

— Ішіңе аяз кіріп кеткен ғой, алып тастасаңшы, — деді қам-
қорсып.

“БЕС” ЖАҚСЫ МА?

Сабақтан келген Марат:

— Екі “бес” әкелдім, — деп мақтанып тұр.

— “Бес” жақсы ма? — деді бес жасар інісі оған жақындап.

— Міне, — деп Марат бас бармағын көрсетті. Інісі тамсанып,
оның қалтасына қолын сұғып жіберіп, бір “бестігінді” берші, —
деп өтінді.

КИНО КӨРЕМІЗ БЕ?

Бес жасар немересі Нұрлан мен әжесі екеуі автобус аялдама-
сына келді. Әжесі қалтасынан ақшасын алып жатып:

— Нұрлан, жүр билет алайық, — деді.

— Ура! Кино көреміз бе, әже? — деп қуанды Нұрлан.

МЫСЫҚ СЫНДЫРДЫ

Әйнекті сындырып қойған Жомарт інісі Мұратқа:

— Шешем келген соң, әйнекті ағам сындырған жоқ, мысық
сындырды де, жарай ма? — деп бір шоколад берген еді.

Анасы келген соң Мұрат:

— Апа, апа, әйнекті ағам сындырған жоқ, мысық сындырды...
Әне айттым ғой, тағы бір шоколад берші? — деді ол ағасына
жалынып.

ЕСІПТІ ЖАҒШЫ

Апасы кішкене Ерланды ертіп далаға, қой қораға мал жайғауға алып шықты. Ауланың есігі ашық тұр екен. Біраз уақыт өткен соң Ерлан:

- Әпке, есікті жауап қойшы, — деді.
- Неге? — деді ол.
- Жаурап кеттім, — деді Ерлан.

САҚАЛ ШЫҒАТЫН ЖЕР

Бір күні Рәзия төрт жасар інісіне ернін нұсқап:

- Бұл не? — деп сұрады.
- Ерін.
- Дұрыс. Ал мынау ше? — Рәзия өзінің иегін көрсетті.
- Сақал шығатын жер, — деді інісі ойланбастан.

КІМ ҮЛКЕН?

Ренжіп қалған Марат кішкентай Сәулеге:

- Менің ағам сенің ағаңнан “бір көйлекті бұрын тоздырған”, — деді өз ағасының үлкендігін айтып.

Сонда Сәуле тұрып:

- Е, онда сенің ағаң көйлегін күтіп кимейтін салақ екен ғой, — деді.

“ЕСТІГЕМ ЖОҚ”

Бес жасар Нұрымға әлсін-әлі суық тиіп жүрді. Бір күні таңертең анасы:

- Балам, бүгін сен түнімен жөтеліп шықтың, — деді.
- Қалай? — деп танданды Нұрым. — Өзім оны естігенім жоқ қой.

БЕТІМДІ ЖУДЫМ

— Болат, қолың неге кір?

- Онымен бетімді жудым ғой.

БӘРІМІЗ САЛҚЫНДАЙМЫЗ

Бірде әкесі үйге тоңазытқыш әкелгенде, Қайрат:

— Әке бұл не? — деп сұрады.

— Әкесі “Тоңазытқыш” дегісі келмей, ұғынықты әрі түсінсін деген оймен “салқындатқыш” деп түсіндірді. Осыны ести сала Қайыр:

— Тамаша болды ғой, әке. Жазда ыстықтағанда бәріміз осының ішінде отырамыз, ә, — деді қуанып.

ШАЙНАҒАНЫМ ҚҰРТ ЕМЕС

Сабақ кезінде Айбек сағыз шайнап отырса керек. Мұғалім байқап қалып:

— Аузындағынды құрт! — дейді.

Сонда Айбек қысыла қоймай:

— Аузымда құрт емес, сағыз, — деді, жайбарақат. Оған сынып іші ду күлді.

КӘРІ ЖЫЛАН

Үш жастағы Әлкей он төрт жастағы Айбекке:

— Әкем екеуміз бір кәрі жыланды ұстап алдық, — деді жаңалығын жеткізіп.

— Кәрі екенін қайдан білдің?

— Көзілдірігін киіп алған екен, — деді Әлкей.

ЖАСЫРЫНБАҚ

Серік пен Берік жасырынбақ ойнапты. Серік “тығыл” деп, көзін жұмады да, жиырмаға дейін санап болғаннан соң:

— Тығылып болдың ба? Үлгердің бе? — деп дауыстады.

— Ізде, тығылып үлгердім.

— Қай жерге тығылып қалдың?

— Мында, кереуеттің астында, — депті аңғал Берік.

АҒАММЕН ҚҰРДАСПЫН

Бір ақсақал Мерейден:

— Осы сенің ағаң өзіннен неше жас үлкен? — деп сұрады.

- Құрдаспыз.
- Қалайша?
- Ағам, былтыр менен бір жас үлкен болатын, қазір құрдас болдық, — деді Мерей түсіндіріп.

АТ КӨРМЕГЕН ЕКЕН

- Апа, атам ат көрмеген екен.
- Оны қайдан білдің?
- Мен аттың суретін салып едім, атам келді де: “Мынау не?” — деп сұрады.

МЕНІ ҰМЫТЫП КЕТТІҢ

Егіз қызын анасы ұйықтатуға кірісті. Жанардың мәз болған күлкісі естілді.

- Сен неге мәз боласың, Жанар? — деп сұрады шешесі.
- Апа, сен Анарды екі рет шомылдырдың да, мені ұмытып кеттің. Соған қуанып тұрмын.

ҚАҚПАДА ТҰРДЫМ

- Сенің құлақшының неге кір?
- Балалар ғой...
- Олар не істеді?
- Құлақшынымды тартып алып, футбол ойнай бастады.
- Ал сен өзің қайда болдың?
- Қақпада тұрдым!

НЕШЕДЕСІҢ?

- Марат, сен нешедесің?
- Төрттемін.
- Ал мен бестемін, мектепке сенен бұрын барамын, — деп мақтанды Қайрат.
- Беске мен де келемін ғой, сен асықпай тоқтай тұр, мектепке екеуміз бірге барайық, — деді Марат.

ӘЛІ ЖАУЫП ТҰР

Даладан кірген Қайырдан апасы:

— Жаңбыр басылды ма? — деп сұрады.

— Жаңбыр басылды, апа, бірақ төбеден әлі жауып тұр.

КӨШІРІП ӘКЕЛЕЙІК

— Тәттіні қалай тез бітіріп қоясындар осы? — деп балаларына кейіген апасына бес жасар Кәмшат:

— Өзің ғой аз әкелетін, дүкенді үйге көшіріп әкелейік, сонда конфет ешқашанда таусылмайды, — депті.

НЕГЕ ҰСТАП АЛМАДЫҢЫЗ?

Таңертенгі шайда Асқардың көкесі:

— Мен түсімде қоян көрдім, — дейді.

Сонда Асқар тұрып:

— Көке, неге ұстап алып, қамап қоймадыңыз, — депті өкініп.

ҚАШАН КЕЛДІҢ?

Таңертен ұйқыдан тұрған кішкентай Қайрат әжесіне таңыркай қарады да:

— Әже, сен ол жақтан қашан келіп қалдың? — деп сұрады.

— Қайдан, жарығым?

— Сен түнде ауылға кетіп едің ғой.

Шамасы, Қайрат түсінде әжесінің жолаушылап кеткенін көрсе керек.

СИЫРДЫҢ БӨПЕСІ

Бақшаға кіріп кеткен бұзауды көрген Дина үйге жүгіріп келіп:

— Апа, біздің шөпті Ахмет ағаның сиырының бөпесі жеп жатыр, — деді аптыға сөйлеп.

ШАМДЫ ҚАРА

Бір кеште кішкентай Гүлсара апасымен келе жатады. Кенет ол аспандағы айды көріп:

— Апа, апа, анау алыста жанып тұрған шамды қара! — деп айқайлап жіберді.

ӨЗІҢІЗ ЖҮГІРЕ БЕРІҢІЗ

Қатты нөсердің астында Марат көше бойлап келеді. Қасынан жүгіріп бара жатқан адам оған:

— Балақай, тезірек жүрсенші, киімің су болады ғой, — дейді.

— Ағай, сіз өзіңіз жүгіре беріңіз, бәрібір алдыңғы жақта да осындай жаңбыр бар ғой, — деді Марат жайбарақат.

ТІЛІН КІМ ЖҰЛЫП АЛҒАН

“Қарлығаштың құйрығы неге айыр?” деген мультфильмді көріп отырған Мұрат:

— Аға, масаның тілін ғой қарлығаш жұлып алды. Ал ара мен шыбында ызылдайды, олардың тілін кім жұлып алған? — деп сұрады.

МАРАТТЫҢ ЕРЛІГІ

Марат тіс дәрігерінен шыққанда, сыртта тосып тұрған анасы:

— Ешқандай даусың шыққан жоқ, жыламай бүгін бір ерлік жасадың ғой, — деп мақтады.

— Даусым қалай шығады, дәрігер тәтей аузымды аша алмай қойды емес пе, — деді Марат тістеніп.

БҰЛАР ТОҚТАМАЙДЫ

Кішкене бала үйде дастарқан басында отырған қонақтардың өзара сөздеріне қарамай, шешесіне бірдемені түсіндіруге тырысты. Шешесі оны жақтырмай:

— Балам, мына кісілердің сөздерін тоссайшы, — деді.

— Апа, мен тосар едім, бірақ бұлардың тоқтайтын түрі жоқ қой, — депті баласы.

АЛДЫМЕН КІРЕЙІК

Жомарт кинотеатрдың алдында тықыршып тұр:

- Апа, тезірек жүр, кино басталып кететін болды ғой.
- Құлыным-ау, сәл сабыр етсеңші, билет алайық та.
- Алдымен кірейікші, билетті сосын асықпай ала жатармыз.

ОТТЫ ЖЕП ЖАТЫР

Түнде сырттағы шамға үймелеп жатқан көбелектерді көрген Майра:

- Апа, көбелектер отты жеп жатыр, — деді жүгіріп келіп.

ШЫН, ӘЖЕ, ЖАНЫҢ БАР

Даладан тоңып келген әжесі шай ішіп, терлеп отырып:

- Туу, рақаттанып қалдым ғой бір. Өтірік пе, шын ба, жанымның кіргені, — десе, немересі бетіне үңіліп қарап:
- Шын, әже, жаның бар, — депті.

ЕСІКТЕН ҚОРҚАМЫН

Бестегі кішкентай Нұрлан атасына:

- Ата, мен өскенде батыр ғарышкер боламын, — деді.
- Иә, құлыным, Токтар ағандай батыр-ғарышкер боласың, — деп атасы кішкентай немересін мойнына мінгізіп есікке беттеді.

Нұрлан:

- Ата, ата, мені жерге түсір.
- Неге?
- Есіктен қорқамын, — деді Нұрлан жыламсырап.

СЫБЫЗҒЫМ ӘН АЙТАДЫ

Сыбызғыны жаңа үйреніп жүрген Жанар:

- Көке, мен әнші боламын! — деді.
- Иә, әнді қалай айтасың, бір ән айтшы, — деді әкесі Жанарға.
- Жок, әнді мен айтпаймын, мына сыбызғым айтады, — деді Жанар саспастан.

КОНЬКИ ТЕРЛЕП ЖАТЫР

Марат үйде ойнап отырған. Ағасы даладан келіп, конькиін үйге кіргізген еді. Әлден соң конькиде су тамшылары пайда болды. Оны көрген Марат шешесіне келіп:

— Апа, ағамның конькиі шып-шып терлеп жатыр, — деді.

АНАМНЫҢ АНАСЫ БАР МА?

Нұргүл үйлеріне қыдырып келген бөтен әжені көріп, шешесінен:

— Апа, бұл кімнің әжесі? — дейді. Шешесі:

— Ол менің шешем ғой, — дейді.

— Иә, анамның да анасы бар ма? — дейді баласы танданып.

ЖАҒАННАН СҮЙРЕЙІН БЕ?

Ойнап жағаласып жүргенде Манаттың қолы інісіне байқамай қатты тиіп кетті. Сонда Үсен ағасына ашулана қарап:

— Жағаннан сүйреп, атама алып барайын ба, осы, — деді кемсендеп.

“МЕН ЕМЕС, ЧАПАЕВТЫҢ ҚЫЛЫШЫ”

Кішкентай Марат ойыншық семсерімен жүгіріп шешесіне келіп:

— Апа, мен Чапаев боламын, — деді.

— Иә, бола ғой, құлыным, — деді шешесі.

Бөлме ішінде ойыншық семсерін сермеп жүріп, байқамай электр шамын сындырып алды.

— Кім сындырды? — деп сұрады шешесі.

— Апа, мен емес, Чапаевтың қылышы сындырды, — деді Марат.

“ЕРТЕҢ КӨРЕЙІН”

— Анар, кел, теледидардан ертегі көрсетіп жатыр.

— Көке, менің ұйқым келіп тұр. Тоқтатып қоя тұршы, ертең көрейін, — деді Анар.

АРЫҚТЫҢ ӘКЕСІ

Теңізді бірінші көрген Мұрат әкесінен:

— Көке, мына теңіз біздің ауылдағы арықтың әкесі ме? — деп сұрады.

ЖЕЛ ҚАШАН ҚОЯДЫ?

Қатты жел тұрып, көшедегі ағаштардың бұтақтары майысып, жапырақтары түсе бастады. Анасына еріп келе жатқан Жанар кенеттен:

— Апа, мына ағаштардың бұтақтарын жіппен буып тастаса, жел соғуын қоя ма? — деді.

БОЛАТТЫҢ ТАҢДАНУЫ

Сыртта ойнап жүрген кішкентай Болатты әкесі шақырып:

— Балам, ағаң Алматыдағы оқуына аттанайын деп жатыр, қоштаспайсың ба? — деді.

— Әке, поезд тұрғанда, туу Алматыға ағам атпен бара ма? — деп Болат тандайын қақты.

ОЙЫНШЫЛАР АЙҚАСЫП ҚАЛДЫ

Теледидардан хоккей көріп отырған үш жасар Қанат:

— Аға, ойыншылар опыр-топыр айқасып қалды ғой, жылдам-мырақ өшірмесек, теледидардың быт-шытын шығарар, — деді.

МИНА ЖАРЫЛДЫ

Үш жасар Нұрқанат киіз үстінде шармен ойнап отыр еді, кенет шары тарс етіп жарылып кетті. Қатты қорыққан Нұрқанат:

— Ойбай, апа, мина жарылды, — деп төсектің астына кіріп кетті.

ҚҰТҚАРУ КЕРЕК ҚОЙ

— Қызым, қарашы, күн көкжиекке батып бара жатыр, — деген әкесіне төрт жасар Жаңыл үрейлене қарап:

— Онда құтқару керек қой! — деді.

КҮН ЖЫЛЫ МА?

Аулада ойнап жүрген Мұраттың әпкесі:

— Мұратжан, күн жылы ма екен? — деп сұрады.

— Үйдің алдының күні суық, артында жылы, — деп жауап қайырды Мұрат.

ҚАЙ ҮЙ ЖАҚСЫ?

Мараттың үй іші жаңа пәтерге көшіп келді.

— Марат, ескі үйімізде тұрған жақсы ма, әлде жаңа үй ұнады ма?

— Манағы біз келген машинада тұрар ма еді. Ең жақсы үй сол болар еді деп ойлаймын, — деді Марат.

КІМНІҢ БАЛАСЫСЫҢ?

Кішкене Асанның былдырлап сөйлегенін қызық көрген көрші қарт:

— Кімнің баласысың? — деп сұрады.

— Атамның.

— Ал атаң кімнің баласы?

— Атам әжемнің баласы, — деді ол мүдірместен.

АПАҢА АЙТАМЫН

Ұршық иіріп отырған әжесінің жібімен ойнап, тыным таппай жүрген бала мысықты Қайрат түртіп жіберіп еді, ызаланған мысық қолын тырнап алды.

— Мен сені апаңа айтамын, — деді қолы ауырып, жылағысы келіп отырған Қайрат аузын бүртитып.

МАҚСҰТТЫҢ ӨТІНІШІ

Бірінші Мамыр мерекесінде алаңға барып кеп отырған Мақсұт шешесіне:

— Апа, ертең алаңға тағы барайықшы, — деді.

— Мереке шеруі бітті ғой, несіне барамыз?

— Менің туған күнімді де аланда тойламаймыз ба?

ІШІНЕ ШӨП ӨСЕДІ

Апасы дүкеннен әкеп берген сағызды шайнап отырған Гүлнәр інісіне:

— Мен сағызды жұтып қойсам не болады? — деді.

— Онда ішіңе шөп өседі, — деді Самат мүдірмей.

“ТӨБЕЛЕСІП ЖАТЫР...”

Қаладан атасының үйіне келген Майра далада ойнап жүрген. Сүзіскен қозыларды көрген ол:

— Ата, қозылар төбелесіп жатыр, — деді айқайлап.

МЕН ҚАЙРАТТЫН

Қайрат пен Аман есік алдында ойнап жүріп, бір нәрсеге келісе алмай қалады. Аман жылап үйіне кетеді. Көшеде келе жатқан Аманның атасы Қайратқа:

— Амансың ба, шырағым? — деді.

— Жоқ, ата, мен Аман емеспін, Қайратпын, оған ешкім тиіскен жоқ, өзі... — деп сасқалақтап қалады.

СҮТ БЕРШІ, АПА

Үш жасар Әлжан есік алдындағы мөңіреген бұзауды көріп:

— Апа, бұзау жылап тұр ғой, сүт берші оған, — деді.

ҚАЛАЙ КӨРЕМІЗ

— Жүр, Нұрлан, көрмеге барып келейік, — дейді әкесі.

— “Көрме” десе, оны қалай көреміз, көке?

СӨЗІМ ЖОҒАЛЫП КЕТТІ

Түні бойы жөтеліп, ертеңіне даусы қарлығып, үні шықпай қалған үш жасар Рахат шешесіне сыбырлап:

— Апа, менің сөзім жоғалып кетті, — деді.

ЖУЫНДЫҢ БА?

— Алма, сен жуындың ба?

— Иә, апа, кеше жуынғанмын.

МЕНІ АЗАПТАУҒА БОЛА МА?

Кішкентай Мараттың мысығын шомылдырып жатқанын көрген апасы:

— Балам-ау, бейшара мысықты осынша азаптауға бола ма? — деді кейіп.

Марат ойланбастан:

— Онда мені неге осылай азаптап жүрсіздер? — депті.

МЕНІҢ АПАМ

Зейнеп көршісінің үйіне келсе, онда балалы жас әйел отыр екен.

— Танымадым ғой, бұл кісі кім? — деп сұрады Зейнеп.

— Менің үлкен қызым ғой, — деді үй иесі.

— Жок, оның қызы емес, бұл — менің апам, — деп өкпелепті.

МЕНІҢ ШЕ?

Әңгіме шертіп отырған екі келіншектің бірі:

— Мен мектепте оқып жүргенде, Мәскеуге барып, Мавзолейден Ленинді көрдім, — дейді. Сонда алты жасар баласы Талғат:

— Апа, мені неге ала бармадың? — деп шешесіне реніш білдіріпті.

ҮЙГЕ КІРЕМІН

Сырттан үйге отын әкелген анасы үш жасар Айгүлге:

— Балам, есікті жауып келші, — деді. Томпандап жүгіріп барды. Бірақ есіктің тұтқасына қолы жетпеген Айгүл оның сыртына шығып, жауып қойды да:

— Апа, есік аш, үйге кіремін, — деп айқайлады.

ӘЖЕМНІҢ БАЛАСЫМЫН

Бейтаныс жолаушы есік алдында ойнап жүрген төрт жасар Асқардан:

— Балам, бұл кімнің үйі? — деп сұрағанда, ол аузын томпайтып:

— Мен әжемнің баласымын, — деді танымайтын кісінің “балам” дегенін жақтырмай.

БҰЗАУДЫҢ АПАСЫ

Үйге ентігіп жүгіріп кірген Әлұзақ:

— Тәте, бұзаудың апасы келді, — деді сиырдың өрістен қайтқанын хабарлап.

АПАҢ ҚАЙДА КЕТТІ?

Қуандықтан көршісі:

— Апаң қайда кетті? — деп сұрайды.

— Ол базардағы қайнағасінікіне кетті, — деп лып етіп жауап берді.

СЕН ШЕ?

Үлкейген соң, Ыдырыс ағаңа ұқсап армияға кетесің, — деген апасына:

— Сен де бірге барасың ба? — депті бала жыламсырап.

ТАУЫҚ БОЛАМЫН БА?

Көптен көрмей сағынып келген әжесі Гауһарды:

— Әжесінің жаны, кішкене балапаны, — деп еміренеді.

Сонда Гауһар әжесінен:

— Әже, әже, қазір балапанмын ғой, өскенде тауық боламын ба? — деп сұрады.

“АЯҒЫМ ЖЫҒЫЛАЙЫН ДЕП ТҰР...”

Кішкене бауырын тербетіп, жұбата алмаған Сәуле:

— Не болды саған сонша жылап? Әбден шаршадым, тіпті аяғым жығылайын деп тұр, — дейді.

ТІСІНДІ ҚАЙРАЙМЫН

Әжесі кішкентай немересінің тілін қызық көріп:

— Балам, өскенде мені немен асырайсың? — деп сұрайды.

— Печеньмен.

— Оған тісім өтпесе ше?

— Онда тісінді қайраймын.

ӨЗІҢ ОЙЛАШЫ

— Әке, бүгін күн неге суық?

— Қыста күн суық болады ғой, балам.

— Неге олай? — Қанат қоймады.

— Кішкене маза берсең қайтеді? Егер мен әкеме осыншама көп сұрақ қойсам, не болар еді? Өзің ойлашы.

— Онда маған қалай жауап беруді білер едіңіз...

ЗООПАРКТЕГІ ПІЛДЕР

— Апа, біз зоопарктегі пілдерді ойнағалы жатырмыз.

Көмектесесің бе? — деді балаларының бірі шешесіне.

— Сонда мен не істеуім керек?

— Сен пілдерге жаңғақ, тәтті беретін апай боласың.

КӨРМЕДІМ ҒОЙ

— Сен туғанда үлкен той жасағанбыз, — деген атасына:

— Тойды көрмедім ғой, мен онда қайда едім? — депті Сәлім.

ҚАЛАЙ ҚАРАЙМЫН?

— Амандық болса, биыл күзде мектепке барасың.

— Оқи білмеймін, жаза да алмаймын, сонда мектепке қалай барамын? — деді Қайрат кәдімгідей қынжылып.

СОРЫП ОТЫРМЫН

Төрт жасар Дәуренге ағасы:

— Кішкентай балаға тәттіні көп жеуге болмайды, — деді.

— Жеген жоқпын, тек сордым, — деді інісі.

САҚАЛЫ ӘЛІ ҚАРА

Мараттың көршісі:

— Мынаны ақсақалға бере салшы, — деп үйге жұмсады.

— Менің атамның сақалы әлі қап-қара, — деді Марат.

ШЕШІП ҮЛГЕРМЕДІМ

— Бауыржан, сен тағы да шалшыққа құлап, шалбарынды былғадың ғой, — дейді апасы кейістік білдіріп.

— Білесің бе, апа, менің тез құлағаным соншалық, шалбарымды шешіп үлгермедім.

ТІСТЕРІМ ЖОҚ

Алтыдан жаңа асқан Дәуреннен шешесі:

— Биыл-ақ мектепке бара берсең қайтеді? — деп сұрады.

— Қазір тістерім жоқ, балалардан ұят қой, тісім өскен соң, ендігі жылы барайыншы, — деп жалынды Дәурен.

ЕҢ СОҢҒЫСЫНА ДЕЙІН

— Алтай, сен қаншаға дейін санай білесің?

— Ең соңғысына дейін.

ӘКЕМ САЛҒАН

Балалар бақшасында далада ойнап жүрген сәбилерге тәрбиеші:

— Балалар, қарандаршы, анау ақша бұлт қандай әдемі, — дейді.

Сонда Марат тұрып:

— Білемін, оны кеше менің әкем салған, — деді кеуде керіп.

НЕГЕ?

Кішкентай Марат:

— Неге сіздің сақалыңыз қара, шашыңыз ақ? — деп сұрады атасынан.

— Себебі, менің басымдағы шашым сақалымнан жиырма жас үлкен, — деп атасы күле жауап берді.

ҚАЗІР ЖЕЙІН...

— Сайлау, бүгін істелінетін жұмысты ешқашанда ертеңгі қалдырма, — деп шешесі ескерту жасады.

— Жарайды, онда алма мен жүзімді қазір-ақ жейін, — деді қуанып кеткен Сайлау.

БАСЫ НЕГЕ ҮЛКЕН

Талғаттан шешесі:

— Арыстанның басы неге үлкен? — деп сұрады.

— Тордан шығып кетпеуі үшін, — деді Талғат мүдірместен.

НЕ ЖЕДІҢ?

— Есен, сен бетінді неге жумағансың? Бүгін таңертең не жеп келгенің көрініп тұр.

— Иә, не жеппін?

— Жұмыртқа...

— Жок, жұмыртқаны кеше жегенмін.

ЖАЛАҢ АЯҚ ЖҮРЕ МЕ?

— Мен бүгін төрт таға тауып алдым, балам, — десе әкесі, баласы:

— Онда бір жылқы жалаң аяқ жүретін бола ма? — депті.

ҮЙГЕ ҚУЫП ТЫҚТЫ

Сыртқа ойнауға шығып кеткен Қайыр сүріне-қабына үйге кіріп келді.

— Не болды, балам, не болды? — деп сұрады сасып қалған әжесі.

— Қолымдағы нанды көріп қап, бір жақтан ақ ит, бір жақтан қара ит тап беріп еді, орта жолдан сары ит қосылды. Үшеуі үйге қуып тықты, — деді Қайыр ентігіп.

ЖАСАРТАМЫН

Үш жасар Гүлбануды киіндіріп жатқан шешесі оған:

— Біз сендерді бағып-қағып бәйек боламыз. Ертең қартайғанда, не қызық көрсетесіңдер бізге? — деді күліп.

“Қартайған” дегенді түсінбей қалған балаға ол әкесін көрсетіп: “Әкем қартаяды, шал болады. Аузы-басына сақал-мұрт қаптап кетеді,” — деді, бет-аузын қолымен сипап көрсетіп.

— Онда мен сақал-мұртын алып тастап, әкемді жасартамын, — деді Гүлбану.

ҚОРҚЫТУ

Қалжан мен Серік түйдей құрдас. Биыл екеуі де беске шығады. Күнұзақ бірге ойнайды.

Бүгін де екеуі Серіктің ауласында ойнап жүр еді. Аяқ астынан керілместі де қалды. Серік Қалжанды түйіп жіберді. Сонда ызаланған Қалжан:

— Үйіңнің қасы болғасын, мақтанба! Біздің үйдің де маңына барарсың! Сонда көресіні көрсетемін! — деді аузы бүртиып.

АТАМ ҰРСАР

Ләззатты атасы өте жақсы көретін. Оны басқалар жақсы көрсе, қатты қызғанатын. Бір күні олар қаладағы Ләззаттың ағасының үйіне қонаққа келді. Сағынған ағасы төргі бөлмеде ойнап отырған Ләззаттың бетінен сүймек боп еді, Ләззат:

— Есікті жауып қойшы, атам көріп ұрсып жүрер, — деді.

НЕСІНЕ ҚОРҚАМЫН

Үш жасар Асқарды әкесі шаштаразға апарды.

— Қорықпа, балақай, — деді шаштараз бала көңілін аулап. — Шашыңды ауыртпай аламын.

— Несіне қорқамын? Шаштараз дәрігер дейсің бе, ол тісімді жұлмайды ғой, — деді Асқар.

ҚАЛАЙ КӨРЕДІ

— Ата, ертегі айтып берші, — деді Зейнегүл газет оқып отырған әкесіне.

— Ал тында, — деп бастады атасы қызының көңілін қимай, газетін былай қойып: “Ерте, ерте, ертеде, бір көзсіз батыр болыпты...”

— Иә саған, соқыр адам қарсыласын қалай көреді? — деді Зейнегүл ренішпен.

КІМ ҚОРҚАДЫ ДЕЙСІҢ?

Аулаға шықса-ақ сары қораз айбат шегетін. Жеңіс одан қорқушы еді. Бір күні сары қораз сойылды. Тамақ алдына келгенде, Жеңіс:

— О, сары қораз, енді сенен кім қорқады дейсің? — деді.

ҚҰЛАҒЫМ ОЯУ

Шешесі төрт жасар Ғалияны төсекке жатқызып еді:

— Апа, ертегі айтшы, — деп жабысты.

— Ұйқың келіп тұр ғой, көзіңді жұм, — деді шешесі.

Сонда Ғалия:

— Апа, көзім ұйықтаса да, құлағым ояу жатады, — деді.

КІМ ЖЫЛАТТЫ

Майра көзінен жас тамып тұрған ботаны көріп, үйге жүгіріп кірді.

— Апа, апа! Ботаны жылатқан кім? — деп сұрады

ЖЕЛ ЖОҚ

— Марат-ау, далада жел бар ма? Тынық болса, малды сыртқа байлайын.

Марат әрі қарады, бері қарады. Төңіректен ештеңе байқай алмады да:

— Жел жоқ-ау деймін, көрінбейді, — деді.

ӘКЕМНІҢ ӘКЕСІ

Батырдан:

— Атаңның аты кім? — деп сұрады келген қонақ.

Сонда Батыр:

— Атамның аты — әкемнің әкесі, — деді.

ҚҰТТЫ БОЛСЫН

Санауды жаңа үйреніп жүрген Таймас, әкесінің: “8 наурыз құтты болсын!” — деп шешесін құттықтап жатқанын есітті де, жүгіріп барып әжесіне:

— Әже, тоғызыншы наурыз құтты болсын! — деп құшақтай алды.

АЛМА БАҒЫНДА

Күзетші:

— Ей, бала, ағаштың басында не істеп жүрсің? — десе:

— Бір алмаңыз жерге түсіп қалыпты, соны орнына іліп қойғалы жүрмін, — депті бала.

ВАГОНМЕН КЕЛДІМ

— Сұңғат, сен ауылдан пойызбен келдің бе?

— Жоқ, мен вагонмен келдім.

ЕНДІ ІЗДЕП ОТЫРМЫН

Кішкентай Серіктің есік алдында жылап отырғанын терезеден әжесі көріп:

— Серікжан, неғып жылап тұрсың? — дейді.

Серік:

— Добымды жоғалттым.

— Іздемедің бе?

— Міне, енді іздегелі жылап отырмын ғой! — депті.

ІІІ ҚАРАҢҒЫ ЕКЕН

Болатқа шешесі жаңа етік әкеліп берген екен.

Кішкентай баласына:

— Балам, қалай, етіктен аяғың ыстықтаған жоқ па? — деп сұрайды.

Сонда Болат:

— Ыстық та емес, суық та емес, бірақ іші қараңғы екен, — депті.

ҮЙІҢ ҚАЙДА

Әкесі Маралды балабақшадан алып келе жатыр еді, бір танысы кездесті. Ол кісі:

— Марал, үйің қайда? — деп сұрады.

— Үйім бе, үйім үйдің ішінде, — деп жауап берді бала.

БӨТЕН САБЫРБЕГІ БАР

Бақшада жүрген әкесінің жанында үш жасар ұлы Асан жүгіріп келген бойда, еңтігін баса алмай аптыға:

— Әке, үйге Сабырбек келді, Сабырбек келді. Жүр, — деп тартқылай бастады.

— Жалғыз өзі ме?

— Жок, қасында тағы бір бөтен Сабырбегі бар...

ОЛ БАЛАНЫ БІЛМЕЙМІН

Есік алдында отырған Нұрланның жанына келген бір бейтаныс жөн сұрады:

— Балақай, Әлібектің үйі қайсы?

— Менің атым Нұрлан. Ол баланы білмеймін, — деді.

КӨКТЕМ КЕЛДІ

Бірде үш жасар Ерболға апасы:

— Көктем келді, далаға ойна, қалқам, — деді. Ербол қуанғанынан далаға жүгіріп шықты. Бірақ тез қайта келді де:

— Апа, көктем қайда, көрінбейді ғой, мен онымен ойнайын деп едім?! — деді аузы бүртиып.

АУЗЫММЕН СӨЙЛЕДІМ

Бір күні Шәкен мен Мархаба ойнап жүр еді. Шәкен көп сөйлей берді. Мұны әкесі естіп:

— Бетінмен сөйлем, Шәкен, — деді. Сонда Шәкен:

— Мен бетіммен емес, аузыммен сөйледім, — деді.

ҚОЙ АЙДАП КЕЛДІМ

— Самат, малды айдап келдің бе? — деп сұрады апасы.

— Жоқ, қой айдап келдім, — деді Самат.

БІРГЕ ЖҮРДІҢ ҒОЙ

— Әже, бүгін өте қызық түс көрдім, — деді Сәуле, орнынан тұрып жатып. — Қызық болғанда, тіпті қызық!

— Олай болса айтып берші, тындайық. Сосын жориық:

— Менен гөрі жақсы білесің ғой, өзін айтшы.

— Сенің көрген түсінді мен қалай айтамын?

— Сен де бірге жүріп едің ғой.

ШАМ ЖАҒЫП КӨРЕЙІК

Сәбит әкесіне:

— Көке, қазір теледидарда мультфильм болады екен, көрейікші, — деді. Әкесі:

— Сәбитжан, бүгін ток жоқ, электр желісі үзіліп қалды ғой, — деп еді, Сәбит:

— Олай болса, шам жағып-ақ көре берейік, — деді.

СУЫҚ СУ ЕМЕС

Тамағы ауырып жүрген Батырға суық су ішкізбей қойған еді. Үйде адам жоқта оның тоңазытқыштан су ішіп жатқанының үстіне шешесі келіп қалады.

— Апа, мен суық су ішкем жоқ, тоңазытқыштың ішінде тұрған суды іштім, — деді Батыр.

АЯҒЫМ ТОЗБАЙ МА?

Футбол ойнап жүрген Азатбекке шешесі:

— Аяғыңдағы бәтенкеңмен футбол теппе, тозып қалады, — деді.

— Бәтенкемді шешіп ойнасам, аяғым тозбай ма? — деп сұрады сонда Азатбек.

ДИДАР ЕМСЕ, ҚАЙТЕДІ?

Апасы ауырып жатыр еді, кішкене Дидар сонда да:

— Сүт ішемін, — деп қыңқылдап мазасын алады.

— Сиыр саууға шамам келмей отыр ғой, қарғашым, қайтейін енді, — дегегіне көнер түрі болмады. Ауырған шешесі мен қарны ашқан бауырына жаны ашыған Жанай:

— Тәте, қызыл бұзауды байлап тастап, сиырды Дидарға емізіп алсам, қайтеді? — деді.

АСАННЫҢ ЖАУАБЫ

Үйге келген қонақ:

— Есен, сен нешінші класта оқисың? — деді.

— Бірінші.

— Асан, сен ше?

— Мен әлі биінші емеспін... — деп, мұнайып қалды Асан.

БІЗ ҰЙЫҚТАҒАНДА

Бірде Нәлібай Нұрланнан:

— Сен білесің бе, сағат қай кезде дем алады? — деп сұрады.

Оған Нұрлан ойланбай жауап берді:

— Білемін, сағат біз ұйықтағанда дем алады.

НЕШЕДЕ?

Үш жасар Дәурен:

— Сен нешедесің? — деді.

Оған Гүлжан:

— Апам төрттесің деп еді.

Дәурен:

— Мына пәлтең де төртте ме?

АХАНОВТЫҢ ҮЙІ

- Алло, Ахановтың пәтері ме?
- Жоқ.
- Енді кімдікі?
- Бұл — Ахановтың үйі, — деді телефонды тындаған кішкентай Мұрат.

ҚАНША ҮЛКЕНМІН?

- Гүлнар сенен екі жас үлкен, — деген шешесіне Мұрат:
- Ал мен Гүлнардан қанша жас үлкенмін? — деді.

САҒАТ КҮЛШІ ЖАТЫР

- Сағат шырылдап қоя бергенде, ойнап отырған Жомарт сыртта жүрген шешесінің қасына жүгіріп барды да:
- Апа, сағат сылдырлап күліп жатыр, — деді.

АЙНАЛЫП ЖҮРМІН

- Ерлан әжесін айналып жүгіре берді.
- Неге айналып жүрсің, құлыным, — деді әжесі.
 - Сіз мені ылғи “айналайын” дейсіз ғой. Енді мен де сізді айналып жүрмін, — деді Ерлан.

ҚАНАТТЫҢ ТҮСІ

- Қанат конфет жеп жүр еді, Жанат:
- Маған да берші? — деп қиыла сұрады.
 - Жоқ бермеймін.
 - Неге?
 - Сен де маған бермей қойғансың.
 - Қашан?
 - Түсімде.

КӨМЕКТЕСШІ

- Көрші бөлмеде ойнап отырған Дархан:
- Апа, — деп айқай салды.

- Не болды? — деп барған шешесіне:
— Жаңа өзін әкеп берген құлыншақтың үш аяғын жұлып алдым, біреуі жұлынбайды. Көмектесші, — деді.

КІМ ҚҰЙЫП ҚОЙҒАН?

Сиыр сауып отырған шешесінің қасына келген Сәуле:

- Апа, сүт қайдан шығып жатыр? — деп сұрады.
— Мына желінді көрдің бе, содан шығады.
— Оған кім құйып қойған?

ШОФЕР БОЛАМЫН

- Апа, мен де әкем сияқты шофер боламын, — деді Бақыт.
— Қорықпайсың ба?
— Неге қорқам, мен әкемнің қасында отырамын ғой.

ҚОРҚАҚ

- Мұрат мектептен келсе, әжесі төсекте жатыр екен.
— Әже, ауырып қалғансыз ба? — деп сұрады.
— Аяқ-қолым күйіп барады, балам. Уқалап жіберші, — деді әжесі қолын созып.
— Онда менің де қолым күйіп қалады ғой, — деп, Мұрат шегіншектей берді.

ПОЙЫЗ ҚАЙТЫП КЕЛЕДІ

- Апасын пойызға шығарып салуға Талғат та келді. Пойыз қозғалып, ұзап кеткенше қарап тұр еді, бір кезде тағы бір пойыздың бері қарай келе жатқанын көрген Талғат:
— Әке, ананы қарашы, жаңағы пойыз қайтып келе жатыр. Апам бір затын ұмытып кеткен ғой, — деді.

ҚАНДАЙ “А”?

Марат әліпшедегі әріптерді үйреніп жүрген. Бір күні оның тісі ауырып, мазасы кеткен Маратты шешесі дәрігерге ертіп апарады.

Дәрігер Маратты орындыққа отырғызды да:

— “А-а-а” депші, — деді.

— Үлкен “а” дейін бе, кішкене “а” дейін бе? — деді Марат сас-қалақтап.

МЕНДЕ НЕГЕ ЖОҚ?

— Әже, біздің мысықтың жасы нешеде?

— Үшке толды ғой, күнім, — деп күлді әжесі.

— Менен де кішкентай екен-ау. Оның мұрты бар, ал менде неге жоқ?

НЕ ҮШІН КЕРЕК?

Асанның құлағының таза еместігін көрген әкесі:

— Асан, құлағыңды жусаншы. Құлағың не үшін керек екенін білесің бе? — деді. Сонда Асан:

— Білем, Асқар шұнақ деп мазақтамас үшін керек, — деп жауап берді.

ҰРЫП ЖІБЕРШІ

Далада ойнап жүрген інісі Сабыр апасына келіп:

— Райхан, менің велосипедіме екі шыбын мініп алыпты, ұрып жіберші соларды, — деді.

ТІЛІНДІ АЛАЙЫН

Бірде шешесі:

— Анарбек, осы неге менің тілімді алмайсың? — деді үш жасар баласына.

— Апа, тілінді берші, алайын, — деді алақанын жайып Анарбек.

ТІСІНДІ НЕГЕ ҚАЙРАЙСЫҢ?

Күнде ерте тұрып, тісін жуып жүрген ағасы Абайға қарында-сы Мәриям:

— Абай, сен неге тісінді ылғи-ылғи қайрайсың? — деді таңданып.

ЕНДІ ТҮСІНДІМ

Әкесі баласына қатты кейіп отыр.

— Саған қанша айтса да, бір құлағыңнан кіріп, екінші құлағыңнан шығып кетеді, — дейді әкесі.

— Е, бәсе, адамға екі құлақтың неге қажет екенін енді түсіндім, — депті баласы.

“БАЛШЫҚ ЖЕР ТАУЫП АЛДЫМ...”

— Самат, бүгін етік кимей-ақ қой, жер құрғақ, — деді шешесі: Самат сыртқа шығып кетіп, біраздан соң қайтып келді.

— Апа, балшық жер тауып алдым, етік киейін, алып беріңізші, — деді.

ТАУЫҚТАРДЫҢ “МЕКТЕБІ”

Бірінші класқа енді баратын Қасымжанға ағасы “Әліппедегі” тауықтардың суретін көрсетіп:

— Мынау не? — деп сұрады.

— Тауықтар.

— Ал мынау ше? — деді құс фермасын көрсетіп.

— Тауықтардың “мектебі”, — деді мүдірместен.

КОНФЕТ ҚАЙДАН ШЫҒАДЫ?

Бірде әкесі Қайсардан:

— Сен конфет, шоколадты жегенді жақсы көресің. Ал солардың қайдан шығатынын білесің бе? — деп сұрады.

Сонда Қайсар кідірместен:

— Әрине, білем. Ол апам шкафынан шығады, — деп жауап береді.

АТТЫҢ АРҚАСЫ ҚИСЫҚ

Ерлан деген баланы алғаш рет атқа мінгізгенде, бұлталақтап ауа беріпті.

— Қисая бермей, түзу отыр, — депті атты жетектеп жүрген атасы.

— Мен түзу отырмын, аттың арқасы қисық, — депті аңқау Ерлан.

ОЛАР ҮНДЕГЕН ЖОҚ

— Конфетті неге рұқсат сұрамай жейсің, ә? — деді шешесі кішкентай Маратқа.

— Ә, ә, мен олардан рұқсат сұрағам, бірақ олар үндеген жоқ! — деді Марат аузын томпайтып.

БАЛА БОЛЫП ІСТЕЙМІН

— Қайда асығасың, Сағит?

— Жұмысқа.

— Қайдағы жұмысқа?

— Балалар бақшасына.

— Сен онда не жұмыс істейсің?

— Бала болып істеймін.

АПАСЫ ДА БАР ЕКЕН

Көктем. Төрт жасар Берік үйге жүгіріп кірді.

— Апа, далада тағы да бір Берік бар екен, ол судың астында жатыр...

— Қай жердегі судың астында.

— Шешесі шошып кетеді де:

— Қайдағы Берік ол? Қане, жүр! — дейді.

Берік көлкіп жатқан көктем суына алып келді де:

— Е, е, оның шешесі де бар екен! — деді судағы ана бейнесін көрсетіп.

ЖАҚСЫ САҒЫЗ КЕЛМЕЙДІ

Тәтесі Айсәулеге:

— Сенде 3 теңге бар еді. 4 теңгеге сағыз алу үшін енді саған қанша теңге керек? — деді.

Бұл мысалды түсінбеген Айсәуле:

— 4 теңгеге жақсы сағыз келмейді, — деп құтылды.

МЫСЫҚ СИЯҚТЫ

Жантөре қолжуғышқа бойы әрең жетіп қолын жуып, кептіріп тұр еді, анасы:

— Балам, қолыңды жу, тамақ ішеміз, — деді. Қолжуғышқа қолын соза-соза шаршаған Жантөре:

— Апа-ау, одан да мен мысық сияқты жуына салмаймын ба?! — деді.

ЖАЛ

Қаладағы оқуын аяқтап, ауылға келген ағасын Жантөре көзбен шолып өтті де, жұлып алғандай:

— Аға, жалыңыз қасыңызға түсіп, бетіңізді жауып кетіпті ғой, — деді кекілін нұсқап.

ТОРҒАЙ НЕГР

Бояулардың атауын жаттап, енді ғана заттарды түстеп үлгеріп жүрген Жантөрені тексермек болып мен:

— Анау торғайдың түсі қандай? — дедім, қараторғайды нұсқап. Оның ойланып қалғанын көріп, тағы да:

— Ұмытып қалдың ба? Күйе сияқты ше? — дедім көмектесіп.

— Е, онда негр торғай болды ғой, — деді ол.

АҚЫЛДЫ СИЫР

Бірінші сынып оқушыларынан Айман апай:

— Дүниеде ақылды не? — деген сұрақ қойды.

Сол сәтте Асқар орнынан ұшып тұрып:

— Дүниеде ақылды — біздің сиыр, — деді.

— Қалайша?

— Өйткені ол күнде кешкісін іздетпей, үйді өзі тауып келеді.

ТҮСТІ ҚАЛАЙ КӨРЕДІ

— Апа, атам көз әйнегін кимей ұйықтайды ғой?

— Ұйықтағанда оның қажеті не?

— Түсті қалай көреді онда?

АМЕРИКАНЫ МЕН ТАПТЫМ

Мұғалім:

— Сен маған Американы көрсете қойшы? — деп сұрады.

Оқушы Американы көрсетті. Мұғалім:

— Оны кім тапты?

— Сіз сұраған соң, мен таптым.

БІР-АҚ ИТІМІЗ БАР

Мұғалім:

— “Біздің итіміз” деген шығармаң әрбір сөзіне дейін ағанның жазғанына ұқсайды, — деді қынжылып.

Оқушы:

— Ол екеуміздің бір-ақ итіміз бар ғой, — деді қуана.

ӨЗІҢ ЖЕЙ БЕР

Шөп жеп тұрған қой “мә” деді. Оның қасында ойнап жүрген төрт Жасар Асқар:

— Өзің жей бер, мен жаңа үйден шай ішкем, — деді.

ОСЫ ЖОЛЫ-АҚ

— Арай бұл жолы шығарманы тәп-тәуір жазыпты. “Төрт” алды. Осы қарқынмен оқи берсе, “бес” алады, — деді мұғалім сүйсініп.

Арай қол көтерді.

— Иә, не айтпаксың, Арай?

— Апай, маған осы жолы “бес” қоя беріңізші, — деп өтінді.

ҰЯЛЫП ТҰРМЫН

Арай жүгіріп кірді.

— Апай, нанға сары май жағып берші, — деді. Апасы сөзге келмеді. Бірақ Арай бөгеліп тұрып қалды. Апасы таңырқай қарады.

— Жолдастарымнан ұялып тұрмын,— деп Арай қызарактай жымыды. Апасы тағы да бірнеше жапырақ нан әкеліп, оларға да май жағып, қолына ұстатты.

Арай нанды ала салып құрбыларына бермек болып сыртқа жүгіре жөнелді.

ЖАҚСЫ ӘН

Інім ойыншықтармен алаңсыз ойнап отырған. Радиодан бір бүлдіршін әдемі әнді шырқап қоя берді:

— Әпке, радионы өшіре тұрындаршы, жақсы ән екен, әкем келген соң бірге тындайықшы, — деді өтініп.

КҮРДЕЛІ ЖӨНДЕУ

Кішкентай інім бірде жүгіріп келіп:

— Мен бір жұмбақ ойладым. Тауып көріндерші? — деді бізге.

— Қане, айта ғой, — дедік біз.

— Қыста да, көктем мен жазда да, күзде де ақ түсті. Ол не?

Біз оның көңілін қимай, шешуге тырыстық.

Ол біздің айтқан жауабымыздың ешқайсысын құптамады.

— Бұл — әкемнің машинасы ғой, — деді соңында өзі мәз болып.

ТІЛ

Бірде анам ұлына:

— Жаман баласың, тілімді алмайсың, — деп кейіді.

Сонда ол:

— Өзімде де бар емес пе?! — деп тілін көрсетті. Ренжіп отырған анасы еріксіз күліп жіберді.

НЕ ҚЫЗЫҚ

— Марат, дүниеде не қызық?

— Меніңше, көшедегі машина соқтығысын терезеден көрген қызық.

— Манас, сеніңше не қызық?

— Меніңше таңертеннен кешке шейін теледидар көрген қызық.

— Мақан, сенің ше?

- Кейбір ағалардың туфлиі қызық.
- Марс, сенінше не қызық?
- Менінше үшеуіннің де жауабың қызық...

ҚАЙЫҚ

Аулаға су құйып, сырғанақ жасап жатқан Сәметке анасы:
— Су төкпе, — деп ескертті. — Біреу-міреу тайып жығылса, бір жері майып болады.

Дүкеннен сүт әкеле жатып, Сәмет өзі су төккен жерге тайып құлап, бидонын жапырып алды.

Анасы ренжіп:

— Мына бидон енді не болады? — деді.

Сәмет:

— Бұл бидон енді қайық болады, — деді.

ӘДЕБИЕТ САБАҒЫНДА

Мұғалім:

— Мына шығармандан түк түсінсем бұйырмасын.

Кім жазған өзі?

Оқушы:

— Білмеймін. Кеше ерте жатып қалғанмын...

УӘДЕ

— Көке, кеше сіз “төрт” алып келсең, күні бойы ойнайсың деп уәде беріп едіңіз ғой...

— Иә, құлыным, айтқаным айтқан.

— Олай болса бүгін тек түске дейін ойнайтын болдым...

АРМАН

Мұғалім:

— Солтүстік полюске жақын аймақтарда күн өте суық. Кейде адамдар үйлерінен шыға алмай қалады, — деп еді.

Оған оқушы:

— Шіркін, сол жақта тұрар ма еді! Сабакқа күнде барудың қажеті жоқ... — деп қиялдады.

ОҢАЙ ЖАУАП

- Сен кішкентай бөпеннің неге жылай беретінін білесің бе?
— Әрине білем. Тісі мен шашы жоқ болса, жүре алмаса, сөйлей алмаса, жыламағанда қайтеді...

САҒАТ ҚАНША

Бірде мен сінліме:

- Айбарша, сағатқа қарап келші, — деп едім, ол шапшаң барып келді.
— Қанша болыпты? — десем:
— Кішкентайы қашып бара жатыр, үлкені артынан қуып бара жатыр, — деп жауап берді.

ДОС

- Әділ үйге жүгіре кірді. Қуанышты.
— Әке, біздің бұзау досын ертіп келіпті...
Сыртқа шықсақ, бұзау көршінің ала бұзауымен асыр салып жүр екен.

ӨКПЕ

- Әділ үйдегі альбомды ашып қарап отыр. Бір кезде көзі әкешесінің үйлену кезіндегі суретке түсті.
— Сендер неге мені алып түспедіндер? — деп өкпеледі ол.

ЕРКЕНАЗ

- Төрт жасар Еркеназ анасынан:
— Апа, сіздің кәмпит жегіңіз келе ме? — деп сұрады.
Қызының не оймен сұрағанына мән бермеген шешесі:
— Жок, — деп жауап берді.
Еркеназ:
— Онда менен “кәмпит жегің келеді ме?” деп сұранызышы! — деді.

ЕЛАМАН

Еламан аяғын тасқа соғып алды. Ал содан жыласын келіп... бір кезде аяғының ауырғаны басылды. Жылағанын қойды.

— Еламан, не болды? Жылағансың ба? — деді әкесі келіп.

— Әке, жылап болған соң келгенің не? — деді Еламан әкесіне ренжіп.

ТАЯҚ ЕМЕС, ҚАЙМАҚ

Жанболат үйдегі әжесінің мазасын алды. Токып жатқан шұлығын тығып тастап әуреге салды.

— Енді мазаласан бар ғой таяқ жейсің, — деді күйінген әжесі.

Оған сасып жатқан Жанболат жоқ.

— Таяқ емес, қаймақ жеймін, — дейді ол күлімдеп.

АУЗЫ АШЫҚ ҚОЙ

Фаризаның көкесі ораза тұтқан.

— Сағат бестен өтті. Ауыз ашуға дайындалсаншы, — деді шешесі оған.

Кішкентай Фариза аң-таң қалып:

— Көкемнің аузы ашық қой, — деді. — Әлгінде ғана сөйлеп жүрген...

ЖАСЫ НӨЛДЕ

Фариза сыртқа шықса, көршісінің 8 айлық қызы қол арбада жылап отыр. Шешесі жұбата алмай әлек.

Фариза іле үйге қайта кірді.

— Апа, — деді шешесіне. — Көршінің қызы жылап жатыр. Аяп кеттім...

— Жасы нешеде?

— Нөлде.

МЕН ҮШІН

Алмас шешесіне сұрақты жаудырып жатыр.

— Апа, мен қай уақытта тудым?

— Таңғы бестің кезінде, балам...

— Мен үшін әдейі ерте тұрғансың ба? — деді Алмас мәз болып.

ӨЗІМ ҰРДЫМ

- Бетің ісіп кетіпті ғой. Кім ұрды? — деді шешесі.
- Өзім ұрдым...
- Қалай? Немен?
- Шарбақпен...

ҰШАТЫННЫҢ ЕТІН ЖЕЙІКШІ

Кішкентай Ернат пен әкесі базардан үйректің етін әкелген. Бірақ Ернат еттің пісуін күтпей, ұйықтап қалған. Таңертең ояна салып, анасына жетіп келді.

— Ұшатынның етін жейікші, — деді екі қолын созып қанат сияқты қағып.

ОЛАР ӘЙГІЛІ...

— Сен Төле, Қазыбек, Әйтеке деген атақты кісілерді білесің бе? — деп сұрады атасы Серіктен.

— Білем, — деді Серік, — Олар әйгілі дискотекалар ғой.

“АЛДАҒЫМ КЕЛМЕЙДІ”

Әкесі Қанатқа “Олимпиада — 2006” деген жазуы бар күрте алып берді.

— Кимеймін! — деді Қанат.

— Саған ұнамады ма? — деп әкесі қобалжыңқырап қалды. Оған Қанат:

— Мен олимпиадаға қатысқан жоқпын ғой. Оны не үшін киемін, — деді.

“АРТЫҒЫ ЖОҚ”

— Зейнолла, неге балабақшаға барғың келмей тұр?

— Өйткені бүгін доғдыр біздің керексіз тістерімізді жұлып тастайды. Ал маған барлығы керек.

ҰЙЫҚТАП ҚАЛҒАН ҒОЙ...

Бір күні алты жасар сінлім Гүлдана екеуміз автобусты біраз күтіп қалдық. Сонда Гүлдана:

— Автобустар ұйықтап қалған ғой, жаяу кеттік, — деді.

ҚАНТ ЖАУЫП ТҮР...

Гүлдана екеуміз сыртқа шықсақ, бұршақ жауып жатыр екен:

— Қарашы, қант жауып жатыр, — деді.

ТАУ ӨСІП БАРА ЖАТЫР

Гүлдана екеуміз тауға барғанбыз. Бір кезде ол найзадай үшкір қарлы шынды нұсқап:

— Қарашы, тау өсіп бара жатыр, — деді.

СУҒА ТҮСКЕН АТ

— Көке, көке, ат суға түсіп кетті, — деп Ерлан әкесіне жүгіріп келді. Ол “Не болып қалды екен?” — деп, Ерланның соңынан ерді.

Мән-жайға қаныққан соң, еріксіз езу тартты. Ерлан шахматтың қара атын “суғармақ” болғанда, ванна толы суға түсіріп алыпты.

ӨЗІҢ АЙТТЫҢ ҒОЙ

— Ерлан, Ерлантай, тұра ғой, балам. Сен солдатсың ғой. Солдатша секіріп тұршы, кәне. Балабақшадан кешігесің.

— Мен балабақшаға бармаймын.

— Неге, құлыным?

— Өзің айттың ғой, мені солдат деп. Солдат балабақшаға бармайды.

БІР СҮҢГІП ШЫҒАЙЫНШЫ

— Суға бір сүңгіп шығайыншы, — деді баласы анасына өзеннен өтіп бара жатып?

— Су суық қой, — деді анасы.

— Онда шешінбей-ақ, сүңгіп шығайын.

СӨНБЕГЕН ЖАРЫҚ

Дулат апасымен қалаға қыдырып барады. Олар қонақ үйінде жатты. Бірде электр жарығы сөніп қалды да, апасы екеуі балконға шықты. Көшеде жүйіткіген машиналардың сансыз жарықтарын көрген Дулат:

— Апа, қарашы, бізде жарық сөнсе де, машиналардың жарығы сөнбепті, жарқырап тұр ғой, — деді танданып.

ҰРЫСҚАҚ ИТ

Кішкентай Нұржан мен Айдар достары Ержанның үйіне ойнауға барған. Үйіне жақындағанда Ержанның иті абалай ұмтылып, кіргізбей қойды.

Нұржан Айдарға:

— Недеген ұрысқақ ит, — деді ренжіп.

ҚАЙСЫСЫ ЖАҚЫН

Кішкентай Самат пен Мұрат әңгімелесіп отыр:

— Қалай ойлайсың? Аспан жақын ба, жоқ, Мәскеу жақын ба?

— Әрине, аспан, — деді Мұрат.

— Неге?

— Өйткені біз аспанды көреміз, ал Мәскеуді алыста болған соң, көре алмаймыз.

НАНДЫ “НАН” ДЕМЕЙ

Кішкентай Алуа анасынан:

— Орыс тілінде “н” деген әріп бар ма? — деп сұрады.

— Бар, — деді анасы. — Оны неге сұрадың?

— Ендеше, нанды “нан” демей, неге “хлеб” дейді.

ӘСЕЛ НЕГЕ ТАҢДАНДЫ

Әселдің апасы бірде:

— Құдай-ай, аяғымның қақсап жатқаны-ай! — деді күйініп.

Апасының аяғына құлағын төсеп жата қалған Әсел:

— Апа, аяғыңнан ешқандай дыбыс шықпайды ғой? — деді.

ШОКОЛАД

Гүлсім әлі кішкентай. Апасы оған шоколад ұсынып тұрып:

— Гүлсім, саған шоколад бергенімді тәтеңе айтпай-ақ қой. Жарай ма? Әйтпесе ол өкпелеп қалады, — деді.

— Мақұл, — деді Гүлсім.

Тәтесі мектептен келгенде, Гүлсім алдынан жүгіріп шығып:

— Тәте, мен бүгін шоколад жегенімді саған айтпаймын, — деді жымия күліп.

ЖҰЛДЫЗ

Кір жуып отырған апасы кішкентай Жұлдызға:

— Мынаны күнге жайып келші, — деді қолындағы жуып болған көйлекті беріп жатып.

— Апа, қолым күнге жетпейді ғой, — деп қинала жауап берді Жұлдыз.

БАҚШАДА

Әкесі бақша суарып жүрген. Кішкентай Айкөркем жанына келді.

— Әке, мына құбырлар өскен соң ана құбырлардай болады ғой, ә? — деді үлкен құбырларды көрсетіп.

АУА РАЙЫ

Айкөркем теледидарда болатын мультфильмді тықырши күтіп отыр. Ертеңгі ауа райы туралы хабар бітер емес.

— Неге бәрін көрсете береді? Біздің ауылдың ауа райын айтса болды емес пе? — деп кейіді ол.

КОЙ ДЕГЕНДЕ...

Шешелері үй ішінің әптер-тәптерін шығарған қыздарына кейіп:

— Әй, қой дегенде неге қоймайсындар?! Өлтірдіңдер ғой адамды! — деген еді.

Сонда Гүлмінез:

— Өлме. Өлсең, бізден көресің, — деді.

ВАФЛИ

Шешесі:

— “Вафли, вафли” деп қоймап едіңдер. Енді қарамай қойдыңдар ғой, — деген.

Сонда Гүлмінез:

— Қазір мен қарап қоям, — деді.

БЕНЗИНІ БІТІП ҚАЛҒАН

Жансәуленің шешесі тамақ пісіру қамында жүрген. Бірақ газ жанбай қалды. Шешесі әбіржіді.

— Апа, оның бензині бітіп қалған, — деді Әсел.

ТІС

Жансәуленің тісі қатты ауырды.

— Енді қайттік? — деді, әке-шешесі қиналып.

— Бір түйір көмпит болса, жазылып кетер еді, — деді Жансәуле.

НЕГЕ ЖҮГІРЕДІ

Кішкентай Жансәуле үйге кірсе, әкесі теледидар тамашалап отыр екен. Бұл да отыра кетті. Оншақты спортшы жан сала жүгіріп келеді.

— Олар неге жүгіреді? — деп сұрады ол.

— Озып келгенге жүлде береді, — деп түсіндірді әкесі.

— Онда қалғандары неге жүгіреді? — деп танданды Жансәуле.

СИЯДЫ, АПА...

Асан мен Үсен әлденеге таласып қалады.

— Екеуіңнің бастарың бір қазанға сыймайды, — деп ұрысты шешесі.

— Сияды, апа, — деді кішкентай Бекзат. — Олардың бастары кішкентай ғой...

КІМ БОЛАМ

Мұғалім бірінші сынып оқушыларына “Кім болам?” деген тақырыпта шығарма жаздырды. Ақжол шығармасын бір-ақ сөйлеммен бітіріп: “Мен өскенде үлкен аға боламын”, — деп жазды.

ҚАЛЫҢ КІТАП

— Каникулда кім қандай кітап оқыды? — деп сұрады мұғалім оқушылардан.

— Сырты қалың кітап оқыдым, — деді Гүлім.

МЕН ҚЫЗБЫН

Әкесі қызына “Ұлан” газетіндегі “Бала, бала...” айдарын оқи бастады. Оны естіген кішкентай Айгүл:

— Әке, оқымай-ақ қой. Өйткені мен қызбын, — деді.

СУ ПІСТІ

Қазандағы қайнап жатқан суды көрген Арман:

— Су пісті, — деп, жанұшыра айғай салды.

УАҚЫТ

Бірде әжесі:

— Е-е, уақыт та зымырап барады, — деп еді, оған елең еткен

Арман:

— Көне, көне, уақытты көрсетші, — деп, терезеге жармасты.

АЗАМАТ ЕМЕСПІН

Арманға риза болған атасы:

— Ой, менің балам азамат екен ғой, — деген.

— Ата, мен Азамат емеспін, Арманмын ғой, — деді ол.

МАУТЛИДЕГІ ШЕРХАН ЕМЕС ПЕ?

Ана тілі сабағы. Мұғалім сыныпқа кіріп, балалармен амандасқан соң, кешегі берген үй тапсырмасын сұрай бастайды.

— Балалар, сонымен Шерхан Мұртаза кім? — дейді.

Оқушы орнынан атып тұрып:

— Апай, Мауглидегі Шерхан емес пе? — депті.

АУДАРЫП БАЙЛА

Бірде нағашы атасы Қанатқа:

— Балам, есекті аударып байлап келші, — деді (“аударып” деген сөзі “орнын ауыстырып байла” дегені).

Сонда ол сөздің мағынасын түсінбей, аң-таң болған Қанат:

— Ата, мен есекті қайтіп аударып байлаймын, мен оны көтере алмаймын ғой, — деп аңырып қарап тұрды.

АТЫҢ ШЫҚПАСА...

Данияр теледидардан “Шатақхана” бағдарламасын көріп отырған. Бір мезетте:

— Әпке, осы “Шатақханадағылар” терең ойланбайды, иә, — деді.

— Неге?

— Қазақтың мақалдары қызық. “Атың шықпаса, жер өрте” дейді. Аты қорадан шықпаса, неге жер өртеу керек? Жер өртеп оны үркіткенше, таяқпен айдап шығара салмай ма? — деді сөзді тура мағынасында түсінген ол.

МЫНАУ ҚАНДАЙ ӘРПІ?

Бірінші сыныпта оқитын Алматқа анасы “ұ” әрпін көрсетіп:

— Мынау қандай әріп? — деп сұрады.

Алмат біраз ойланып тұрып:

— Бұл ешқандай әріп емес, мен ойнайтын рогатка, — деп жауап қатты.

ЖҮЙРІК БОЛҒАН ҚАНДАЙ ЖАҚСЫ

Сырттан ентіге келген Бағдатты көрген ағасы Мақсат:

— Соншама жүгіріп, терлеп-тершігенің не? — деді.

— Мен айдан қашып жүгірдім. Қай жаққа жүгірмейін, Ай соңымнан бір қалмайды. Қайтсем құтыламын деп жүгіре-жүгіре

өкпем де өшті. Өзім де шаршап кеттім, — деді екі иығынан дем алып, ентіге сөйлеп.

— Үйге кіріп кеткенің дұрыс болған. Енді болмаса Ай қуып жетіп, ұстап алатын еді, — деді інісінің аңқаулығын аңғарған ағасы.

— Бәсе, сонымнан қалмай қойып еді. Жүйріктігім қандай жақсы болған десенші! — деп мандайының терін жеңінің ұшымен сүртіп жатты.

КІМНІҢ ЖАУАБЫ ДҰРЫС

Дастарқан басында өзара әңгімелесіп отырған үш бала бір-біріне сөз бермей таласып қалды.

— Түнде кім ұйықтамайды? — дейді жасы үлкен Шайзат.

— Отанның шекарасын күзеткен сарбаздар таңға көз ілмейді, — деді ортаншысы Берік. Әскердегі ағасын еске алып. Сөзге араласқан шикіл сары Самат:

— Әжемнің айтуы бойынша, үкі ылғи да түнде ұшады. Демек ол ұйықтамайды, — деді білгішсініп.

— Екеуіңнің де айтқаныңа келіспеймін. Түнде ұйықтамайтын бір-ақ нәрсе бар. Ол ана тұрған теледидар ішіндегі адамдар. Таңғы сағат бесте не алтыда теледидарды ашсаң концерт беріп жатады. Сарай толы адамдар қол соғып, қошемет көрсетіп жатқанын талай көргенмін, — деді езеурей сөйлеп.

— Сонда қайсымыздың жауабымыз дұрыс? — дескен үшеуі бір-біріне тандана қарасты.

ЖАСЫМЫЗДЫ ҚОСАЙЫҚ...

Көшедегі жарнаманы көріп келген Дүйсен жұбайына бұрылып:

— Бүгін қызық кино көрсетіледі екен, соған барайықшы, — деді. Оны естіген кенже ұлы Мұрат:

— Әке, мені де ертіп баршы, — деп жаутандай қарады.

— Бұл фильм ересек адамдарға арналған. Он алтыға толмаған балаларды кіргізбейді, — деді түсіндіріп.

— Онда бар ғой, әке, — деді Мұрат тапқырлық танытқандай қаттырақ сөйлеп, — Маратты да ертіп барайық, екеуміздің жасымызды қосса, он алтыдан асып кетеді.

Мұрат осыны айтты да, өзінше мәз болып әкесінің шалғайына жармасты.

ТАМАҚ ІШПЕГЕН ӨСПЕЙ ҚАЛА МА?

Бес жасар Шәрбатқа тамақ ішкізу өте қиын. Шынымен тамаққа тәбеті тартпай ма, әлде қуыршақ ойнап отыра бергенді жақсы көре ме, әйтеуір үстел басында отырып тамақ ішуге зауқы соға бермейді. Қандай тамақ болмасын, зорлап ішкізуге тура келеді. Үй ішіндегілер оған:

— Тамақ ішпеген адам жөнді өспейді, кіп-кішкентай болып қалады. Ал тамақты жақсы ішсең, нар тұлғалы үлкен азамат боласың, — десетін. Осыған иланғаны болар ол тамақты еріксіз ішетін еді.

Бір жолы үйге бойы аласа, әрі арықтау келген туысы Құдаштың келе қалғаны бар. Оны көрген Шәрбат:

— Аға, сіз жасыңызда тамақ ішпегенсіз бе? — деп сұрады.

— Қарағым, оны неге сұрадың?

— Әжем мен апам маған тамақ ішпесең өспей қаласың дейді ылғи да. Сіз де өспей қалыпсыз ғой. Тамақ ішпегендіктен, осылай тапал болып, өспей қалдыңыз ба? — деп танданып тұрды.

КӨКЖИЕКТЕГІ ҚЫЗЫЛ ДОПТЫ ӘПЕРШІ

Күннің көкжиекке батар шағы еді. Марат аулада доп ойнап жүрген. Көкжиекке қызарып, алау шашып батып бара жатқан күнді көріп:

— Әке, маған анау көкжиектегі қызыл допты әперші, — деп әкесіне өтіне қарады.

БҰЛ НЕТКЕН ЖЫЛПЫҢ ТАРЫ

Мақсат мектептен келгенде есік ашық тұр екен. Байқауынша, үйде ешкім көрінбейді. Төргі үйдегі кереует астынан тықыр естілді. Қараса інісі Бағдат әлденені іздеп әуреленгені байқалады. Маңдайы тершіп кеткен. Қасына тақау келген Мақсатты да аңғарар емес. Өзімен өзі. Жан-жағына үңіле қарайды. Оқта-текте:

— Қап-ай, ә! — деп қояды. Жанына жақын келген Мақсат:

— Бағдат, не іздеп жатырсың. Бірдеме жоғалтып алдың ба? — деді.

— Осында бір күміс тарыны көріп едім. Ұстайын десем, ұстатпайды. Соны қуалап, төсек астына кіріп кеттім, — деді. Мақсат

кереует астына үнілді. Інісінің “күміс тары” деп жүргені сынған градусниктің сынабы екен.

— Бағдат-ау, мынау сынап қой. Оны саусақпен шымшып ұстай алмайсың. Ол өте жылдам қозғалады. Әрі қолда тұрмайды. Су-сып шығып кетеді, — деп мән-жайды түсіндіріп жатты. Аң-таң болған Бағдат:

— Бұл неткен жылпың тары, — деп аңтарыла Мақсатқа көз тікті.

МЕДЕУДҢ ҮЙІНЕ БАРҒАН ЖОҚПЫЗ

Жексенбі күні ертеңгі астан кейін Айнұрдың әкесі:

— Бүгін күн жылы әрі тынық екен. Серуенге шығып, Медеуге барып, тынығып қайтайық, — деп ұсыныс жасады. Оны қуана қабылдаған Айнұр да тез киініп, жолға шықты. Күні бойы тау ішінде серуендеп, мұз айдынындағы қызықтарды тамашалап, үйге кештете оралды. Оларды әжесі қарсы алып тұрып:

— Қалай, жақсы қыдырып, серуен құрдыңдар ма? Медеу қандай екен? — деді.

— Әже, бәрі тамаша. Бірақ уақыт жетпеді ме, Медеу атаның үйіне барған жоқпыз, — деді Айнұр ренішті кейіп танытып.

УАҚЫТТЫ ШАҚЫРШЫ

Төрт жасар Дана алтыдағы әпкесі Гүлнардың туған күнін тойлағандардың әртүрлі сыйлықтар тапсырғанына қызыққандықтан шешесіне келіп, еркелеп:

— Апа, менің туған күнімді де тойлайықшы, — деп өтінді.

— Асықпа, уақыты келгенде міндетті түрде тойлаймыз. Құрбыларыңды шақырамыз.

— Онда уақытты шақыршы, тезірек келсін, — деп аузын бүрпитты.

СҮРТІНЕТІН ОРАМАЛЫ ҚАЙДА?

Хайуанаттар паркін аралап жүрген Айнұр судан шығып келе жатқан ақ аюды көріп:

— Әке, ана аюға қарашы, әбден сабынданып жуыныпты. Үсті аппақ болыпты. Денесін кептіріп, сүртінетін орамалы қайда? — деп аңырып тұрды.

КОЙЛАРДЫҢ МЕКТЕБІ

Жайлауға қаладан келген Айнұрдан атасы:

— Мынау не? — деді қойды көрсетіп.

— Ол қой, — деді Айнұр.

— Мынаны не дейді? — деді қораны нұсқап.

— Ол — қойлардың мектебі, — деді Айнұр мүдірместен.

БЕТІМДІ БЫЛҒАДЫҢДАР ҒОЙ

Айнұр апасымен біраз күн қалада болып келген. Үй ішіндегілер сағынып қалғандықтан құшақтап, екі бетінен алма-кезек қайта-қайта шөпілдетіп сүйе беріпті. Одан ығыр болған Айнұр әпкелеріне қарап:

— Соншама сүйгендерің не? Ауылдағы ауыздарыңмен бетімді былғайтын болдыңдар ғой, — деп бәлденіп қикайыпты.

КОЙДЫҢ ТӘПШКЕСІ

Жайлауға қаладан келгем қонақтарға арнап Айнұрдың атасы қой сойып, қазан көтеруге кірісті. Әжесі басты, сирақтарды үйітіп, тұяқтарын шығарып, жуа бастады. Оған қызыға қарап тұрған Айнұр бір сирақтың тұяғы алынбағанын байқайды. Әжесіне жақын келіп:

— Әже, қойдың бір аяғының тәпішкесін қашан шешесіз, — деп сұрапты.

БАР ЫДЫСТЫ ТАЗАЛАП ҚОЙДЫМ

Бес жасар Аяжанға шешесі қалдық тамақтарды шелекке төгіп, ыдыс-аяқтарды жуып, тазалап қоюды тапсырды. Біраз уақыттан соң Аяжан анасына келіп:

— Апа, тапсырманды толық орындадым. Қант пен қайнатпа салатын ыдыстардың ішіндегісін төгіп, әбден жудым. Көрші өзін, бар ыдысты тазалап қойдым, — деді мақтаньшты сезіммен. Сөйтсе қантты да, қайнатпаны да төгіп, ыдыстарын жуыпты. Оны көрген анасы:

— Тәттілерді неге төктің? — десе,

— Ыдыстардың ішіндегі қалдықтарды төгіп, тазала деген өзін ғой, — деп қарап тұр. Анасы не дерін білмей:

— Әй, қарағым-ай, — деді де қойды.

КЕТІК, КЕТІК, КЕКШЕБАЙ

Аулада ойнап жүрген Бекбатыр қасына келген Тілеубердіні мазақтай бастады.

— Кетік, кетік, кекшебай!

Тісің неге түскен-ай! — деп кекетіп соңынан қалмайды. Қарсы сөз айтайын десе, Тілеуберді шынымен кетік тіс. Тісеп, екі тісі түсіп қалғаны рас. Соған намыстанып аузын ашып, тісін көрсетуден қымсынады. Мазақтаушылар қылжақтауын қоймаған соң Тілеуберді де батылданып:

— Көп мазақтай бермендер. Мен сендерден бұрын биыл мектепке барамын. Сонда қайтесің? — деді.

— Бекерге мақтанба? — деді Бекбатыр қоқиланып. — Мен де жетіге шықтым. Апам әйбет сөмке сатып әперді. Қарындаштарым мен дәптерлерім де көп. Әліппем де бар.

Тілеуберді танауын бір тартып қойып:

— Сен жетідемісің? — деді.

— Иә.

— Онда сен де кетік боласың. Өзің де кекшебай кетік атанасың, — деді кеудесін тік ұстап. Бекбатыр ойланып, тілімен босап жүрген тісін арлы-берлі бұлғандатып, кінәсін мойындағандай үндемей тұрды.

ШЕКЕМ-АЙ, ШЕКЕМ

Бауыржан мен Марат ойнап жүріп, соқтығысып қалды. Екеуі де етпеттерінен түсті. Ширақ қимылды Бауыржан орнынан атып тұрып, үстінің шаңын қаға бастады. Марат құлаған бетте шалжиып сұлық жатыр. Тұратын сыңайы жоқ. Бауыржан оған жақын келіп:

— Марат, неге тұрмай жатырсың? Бір жерің ауырып қалды ма? — деді. Ол ежірейе қарап:

— Түк білмей тұрсың ба? Сен мені қағып жықтың емес пе. Шекем-ай, шекем, — деп бұлқынып ойбайлады.

— Шекеннің ауырғанына мен кінәлімін бе?

— Иә, сен айыптысың.

Бауыржан бас киімін жұлып алып, шекесін Маратқа тосып:

— Мә, шеке керек болса, ұр, соқ! Аяма! Мен де сен сияқты жасықтық танытып, ойбайлап көрейін. Кім не дер екен?

Марат үндемей орнынан көтерілді. Абайсызда байқамай соқтығысып қалғанын енді түсінгендей теріс бұрылды.

ІШІМНІҢ ІШІ АУЫРЫП ТҰР

Қабағы кіртііп, тырысқан ұлына шешесі:

— Балам-ау, бір жерің ауырып тұр ма? Салың суға кетіп, соншама не болды саған? — деп сұрады.

— Иә, ауырып тұрмын, — деді баласы.

— Қалай, қай жерің?

— Ішімнің іші бүріп ауырып барады.

МЕН ҚЫЗ БОЛАЙЫНШЫ

Шешесі кіші қызы Сәулеге арнап көйлек тікті. Гүлді матадан тігілген көйлекке қатты қызыққан Мәлік:

— Апатай, Сәуледен бұрын мен киіп көрейінші, — деп жалынды. Ұлының меселін қайтарғысы келмеген анасы көйлекті Мәлікке кигізді де:

— Ал айнаға қарап көр, — деді. Көйлектің сәнділігін ұнатқан Мәлік:

— Апатай, ұзын көйлек маған жарасып тұр ғой, әйбет екен. Көйлекті Сәулеге бермей мен киіп, қыз болайыншы, — деп қиылып тұрды.

ҚАРТАЙМАЙ-АҚ ҚОЯЙЫН

Бірде дастарқан басындағы әңгіме арасында Мұрат атасы мен әжесінен:

— Мен үлкейіп, жұмыс істеп, қарт болғанда, сіздер қанша жасқа келесіздер? — деп сұрады.

— Басқаны былай қойғанда, сенің қартайғаныңды біз көреміз бе, көрмейміз бе, оны бір Алла біледі, — деді атасы. Сәл ойланған Мұрат:

— Ата, онда мен қартаймай-ақ қояйын, — деді еркелеп.

СҮЗЕГЕН БҰЗАУ ЖАМАН ҒОЙ

Өрістен мал қайтқан шақта Төкежанға шешесі:

— Балам, бұзауды айдап келші, — деді.

Елгезек Төкежан көп кешікпей бір қоңыр бұзауды айдап келді.

— Қарағым-ау, мынауың бөтен бұзау ғой, — деді.

— Апа, осы бұзау біздікі болсыншы. Өзі жуас, жүні де үлпілдек, көзі де үлкен, — деп мақтай бастады.

— Иесінен ұят болады. Кісінің малы сұраусыз дейсің бе?

— Біздің сүзеген бұзау жаман ғой, орнына соны бере салайықшы, — деп өтінді.

САТЫП АЛЫП, ТЫҒЫП ҚОЙ

Өзінен ересек балалардың транзистор ұстап жүргенін көрген Мұхтар әжесіне келіп:

— Әже, көршідегі балалар ұстап жүргендей кішкене радио сатып әперші маған, — дейді. Оған әжесі:

— Балам-ау, қазір ақша болмай тұр ғой. Оның үстіне радионың саған қажеті қанша? Күндіз-түні үйде даңғырлап сайрап тұр емес пе. Тындағыш болсаң, соған құлақ тұр, — деп сылтаурата жауап берді.

Әжесінің транзистор әпермейтін ниетін сезген Мұхтар:

— Олай болса, әже, былай етші, сен оны сатып ал да, маған көрсетпей тығып қой... Менің туған күнім де жақын қалды. Сол күні маған сыйлайсың. Сөйтесің бе, әже? Жарай ма? — деп тақақтаған соң әжесі түйіншегін шеше бастады.

САҒАТТА ОНДАЙ ЦИФР ЖОҚ ҚОЙ

Ертеңгілікте атасына еркелеген Мұрат:

— Мультфильм көрейін, теледидарды қосып берші, — деді. Әкесі бағдарламаны қолына алып:

— Сағат неше болды екен, көріп келе қойшы, — деді немересіне. Ол сағат ілулі бөлмеге жүгіріп барып, тез қайтып келді де:

— Ата, сағаттың ұзын тілі 8-ді, қысқа тілі 6-ны көрсетіп тұр, — деді танауы делдиіп.

— Мультфильм сағат 19-да көрсетіледі екен. Сол кезде есіме сал ұмытпай, — деді атасы.

Қабырғадағы сағатты қайта барып көрген Мұрат:

— Ата, біздің сағатта 19-деген цифр жоқ қой, уақытты қалай білеміз? — деп аңырды.

МЕН ҚАРАҒАЙМЫН

Екі бала орман ішінде ойнап жүрді. Сонда біреуі:

— Мынау қандай тамаша терек! Егер оған тіл бітсе, бізге не дер еді, — дейді. Екінші бала оған:

— Ол “кешіріңіз, балақай, терек емеспін, қарағаймын”, — дер еді, — деп жауап беріпті. Сөйтсе алғашқы бала ағашты ажырата алмай тұр екен ғой.

СІЛЕНДІ ҚАТЫРАРМЫН

Айдар кешкі асын ішіп отырған.

— Балам, күшігіңнің итаяғына тамақ құйып қойдым. Өзі босанып кетіпті. Орнында жоқ. Шақырып тамағын ішкіз де, байлап қойшы, — деді шешесі.

Айдар далаға шықты. Аулада күшігі көрінбеді. Сөйтсе күні бойы байлаудағы күшік бостандыққа шығып, көшеде арлы-берлі шауып жүр екен. Айдардың “кә, кә, күшігім” деп шақырғанын елер емес. Арсаландап жүгіруде.

— Құттебет, кә, кә, үйге жүр. Саған арнап дәмді тағам дайындап қойдық, — деп шақырса да мойын бұрмады. Әбден ызаланған Айдар:

— Қап, бәлем, сені ме! Осыдан үйге келерсің. Сіленді қатырармын, — деп жұдырығын түйді.

ШАШЫҢЫЗ, НЕГЕ АППАҚ?

Айнұр атасынан:

— Ата, сіздің шашыңыз неге аппақ? — деп сұрады.

— Ой, шырағым-ай, бұл бас не көрмеді дейсің.

— Нені көрді, ата?

— Аштықты да, соғысты да, қиындықты да, — деп санамалай бастап еді.

Айнұр атасының сөзін бөліп:

— Зоопаркті, Көктөбені де көрді ме? — деді.

ӘРТІСТЕР ТЕЛЕДИДАР ІШІНДЕ ТҰРАДЫ

Қуаныштың ағасы жұмысқа кетерде:

— Мына хатты атақты әртістердің бірінің ән айтуын өтініп теледидардағыларға жазған едім. Соны сала салшы, — деп тапсыр-

ды. Конверт үлкен екен. Оны Қуаныш теледидардың кассета салатын ұясына сыйғыза алмай көп әуреленді. Кешкісін ағасы жұмыстан келді. Қуаныш алдынан шығып:

— Аға, тапсырманды орындай алмадым, теледидардың кассета салатын ұясына сыймай қойды, — деп томсарды.

— Ой, сен түсінбеген екенсің де, почта жәшігіне сал дедім ғой саған, — десе, Қуаныш:

— Ондағылардың теледидардағыларға қандай қатысы бар. Әртістердің бәрі теледидардың ішінде тұрады емес пе? — деді өзінікін жөн санап.

ПІСКЕН ЖАПЫРАҚ

Күз күні еді. Ағаш жапырақтары саудырап түсе бастаған кез. Сырттан Мұрат келді. Қолында бір уыс жапырағы бар.

— Мынау не? — деді ағасы.

— Бұл — бұл ма, піскен жапырақ, — деді.

СЕНІҢ СУРЕТТЕРІНДІ НЕГЕ ІЛМЕГЕН

Бір күні Ләззатты әкесі балалар бақшасынан алып келе жатып зауыт ауласын аралап өтті. Кішкене Ләззат Құрмет тақтасындағы суреттерге қызыға қарады.

— Мына суреттерді неге ілген? — деді Ләззат.

— Бәрі де зауытта жұмысты жақсы істейтіндер. Ел көрсін деп іліп қойған, — деді.

— Бұл тақтаға сенің суретінді неге ілмеген? — деді Ләззат. Әкесі не дерін білмей, басын қаси берді.

АСЫҚПАЙ КИІН

Ойыннан оралған Ұлан қабырға сағатына қарады да, қатты қынжылды.

— Қап! Сабақтан кешігетін болдым-ау, — деп, асығыс киіне бастады.

Ұланның сөзін естіген кішкене інісі Берік орындыққа шығып, сағаттың тілін кері жылжытып қойды да:

— Ұлан аға, асықпай киін. Сабақ басталатын уақыт әлі болған жоқ. Нанбасаң сағатқа қарашы, — деп қамқорлық жасағанына масаттанып тұрды.

ӘКЕМ ҮЙДЕ ЖОҚ

Жұмыстан шаршап келген әкесі тамақ ішкен соң бөлмесіне дем алуға кіріп бара жатып қызына:

— Аяжан, егер мені біреулер іздеп келсе, не сұраса, үйде жоқ дей салшы, — деп ескертті. Көп ұзамай бір адам іздеп келді. Оған Аяжан:

— Әкем үйде жоқ. Ұйықтап жатыр, — деді.

ТӘТТІЛЕР ШКАФТА ТЫҒУЛЫ

Әжесі кішкене немересі Нұрболдан:

— Сен кәмпит, шоколад сияқты тәттілерді жегенді жақсы көресің. Солардың қайдан шығатынын білесің бе? — деп сұрады.

— Білгенде қандай! Керек десен, көрсетейін бе?

— Иә, айта ғой.

— Барлық тәттілер анау қоңыр шкаф ішінде тығулы тұр. Қамап қойған апам. Кілтін ашса болды, шыға береді, — деді рахаттанып жайдарлана сөйлеп.

ЖАҚСЫМЕН ДОС БОЛАМЫН

Ербол үй жанындағы құм үстінде жалғыз өзі ойнап отырған болатын. Қасына Асқар барды. Екеуі бірге ойнап отырғанда олардың қасына Ерболдың шешесі келіп:

— “Өзіңнен кіші балалармен ойнаушы болма” деп ескертпеп пе едім. Жүр былай, — деп қолынан ұстап, сүйрелей жөнелді.

— Апа, Асқар қазір төрт жаста. Ол төрт жылдан кейін менімен түйдей құрдас болады. Оған дейін екеуміз қазірден бастап ойнай берейікші. Бұл жақсы бала. Жалғыз өзім үйде отырып не істеймін. Тиіспеші бізге. Мен Асқардай жақсы баламен дос боламын, — деп жалынып шалғайына оралды.

АЛЫСТАН — АРЫСТАН

Хайуанаттар паркін аралап жүріп ағасы інісінен:

— Мынау қандай аң? — деді арыстанды көрсетіп.

— Алыстан, — деді.

- Иә, дұрыс, алыстан әкелінген хайуанат. Оны қалай атайды?
— Айттым ғой жаңа, алыстан деп.
Ағасы күліп жіберді. Сөйтсе інісі “р”-ды айта алмайды екен де.

ЕҢ КҮШТІ АДАМ

Сабақты бастаған мұғалім:

— Сендер білетін заттардың ішіндегі ең күштісі қайсысы? — деп сұрақ қойды бірінші сынып оқушыларына. Олар жамырай тіл қатты.

- Піл күшті, — деді Самат.
— Кит алыптың алыбы, — деді Орал.
— Трактор, — деді Аян.
— Жоқ, бәрі дұрыс емес, — деді орнынан ұшып тұрған Бота. — Дүниедегі ең күшті адам менің әкем. Ол жалғыз қолымен-ақ мені аспанға тік көтереді, — деп мақтанды.

БАТАРЕЯ ҚАРТАЙЫП ҚАЛҒАН БА?

Батареясы бар ойыншық пианиноның үні бәсеңдеп қалған екен. Оның себебін білгісі келген кішкене Әсем:

- Апа, мынаның дауысы неге ақырын шығады? — деді.
— Батареясының күші біткен шығар, шамасы.
— Немене, сонда күші кеміп, батарея қартайып қалған ба? — деп аңырды.

ДОС БОЛАЙЫН ДЕГЕН ЕКЕНСІҢДЕР

Балабақшаға баратын Әсем ұйқысын аша алмай, екі көзін уқалап, қыңқылдап отырған. Шешесінің сөзін әкесі де қоштап:

- Әсем, тұрсаншы енді, уақыт болып қалды, тездетіп киініп, жуына ғой, — деді оған Әсем:
— Екеуің бір-бірінді қоштап, дос болайын деген екенсіңдер, — деді жыламсырап.

ШӨМШПЕН ДЕ СУ АЛ

Әсем тәтесімен бірге суға барады. Шелекті суға толтырған тәтесіне қарап:

— Шөмішпен де су алып, шелекке салып қой, тәте. Сонда үйге суды көп апарамыз, — деп ақыл айтқаны бар.

ӘРТҮРЛІ ТӘБЕТ

Әжесі:

— Маған шайды қызылдап құйшы, — дейді.

Әкесі:

— Маған сүтсіз қара шай керек, — дейді.

Баласы:

— Маған шайды көкшіл етіп құйшы, — дейді. Шай құйып отырған шешесі:

— Әрқайсыңның тәбетің әртүрлі екен. Көңіл қалауын қалай табамын? — десе, бес жасар баласы:

— Шай таусылды дей сал, — деп ұсыныс жасапты.

ҚАҒАЗДЫ ШАЙНАП ОТЫР

— Апа, Гүлназға қой деші, ол алмұртты жеп отыр, — деді інісі.

— Қайдағы алмұрт?

— Әліппенің ішіндегі алмұрттың суретін жыртып алып, қағазды шайнап отыр.

ҚОСУДЫ АЙТПАЙМЫН

Бірінші сыныпта оқитын Беріктің шешесі:

— Беске бесті қосқанда қанша болады? — деп сұрап еді, ол:

— Айтпаймын әзірге, — деп бұртиды.

— Неге айтпайсың? Білмейсің бе?

— Біз көбейтуді өтіп жатырмыз. Ал қосу амалын әлдеқашан өтіп кеткенбіз. Қосымша тапсырма берілген жоқ. Сол үшін де қосуды айтпаймын, — деді Берік.

МЕН ЖӨТЕЛДІ ДЕМЕШІ

Әкесінің қасында жатқан Ерлан:

— Көке, апама түнде жөтеліп шыққан мен демеші, — деп өтінді.

— Неге, балам?

— Айтсаң, емдеймін деп таблетка ішкізіп, укол егіп, бәле қылады.

БАҚЫРЫП ЖЫЛАЙДЫ

Ағасы інісінен:

— Серік, бөпелерің қалай, күлетін шығар? — деп еді, ол:

— Ой, айтпа, аға, күлмек тұрмақ, үйді басына көтеріп бақырып жылайды да, — деді қабағын тыржитып.

ҚАЛАДАН АҒАМ КЕЛДІ

Ұйқыдан ояңған Дүйсен қарт немересі Дәулетті сөзге тартып:

— Түнде түсімде оқудағы Бейсен ағаң есік алдына келіп тұр екен, — дей беріп еді, Дәулет:

— Ура, алақай, қаладан ағам келді, көп-көп сыйлықтар әкелді, — деп сыртқа қарай ата жөнелді.

ӘЛЛАУДЫҢ ҮЙІНЕ КЕТТІ

Жұмыстан келген әкесі бес жасар Алмастан:

— Үйде неғып жалғыз отырсың? — деп сұрады.

— Апам, Әллау деген кісінің үйіне кетті.

— Қайдағы Әллау? Көршілерің бе? Ол кім?

— Білмеймін де, танымаймын да. Телефон тұтқасын алды да: “Әллау, үйдесіндер ме? Мен қазір барамын” деді де кетіп қалды, — деп түсіндірді.

ЖӨКЕНІ САБЫНМЕН БОЯП БЕРІП

Үлкен легенге шомылып жатқан Айбол: “Дене ысқыш жөкені сабындап бер”, — деудің орнына:

— Апа, жөкені сабынмен бояп берші, — деп дауыстапты.

ТӘТТІСІ КӨП ГАСТРОНОМ БОЛАМЫН

Анасы жеті жасар Серіктен:

— Сен өскенде кім боласың? — деп сұрады.

— Ғарышкер.

— Ал, Марат, сен ше?

— Мен бе, мен тәттісі көп гастроном боламын.

ҚАР ӨСІП КЕТІПТІ

Қыстың күні. Аспан ашық. Жаңа жауған күн сәулесімен жарқ-жүрқ етіп күмістей жылтырайды. Ауа райының өте жақсы екендігіне қызыққан Алмагүлдің шешесі:

— Қызым, сыртқа шығып, таза ауада ойнап келе ғой, — деді.

— Қорқамын, — деді ол. Шешесі аң-таң.

— Неден қорқасың?

— Далада қар көп жауып, өсіп кетіпті. Батып кетсем қайтемін? Малтығып шыға алмай қалсам, кім көмектеседі? — деп батылсыздық танытып, аулаға шықпады.

НАНДЫ ТАСТАУ ОБАЛ

Төрт жастағы Гүлім еденнен бір нәрсені сүйріктей саусақтарымен шымшып алып:

— Апа, мынаны қайда тастаймын? — деді.

— Жердегі қоқыстарды жинап, маған әкеле бересің бе? Қоқыстарды тастайтын ыдысқа салмайсың ба өзің-ақ.

— Апа-ау, бұл қоқыс емес. Нанның бір тілігі. Еденге түсіп қалыпты.

— Жерге түскенді жеуге болмайды, — деді шешесі.

— Бұл тағам. Нанды тастау обал. Әжем солай деген. Қайда қояйын, өзің айтшы? — деп Гүлім анасына қиыла қарады.

— Обалдың мәнін түсінгеніңнен айналайын, — деп анасы қызының бетінен сүйді.

“ҮЛКЕЙГЕНДЕ ДАНИЯР БОЛАМЫН”

Армандаған қандай жақсы.

— Мен болашақта әскери оқуға барамын, офицер боламын, — деді Жанат.

— Ал менің дәрігер болғым келеді, — деді Жанар.

— Мен суретші боламын, — деді Дархан.

Осы кезде жанымызда ойнап отырған кішкене жиеніміз Даниярға қарап:

— Ал сен ше, кім боласың? — деп сұрадым.

— Мен бе? Мен Данияр боламын, — деді ол кідірместен.

“КАПИТАН... КАПИТАНЫМ ҚАЙДА?”

Даниярдың анасы дәрігер. Жұмысқа таңертең кеткеннен кешке бір-ақ қайтады. Әкесі — Ербол аға қоғамдық тәртіп сақшысы, полиция майоры. Ол кісінің де қызметі кеш бітеді. Кейде түн болғанда келеді. Оған дейін Данияр біздің үйде жүреді.

Ол кейде үйде қалғысы келмей әлек шығарады. Сонда Ербол аға: “Мынаған көмпит сатып аласың, мынаған балмұздақ алып жейсің” деп ақша қалдырады. Данияр бір күні оны тиын салғышына (копилкаға) салып қойған еді.

Содан көп кешікпей апасына ілесіп далаға шығатын болды. Сол кезде ақшасы есіне түссе керек:

- Апа, менің капитаным қайда? — деп әлек салды.
- Капитаны несі мынаның, ол не? — деді аң-таң болған шешеміз.
- Ақша салатын ше? Капитан, капитанымды кім алды?..
- Ой, ол капитан емес, копилка ғой, — деп бәріміз күліп жібердік.

“КӨЗІМ КӨК БОЛСЫНШЫ”

Бір күні үйде кімнің көзі қандай екендігі туралы сөз болды.

— Жанаттың көзі қой көз, Жанардікі мойылдай қара көз, — деді шешем.

- Ал сіздің көзіңіз ше? — деп сұрады Жанат.
- Атаның көзі ше? — деп, жағаласа кетті Данияр.
- Атанікі ма? Е, ол кісінікі көк көз, — деп күлді шешем.
- Көк көз жақсы ма?
- Жақсы.
- Апа, онда менің де көзім көк болсыншы.

ҚАЙТЫС БОЛҒАН АТА ДА КЕЛДІ МЕ?

Гүлім сырттан кірген шешесінің шалғайына жабысып:

- Апа, қайдан келдің? — деді.
- Көрші үйден.
- Онда не болды?
- Тоқсанға келген аталары қайтыс болған еді. Соған Құран оқытып, құдайы тамақ беріп, ішінде болуға шақырған.
- Қайтыс болған ата да келді ме? Қандай кісі екен? Көрдің бе? — деді Гүлім білуге құмарлық танытып.

ҚҰРБЫЛАРЫМ ҮШІН ҰЯЛДЫМ-АУ

Гүлім кітап оқып отырған. Қаладан шешесі келіп, Гүлімге бұрылып:

— Сенің сыныптас қыздарыңды көрдім. Автобуста бірге келдік, — деді.

— Апа, кімдер олар?

— Мөлдір мен Толқын. Автобуста адам көп болды. Жол-жөнекей бір әже мініп еді, байғұс кемпір тік тұрып, әбден мазаланды. Әлгі қыздар, сенің құрбыларыңды айтамын, орын бермей, терезеден сыртқа қарап, түк білмегенсіп мелшиді де отырды. Міз бақпады. Үлкенді сыйлауды білмейтіндер екен, — деді.

— Ой, апа-ай, құрбыларым үшін ұялттың-ау, мені, — деп Гүлім тершіген мандайын сүрткіштей берді.

ҚАЙ ТІЛДЕ ОҚИСЫҢ?

Сәнияның тілі тәтті. Оны сөйлетуге әркім-ақ құмар. Осындай сөз арасында ағасы Мұрат:

— Сәния, мектепке барғанда қай тілде оқығың келеді? — деп сұрады.

Ерінін жымқырып, жымия күлген Сәния:

— Мен, мен бе, атам мен әжемнің тілінде оқимын, — деді бойын тік ұстап.

КӨЗІМЕ ҚАЛАЙ ҚАРАЙМЫН

Сәнияны балабақшадан әжесі алып, үйге келе жатқан. Жан-жағына қарағыштап, быдырлап сөйлегендіктен бе, ол қайта-қайта сүріне берді. Оған ренжіген әжесі:

— Көзіңе қарап жүрсеңші, — деді ренішті кейіппен дауысын көтере сөйлеп.

— Әже-ау, өзімнің көзіме қалай қараймын.

ДАУЫСЫҢ ЗОР ЕКЕН

Дархан даладан үйге келсе, жарық сөніп қалыпты. Үй іші тастай қараңғы. Ол табалдырықтан аттасымен:

— Қағып кетсем көзім жоқ, — деді де, сипалап алға қарай жүре берді. Жолда қайнап тұрған самауырды қағып кетіп, ыстық суға аяғын күйдіріп алды да, бар дауысымен:

— Ой, аяғым, аяғым, удай ашып барады, — деп айқайлап жылады. Оны жақтырмаған бес жасар інісі Арман:

— Көзін жоқ болса да, дауысың зор екен, — деп үйдегілерді ду күлдірді.

КӨКЕ ДЕМЕЙСІЗ БЕ?

Үй ішіндегілердің бәрі әкесін “көке” дейді. Тек шешелері ғана “Сәке” деп атайды. Бірде үйдің ең кіші еркесі Ержан қарап отырмай шешесіне:

— Апа, Сіз әкемді неге “Сәке” дейсіз? — деді еркелей сөйлеп.

— Ол мен үшін Сәке. Басқаша қалай атаймын? — деді шешесі.

— Сіз де біз сияқты “көке” демейсіз бе?

ЖАҢБЫР ЖАУЫП ТҰР

— Асқар, сыртқа шығып келші, күн жауып тұр ма екен? — деді әкесі.

Далаға шығып, қайтып оралған Асқар:

— Әке, күн емес, жаңбыр жауып тұр, — деді есіктен кіре бере.

БАСЫМДЫ БҰЗЫП ЖІБЕРДІ

Аулада ойнап жүрген бес жасар Өрікгүл үйіне жылап келді.

— Неге жыладың? Біреу тиісті ме? — деп сұрады әжесі. Өрікгүл:

— Берік деген бұзық бала дәу кірпішпен бір қойып, басымды бұзып жіберді, — деп мұңын шағып мұңайды.

ҚОЛ ЖАСАТЫП БЕРЕЙІК ТЕ

Бірде Анар:

— Құлынның төрт кебісі бар. Ал бұзау, қозы-лақтар сегізден кебіс киеді. Бір ерекшелігі, осылардың ешқайсысы да кебістерін шешпейді. Неге? — деп әжесінен сұрады. Оған әжесі:

— Құлынның бақайлары тұтас жұмыр жаратылған. Ал қозы-лақтарда екеуден. Олардың кебістерін шешпейтіні — қайта кие алмайды. Себебі қолдары жоқ, — деп әзілдеп еді, Анар:

— Қолсыз киініп-шешіну қандай қиын. Әже, онда ұсташы ата-ма айтып, олардың бәріне қол жасатып берейік те, — деді аяушылық сезім білдіріп.

АСПАН ЖАСТЫҒЫ ЖЫРТЫЛЫПТЫ

Сыртқа шыққан Сәния жапалақтап жауған қарды көріп, қасындағы анасына бұрылып:

— Апа, ақ мамықтар шашылып түсіп жатыр, аспанның жастығы жыртылып қалған-ау, ө! — деді танданып.

ҚАРҒА ҚҰЛАСАҢ ҚАЙТЕДІ?

Мұзға тайғанап құлаған Анарға інісі тұрғызуға көмектесіп жатып:

— Мұз қатты ғой, жұмсақ қарға құласаң қайтеді? — деп бұртиды.

ҮЙДЕ СВЕТ ЖОҚ

— Айдар, сен қазақша білесің бе? — деді Бекен.

— Білемін.

— Онда “лампочка” сөзінің қазақшасы қалай? Соны айтып жіберші?

— Ол сөзді білмеймін.

— Неге?

— Біздің үйде свет жоқ.

КӨКЕМ БІЛЕДІ

— Айдар, он бірді бітірген соң қандай оқуға түсесің?

— КБ.

— Ол қандай университет?

— Көкем біледі.

НАҚТЫ НЕНІ ОҚУ КЕРЕК?

— Мен “Оқы, оқы және оқы” деген қағидалы сөзден қате таптым? — деді Бекен.

— Қандай қате?

— Нақты нені оқу керектігін ашып айтпаған.

ҚЫЗДАРДЫҢ ЕСІМДЕРІ

— Менің қызымның аты — Айсұлу. Өскенде айдай ажарлы ару болады.

— Менің қызымның аты — Гүлжайна. Бойжеткенде гүлдей құлпырып жүреді.

— Менің қызымның аты — Ботакөз. Ержеткенде түйедей биік болады.

ТАСБАҚАҒА ҰҚСАМАЙ

Анасы соңынан еріп келе жатқан ұлына:

— Тасбақаның баласына ұқсамай, аяғыңды жылдамдатып басып, тезірек жүрсеңші, — деді. Оған ұлы:

— Жок, апа, мен шаршап кеттім. Онан да өзіңіз тасбақаның анасы сияқты ақырындау жүрсеңіз қайтеді, — деп жауап қайырыпты.

НЕ АЛАСЫҢ?

— Сен осы көп қыңқылдағаныңды қойғаның үшін не аласың? — деді анасы баласы Қуанышқа. Ол бірден:

— Кәмпит, — деп тақ етті.

КӘМПИТ ӘПЕРСЕҢ...

Балабақшадан келе жатқан Сұлтанғазы.

— Апа, мен шаршадым. Аяғымның жүргісі келмей тұр, — деді қиналған пішінмен.

— Келе ғой, арқалап алайын.

— Сіз кәмпит әперсеңіз, өзім-ақ жүремін.

ГҮЛДІ АРА ШАҒЫП ЖАТЫР

Бекмұрат бірінші сыныпқа барды. Алғашқы қонырау соғылғанда, қолына үлкен гүл шоғын ұстап, мектеп табалдырығын ат-

таған-ды. Дәлізбен келе жатып айқай салып жылады дерсін. Аяқ астынан не болып қалғанын түсінбеген ұстазы:

— Бекмұрат, саған не болды? Неге жыладың? — деді айналып жатып.

— Гүлімді ара шағып жатыр, — деді. Сөйтсе, қолында, гүліне бір ара келіп қонғанын көріпті де, бақырыпты ғой.

ТАҢДАНУ

Жайлауға келген Мұрат атасының қойларды өріске шығарып, қозыларды қорада қалдырғанын көргеннен кейін:

— Ата, балабақшаға қозылар емес, қойлар барады екен, ә, — деп танданыпты.

ЕШТЕҢЕ ТҮСІНБЕЙ ЖҮРМІЗ

Мұғалім оқушы Оразбаевқа қарап:

— Сен өткен сабақта қайда болдың? Көрінбедің ғой, — деді.

— Сабағыңызға қатыстым ғой, ағай.

— Қайда отырдың?

— Анау бұрышта.

— Ол бұрышқа бәрің қалай сыйдыңдар, ей! Қызықсындар өздерің. Қылықтарыңа түсінбей-ақ қойдым.

— Ағай, біз де ештеңе түсінбей жүрміз.

Мұғалім үнсіз тұрып, теріс бұрылыпты.

ҚАЗАҚША СӨЙЛЕЙІКШІ

— Балалар! Бүгіннен бастап қазақша сөйлейікші.

— Давай!

МАҒАН ДЕМАЛЫС ЖОҚ

Бес жастағы Бекасыл есік алдында жылап тұрды. Оған жақын келген атасы:

— Балам, неге жылап тұрсың? — деді.

— Барлық балалар демалысқа шығады. Маған ешкім демалыс бермейді.

— Неге?

— Мен мектепте оқымаймын ғой. Сондықтан маған демалыс жоқ, — деп жасаураған көзін жеңімен сүртіп тұрды.

АУЗЫҢА ТЫШҚАН КІРПІ КЕТКЕН БЕ?

Әліби кішкене інісі Сабыржанға бұрылып:

— Сен далаға шықпай үйде отыр. Сыртта тышқан жүр. Ол сені жеп қояды, — деп қорқытты. Бұл әңгімені естіген екінші інісі Бақытжан тышқан болып, шиқылдай бастады. Оған тандана қараған Сабыржан:

— Бақытжан аға, ауызыңа тышқан кіріп кеткен бе? Шиқылдап тұншығып өлетін болды ғой, сыртқа апарып шығарып жіберсеңші, — деді аянышты сезім білдіріп.

БАСЫМНЫҢ ҚАНЫ ТАСЫП ТҰР

Бақытжан апасына келіп:

— Апа, басымның қаны тасып тұр, — деді.

— Дәрі іш. Ана аптеканы әпер.

— Жоқ. Дәрімен емес, көмпитпен емдеші, — деді ұртын бұрттып.

ҚАШЫП КЕТЕЙІН ДЕП ЕДІМ

Ұлжанға құрбысы Айнұр:

— Сені бүгін оқудан шығарып жібергенін естідің бе? — деді.

— Қап-әй, ә! Жолым болмай қалғанын қарашы. Сабақтан бүгін де қашып кетейін деп ойлап келіп едім, — деп Айнұр өкініп тұрды.

ТРАКТОРҒА АНАСЫ ҰРСАДЫ-АУ

Шалшық сумен ойнап, үсті-басын бүлдірген Сұлтанғазыға анасы қатты кейіп ұрса жөнеледі. Сол сәтте көше бойындағы трактордың доңғалағының сатала-батпақ екенін көрген Сұлтанғазы:

— Апа, ана тракторға қарашы, үсті-басы түгел батпақ. Оған да анасы ұрсатын болды-ау, — деп қабағын тыржитыпты.

АПАМНЫҢ АНАСЫНЫҢ ШЕШЕСІ

Бірде шай үстінде әжесі шөбересіне:

— Мұрат, мен саған кім боламын? — деді сөзге тартып. Сонда Мұраттың тілі бұрала шығып:

— Апамның апасының шешесі боласыз, — деп әжесінің арқасына еркелей асылғаны бар.

ӨТІРІК СӨЙЛЕСЕҢ

Нұрбек балабақшаға бармаймын деп қиғылық салды. Шешесі әрі жалынды, бері жалынды. Көнбеді.

— Бүгін соңғы рет баршы, — деді шешесі амалы таусылып.

— Шын ба?

— Шын.

— Жарайды, — деді Нұрбек. — Егер өтірік айтсаң, сені мелиса алып кетеді.

— Кеше баласына “өтірік сөйлесең, мелиса алып кетеді” деп қорқытқаны есіне түскен анасы жымия күлді.

АПАМ ШАЙ ІШІП ОТЫР

Мектептен келген Айжан есіктен кіре бере сіндісінен:

— Апам үйде ме? — деп сұрады.

— Үйде жоқ, — деп тақ ете қалды сіндісі.

— Қайда кетті? Бүгін үйде болатын күні емес пе?

— Жоқ деп тұрмын ғой. Нанбайсың ба маған? Сенбесең, үйді аралап қарап шыға ғой. Тек асханаға бармасаң болды?

— Неге?

— Онда апам терлеп-тепшіп шай ішіп отыр.

ҚҰДАЙ ҚАШАН ҚАЛАЙДЫ

Көршідегі баланың велосипед мінгеніне қызыққан Ерлан шешесіне:

— Апа, маған да велосипед сатып әперші? — деп қиылды. Оған шешесі:

— Балам, шыдай тұр, Құдай қаласа кешіктірмей әперемін, — деді. Біраз уақыт күтті. Өтініш-тілегін бірнеше мәрте қайталады.

Апасының да жауабы біреу, алғашқы сөзін қайталап: “Құдай қаласа” дейді де қояды. Шыдамы таусылған Ерлан бір күні:

— Апа, енді Құдай қашан қалайды? — деді жалынышты үнмен.

ҚАРАЙЫП КЕТЕСІҢ

Үш жасар Айзерені анасы:

— Күн ыстықта сыртқа шығып, көп жүрме, қарайып кетесің, — деп жиі ескертетін еді. Бір күні теледидардан негр жігітін көрген Айзере апасына жүгіріп келіп:

— Апа, қарашы, анау кісі күнге қайта-қайта шыға беріп, қап-қара болып күйіп кетіпті. Апасының тілін алмаған соң күнге күйіп кеткен ғой, ә, — деп жерден жеті қоян тапқандай лепіре сөйледі.

ТІРІ ПОЙЫЗ

Ауылдан теміржол стансасына алғаш келген Асқар маңайына көз жіберіп, қала көріністерін қызықтап тұрған. Түтінін будақтатып, ақыра айқайлап дабыл қаққан пойызды көріп, қасындағы атасының қолынан ұстап:

— Ата, ана жолға қарашы, бізге қарай тірі пойыз зулап жүгіріп келеді, — деп үрейленгені болар, атасының шалғайына жабыса түсті.

БАТПАҚҚА ҰҚСАС ЕКЕН

Балабақшаға барып келген Әлібектен әжесі:

— Қандай тамақ берді? — деп сұрады.

— Жем сияқты бірдемені алдыма қойды. Мен жемей қойдым.

— Дәмін татып көрмедім бе?

— Жок, қою батпаққа ұқсас екен. Жегім келмеді, — деді басын шайқап.

ШЫБЫННАН ҚОРЫҚПАЙМЫН

Бір күні Әлібек жайлаудағы атасына барды. Есік алдында ойнақтап жүрген қозы маңырап Әлібекке қарай ұмтылып еді. Ол бұрын қозы көрмегендіктен сескеніп тұра қашты. Одан бір жас үлкен ауылдағы бауыры Сәдуақас:

— Мен қозыдан қорықпаймын. Сен де қаймықпа. Ол тимейді. Жаксы қозы, — деп күлді.

— Мен шыбыннан қорықпаймын, — деді Әлібек есесін жібергісі келмей.

КӨП КӘМПИТ БЕРЕТІН ЕДІ

Аршын әженің немересі Сәнияны еркелетіп, тәтті тіліне қызығып, әрнені бір сұрайтын әдеті бар. Сәния да зерек. Қандай сұрақ қойсаң да тақылдатып жауап беруге даяр. Мектеп табалдырығын аттар алдындағы дайындық тобына барып келген Сәнияның алғыр ойлылығын байқамақ болған әжесі бір жолы:

— Жетіге үшті қосса қанша болады? — деп сұрады. Сәния еш кідіріссіз екі қолының саусақтарын тарбита жайып:

— Міне, мынандай он болады, — деді.

— Жарайсың, жауабың дұрыс. Енді екіге үшті қосшы, — деді әжесі. Сәния оң қолының бес саусағын тарбитып көрсетіп:

— Үш пен екіні қоссам бес болады, — деп күлімсірей қарады. Сәнияның жайдарлана жадырағанына сүйсінген әжесі немересіне қалтасынан бес кәмпит алып береді. Сәния шашына байлаған қызғылт түсті бантигін сипалап тұрып:

— Қап-ай, неге көп санды қосуды сұрамадыңыз? — деп әжесіне томсырая қарайды.

— Не үшін? — десе әжесі, Сәния:

— Саны көп болса, маған да көп кәмпит беретін едіңіз ғой, — деп өкінгендей кейіп танытып, тымырайып тұрды.

АПАМ ҰРСАДЫ ҒОЙ

Аршын әже жаңа көшіп келген көршісін ерулікке шақырып, дастарқан жасаудан қолы босамай жатқан соң қасына келе қалған Сәнияға:

— Балам, серванттың жоғары жағындағы хрусталь ыдыстарды тазалап, үстел үстіне қоя берші, — деді.

— Әже, шыны ыдыстарға жақындап тиісуге батылым жетпей тұр. Қорқамын, — деді дауысы дірілдеп.

— Неге?

— Сіз білесіз бе, апам серванттағы шыны ыдыс-аяқтарға жақындап тиісетін болсаң жаныңды шығарамын, — деп жұдырығын түйіп, қатты ескерткен болатын. Көріп қойса, айтқанды неге

істемейсің деп ұрсады ғой. Содан қорқып, жасқанып тұрмын, — деп аңырып, ерінін жымқырып қойды.

62

КІМДІ ЖАҚСЫ КӨРЕСІҢ?

Сәния бірінші сыныпқа барған күннен бастап өзінің зейінділігін танытты. Әліппенің бар әріптерін тез үйреніп, жаттығуларды мүдірмей оқиды. Бір күні дастарқан басында әжесі:

— Сәнияжан, сен осы үйдегілердің қайсысын жақсы көресің? — деп сұрайды.

— Мен бе, мен ең әуелі Сізді жақсы көремін, — дейді Сәния. Жүрегі елжіреген әжесі бетінен сүйді де:

— Мені не үшін жақсы көресің?

— Мен бестік баға әкелсем, ең бірінші сіз қуанасыз. Көмпит бересіз. Қызық-қызық ертегілер айтасыз.

— Одан кейін кімді жақсы көресің?

— Әкемді. Ол мені күнде мектепке мәшинесімен апарып салады. Сабақ біткесін қайта алып келеді. Жолда дүкенге кіріп, балмұздақ әпереді, — деп көңілденіп, маңғаздана сөйледі.

— Шешенді ше? — деді әжесі әңгімені әрі сабақтап.

— Оны кішкене ғана жақсы көремін.

— Қалайша?

— Көп жұмсайды. Үйді сыпыр, жиһаздардың шаңын сүрт, ыдыс-аяқты жинасып, жуысып жібер деп тыныш таптырмайды. Сол үшін де көп жақсы көре бермеймін, — деп шындығын бүкпеді.

— Ол — анаң. Үй жұмысын істеп үйренсін дейді. Үй шаруасына қолғабыс беріп, істегенің анаңа, үйренгенің өзіңе жақсы, қарағым.

Сәния әжесінің тізесіне шынтактай сүйеніп отырып:

— Апама айтшы, әже, көп жұмсай бермесінші. Содан кейін апамды да өте жақсы көретін боламын, — деп еркелей сөйлеп, орнынан көтеріле бергенде ас үй жақтан:

— Сәния, шапшаң кел бері, мына ыдыс-аяқты жуысып жібер, — деген анасының дауысы естілді. Сәния қабағын тыржитқанымен үн-түнсіз ас үйге қарай ұмтыла басты.

СӨЗІМ ЖОҒАЛЫП КЕТТІ

Сәния кеше кешкісін аулада көп ойнап, үйге кештетіп оралған. Үсті-басы дымқылданып, мұрнының ұшы қызарып, уыстап

қар ұстаған саусақтары домбығып келген еді. Немересінің дірдек қаққан ұсқынын көрген әжесі киімдерін шешіндіріп жатып:

— Әбден тоңып қалыпсың-ау. Суық тиіп қалмаса жарады, — деді.

— Маған суық тиіскен жоқ. Көршідегі Айгүл қарды домалақтап лақтырды. Шекеме тиіп кете жаздады. Жалт бұрылып, тигізбей жібердім, — деді ентігіп лепіре сөйлеп.

Түнімен жағы сембей жөтеліп, күркілдеп шыққан Сәнияға әжесі бал қосқан ыстық сүт беріп жатып:

— Кеше суық тиіпті ғой. Дауысың қарлығып қырылдап, үнің зорға шығады, — деді кейігендік кейіппен. Оған мән бермеген Сәния:

— Әже, тамағым ауырып тұрған жоқ. Тек дауысым мен сөзім жоғалып, үнім шықпай қалғаны болмаса, бәрі жақсы. Далаға шығып тағы да ойнайыншы, — деп өтінді.

— Кешегі тонғаның да жетеді. Түнімен жетпістегі атаң құсап аузынды жаппай күркілдедің. Өзің сияқты балаларды қарашы, жылы киініп, таза жүреді. Сен болсаң қарды кешіп, қойны-қонышыңа дейін толтырып, үйге сүмектеп жетесің. Бүгінше ойынды доғар да, мына сүтті ішіп, бүркеніп жатып терле, жөтелің тез басылады, — деп ақылын айтып еді, оған Сәния келіскендік ыңғай танытпады. Өзіндік өркөкіректікке салынып:

— Оранып терлеп жататын кемпірге ұқсағым келмейді, — деді дауысы қырылдап. Әжесі мырс етіп күліп, немересінің тапқырлығы мен бірбеткейлігіне сүйсініп, емірене бауырына басты.

ҰҒЫМТАЛ ОҚУШЫ

Сәнияның бірінші сыныпқа барып оқығанына екі айдан асқан. Бір күні әжесі Аршын ана сабағын әзірлеп отырған немересінен.

— Өзіңмен бірге оқитындардың қайсысы жақсы оқиды? Көршілес балалар Айдар мен Манарбектің сабаққа әзірлігі қандай? — деп сұрады.

Сәния аз-кем үнсіз отырды да:

— Балалардың “екілік” баға алатындары толып жатыр, — деді.

— Сонда үздік оқитындар жоқ па?

— Бар.

— Ол кім?

— Ол ма, біздің мұғалім тәтей Маржан. Сабақтың бәрін жатқа біледі. Сұрақтарға мүдірмей жауап береді. Керемет ұғымтал

оқушы. Әуелі десең бізге үйретеді, — деп екі иығын көтеріп қомданып қойды.

ШЫДАМСЫЗДАНБАСАҢ ҚАЙТЕДІ?

Сәния ыдыс-аяқты жуып жатқан. Бір кезде қара телефон шырылдай жөнелді. Ол қолын сүртіп, жақындап келгенше бірнеше рет үстін-үстін безек қақты. Телефон тұтқасына қол соза беріп:

— Соншама дегбірді қашырып безектегенің не? Қолымның тимей жатқанын көріп тұрып, шыдамсызданбасаң қайтеді? — деп реніш білдіргені бар.

КӘМПИТ СҰРАП ЕДІМ ҒОЙ

Сәнияның анасы жұмысқа барғалы асығыс киініп жатып қызынан:

— Мен асығыспын. Жұмысқа кешігіп барамын. Менен сұрайтының болса, тез айт, — деді.

— Бағана сұрап едім ғой. Соны берсеңізші? — деді жанары жәутендей қарап.

— Не сұрап едің?

— Ұмытып қалдың ба?

— Есімде жоқ.

— Кәмпит сұрап едім ғой.

Анасы жымия күлді де, қолға ұстайтын қапшығын аша бастады.

ҚОЙ НЕ ОЙЛАП ТҰР

Аязды күні қораның күншуақ жағында қалғып тұрған қойды көрген кішкентай Болат атасынан:

— Ата, мына қой не ойлап тұр? — деп сұрады.

ТҮНДЕ ҚОРЫҚПАЙ МА?

Болат әкесімен көше бойлап келе жатып үлкен ескерткішті көрсетіп:

— Әке, мына ата түнде қорықпай ма? — деп танданыпты.

ЖАЗУЫМДЫ ТАНЫМАЙ ТҰРМЫН

Мұғалім:

— Асыл, дәптеріңе не жаздың, оқи қойшы, — деді. Ол оқи алмай кібіртіктеді.

— Неге мүдіріп қалдың?

— Ой, апай, жазуымды танымай тұрмын, — деді бұртиып.

ҮСТІҢНЕН ТҮТІН ШЫҒЫП ЖАТЫР

Моншадан жаңа шыққан әпкесіне Айзада:

— Әпке, үстіңнен түтін бұрқырап тұр ғой, — деп танданыпты.

КІМ КҮШТІ

Аулада ойнап отырған Әлішер қасындағы Ержаннан:

— Қасқыр күшті ме, түлкі күшті ме? — деп сұрады.

— Әрине, қасқыр мықты, — деді Әлішер.

— Арыстан мен Жолбарыстың қайсысы күшті? — деді Ержан.

Бұл аңдардың қайсысының күшті екенін білмеген Әлішер.

— Олар — ағалы-інілі аңдар, тату жүреді, ешқашан да төбелеспейді, — деп Әлішер тапқырлық таныта қойды.

ӨЗ ҮЙІМДЕ ҚАЛАМЫН

Төрт жасар Мәдина әкесімен бірге әжесінің үйіне қыдырып келген. Өзіне еркелеген Мәдинаға әжесі:

— Бүгін біздің үйде қаласың ғой? — деді.

— Жок, мен өз үйімде қаламын, — деді Мәдина.

МЕНІҢ ШАЛБАРЫМДЫ КИЕ БЕР

Айдана шешесіне:

— Маған джинсы шалбар алып бер, — деп қылқылдай беретін. Бүгін де шешесінің аяғына оралды.

— Сен қызыққан қандай шалбар ол? — деді шешесі.

— Соны да білмейсің бе? Түсі көк. Жамбасында “Малина” деген жазуы бар. Менен басқаның бәрі киіп жүр, — деп Айдана шешесіне бұртия қарады. Бұл әңгімені естіген бес жасар інісі Мерей әңгімеге киілігіп: * Жазуыңды танымай тұрмын

— Айдана, сен апамды көп мазалай бермей, дәл сондай менің шалбарым жатыр ғой, әне. Соның артқы жамбасына өзің білетін жазуды жазып алып, кие бермейсің бе? — деді аяушылық білдіріп.

БІЗДІҢ ТЕЛЕФОН ҚЫЗЫЛ

Телефон шылдырлады. Тұтқаны кішкене Қуаныш көтерді. Арғы жақтан:

— Мен нөмірді дұрыс термедім-ау деймін, сіздердің телефондарыңыз қандай еді, — деген дауыс естілді. Оған Қуаныш:

— Сіз телефонды дұрыс тердіңіз, біздің телефон қызыл, — деп жауап беріп жатты.

ҚАРБЫЗДАН ҚАН АҒЫП ЖАТЫР

Қуаныш көтеріп келе жатқан қарбызын қолынан түсіріп алды. Қақ бөлінген қарбызды көріп Қуаныш айқай сап жылап жіберді.

— Не болды, құлыным? Ештеңе етпейді. Жылама, — деді шешесі бәйек боп. Қуаныш екі көзін қолымен сүртіп тұрып, жылыстап аққан қарбыздың қып-қызыл суын көрсетіп:

— Қарашы, апа, қарбыз өліп қалатын болды ғой, ішінен қан ағып жатыр, — деді аянышты үнмен.

КӘМПИТ ЖЕГІМ КЕЛГЕН СОҢ...

Әлішер үйінің тұсынан өтіп бара жатқан екі апайдың алдынан шығып:

— Сіздерді апам күтіп отыр, қонақ болып дәм-тұз татсын дейді, — деп үйіне шақырып, өзі бастап жүрді.

Ойда-жокта әрі дастарқан мәзірін әзірлемеген анасы күтпеген қонақтардың аяқасты келуіне әрі дастарқан мәзірін әзірлемеген анасы әбден қысылып, ыңғайсызданып қалады. Бірақ сыр білдірмей, барын базарлап дастарқан жайып, қонақтарын күтіп жібереді. Олар кеткесін баласы Әлішерге ренжіп:

— Көшеде өз шаруасымен жүргендерді неге қонаққа шақырасың? — деп ұрсады. Оған Әлішер:

— Кәмпит жегім келген соң қонаққа шақырдым, — деп ақталыпты.

ЖЕТІМ ЕТУГЕ БОЛМАЙДЫ

Әлішердің мысығы төрт мәулен туды. Көршідегі бес жасар Ақерке біреуін сұрай келді. Мәуленді бергісі келмеген Әлішер:

— Әлі жас. Шешесінен айырып, жетім етуге болмайды. Онсыз да олардың әкесі жоқ, — деп сылтауратыпты.

ҚОЛДЫ НЕМЕН ЖУАСЫҢ?

Мұғалім сабақ үстінде оқушыдан:

— Табиғаттың төрт әлемін аташы? — деп сұрады. Оқушы:

— Жер, ауа, от... — деді де кідіріп қалды.

— Енді біреуі қандай? Білмейсің бе? Тамақтың алдында қолыңды немен жуасың? — деді мұғалім.

— О, таптым, ағай. Сабынмен! — деді. Оқушылар ду күлді.

ҚАШЫҚТЫҚ НЕМЕН ӨЛШЕНЕДІ?

Мұғалім:

— Қатты зат килограммен, сұйық зат литрмен өлшенеді. Ал арақашықтық немен өлшенеді? — деп сұрады. Оған оқушы кідірместен:

— Сызғышпен, — деп тақ етіп жауап берді.

ТАПСЫРМА

Мұғалім:

— Сәбит, үйге қандай тапсырма берілді, айта қойшы? — деп сұрады.

— Сіз кеше анаңның дүкеніне құндыз бөрік түсіп пе, соны біле келші дегенсіз. Бөрік түсіпті. Бәрі сатып алып жатқан көрінеді, — деді Сәбит.

АТЫ — ӘЛДИ БӨПЕМ

Үйге кірген кәрия кішкене Маржаннан бесікте інгәлап уілдеп жатқан сәбидің есімін сұрады.

— Қандай жақсы бала, өзімен-өзі әндетіп жатқан. Аты кім өзінің? — деді.

— Ата, оның атын шынымен білмейсіз бе? — деді Маржан қартқа аңыра қарап.

— Білмегесін сұрап тұрмын ғой, қарағым.

— Онда оның аты — Әлди бөпем. Әжем күнде: “Әлди, әлди, бөпем-ай” деп атын әнге қосып, ыңылдап айтады да отырады.

ЕРТЕҢ ТАУДАЙ ЖІГІТ БОЛАМЫН

Атасы немересін еркелетіп:

— Бекмұрат, сен қашан оқисың? — деп сұрады.

— Дәу жігіт болғанда.

— Қашан дәу боласың?

— Апам айтқан, ертең-ақ таудай жігіт боласың деп, — деді Бекмұрат екі қолын құлаштап басынан асыра жайып.

ВЕЛОСИПЕД ТЕУІП, ОЙНАДЫМ

Мұғалім Бекмұратқа:

— Сен кеше неге сабаққа келмедің? — деп еді, ол:

— Үлкен ағам ауырып қалды. Содан кейін... — деп күбірледі.

— Ағанның сенің сабаққа келуіңе қандай қатысы бар?

— Мен оның велосипедін теуіп, айдыңға барып ойнадым ғой.

ТАУЫҚТЫҢ ЕТІ ДӘМДІ БОЛАДЫ

Мұғалім сыныптағы бір оқушыдан:

— Күрке тауықтың қандай мүшелерін атай аласың? — деп сұрады.

Оқушы:

— Күрке тауықтың басы, мойны, аяғы, қанаты... — деп келе жатыр еді, мұғалім сөзін бөліп:

— Көне, енді қалғанын сен толықтыр, — деді Жарасқа.

Ол:

— Күрке тауықтың еті дәмді болады, — деді бөгелместен.

ТҮНДЕ ЕШТЕҢЕ КӨРІНБЕЙДІ

Сыныпта сурет сабағы жүріп жатқан. Жағалап қарап жүрген мұғалім Жарастың жанына кідірді де:

— Жарас, сенің салған суретіңнен ештеңені айырып болмайды ғой, — деді үңіле.

— Бұл — түннің суреті. Қараңғы түнде ештеңе көрінбейді, — деді Жарас.

АТАМДЫ ӘКЕМ ЕРТІП КЕТТІ

Жарас сынып жиналысына жалғыз келді.

— Әкең қайда? Неге ертіп келмедің? — деді мұғалім.

— Әкем кешкі мектепте оқиды. Өзінің сынып жиналысы бар екен, соған кетті, — деді Жарас.

— Ендеше, атанды неге ертіп келмедің?

— Атамды әкем ертіп әкетті.

ЖАЗДЫҢ ЖЫЛУ СЕБЕБІ

Мұғалім балаларға:

— Қыста суық болатын күннің жазда жылитыны неден? Көне, кім айтады? — деп еді, Жарас қолын көтеріп:

— Өйткені жазда кісілер үйдің есік-терезелерін ашып қояды да, жылудың бәрі сыртқа шығады, — деді.

ШАҢ БОЛАДЫ

Мұғалім:

— Екіге үшті қосқанда не болады?

Оқушы үндемей, дағдарып тұрды.

Мұғалім:

— Бес атқа бес атты қосса ше? — деді.

— Онда, шаң болады.

ӨЗІҢ СӨЙЛЕТПЕЙ ҚОЙДЫҢ

Кешкі ас үстінде Әлия бірдеңе айтқысы келгендей ынғай білдірді. Бірақ ол:

— Тағам жеп отырғанда сөйлемес болар, — деді. Кешкі астан кейін шешесі Әлиядан:

— Иә, бағана не айтқын келіп еді? — деді.

— Сен әкемнің көйлегінің үстіне ыстық өтекті қойып кеткенсің... Соны айтайын десем, өзін сөйлетпей қойдың емес пе.

ТӘТТІ СУ ШЫҒАДЫ

Табиғаттану пәнінен беретін мұғалім:

— Бір стакан шайға қант салса, судың бетіне не шығады? — деп сұрады оқушылардан.

— Онда тәтті су болады, — деді орнынан тұрған Жорабек.

ӨЗІҢ НЕШЕ АЛДЫҢ?

— Апа-ау, сен мені жаман оқиды дейсің ылғи. Міне, бүгін бүкіл сыныптағылардың менен өзгесі “бір” алды.

— Ал сен өзін неше алдың?

— “Екі”.

МАГЕЛЛАН ЖОЛЫ

Мұғалім:

— Магеллан жолы қайдан басталады?

Оқушы:

— Глобустың сол жақ шекесінен.

ҚИНАП ТҰРҒАН ЖАУАБЫ

Мұғалім:

— Неге қиналдың? Әлде сұрақ түсініксіз бе? — деді.

Оқушы:

— Жоқ, сұрақ түсінікті. Мені қинап отырғаны осының жауабы ғой, — деді басын төмен иіп.

АУА РАЙЫНА БАЙЛАНЫСТЫ

Мұғалім:

— А нүктесі мен Ә нүктесінің арақашықтығы белгілі.

Ұшақтың жылдамдығы да белгілі. Сонда ол осы аралықты қанша уақытта ұшып өтеді?

Оқушы:

— Ауа райына байланысты ғой, — деді.

ШАРШАҒАН КӨЗІМ ҒОЙ

Сабак үстінде Сәнді қалғып кетіп отырды.

— Немене, Сәнді, түнде ұйықтамағанбысың? — деді оның мұнысын байқап қалған мұғалім.

Сәнді орнынан созалаңдай түрегелді де, қызарқтап:

— Жок, апай, бұл ұйқыдан емес, көзім ғой шаршаған, қайта-қайта жұмыла береді, — деді.

ҚАЛАЙ ҚОСАМЫН?

Бірінші класта математика сабағы жүріп жатқан. Алдыңғы партада отыратын кішкентай Темір бір уақытта:

— Апай, онға бірді қосайын десем, саусағым таусылып қалды. Оны қалай қосамын? — деді.

ӨСІМДІКТЕР НЕМЕН ҚОРЕКТЕНЕДІ?

Мұғалім:

— Өсімдіктер немен қоректенеді?

Оқушы:

— Жердің астындағы тамақтармен.

КІШКЕНТАЙ ҚАРА МАЛ

Мұғалім:

— Қазақстанда қандай-қандай малдар өсіріледі?

Оқушы:

— Ірі қара және кішкентай қара мал.

“ҮШ ЖҮЗ ТЕХНИК”

Әкесі бірінші класта оқитын Маратқа зоотехник деген сөзді нұсқап:

— Марат, мынаны оқышы, — деді.

Ол алдымен ежіктеп оқыды да:

— Бұл “үш жүз техник” деген сөз, — деді.

ТАҚПАҚ ЖАТТАҒАН ИТ

— Әй, Бихат. Мен саған бір қызық айтайын ба? Менің сенен алған күшігім дәу, жүндес төбет болып өсті. Өзі керемет ақылды. Тіпті әліппедегі әріптерді менен жақсы таниды.

— Түу, сол да сөз болып па? Сен менің Құтжолымды көрсен. Әнеукүнгі мұғалима апай жаттауға берген тақпақты өзімнен бұрын жаттап алды, — деп Бихат мақтана кеуде керді.

ЖҰДЫРЫҚ ҚАЛАДЫ

Мұғалім шәкіртіне мынадай сұрақ қойды:

— Бестен бесті алғанда қанша қалады?

Бала үндемей тұрып қалды. Мұғалім бес саусағын көрсетті. Содан соң кезекпен бүге берді. Ақырында түгел бүкті.

— Ал енді айта ғой, бестен бесті алғанда, қанша қалады екен?

— Жұдырық қалады.

ҚҰРТ-ҚҰМЫРСҚА ҚАЙДА ЖАТАДЫ?

Мұғалім:

— Құрт-құмырсқа қай класқа жатады?

Оқушы:

— Құрт әжемнің кебезесінде жатады. Құмырсқа илеуінде жатады.

“ПА”-ҒА “ПА”-НЫ ҚОССА

Гүлнардың бірінші сыныпқа барған кезі болатын. Мұғалім оқушыларға буынға бөліп оқуды үйрете бастады. Мұғалім Гүлнарға:

— “Папа” деген сөзді оқышы, — деді. Гүлнар оқи алмады. Сонда мұғалім:

— “Па”-ға “па”-ны қосса, не болады? — дегенде, Гүлнар:

— “Екі па болады”, — деп жауап берді.

БАСЫМ АУЫРДЫ

Мұғалім:

— Кеше сабаққа неге келмедің?

Оқушы:

— Басым ауырды.

Мұғалім:

— Ал бүгін неге кешігіп келдің?

Оқушы:

— Тағы да басым ауыратын шығар деп ойлап біраз аялдадым.

САУСАҚТАРЫМ КӨП ҚОЙ

Мұғалім:

— Әлі күнге дейін саусақпен есептейсің, баспен есептеу керек қой.

— Оқушы:

— Басымнан саусақтарым көп қой.

НЕГЕ КЕШІКТІҢ?

Мұғалім:

— Тортай, неге кешіктің?

Тортай:

— Үйден кеш шықтым.

Мұғалім:

— Неге ертерек шыкпадың?

Тортай:

— Ерте шығуға кеш болып қалған екен.

ЖЫРТҚЫШ АҢ — МОЙНАК

Мұғалім:

— Жыртқыш аңдарға мысал келтірші:

Оқушы:

— Жыртқыш аң деп біздің Мойнақты айтса да болады, себебі кеше менің шалбарымды жыртып тастады, — деді.

БАУЫРЖАНМЕН КЕЗДЕСУ

Мектеп-интернаттың оқушысы Ермек бөлмеге келген соң, жолдастарына:

— Бүгін батыр ағам Бауыржанмен кездесу болып, өзін көріп, сөзін тындадық, — деп еді, оған Асан:

— Е, менің ол кісімен бірге болғаным бар, — деп мақтанды.

— Қайда?

— Лифтіде...

ЕКІЛІК

Оқушы:

— Алай, маған қоятын “екілікті” Дүйсен ағама қойыңызшы! — деп өтінді.

Мұғалім:

— Неге? — деді.

Оқушы:

— Өйткені бұл есепті кеше сол шығарған еді... — деді мұнайып.

ҮЗІЛІС КЕЗІ КӨҢІЛДІ

Әкесі:

— Асан, сенің мектептегі ең көңілді өтер уақытың қай кез? — деп сұрады.

Асан:

— Үзіліс кезі... — деді.

ЕКІНШІ ОРЫН АЛЫПТЫ

Кішкене Айнұр ағасы Мараттың күнделігіндегі “екілікті” көріп:

— Апа, біздің Марат сабақтан екінші орын алыпты, — деді.

ПАРАЛЛЕЛОГРАММ ЕРЕЖЕСІ

Мұғалім:

— Кәне, параллелограмм ережесін айтшы?

Оқушы:

— Параллелограмм деп параллель мен грамның қосындысын айтады.

МЕХАНИКТЕР ЖҰМЫСЫ

Мұғалім:

— Механикалық жұмыс дегеніміз не?

Оқушы:

— Механиктер істейтін жұмыс қой ол.

ТӘТТІ КОФЕНІҢ ІШІНДЕ

Мұғалім бірде оқушыларға:

— Ішінде “тәтті” деген сөзі бар сөйлем құрандар, — деп тапсырды.

Бір минут өтпей орнынан ұшып тұрған Шақан:

— Мен таңертеңгісін кофе іштім, — деді.

Мұғалім таңғалып:

— Бұл сөйлемде “тәтті” деген сөз бар ма? — деді.

Сонда Шақан саспастан:

— Тәтті кофенің ішінде ғой, — деді.

Оқушылар ду күлді.

ӘЖЕМ ТЕЗ ҚАЙТ ДЕГЕН

Мұғалім бірде оқушыларға:

— Қайсыларың сабақтан соң жұмысқа барасындар? — деп сұрады.

Серіктен басқа оқушылардың бәрі қол көтерді.

— Сен неге бейтарап қалдың? — деді мұғалім.

Серік орнынан тұрып:

— Кешіріңіз, ағай, әжем жаныңның барында сабақ бітісімен үйге тез қайт деп еді, — деді күмілжіп.

ЖҮЗУДІ ҮЙРЕНУ ҮШІН

— Су адамның өмірінде аса маңызды рөл атқарады, — деді мұғалім. — Болат, сен айта қойшы, судың қандай пайдасы бар?

— Егер су болмаса, жүзуді үйрене алмас едік, — деп жауап берді ол.

АЙНАНЫҢ КЕРЕГІ ЖОҚ

Егіз Дана мен Динаны дүкенге ертіп барған анасы екеуіне көйлек әперді. Түстері бірдейін алды. Сатушы:

— Ана шымылдыңтың ішіндегі айнаға барып қарандар, — деді.

— Бізге айнаның керегі жоқ. Бір-бірімізге қараймыз, сол болады, — деді екі қыз.

ҚАЛАЙША ӨСПЕЙІН

Әділ үйіне салтақ-салтақ болып келеді де, оны ата-анасы күнде жуындырады.

Бірде оған мұғалім:

— Әділ, сен өсіп қалыпсың! — деді.

— Күнде-күнде әке-шешем үстімнен су құя берсе, қалайша өспейін, — деді жымыып.

ЖҮЗЕ БІЛМЕЙТІНДЕР ҮШІН

— Саяжайда үш бассейн бар: біреуіне жылы су, екіншісіне суық су толған, ал үшіншісінде ештеңе де жоқ, — деп, есеп түсіндіріп тұрған мұғалім:

— Ішінде суы жоқ бассейн кімге қажет? — деп сұрады.

— Суда жүзе білмейтіндер үшін қажет, — деп жауап берді оған Алмас.

ЖАСАНДЫ ТІС КЕШ ШЫҒАДЫ

— Әділ, сен айтшы, — деді мұғалім, — адамның қай тісі кеш шығады?

— Жасанды тісі, — деп жауап берді Әділ.

КӨЙЛЕК АУЫСТЫРҒАН КӨБЕЛЕК

Үйге ашық терезеден қара ала көбелек кірді де, қайта айналып ұшып кетті. Іле-шала үйге ала көбелек кірді. Оны көрген Әйгерім қуанып:

— Көбелек көйлегін ауыстырып алыпты, — деді.

АҚША БОЛМАЙ ТҰР

Жарас қолы ойыннан босады дегенше, музейде істейтін анасының қасынан табылады. Оны байқап жүрген музей директоры бірде:

— Жарас, сенің қызметке келуінде мін жоқ. Бірақ саған айлық төлеуге қалтамда ақша болмай тұрғаны, — деді әзілдеп.

Бұған Жарас қысылмай:

— Тіпті балмұздақ сатып алуға жететін де ақшаңыз жоқ па? — деді тандана.

ІШІНДЕ АЛМА ӨСЕДІ

Клара мен Гүлмира алма жеп отырған.

— Гүлмира, мен алманың ішіндегі дәнін жеп едім, тәтті екен өзі, — деді Клара.

Гүлмира үрейлене:

— Ол дәнді жемегін, ішіннен алма өсіп шығады, — деді.

ТАНКТИ ҚАЛАЙ СЫНДЫРАМЫН

Дайрабайға әкесі дүкеннен ойыншық танк әкеледі.

Ол оны біраз уақыт аударып-төңкеріп қарап отырды да:

— Әке, — деді, — мына танкті қалай бұзып, сындыруға болады?

ЖЕМІСТІ САБЫНДАП ЖУДЫМ

Шешесі Раушанға компот жасайтын жемісті жуып қоюды тапсырды. Кешке әзір болған компотты ішіп көрген шешесі Раушанға таңырқай қарап:

— Сен жемісті жақсылап жуып па едің? — деп сұрады.

— Иә, апа, — деді Раушан. — Тіпті сабындап жудым.

ТАЛ ШЫБЫҚ ӨСПІ БАРАДЫ

Бір күні Айсұлуға әжесі:

— Қызым, сен осы жас талды суаруды қойдың ғой, — деді.

Айсұлу екі көзі жәудіреп:

— Әже, мен енді ол тал шыбықты суармай-ақ қояйыншы, өзі менен бұрын өсіп бара жатыр, — деді.

ӘКЕМ ТІС САЛАТЫН ТЕХНИК

— Сабыр, сен осы кәмпитті неге көп жейсің?

— Апам азық-түлік дүкенінде сатушы ғой.

— Тісінді құрт жеп, түсіп қалады. Сонда қайтесің?

— Ештеңе етпейді, әкем тіс салатын техник.

САРАЙДА ҚАРБЫЗ КӨП ҚОЙ

— Қап, үйде қарбыздың да таусылып қалғанын қарашы, балаларға беріп жіберетін, — деп шешесі үйден аттанып бара жатқан қонаққа сыпайыгершілік жасап еді.

— Апа, сарайда қарбыз көп қой, содан бермейсіз бе? — деді қасында тұрған баласы.

КІМНІҢ БАЛАСЫСЫҢ?

- Күннұр кімнің баласысың?
- Апамның.
- Әжең “менің балам” деп отыр ғой.
- Иә, жазда ауылға барғанда әжемнің баласы боламын.

КӘМПИТТІ КІЛТЕП ҚОЯСЫҢ

Қонақтар шай ішіп отырған. Сабырдың ортадағы май мен кәмпітке қайта-қайта қол соза бергенінен ынғайсызданған шешесі:

- Балам-ау, кісі кеткен соң-ақ жейсің ғой, бәрі қалады осы үйде! — деген.
- Иә саған, кісі кеткен соң бұларды шкафқа салып, кілттеп қоясың, — деді ұлы кәмпітке қайта қол созып жатып.

ШАШ НЕГЕ АПШАҚ

- Апа, сенің басыңда ақ шаш пайда болыпты, ол неліктен? — деп сұрады кішкентай Марат.
- Балалары ата-анасының айтқан тілін алмаса, шаштары ағармай қайтсін...
- Е, түсінікті, әжемнің шашы неге мүлдем апшақ десем... Сендер тындамаған екенсіңдер ғой.

ТИЫНДЫ ЖЕГЕН ЖОҚ

Дүкеннен келген Бауыржанға шешесі: “Дүкенші сенің бес тиыныңды жеп қойыпты ғой”, — деді. Сонда Бауыржан: “Апа, ол тиынымды жеген жоқ, әмиянына салып қойды”, — деп жауап берді.

ЖЫЛАП ҚАЛСА, ҚАЙТЕМІН?

Азамат балалар бақшасынан келіп, үйде ойнап отырған. Бір кезде телефон шылдырлады. Арғы жақтағы Ерлан екен. Телефонды тындаған шешесі:

- Азамат, сені Ерлан шақырып жатыр. Барасың ба? — деді.
- Барайын, апа. Бірақ жолда мені балалар ұрып тастамай ма?

— Ұрса несі бар, сен де жұдырықпен жауап бер!

— Жылап қалса, қайтемін?..

ОҚИСЫҢ БА?

— Атың кім?

— Садық.

— Оқисың ба?

— Жоқ, мұғалім келесі жылы оқисың деген.

— Жаза білесің бе?

— Иә, ағам Сыдық үйреткен. Бірақ...

— Не бірақ?

— Ағам маған қағаз, қарындашын бермейді. Тауысып тастайсың, — дейді.

ҚҰЛАҒЫ МҮЛДЕМ ЕСТІМЕЙ МЕ?

Жанат інісі Болатты ертіп жауқазын теруге шықты. Апасына гүл терісіп жүрген Болат шөптердің арасынан енді қылтиған саңырауқұлақты көріп:

— Мынау не? — деп сұрады.

— Саңырауқұлақ қой, — деді апасы.

— Сонда не, мұның құлағы мүлдем естімей ме? — деп танданды Болат.

ҚОНАҚҚА КӨРСЕТУ ҮШІН

— Асан, сенің әкең кітапты не үшін жинайды? — деді Мұрат.

— Оқу үшін де.

— Ал менің әкем мұқабасы жақсы кітапты ұнатады. Үйге келген қонақтарға көрсету үшін жинайды.

КӘМПИТ БЕРІП ТҰРАДЫ

— Төкенмен төбелесе беруші едің, қазір араларыңнан қыл өтпейді ғой?

— Қыл өтпейді дегенге түсінбеймін, ата?

— Тату-тәтті дос болыпсың дегенім ғой.

— Төкен кездескен сайын көмпит беріп тұрады, ата...

ЖАЛҚАУ БОЛЫП КЕТІПТІ

Қарлығаш бұрын тамағын төкпей-шашпай ішіп жүретін. Бүгін қолы дірілдеп, қасығы шайқалып, сорпасы төгіле берді. Мұны байқаған шешесі:

— Сен не істеп отырсың? Қасықты оң қолыңмен ұста! — деп ескертті.

— Сол қолым түк істемей, әбден жалқау болып кетіпті. Үйретіп отырмын, — деді Қарлығаш.

БЕКІТЕ АЛМАСЫН ДЕП

Бір күні шешесі ерте тұрып, есікті сыртынан бекітіп кетейін десе, құлып жоқ. Іздеп-іздеп таба алмайды. Осылайша ұшты-күйлі жоғалған құлып арада бірнеше күн өткеннен кейін ойламаған жерден пештің ішінен табылады. Сонда Самалдың шешесі қайран қалып:

— Бұны мұнда кім қойды екен? — деп сұрайды.

— Мен қойғанмын, — деп жауап береді Самал.

— Неге? — деп сұрайды анасы.

— Таңертең сен мені сыртымнан бекіте алмасын деп...

НАННЫҢ ҚАЙСЫСЫН ӘКЕЛЕЙІН

Апасы немересіне:

— Айнаш, шкафтағы нанды әкелші.

Айнаш:

— Апа, нанның қайсысын әкелейін, жыртылғанын ба, жыртылмағанын ба? — деді сәби бөгеліп.

ҚҰЛАҒЫ ТЕСІК ПЕ?

Атасы Алтайға:

— Айтқан сөз бір құлағыңнан кіріп, екіншісінен шығып кетеді-ау осы сенің! — деді ренжіп.

Оны тындап тұрған немересі Мұрат:

— Ата, Алтайдың құлағы тесік пе? — деді.

КІШКЕНЕ КӘМПИТТЕР

Бұршақтың жауғанын тұңғыш көрген Айша:

— Апа, кішкене домалақ кәмпиттер аспаннан түсіп жатыр, — деді үйге жүгіріп келіп.

АСПАН ТҮБІ КӨП ТЕСІК

Әкесі кішкене қызын көтеріп, түнде есік алдына шықты. Жұлдыздарға көзі түскен Айша:

— Әке, әке, аспанның түбі қалай көп тесілген? — деді сұқ сау-сағын шошайтып жұлдыздарды көрсетіп тұрып.

ӘКЕМНІҢ АРҚАСЫ АТТАН КЕМ ЕМЕС

Нұрбол ауылда, Айнұр қалада тұрады. Бірде Айнұр ата-анасымен бірге Нұрболдың үйіне қонаққа келді.

- Мен атқа мініп шаба аламын! — деп мақтанды Нұрбол.
- Онда не тұр, мен де қорықпаймын, — деді Айнұр қалыспай.
- Иә саған, қалада ат болмайды, атам айтқан...
- Әкем бар емес пе!
- Болса ше, бәрібір қалада ат жоқ.
- Әкемнің өзі-ақ еш аттан кем емес, мінгізіп алып, ат болып талай шапқан.

СЕН ДЕ КІР-ҚОЖАЛАҚСЫҢ

— Айнұр, бетінді неге жуып жүрмейсің? Қарашы, тағы да қап-қара болыпсың.

— Сен де кішкене кезінде қап-қара кір-қожалақ болып жүріпсің ғой.

- Оны кім айтты саған?
- Өзің ылғи айтасың ғой, “қызым маған тартқан” деп... Кір-қожалақ болып жүргенің өтірік пе? — деп анасына қарапты.

ӘЖЕМ ҮЙДЕ ЖҰМЫС ІСТЕЙДІ

Ақбота тәрбиешінің сұрақтарына іркілмей жауап берді.

- Апаның аты кім?
- Күләш.
- Қайда жұмыс істейді?
- Дүкенде, кәмпит сатады.
- Әкенің аты кім?
- Мұрат.
- Қайда жұмыс істейді?
- Кеңседе істейді.
- Атаң бар ма?

- Жок, әжем бар.
- Аты кім?
- Айымкүл.
- Ол қайда жұмыс істейді?
- Әжем бе, әжем үйде жұмыс істейді.

СІЗБЕН БЕС

Тәрбиеші Ақботаға сынай қарап:

- Апаң — бір, әкең — екі, әжең — үш, сенімен төрт... — деп санай бастап еді, ол:
- Сізбен бес, — деп жауап берді.

ҚАҚАЛЫП ҚАЛМАЙМЫЗ БА?

Әкесі мен шешесі күнде кешкі астан соң көшеге серуендеп қайтады. Ақботаны ертпейді. Бір күні ол ертегі айтып отырған әжесіне:

- Апамдар күнде неге қыдырады, ә? — деген сұрақ қойды.
- Қайдан білейін, таза ауа жұтамыз дейді ғой.
- Жүр, біз де жұтайық, — деп төсегінен тұрды.
- Әжесі мен немересі есік алдындағы жолда олай-былай жүріп серуендеді.
- Әже, таза ауа қайда, көріне ме?
- Аспан астының бәрі таза ауа, ол көрінбейді.
- Көрінбесе де жұтамыз ба?
- Иә, көрінбесе де жұтамыз.
- Тамағымызға тұрып, қақалып қалмаймыз ба?

ЖАҚСЫ ОҚУ ҮШІН АҚЫЛ КЕРЕК

Шәкеннің Бекен деген інісі бар. Шәкенге нан берсе, кілең күйігін інісіне береді.

- Күйігін сен же, ақылды боласың, — дейді.

Бекен ағасына сенеді де, нанның күйігін жеп қояды.

Бірде екеуінің алдына ет қояды.

- Мынаны мүжіп қой, ақылды боласың, — деді ағасы.

Інісі бұған да сенді. Бірде торлама тәтті қауынды орталарына қойды. Тағы да Шәкен інісіне:

— Мен етін жейін, сен қыртысын же, ақылды боласың, — деді.

— Жок, аға... сен қыртысын же, сабақты жақсы оқу үшін ақыл керек, — деді де, қауынды өзінің алдына қарай тартты.

МҰЗДЫ ҰРЫП ЖАТЫРМЫН

Қыстың күні болатын. Жер тайғақ еді. Бірде Баянның әкесі Нұрлан есік алдында тайғанап жығылып қалды.

Арада бірнеше күн өтті. Баян үй алдындағы мұзды шауып жатыр екен, қасына келіп:

— Баян-ау, не істеп жатырсың? — деп едім, ол:

— Әкемді құлатқан мұзды ұрып жатырмын, — деді.

ГҮЛДЕР ЕРТЕ ТҰРЫПТЫ

Таңертең тұрған Берік гүлге тұнған шықты көріп:

— Апа, гүлді қарашы, менен де ерте тұрып жуынып қойыпты, үстері түгел су, — деді бұртиып.

САРАНДЫҚТЫҢ БЕЛГІСІ

— Егер мен бір құймақты алты бөлікке бөліп, біреуін саған берсем, оны қандай бөлшек сан деуге болады? — деп сұрады.

— Сарандықтың белгісі ол, — деді сінлісі ренжулі кейіппен.

ТОПСАСЫ АУЫРҒАН ЕСІК

Үш жасар Ләззат үйден шығып бара жатып ағасына бұрылып:

— Топсасының ауырып тұрғаны-ай, — деп есіктің шикылдап тұрған жерін ұстады.

БӘТЕНКЕСІН БЫЛҒАП КЕЛІПТІ

Бірде атасы кішкентай Нүрекке жап-жаңа бәтенке сатып әперді.

— Батпақ, шалшықпен жүрме, бәтенкең былғанады. Аяқкиімді салақ адам ғана былғайды, — деді атасы.

Кешкісін өрістен келген сиырды көрген Нүрек жүгіріп келіп:

— Ата, ата, әукешім салақ екен, бәтенкесін былғап келіпті, — деді, сиырдың сатпақтанған аяқтарын көрсетіп.

Кәмпит неге Өтпейді?

Дастарқан басында Ерік, әкесі мен шешесі үшеуі ғана. Әкешесі “ирис” конфетіне тимей, шайды қантпен ішіп отыр.

Осыны байқаған Ерік:

— Әке, апа, неге конфет жемейсіңдер? — деді.

— Тамағымыздан өтпей, саған қойып отырмыз, — деді анасы жымыш.

— Тамақтарыңнан қант өткенде, конфет неге өтпейді? — деді Ерік танданып.

НЕ АЙТУДЫ ҰМЫТТЫҢ БА?

Әпкесінің құрбысы Жанарға сөмкесінен үлкен қызыл алма әперді. Алманы алған соң әпкесі:

— Жанар, сен тәтеңе не айтуды ұмыттың? — деп сұрады. Ол әпкесіне бір, алмаға бір қарады да:

— Маған жөне бір алма беріңізші, — деді.

АТАНЫҢ ЕСІМІ

Батырдан:

— Атаңның есімі кім? — деп сұрады.

Сонда Батыр:

— Атамның есімі әкемнің әкесіне ұқсайды. Қазір ойланайын, кім еді? — деп мүдіріп тұрды.

ҚАСҚЫР ҚОЯНДЫ ЖЕМЕСІНШІ

Мультфильм көріп отырған Асқар кенеттен:

— Көке, тезірек теледидарды өшіріңізші, қасқыр қоянды жеп қоятын түрі бар, — деп жалынды.

МАЗМҰНЫ

БІРІНШІ БӨЛІМ

Ана алақаны	3
Қайсар қыз	30
Жайлауда.....	43
Наурыз накыштары	91

ЕКІНШІ БӨЛІМ

Бала тілі – бал	157
-----------------------	-----

Ысқабай Әли Апекулы

АНА АЛАҚАНЫ

Редакторы *Ш. Жамықаева*
Суретші *Н. Нұрмағамбетов*

Терімге жіберілді 10.07.2007.

Басуға 10.10.2007 кол қойылды.

Пішімі 84x108¹/₃₂. Офсеттік қағаз.

Шартты баспа табағы 19. Еселті баспа табағы 18.

Таралымы 1000. Тапсырыс № 463.

050010. Алматы, Құрманғазы, 29

«Арыс» баспасы

тел./факс: 2616628, 2616692

E-mail: arys@nursat.kz

www.arys.kz

ЖШС “Жедел басу баспаханасы”,

050053, Алматы қаласы, Красногорская көшесі, 71.

Әли Әпекұлы
ЫСҚАБАЙ

Қазақстан Республикасының еңбек
сіңірген қызметкері. Қазақстан Жазушылар
одағының мүшесі. Журналистер одағы сый-
лығының лауреаты. Алматы облысының
Құрметті азаматы.